

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 22 листопад 2021

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штирбов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатьєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 22 листопад 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 25.11.21 р.

Підписано до друку 25.11.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20.8.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2511/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2021

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberazheni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 22 листопад 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Ємельянов О. Ю., Яневич Н. Я.

Теоретичні засади планування обсягів соціального інвестування, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів 5

Тульчинська С. О., Чорній В. В.

Зарубіжний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в контексті забезпечення економічної безпеки 11

Андрющенко І. Є., Семенова А. О.

Концепція стратегічної моделі управління витратами машинобудівних підприємств 17

Шкільняк М. М., Орлова-Курилова О. В., Шмичкова І. Ю., Данилюк А. С.

Трансформація інституціонального середовища інноваційного підприємництва в контексті децентралізації системи державного управління в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку 24

Макаренко А. П., Мусійченко О. Г.

Удосконалення оподаткування, обліку та аудиту розрахунків з податку на додану вартість з метою оптимізації податкового навантаження 30

Назара М. Б.

Екосистема і циркулярна економіка: іманентний взаємозв'язок 37

Копчак Ю. С., Кулініч Т. В., Гилка У. А.

Практичні засади використання підходів до менеджменту організацій: досвід України та зарубіжних країн 44

Ляховська О. В.

Роль транснаціональних компаній у розвитку машинобудування України 49

Созанський А. Й., Коваль А. П.

Тенденції та особливості функціонування машинобудування України 55

Капліна А. І., Кириченко Н. В.

Актуальні проблеми статистичного вивчення економічних активів у сучасних умовах 63

Козловський Є. В., Кузьмич О. Ю., Шковица А. О., Фещук Д. С.

Тенденції розвитку індустрії туризму в умовах цифрової економіки 68

Рибіна О. І., Поярков М. О.

Ринок нерухомості в період пандемії: сучасні тренди і прогнози 73

Пушкарь І. В., Ніколаєва Г. А.

Напрями удосконалення обліку фінансових результатів на торговельному підприємстві: методичний аспект 78

Подмешальська Ю. В., Бабак С. С.

Облік та контроль виробничих запасів для прийняття управлінських рішень на промисловому підприємстві 83

Остапенко С. О.

Форми і методи державного регулювання аграрного сектору України 95

Зардова Я. В.

Науково-методичні підходи до специфіки класифікації оборотних активів підприємств 100

Державне управління

Постельжук О. П., Валюх А. І., Невинна Г. Я., Михальчук Р. Ю.

Транснаціональна злочинність і національна безпека: необхідність зміни безпекової парадигми України 107

Овдіюк О. М., Присяжнюк О. Ф., Плотнікова М. Ф., Довженко В. А.

Інноваційні управлінські рішення у адмініструванні сталого розвитку регіону в умовах COVID-19 114

Гавриченко Д. Г.

Розвиток державної електронної системи охорони здоров'я в Україні 120

Ханіна О. І.

Наслідки пандемії COVID-19 та заходи державного антикризового регулювання 126

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 22 / 2021

CONTENTS:

Economy

Yemelyanov O., Yanevych N.

THEORETICAL PRINCIPLES OF PLANNING THE VOLUME OF SOCIAL INVESTMENT, WHICH IS CARRIED OUT AT THE EXPENSE OF LOCAL BUDGETS 5

Tulchynska S., Chornii V.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY 11

Andryushchenko I., Semenova A.

THE CONCEPT OF A STRATEGIC MODEL OF COST MANAGEMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES 17

Shkilniak M., Orlova-Kurilova O., Shmychkova I., Danyluk L.

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC, DIGITALIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT 24

Makarenko A., Musiichenko O.

THE WAYS OF IMPROVING THE QUESTIONNAIRE AND WORK PROGRAM OF THE VALUE ADDED TAX AUDIT 30

Nahara M.

ECOSYSTEM AND THE CIRCULAR ECONOMY: IMMANENT INTERDEPENDENCE 37

Kopchak Yu., Kulinich T., Gylka U.

PRACTICAL PRINCIPLES OF USING APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS: EXPERIENCE OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES 44

Liahovska O.

THE ROLE OF TRANSNATIONAL COMPANIES IN THE DEVELOPMENT OF MACHINE BUILDING IN UKRAINE 49

Sozansky L., Koval L.

TRENDS OF FUNCTIONING OF MECHANICAL ENGINEERING OF UKRAINE 55

Kaplina A., Kyrychenko N.

ACTUAL PROBLEMS OF STATISTICAL STUDY OF ECONOMIC ASSETS IN MODERN CONDITIONS 63

Kozlovskiy Ye., Kuzmych O., Shkovyra A., Feschuk D.

TRENDS OF DEVELOPMENT THE TOURISM INDUSTRY IN A DIGITAL ECONOMY 68

Rybina O., Poyarkov M.

REAL ESTATE MARKET DURING THE PANDEMIC PERIOD: CURRENT TRENDS AND FORECASTS 73

Pushkar I., Nikolaieva H.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNT OF FINANCIAL RESULTS ON TRADE ENTERPRISE: METHODOLOGICAL ASPECT 78

Podmeshalska Yu., Babak S.

ACCOUNTING AND CONTROL OF PRODUCTION STOCKS FOR MANAGEMENT DECISIONS AT AN INDUSTRIAL ENTERPRISE 83

Ostapenko S.

FORMS AND METHODS OF AGRICULTURAL MARKET REGULATION IN UKRAINE 95

Zardova Y.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE SPECIFICITY OF CLASSIFICATION OF CURRENT ASSETS OF ENTERPRISES 100

Public administration

Postel'zhuk O., Valiukh L., Nevynna H., Mykhalchuk R.

TRANSNATIONAL CRIME AND NATIONAL SECURITY: THE NEED TO CHANGE SECURITY PARADIGMS IN UKRAINE 107

Ovdiyuk O., Prysiazhniuk O., Plotnikova M., Dovzhenko V.

INNOVATIVE MANAGEMENT DECISIONS IN THE ADMINISTRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF COVID-19 114

Havrychenko D.

DEVELOPMENT OF THE GOVERNMENT ELECTRONIC HEALTH SYSTEM IN UKRAINE 120

Hanina O.

CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC AND STATE ANTI-CRISIS REGULATION MEASURES 126

УДК 330.322.4: 316

О. Ю. Ємельянов,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-1743-1646
Н. Я. Яневич,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-7989-8084

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.5

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ОБСЯГІВ СОЦІАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ, ЯКЕ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ЗА РАХУНОК КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

O. Yemelyanov,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Business Economics and Investment, Lviv Polytechnic National University
N. Yanevych,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business Economics
and Investment, Lviv Polytechnic National University

THEORETICAL PRINCIPLES OF PLANNING THE VOLUME OF SOCIAL INVESTMENT,
WHICH IS CARRIED OUT AT THE EXPENSE OF LOCAL BUDGETS

Метою цього дослідження є розроблення теоретичних засад планування обсягів соціального інвестування, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів територіальних громад. Розглянуто можливості використання на регіональному рівні програмно-цільового методу планування соціальних інвестицій. Запропоновано послідовність процесу планування обсягів та структури соціальних інвестицій, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Ця послідовність передбачає використання програмно-цільового методу планування двічі: спочатку на етапі встановлення цілей соціального інвестування, а потім – на етапі визначення його пріоритетних напрямів. Представлено перелік основних завдань стратегічного планування видатків місцевих бюджетів. Визначено головні способи оптимізації обсягів сподіваних потреб у соціальних інвестиціях у розрізі кожного об'єкта (установи) кожної сфери соціального інвестування на рівні територіальної громади. Виділено недоліки, які притаманні вітчизняній практиці соціального інвестування, що здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів.

An important area of economic growth of any country is increasing of the quantitative and qualitative parameters of its human resources. At the same time, such an increase requires significant social investment in education, health, culture and the development of other areas that directly determine the amount of human capital. To a large extent, these investments are made at the regional level, which necessitates significant investment expenditures, which must bear the budgets of local communities. In the context of decentralization, which has taken place in Ukraine in recent years, the capacity of local authorities to finance the social needs of the respective regions has increased, as well as to invest in social investments from local budgets. However, the needs of local communities in such investments currently significantly exceed the capacity of local budgets to meet these needs.

This necessitates the improvement of the planning process of the social investment volume at the expense of local budgets territorial communities, which, in turn, necessitates the development of scientifically sound theoretical foundations of such planning. Given this, the purpose of this study is to develop theoretical foundations for planning the social investment volume, which is carried out at the expense of local communities' budgets. Possibilities of using the program-target method of social investment planning at the regional level have been considered. The process sequence of the planning volume and structure of social investments, which are carried out at the expense of local budgets has been proposed. This sequence involves the use of program-target planning method twice: first at the stage of setting social investment goals, and then at the stage of determining its priorities. The main tasks list of local budget expenditures' strategic planning has been presented. The main optimization ways of the expected needs for social investment in terms of each area object (institution) of social investment at the level of the territorial community have been identified. The shortcomings inherent in the domestic practice of social investment, which is carried out at the expense of local budgets, have been highlighted.

Ключові слова: планування, соціальні інвестиції, місцевий бюджет, територіальна громада, програмно-цільовий метод, пріоритетність.

Key words: planning, social investments, local budget, territorial community, program-target method, priority.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим напрямом економічного зростання будь-якої країни є збільшення кількісних та якісних параметрів її людських ресурсів. Водночас таке збільшення потребує значних обсягів соціальних інвестицій в освіту, охорону здоров'я, культуру та розвиток інших сфер, які безпосередньо визначають величину людського капіталу. Значною мірою ці інвестиції здійснюються на регіональному рівні, що викликає необхідність суттєвих інвестиційних видатків, які повинні нести бюджети територіальних громад. В умовах децентралізації, яка останні роки відбувалася в Україні, зросли можливості місцевих органів влади щодо фінансування ними соціальних потреб відповідних регіонів, зокрема, і щодо вкладення соціальних інвестицій за рахунок коштів місцевих бюджетів. Проте обсяги потреб територіальних громад у таких інвестицій нині суттєво перевищують спроможність місцевих бюджетів щодо задоволення цих потреб. Це викликає необхідність вдосконалення процесу планування обсягів соціального інвестування за рахунок коштів місцевих бюджетів територіальних громад, що, своєю чергою, зумовлює потребу у розробленні науково обґрунтованих теоретичних засад такого планування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані із визначенням сутності соціальних інвестицій, встановленням закономірностей та умов їх ефективного вкладання у розвиток соціальної сфери територіальних громад, побудовою індикаторів результативності фінансування інвестиційних проєктів за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, постійно знаходяться у центрі уваги багатьох науковців. Значних успіхів у вирішенні цих питань досягли, зокрема, такі вчені: В. Булавинець [1], У. Витвицька [2], Г. Грицаєнко [3], В. Козик [4], О. Кондур [5], К. Курносова [6], В. Лесінський [13], В. Маліков [7], Л. Мельничук [8], В. Надрага [9], І. Сагайдак [10], А. Симак [14], Л. Феценко [11], Б. Язлюк [12] та ін. Серед іншого, науковцями встанов-

лено основні ознаки соціальних інвестицій, визначено закономірності здійснення соціального інвестування та запропоновано індикатори ефективності інвестиційних проєктів, які реалізуються за рахунок коштів бюджетів. Однак питання розроблення теоретичних засад планування обсягів соціального інвестування, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, нині не є остаточно вирішеним. Зважаючи на актуальність цього питання, існує необхідність проведення його подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення теоретичних засад планування обсягів соціального інвестування, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи особливості планування обсягів соціального інвестування, яке здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, необхідно попередньо відзначити наявність значної кількості різновидів соціальних інвестицій. Зокрема, за функціональною ознакою ці інвестиції можуть бути поділені на два класи, а саме: інвестиції, які вкладаються з метою розвитку людини як особистості (зокрема, у: її фізичний розвиток; духовний розвиток; зростання матеріальних можливостей; формування та реалізацію кар'єрного потенціалу); інвестиції, які вкладаються з метою підтримання життєдіяльності людини (зокрема, у підтримання (забезпечення): внутрішніх можливостей функціонування людини; зовнішнього середовища її існування; можливостей людини пересуватися у цьому середовищі; фізіологічних потреб людини; психологічних потреб людини у розвагах та відпочинку).

У разі, якщо ті чи інші види соціальних інвестицій частково або повністю фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів, то необхідним є розроблення докладного плану такого інвестування. При цьому основними принципами, на яких повинен базуватися процес

планування, зокрема стосовно розрахунку планових обсягів та структури соціальних інвестицій, є такі: обґрунтування цілей та результатів планування, системності, безперервності, гнучкості, збалансованості, конкретності, адекватності системи планування щодо об'єкта та умов його діяльності.

Практика планування бюджетних видатків доводить, що найбільш розповсюдженими методами такого планування є програмно-цільовий та ресурсний методи. За першим з них розробка планів соціального розвитку, зокрема планування обсягів соціальних інвестицій, здійснюється в такій послідовності: визначається мета планування, розробляється програма досягнення цілей, визначаються ресурси для здійснення програм. За ресурсного підходу до планування спочатку визначаються ресурси, встановлюється мета на підставі цих ресурсів і вже потім розробляється програма їх використання.

Враховуючи, що сучасні вимоги до використання бюджетних коштів передбачають врахування довгострокових результатів від їх вкладення, програмно-цільовий метод планування соціальних інвестицій на даний час набув значної популярності. Однак можливості програмно-цільового методу планування соціальних інвестицій на регіональному рівні в сучасних умовах слід визнати обмеженими. Це зумовлено тим, що обсяги надходжень у місцеві бюджети є часто недостатніми для реалізації широкомасштабних програм соціального розвитку регіонів. Тому встановлення завищених цілей без урахування фінансових можливостей їх досягнення призведе до неадекватності планових завдань з обсягів соціального інвестування. Також у процесі розроблення планів соціального інвестування, що здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, слід враховувати не лише ресурсні (насамперед, фінансові) можливості, але й ступінь пріоритетності тих чи інших напрямів вкладення соціальних інвестицій.

Попри важливу роль, яку відіграє програмно-цільовий метод у процесі планування соціальних інвестицій, не можна применшувати значення і інших методів такого планування, зокрема нормативного, що базується на системі норм витрачання соціальних інвестицій на досягнення тих чи інших результатів такого інвестування, балансового, який передбачає розроблення спеціальних балансів надходження та витрачання інвестиційних ресурсів, та інших. Отже, здійснення науково обґрунтованого процесу планування інвестиційної діяльності потребує одночасного використання усіх основних його методів.

Рис. 1. Послідовність етапів процесу планування обсягів та структури соціальних інвестицій, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів

Джерело: розроблено авторами.

У зв'язку з викладеним вище можна запропонувати послідовність процесу планування обсягів та структури соціальних інвестицій, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, що передбачає одночасне використання усіх основних методів планування (рис. 1). Ця послідовність передбачає використання програмно-цільового методу планування двічі: спочатку на етапі встановлення цілей соціального інвестування щодо фінансування видатків, які слід вважати обов'язковими для здійснення, а потім — на етапі визначення пріоритетних напрямів соціального інвестування, що передбачається здійснити за рахунок коштів, які залишаються у розпорядженні місцевих органів влади після фінансування обов'язкових соціальних видатків.

Загалом у процесі стратегічного планування видатків місцевих бюджетів, що здійснюються у вигляді соціальних інвестицій у підтримання та розвиток соціальної сфери, постає необхідність послідовної реалізації таких основних етапів дій (рис. 2):

1) прогнозування та планування сподіваних загальних обсягів бюджетних надходжень та тієї їх частки, яка буде витрачена на соціальне інвестування, що потребує розрахунку планових показників податкових та інших платежів, які формують місцевий бюджет територіальної громади;

2) попереднє оцінювання потреб місцевого бюджету у соціальних інвестиціях на плановий період (періоди), за яких рівень розвитку кожної сфери соціального інвестування (охорона здоров'я, освіта, культура тощо) у цьому періоді (періодах) буде не нижчим за поточний;

3) оптимізація обсягів сподіваних потреб у соціальних інвестиціях у розрізі кожного об'єкта (установи) кожної сфери соціального інвестування. Така оптимізація повинна передбачати: знаходження найкращого

Рис. 2. Послідовність довгострокового планування видатків місцевих бюджетів, що здійснюються у вигляді соціальних інвестицій

Джерело: розроблено авторами.

співвідношення між окремими складовими соціальних видатків, зокрема, шляхом часткового заміщення одного їх виду іншим (наприклад, впровадження заходів з енергозбереження викликає зниження поточних витрат на опалення приміщень, однак, часто супроводжується додатковими капітальними витратами); скорочення кількості окремих об'єктів соціального інвестування, що визнаються зайвими; скорочення чисельності працівників, що працюють в окремих установах соціальної сфери; реалізація зайвого майна установ соціальної сфери, що зменшуватиме поточні витрати на його утримання;

4) встановлення остаточної величини планової потреби територіальної громади у соціальних інвестиціях, що здійснюються за рахунок коштів місцевого бюджету (шляхом віднімання від величини планових потреб, обрахованих на другому етапі, можливої їх економії, обчисленої на третьому етапі запропонованої послідовності стратегічного бюджетного планування);

5) у випадку, якщо обчислена величина планової потреби територіальної громади у соціальних інвестиціях, що здійснюються за рахунок коштів місцевого

бюджету, є меншою за планові надходження у нього (в частині, яка може бути витрачена у вигляді соціальних інвестицій), то додатковий плановий обсяг коштів повинен бути розподілений між окремими сферами та об'єктами соціального інвестування з метою підвищення рівня розвитку відповідних сфер;

6) виокремлення критеріїв, за якими визначається пріоритетність розподілу соціальних інвестицій між окремими сферами та об'єктами соціального інвестування з метою підвищення рівня розвитку відповідних сфер. До таких критеріїв доцільно віднести: значущість відповідної сфери, сподіване зростання рівня розвитку відповідної сфери після вкладення у неї додаткових інвестицій, потрібні обсяги соціальних інвестицій у кожному сфері соціального інвестування, очікуваний приріст обсягів надаваних послуг установами відповідної сфери, прогнозована тривалість часу, протягом якого будуть надаватися послуги установами відповідної сфери;

7) вибір способу розрахунку узагальнюючого (критеріального) показника пріоритетності розподілу соціальних інвестицій між окремими сферами та об'єктами соціального інвестування. При цьому можна виокремити три таких способи:

— коли один з часткових критеріїв пріоритетності розподілу соціальних інвестицій обирається як головний, а усі інші відіграватимуть другорядну роль (їх враховують лише за умови, якщо альтернативні напрями соціального інвестування характеризуються однаковими значеннями головного критеріального показника);

— коли усі часткові критерії пріоритетності розподілу соціальних інвестицій визнаються рівнозначущими;

— коли головному критерію пріоритетності розподілу соціальних інвестицій присвоюється більш високий рівень значущості ніж іншим, однак він не є домінуючим при ухваленні планових рішень щодо такого розподілу;

8) збирання та оброблення інформації про потребу об'єктів соціального інвестування у додаткових соціальних інвестиціях за кожною сферою соціального інвестування;

9) розрахунок узагальнюючого (критеріального) показника пріоритетності розподілу соціальних інвес-

тичій між окремими сферами та об'єктами соціального інвестування;

10) поступове включення у план розподілу бюджетних видатків потреб об'єктів соціального інвестування у додаткових соціальних інвестиціях у порядку зниження рівня їх пріоритетності до повного вичерпання ліміту таких інвестицій.

Таким чином, одним з ключових питань планування обсягів соціальних інвестицій, що здійснюються за рахунок бюджетних коштів, є питання визначення пріоритетності тих чи інших видів видатків місцевих бюджетів. З цією метою варто спочатку оцінити рівень значущості кожного напрямку (об'єкта) соціального інвестування. Цей рівень може бути оцінений у діапазоні значень від нуля до одиниці. Його значення повинно враховувати: важливість інвестування для збереження життя та здоров'я людей, очікувану кількість мешканців певного регіону, для яких результати інвестування є важливими, прогнозу величину соціально-економічного ефекту від вкладення інвестицій, сподівану тривалість отримання цього ефекту та інші чинники. При цьому напрями соціального інвестування з рівнем значущості, який дорівнює одиниці, повинні інвестуватися в обов'язковому порядку. За іншими напрямками соціального інвестування слід визначити його соціально-економічну результативність. Зокрема, з цією метою може бути застосована така формула:

$$P = \frac{K + \sum_{t=1}^T \left(\frac{c_t}{(1+i)^t} \right)}{K_3} \quad (1),$$

де P — рівень соціально-економічної результативності певного напрямку соціального інвестування;

K — потрібні капітальні вкладення у певний напрям (об'єкт) соціального інвестування;

T — кількість періодів (років), протягом яких відбудеться віддача від вкладених капітальних видатків у цей об'єкт соціального інвестування;

c_t — сподіваний приріст величини поточних соціальних видатків, потрібних для функціонування певного напрямку (об'єкта) соціального інвестування, внаслідок здійснення відповідних капітальних вкладень, у t -ому періоді (році);

i — ставка дисконту;

K_3 — рівень значущості даного напрямку соціального інвестування.

Враховуючи результати проведеного дослідження вітчизняної практики соціального інвестування, що здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, слід виокремити такі недоліки механізму цього інвестування:

— відсутність дієвої системи моніторингу витрачання коштів місцевих бюджетів у здійсненні соціального інвестування. Така система повинна передбачати формування ієрархії показників оцінювання економічної ефективності вкладених інвестицій у функціонування і розвиток об'єктів соціальної інфраструктури регіону та на підставі результатів спостереження за рівнем обраних індикаторів у розрізі кожного напрямку інвестуван-

ня та кожного об'єкта-реципієнта прийняття рішень про вдосконалення обсягів та структури відповідних видатків;

— недосконалість існуючих методів встановлення пріоритетності реалізації програм соціального інвестування. Для вирішення цієї проблеми необхідне розроблення формалізованих підходів до відбору та ранжування відповідних програм та проєктів у розрізі кожного напрямку інвестування;

— відсутність достатньо обґрунтованих та універсальних підходів до обґрунтування обсягів соціальних інвестицій у частині капітальних витрат, яке б враховувало раціональне співвідношення між поточними витратами на функціонування об'єктів соціальної сфери та одноразовими витратами, пов'язаними з їх створенням або поліпшенням.

Вирішення перелічених завдань дасть змогу вдосконалити механізм соціального інвестування, що здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, забезпечивши найкраще співвідношення між фінансовими можливостями бюджетів та потребами населення в отриманні соціальних послуг.

ВИСНОВКИ

1. Практика планування бюджетних видатків доводить, що найбільш розповсюдженими методами такого планування є програмно-цільовий та ресурсний методи. Проте не можна применшувати значення і інших методів такого планування, зокрема нормативного, що базується на системі норм витрачання соціальних інвестицій на досягнення тих чи інших результатів такого інвестування, балансового, який передбачає розроблення спеціальних балансів надходження та витрачання інвестиційних ресурсів, та інших. Отже, здійснення науково обґрунтованого процесу планування обсягів соціального інвестування, яке зводиться за рахунок коштів місцевих бюджетів, потребує одночасного використання усіх основних його методів.

2. Доцільно запропонувати послідовність процесу планування обсягів та структури соціальних інвестицій, які здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, що передбачає одночасне використання усіх основних методів планування. Ця послідовність передбачає використання програмно-цільового методу планування двічі: спочатку на етапі встановлення цілей соціального інвестування щодо фінансування видатків, які слід вважати обов'язковими для здійснення, а потім — на етапі визначення пріоритетних напрямів соціального інвестування, що передбачається здійснити за рахунок коштів, які залишаться у розпорядженні місцевих органів влади після фінансування обов'язкових соціальних видатків.

3. Одним з ключових питань планування обсягів соціальних інвестицій, що здійснюються за рахунок бюджетних коштів, є питання визначення пріоритетності тих чи інших видів видатків місцевих бюджетів. З цією метою варто спочатку оцінити рівень значущості кожного напрямку (об'єкта) соціального інвестування. Цей рівень може бути оцінений у діапазоні значень від нуля до одиниці. Його значення повинно враховувати: важливість інвестування для збереження життя та здоров'я людей, очікувану кількість мешканців певного регіону, для яких результати інвестування є важливими, прогнозу ве-

личину соціально-економічного ефекту від вкладення інвестицій, сподівану тривалість отримання цього ефекту та інші чинники. При цьому напрями інвестування з рівнем значущості, який дорівнює одиниці, повинні інвестуватися в обов'язковому порядку. За іншими напрямками соціального інвестування слід визначити його соціально-економічну результативність.

4. Подальші дослідження потребують побудови формалізованої моделі оцінювання значущості кожного напрямку (об'єкта) соціального інвестування, яке передбачається здійснити за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Література:

1. Булавинець В.М. Оцінювання ефективності видатків місцевих бюджетів соціального призначення: теоретичні аспекти. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 2. С. 33—38.

2. Витвицька У.Я. Оцінка ефективності соціальних інвестицій. Економіка та держава. 2021. № 5. С. 97—101.

3. Грицаєнко Г.І. Соціальні інвестиції: сутність, стан та особливості здійснення на селі. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2018. № 1 (36). С. 126—132.

4. Козик В.В., Яневич Н.Я. Формування стратегічного підходу до обґрунтування напрямів вкладення соціальних інвестицій територіальних громад. Збірник наукових праць "Моделювання регіональної економіки". 2014. № 1 (23). С. 376—392.

5. Кондур О.С., Цюпа О.П., Хинальська В.В. Економіко-математичне прогнозування доходів місцевих бюджетів. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2012. Вип. 8 (1). С. 211—215.

6. Курносова К. В. Проблеми вдосконалення функціонування матеріально-фінансової основи місцевого самоврядування. Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2012. № 3. С. 49—54.

7. Маліков В.В., Дегтяр О.А. Особливості використання економіко-математичних моделей для прогнозування бюджетних надходжень. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2012. № 1. С. 75—80.

8. Мельничук Л. Сутність та значення соціальних інвестицій. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 11. С. 434—437.

9. Надрага В. Теоретичні аспекти фінансування соціальних інвестицій. Фінанси України. 2014. № 2. С. 70—78.

10. Сагайдак І.В. Доходи місцевих бюджетів в Україні: структура та напрями оптимізації. Економіка та держава. 2012. № 2. С. 53—55.

11. Фещенко Л.В. Вдосконалення бюджетного планування і прогнозування. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2011. № 34. С. 154—157.

12. Язлюк Б.О. Фундаментальні та прикладні економічні механізми підприємств при реалізації соціальних інвестицій як основа інноваційного розвитку держави. Економічний аналіз. 2014. Т. 17. № 2. С. 305—309.

13. Lesinskyi V., Yemelyanov O., Zarytska O., Symak A., Petrushka T. Devising a Toolset for Assessing the Potential of Loan Financing of Projects Aimed at Implementing Energy-Saving Technologies. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2018. № 4 (13), P. 15—33.

14. Yemelyanov O., Symak A., Petrushka T., Lesyk R., Lesyk L. Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine [Online]. Sustainability. 2018. Vol. 10 (4). Available at: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (Accessed 29 Sept 2021).

References:

1. Bulavynets', V. M. (2012), "Evaluating the effectiveness of local budgets for social purposes: theoretical aspects", *Naukovyj visnyk: Finansy, banky, investytsii*, vol. 2, pp. 33—38.

2. Vytvyts'ka, U. Ya. (2021), "Evaluation of the effectiveness of social investment", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 97—101.

3. Hrytsaienko, H. I. (2018), "Social investments: the essence, state and features of implementation in rural areas", *Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 1 (36), pp. 126—132.

4. Kozyk, V. V. and Yanevych, N. Ya. (2014), "Formation of a strategic approach to substantiation of directions of investment of social investments of territorial communities", *Zbirnyk naukovykh prats' "Modeliuvannia rehional'noi ekonomiky"*, vol. 1 (23), pp. 376—392.

5. Kondur, O. S., Tsiupa, O. P. and Khynal's'ka, V. V. (2012), "Economic and mathematical forecasting of local budget revenues", *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 8 (1), pp. 211—215.

6. Kursova, K. V. (2012), "Problems of improving the functioning of the material and financial basis of local self-government", *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*, vol. 3, pp. 49—54.

7. Malikov, V. V. and Diehtiar, O. A. (2012), "Features of using economic and mathematical models for forecasting budget revenues", *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*, vol. 1, pp. 75—80.

8. Mel'nychuk, L. (2016), "The essence and importance of social investment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 11, pp. 434—437.

9. Nadraha, V. (2014), "Theoretical aspects of social investment financing", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 70—78.

10. Sahajdak, I. V. (2012), "Revenues of local budgets in Ukraine: structure and directions of optimization", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 53—55.

11. Feschenko, L. V. (2011), "Improving budget planning and forecasting", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 34, pp. 154—157.

12. Yazliuk, B. O. (2014), "Fundamental and applied economic mechanisms of enterprises in the implementation of social investment as a basis for innovative development of the state", *Ekonomichnyj analiz*, vol. 17, No. 2, pp. 305—309.

13. Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Symak, A., and Petrushka, T. (2021), "Devising a Toolset for Assessing the Potential of Loan Financing of Projects Aimed at Implementing Energy-Saving Technologies", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 4 (13), pp. 15—33.

14. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. and Lesyk, L. (2018), "Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine", [Online], *Sustainability*, vol. 10 (4), available at: <https://doi.org/10.3390/su10041186> (Accessed 29 Sept 2021).

Стаття надійшла до редакції 13.11.2021 р.

УДК 351; 330.332; 316.422.4

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0002-1409-3848

В. В. Чорній,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: 0000-0002-4460-0759

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.11

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

S. Tulchynska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

V. Chornii,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Enterprise Management, National Technical
University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

FOREIGN EXPERIENCE IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY

Статтю присвячено питанням реалізації антикорупційної політики в зарубіжних країнах. Визначено основні причини корупції в країнах ЄС. Проаналізовано ключові принципи формування та реалізації антикорупційної діяльності у Німеччині, Великобританії, Румунії, Данії, Швеції, Нідерландів. Визначені основні характеристики спеціальних антикорупційних органів згідно з міжнародними стандартами. Проведено узагальнену оцінку масштабів поширення корупції за допомогою Індексу сприйняття корупції та визначено, що для підвищення рейтингу України необхідними кроками мають стати: запровадження прозорого та підзвітнього управління об'єктами держвласності та гарантування подальшого розвитку сфери закупівель; забезпечення незалежності та спроможності антикорупційної інфраструктури, формування незалежної та професійної судової влади. Зроблено висновок про необхідність і важливість врахування зарубіжного досвіду запобігання корупції для здійснення антикорупційної політики в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки з урахуванням вітчизняних політичних, економічних, соціальних, культурних умов, національних традицій. Визначено напрями, які необхідно врахувати в процесі формування та реалізації принципів антикорупційної політики в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки

The article is devoted to the implementation of anti-corruption policy in foreign countries. The main causes of corruption in the EU countries have been identified. The key principles of formation and implementation of anti-corruption activities in Germany, Great Britain, Romania, Denmark, Sweden, and the Netherlands are analyzed. The main causes of corruption in the EU countries are highlighted: high levels of binding social capital, dynamic changes in the international economic environment, the decline in the role of the state and the public sector due to privatization.

The main characteristics of special anti-corruption bodies according to international standards are determined. A generalized assessment of the scale of corruption with the help of the Corruption Perceptions Index was conducted and it was determined that the necessary steps to increase Ukraine's rating should be: introduction of transparent and accountable management of state-owned

objects and guarantee further development of procurement; ensuring the independence and capacity of the anti-corruption infrastructure, the formation of an independent and professional judiciary. It is concluded that it is necessary and important to take into account foreign experience in preventing corruption for the implementation of anti-corruption policy in Ukraine in the context of economic security, taking into account domestic political, economic, social, cultural conditions, national traditions.

It is determined that in the process of formation and implementation of the principles of anti-corruption policy in Ukraine in the context of economic security should take into account such areas as: support of anti-corruption measures of the state by civil society institutions; increasing the level of efficiency of the judiciary in the fight against corruption offenses; regulation of criteria for the development of job descriptions for civil servants.

Prospects for further research in this area are to identify priority areas for reforming the mechanism of public administration to prevent corruption in public authorities in Ukraine in the context of economic security.

Ключові слова: корупція, антикорупційна політика, економічна безпека, принципи антикорупційної політики, індексу сприйняття корупції, запобігання корупції, спеціалізовані антикорупційні органи.

Key words: corruption, anti-corruption policy, economic security, principles of anti-corruption policy, index of perception of corruption, prevention of corruption, specialized anti-corruption bodies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із деструктивних явищ, що здійснює негативний вплив на розвиток суспільства загалом та на добробут громадян зокрема є корупція. Оскільки явище корупції є інтернаціональним явищем, то питання формування та реалізації ефективного механізму протидії корупції є одним із першочергових питань світової спільноти. Корупційні явища спостерігаються як і економічно розвинених країнах, як-от: США, так і в країнах із нижчим рівнем економічного розвитку. Тому аналіз зарубіжного досвіду використання ефективних інструментів та механізмів щодо запобігання та протидії корупції в контексті дотримання критеріїв щодо вступ до ЄС є корисним для України в контексті забезпечення економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні підходи до визначення сутності корупції, формування та реалізації антикорупційної політики, а також зарубіжний досвід щодо визначеної проблематики привертає значну увагу багатьох вчених, серед яких: О. Антонова, В. Баштанник, О. Бусол, О. Васильєва, А. Комзюк, Н. Липовська, М. Мельник, С. Серьогіна, В. Трепак та ін. Однак, попри отримані результати у даному напрямку досліджень, актуальним залишається і надалі дослідження даної проблематики в контексті оцінки ключових позицій формування та реалізації антикорупційної політики у зарубіжних країнах в умовах адаптації до змін в контексті забезпечення економічної безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення й узагальнення теоретичних аспектів формування та реалізації антикорупційної політики в зарубіжних країнах у контексті забезпечення економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування дієвого механізму забезпечення антикорупційної політики є одним із важливих елементів забезпечення економічної безпеки кожної держави, і, відповідно, боротьба із корупцією виступає одним із пріоритетних напрямів державно-управлінського сектору. Перед набуттям членства в ЄС перед кожною державою постає зобов'язання щодо здійснення гармонізації національного антикорупційного законодавства із правими нормами ЄС. Відповідно, для України буде корисним досвід формування та реалізації основних принципів антикорупційної політики зарубіжних країн.

У різних країнах антикорупційна політика націлена на скорочення можливості для вчинення корупційних дій, виявлення корупційних випадків та здійснення покарань за вчинені правопорушення в цій сфері. У зарубіжних країнах здебільшого подібні між собою антикорупційні засоби, які використовуються в процесі роботи суб'єктів публічного адміністрування в контексті забезпечення економічної безпеки. Це можна пояснити тим, що відбуваються процеси інтеграції законодавства, здійснюється активна міждержавна координація заходів щодо протидії правопорушенням із ознаками корупції, відбувається обмін досвідом щодо здійснення конкретних антикорупційних заходів. Здебільшого це є характерним для країн-членів Євросоюзу. Проте для кожної окремої країни також притаманні певні специфічні риси, що зумовлені ментальністю, рівнем розвитку, правовими традиціями та ступенем активності громадян [8, с. 70].

До основних причин корупції в країнах ЄС відносить: — високий рівень зобов'язуючого соціального капіталу, що є характерним для південних католицьких країн. Це зумовлює наявність інтегрованих стимулів для підтримання покровительства, фаворитизму, клієнтелізму і непотизму та створює перешкоду для розвит-

ку системи контролю та розподілу владних повноважень у умовах політизації державного управління;

- пошук нелегальних джерел фінансового забезпечення політичних партій, що призводить до зростання рівня корупції через поширення такої практики як "лобіювання";

- динамічні зміни міжнародного економічного середовища (глобалізація фінансових ринків, інтернаціоналізація торгівлі, зміни в розміщенні продуктивних сил, виникнення нових товарів та послуг і т.д.);

- зниження ролі держави і державного сектору зумовлене приватизацією [1, с. 358].

Країни-члени ЄС різняться між собою не лише рівнем корупції, а і методами боротьби з нею.

Корупція не є суттєвою перешкодою для розвитку бізнесу в Німеччині. Ризики шахрайства та корупції найбільш поширені у сфері будівництва та державних закупівель. Німеччина має потужні інституційні та правові рамки у сфері боротьби з корупцією. Кримінальний кодекс Німеччини стосується фізичних осіб, а не компаній, і забороняє пропонувати, платити або приймати хабарі. Компанії можуть бути притягнуті до цивільної відповідальності за корупційні правопорушення, скоєні їх представниками відповідно до Закону про регуляторні правопорушення, до сплати штрафів у розмірі до 10 мільйонів євро та конфіскації всіх економічних вигод, отриманих шляхом хабарництва. Виплати за сприяння заборонено, а подарунки невеликої вартості та гостинність можуть вважатися незаконними залежно від наміру, вигоди та цінності. За останні роки значно зростає кількість відомих німецьких компаній та фізичних осіб, які притягнулися до відповідальності [13].

За даними Transparency International протягом останніх років Данія очолює рейтинг найменш корумпованих країн. У країні превалює інформаційна прозорість у діяльності державних структур та свобода доступу ЗМІ до документів, на яких ґрунтуються рішення державних органів. У Данії відсутні спеціальні антикорупційні органи, проте запроваджено ряд державних та приватних антикорупційних ініціатив щодо особливостей ведення бізнесу, які контролюються громадськими організаціями. У напрямку антикорупційної діяльності переважають превентивні заходи. Зокрема, Данське агентство міжнародного розвитку Danida, що здійснює реалізацію програм розвитку та надає безвідсоткові позики для фінансування проєктів, притримується ряду умов в процесі співпраці із зовнішніми партнерами. Зокрема, у всіх контрактах передбачено ряд антикорупційних положень, порушення яких призводить до відмови щодо подальшого партнерства [1, с. 358].

У Великобританії система запобігання корупції характеризується рядом специфічних рис, це: антикорупційним законодавством передбачає відповідальність компанії у разі нездатності запобігти можливості щодо отримання хабаря її співробітниками; законодавчо передбачено, що майно, яке отримане шляхом вчинення злочинів корупційної спрямованості підлягає конфіскації; неурядові організації та ЗМІ здійснюють громадський контроль за антикорупційною діяльністю; превалює політика заохочення доносів і створення атмосфери щодо нетерпимості до корупції. Система державних органів влади, які займається питаннями щодо протидії

корупції, фактично включає всю структуру кримінального правосуддя. Національне бюро аудиту покладено завдання щодо запобіганням корупційним правопорушенням, які пов'язані із викраденням грошових коштів [5, с. 154].

26 квітня 2021 р. Великобританія ввела в дію історичний автономний режим Глобальних антикорупційних санкцій. Нещодавно прийняті правила надають Великобританії повноваження щодо запобігання поїздкам до Великобританії осіб, причетних до корупції, або використання її фінансової системи [11]. Режим Глобальних антикорупційних санкцій 2021 року, встановлений з урахуванням Закону про санкції та боротьбу з відмиванням грошей 2018 року [15]. Глобальний режим санкцій слугуватиме додатковим потужним інструментом для запобігання серйозній корупції в усьому світі та боротьби з нею.

Високий рівень громадського контролю за діяльністю як представників державної влади, так і бізнесменів є одним із ключових елементів антикорупційного механізму Швеції. Головна роль у здійсненні цього контролю припадає на шведські ЗМІ, які забезпечують оприлюднення інформації що будь-яких корупційних випадків, незалежно від посади та суспільного статусу осіб-учасників корупційних випадків [9, с. 158].

Органи прокуратури Швеції мають юрисдикцію щодо переслідування корупційних справ, які обробляються та виконуються прокурорами Національного підрозділу по боротьбі з корупцією при прокуратурі [10].

Швеція є учасником кількох міжнародних антикорупційних конвенцій; Конвенція ООН проти корупції (ратифікована в 2007 році), Конвенція Ради Європи з цивільного права про корупцію (ратифікована в 2004 році), Конвенція Ради Європи про кримінальне право проти корупції (ратифікована в 2004 році) та Конвенція з розвитку про боротьбу з хабарництвом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях (ратифікована в 1999 році). Найважливішою нещодавньою подією є перегляд положень щодо корпоративних штрафів, які набули чинності 1 січня 2020 року. Нові правила містять кілька змін, найбільш примітними є те, що максимальний штраф збільшено з 10 мільйонів крон до 500 мільйонів крон, а також шведським судам надається розширена юрисдикція для розгляду міжнародних злочинів, пов'язаних з хабарництвом. Нове положення дасть змогу накладати корпоративні штрафи не лише на корпорації чи інші суб'єкти господарювання, а й на суб'єктів державного сектору, діяльність яких прирівняна з підприємницькою діяльністю.

Більше того, протягом кількох років у Швеції тривають дебати щодо того, чи застосовувати період карантину до політиків та інших внутрішніх чиновників після звільнення з посади. Підґрунтям дебатів є низка резонансних випадків, коли високопоставлені вітчизняні чиновники були найняті компаніями чи установами відразу після звільнення з посади, що викликало підозру, що робота була надана як винагорода. Дискусія досі не призвела до прийняття жодного нового закону [14].

Однією з найагресивніших в Європейському Союзі вважається антикорупційна політика Румунії. Законо-

давство Румунії передбачає можливість перевірки спадщини. У разі доведення його шахрайське, корупційне походження, воно підлягає конфіскації за загальними правилами, незважаючи на те, що спадкоємці є законними його набувачами [6, с. 120].

У Румунії державними органами, які безпосередньо займаються боротьбою з корупцією є: Румунський антикорупційний директорат, Головне антикорупційне управління, Управління по боротьбі з шахрайством та Національне агентство доброчесності.

Стратегії національної оборони на 2020—2024 рр. надає велике значення соціальній складовій національної безпеки, що ґрунтується, зокрема, на підвищенні стійкості та зменшенні внутрішньої вразливості, у тому числі через боротьбу з корупцією, а також на належному функціонуванні верховенства права та демократії та щодо зміцнення адміністративної спроможності. У Стратегії корупція віднесена до категорії ризику безпеки. Таким чином, боротьба з корупцією на всіх етапах процесу, від створення нелегітимних груп інтересів до ризику скасування рішень, прийнятих державною владою, розглядається в кількох розділах Стратегії [12].

Відповідно, боротьба з корупцією має відбуватись одночасно з підвищенням обізнаності про фундаментальні цінності на рівні суспільства, адже в цьому і полягає суть формування культури доброчесності в державному секторі.

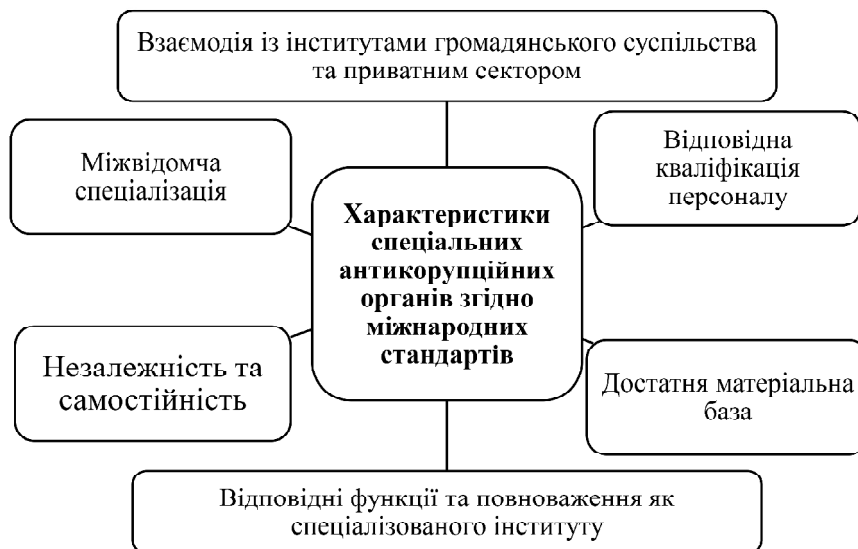

Рис. 1. Основні характеристики спеціальних антикорупційних органів згідно міжнародних стандартів

Джерело: складено авторами за даними [7, с. 122].

Для Нідерландів характерна трирівнева система боротьби з корупцією. Такі державні інститути, як департамент державних зборів, міністерство, в'язниці тощо в більшості випадків розбирають випадки корупції самостійно, всередині організацій. Для цього у визначених інституціях функціонують спеціальні відділи або внутрішня служба безпеки. В більшості випадків покараннями є стягнення компенсації, зміщення із посади, звільнення [4, с. 34].

Проте існування спеціалізованих антикорупційних установ не гарантує зменшення проявів корупції. Основні характеристики спеціальних антикорупційних органів згідно міжнародних стандартів показано на рисунку 1.

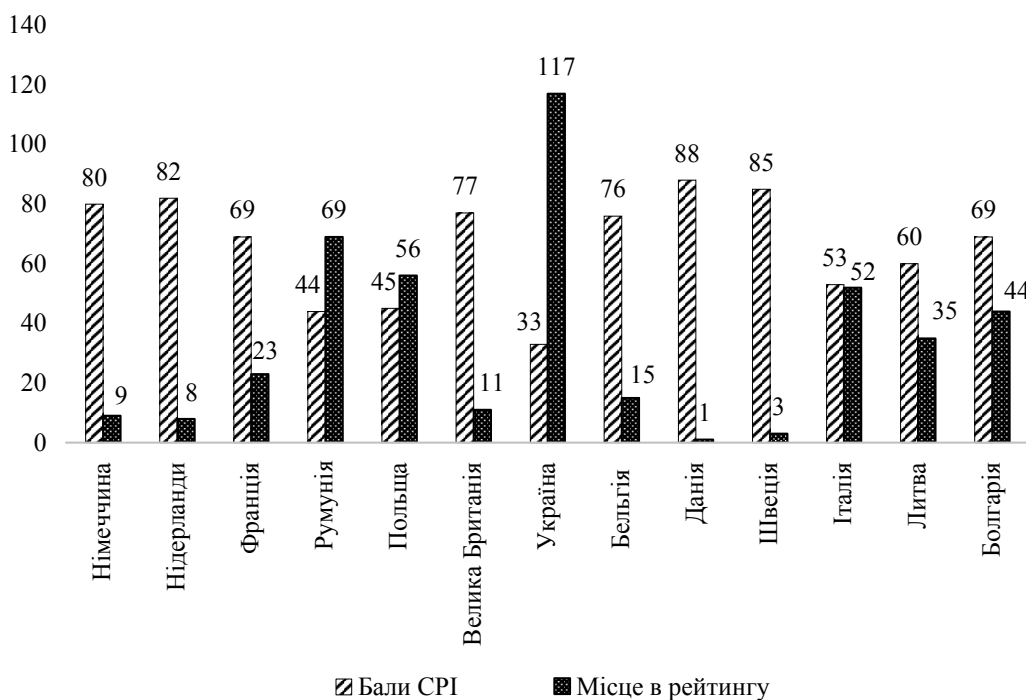

Рис. 2. Рейтинг окремих зарубіжних країн за Індексом сприйняття корупції у 2020 році

Джерело: складено авторами за даними [2].

Узагальнена оцінка масштабів поширення корупції здійснюється за допомогою Індексу сприйняття корупції. Україна серед країн світу перебуває на 117 місці із 180 країн. Україна у даному рейтингу знаходиться значно нижче зарубіжних країн, що розглядалися (рис. 2).

За значенням індексу CPI за 2020 рік до першої десятки потрапили Нова Зеландія та Данія (абсолютні лідери — 88 балів зі 100), Фінляндія, Сінгапур, Швеція та Швейцарією. З-поміж сусідів найближчою до України за індексом CPI є Молдова.

Відповідно для України для підвищення рейтингу за CPI конструктивними будуть такі рекомендації Transparency International: запровадження прозорого та підзвітного управління об'єктами держвласності та гарантування подальшого розвитку сфери закупівель; забезпечення незалежності та спроможності антикорупційної інфраструктури, формування незалежної та професійної судової влади.

Отже, проведене дослідження та опрацювання літературних джерел дає можливість заключити [3, с. 153; 10; 11, с. 183; 17, с. 163]:

— оцінка світового досвіду протидії корупції показує, що відсутні універсальні методи боротьби у даному напрямку. Кожна країна вибудовує власний механізм державного управління запобіганню корупції, виходячи із міжнародних стандартів у даній сфері;

— високий рівень ефективності державної антикорупційної політики в зарубіжних країнах пояснюється належним рівнем політичної волі вищого керівництва у напрямку протидії корупції;

— інститути громадянського суспільства є активними складовими механізму протидії корупції нарівні із спеціалізованими антикорупційними органами;

— імплементація кращого досвіду зарубіжних країн у сфері протидії корупції має відбуватись з урахуванням вітчизняних політичних, економічних, соціальних, культурних умов, національних традицій;

— однією із головних умов ефективної політики попередження та боротьби з корупцією виступає прозорість державного управління.

Отже, активізація вітчизняних антикорупційних заходів потребує належного комплексного наукового дослідження з урахуванням кращого зарубіжного досвіду задля дотримання принципу відповідності сучасним світовим тенденціям у сфері запобігання корупції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, як показує досвід зарубіжних країн, успіх антикорупційних заходів залежить не лише від ефективного функціонування антикорупційної інфраструктури, а і від ряду соціально-економічних, політичних, культурних, історичних чинників, що здебільшого перебувають поза межами правового поля.

Позитивний досвід зарубіжних країн у сфері попередження та боротьби з корупцією дозволяє вибрати найбільш дієвий набір антикорупційних інструментів. Також це дає змогу зрозуміти, що є ряд ефективних методів протидії корупції і ряд показників, що дозволяють оцінити рівень ефективності антикорупційних за-

ходів. Проте абсолютне "калькування" успішного досвіду будь-якої з країн без врахування вітчизняних інституціональних умов не принесе позитивного результату. Відповідно, в процесі формування та реалізації принципів антикорупційної політики в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки варто враховувати такі напрями: підтримка антикорупційних заходів держави інститутами громадянського суспільства, що особливо стає актуальним в умовах децентралізації владних повноважень; підвищення рівня ефективності діяльності судової гілки влади у напрямі боротьби з корупційними правопорушеннями відповідно до принципів дії інституту функціонування судів; врегулювання критеріїв щодо розробки посадових інструкцій для державних службовців та здійснення моніторингу щодо їх дотримання.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у визначенні пріоритетних напрямів реформування механізму державного управління запобіганню корупції в органах державної влади в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки.

Література:

1. Буряк К. Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. Підприємство, господарство і право. 2020. № 2. С. 356—360.
2. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення 04.10.2021).
3. Кікалішвілі М. В. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. Jurnalul juridic national: teorie si practica. 2019. Decembrie. С. 151—154.
4. Мельник О.Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 2. С. 32—35.
5. Прокопів Б. Стан та шляхи вдосконалення реалізації антикорупційної політики України. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 1 (17). С. 152—156.
6. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 4 (12). С. 118—122.
7. Скобіна І. І., Дубич К. В. Організаційно-правові засади запобігання корупції в державному управлінні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 8. С. 120—126.
8. Собакарь А. О. Застосування антикорупційних засобів у діяльності суб'єктів публічного адміністрування: зарубіжний досвід та перспективи його запозичення для України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1. С. 68—74.
9. Тульчинська С.О. Місце України за міжнародними рейтингами конкурентоспроможності. Формування ринкових відносин в Україні. Вип. 8 (87). 2008. С. 30—34.
10. Тульчинська С.О. Стратегія інноваційного розвитку регіонів України. Ефективна економіка. Вип. 11. 2011. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (дата звернення 01.10.2021).

11. Тульчинська С.О., Змієнко М.О. Інвестування як елемент реалізації стратегії розвитку національної економіки. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Вип. 29. 2011. С. 182—186.

12. Щербак М.Ю. Правовий аспект формування та реалізації антикорупційної політики в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 3 (72). С. 155—161.

13. Anti-Corruption in Sweden. URL: <https://www.globalcompliancenews.com/anti-corruption/anti-corruption-in-sweden/>

14. Breaking: UK Launches Global Anti-Corruption Sanctions Regulations. URL: https://thesentry.org/2021/04/26/5816/breaking-uk-launches-global-anti-corruption-sanctions-regulations/?gclid=EAlalQobChMI2rm9x9eV9AIV6o5oCR0CXA9JEAAYBCAAEgKTjFD_BwE (дата звернення 04.10.2021)

15. Bribery and Corruption Laws and Regulations 2021 — Romania. URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/bribery-and-corruption-laws-and-regulations/romania> (дата звернення 14.10.2021).

16. Germany Corruption Report. URL: <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/germany/> (дата звернення 11.10.2021).

17. Popelo, O., Kychko, I., Tulchynska, S., Zhygalkevych, Zh., Treitjak, O. (2021). The Impact of Digitalization on the Forms Change of Employment and the Labor Market in the Context of the Information Economy Development. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21_(5), pp. 160—167.

18. Q&A: anti-corruption regulation in Sweden. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=69748d90-c108-4331-a808-2300e1796bfc> (Accessed 4 Oct 2021). (дата звернення 02.10.2021).

19. UK Parliament. Anti-Corruption Update. URL: <https://questions-statements.parliament.uk/written-statements/detail/2021-04-26/hcws936> (дата звернення 01.10.2021).

References:

1. Buriak, K. (2020), "Features of anti-corruption legislation in the countries of the European Union", *Entrepreneurship, economy and law*, vol. 2, pp. 356—360.

2. Transparency International Ukraine (2021), "Corruption Perceptions Index 2020", available at: <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (Accessed 4 Oct 2021).

3. Kikalishvili, M.V. (2019), "World experience in implementing anti-corruption policy and its application in Ukraine", *Jurnalul juridic national: teorie si practica*, vol. Decembrie, pp. 151—154.

4. Melnyk, O.H. (2021), "International experience in preventing and combating corruption as a vector of formation of national anti-corruption policy in Ukraine", *Legal scientific electronic journal*, vol. 2, pp. 32—35.

5. Prokopiv, B. (2019), "Status and ways to improve the implementation of Ukraine's anti-corruption policy", *Actual problems of jurisprudence*, vol. 1, no. 17, pp. 152—156.

6. Rostovska, K. (2017), "International experience in the formation and implementation of anti-corruption policy in other countries", *Actual problems of jurisprudence*, vol. 4, pp. 118—122.

7. Skobina, I.I. and Dubych, K.V. (2021), "Organizational and legal principles of preventing corruption in public administration", *Investments: practice and experience*, vol. 8, pp. 120—126.

8. Shcherbak, M.Yu. (2020), "Legal aspect of formation and implementation of anti-corruption policy in Ukraine taking into account the experience of foreign countries", *Legal magazine of Donbass*, vol. 3, no. 72, pp. 155—161.

9. Tulchynska, S.O. (2008), "Strategy of innovative development of the regions of Ukraine", *Formation of market relations in Ukraine*, vol. 8, no. 87, pp. 30—34.

10. Tulchynska, S.O. (2011), "Ukraine's place in international competitiveness ratings", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 1 Oct 2021).

11. Tulchynska, S.O. and Zmiienko, M.O. (2011), "Investment as an element of the strategy of national economy development", *Problems of improving the efficiency of infrastructure*, vol. 29, pp. 182—186.

12. Sobakar, A.O. (2020), "The use of anti-corruption tools in the activities of public administration entities: foreign experience and prospects for borrowing it for Ukraine", *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. vol. 1, pp. 68—74.

13. Global Compliance News (2021), "Anti-Corruption in Sweden", available at: <https://www.globalcompliancenews.com/anti-corruption/anti-corruption-in-sweden/> (Accessed 4 Oct 2021).

14. The Sentry (2021), "Breaking: UK Launches Global Anti-Corruption Sanctions Regulations", available at: https://thesentry.org/2021/04/26/5816/breaking-uk-launches-global-anti-corruption-sanctions-regulations/?gclid=EAlalQobChMI2rm9x9eV9AIV6o5oCR0CXA9JEAAYBCAAEgKTjFD_BwE (Accessed 14 Oct 2021).

15. Global Legal Insights (2021), "Bribery and Corruption Laws and Regulations 2021 — Romania", available at: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/bribery-and-corruption-laws-and-regulations/romania> (Accessed 11 Oct 2021).

16. Risk & Compliance Portal (2021), "Germany Corruption Report", available at: <https://www.ganintegrity.com/portal/country-profiles/germany/> (Accessed 10 Oct 2021).

17. Popelo, O., Kychko, I., Tulchynska, S., Zhygalkevych, Zh. and Treitjak, O. (2021), "The Impact of Digitalization on the Forms Change of Employment and the Labor Market in the Context of the Information Economy Development", *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, vol. 21 (5), pp. 160—167.

18. Q&A (2021), "Anti-corruption regulation in Sweden", available at: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=69748d90-c108-4331-a808-2300e1796bfc> (Accessed 2 Oct 2021).

19. UK Parliament (2021), "Anti-Corruption Update", available at: <https://questions-statements.parliament.uk/written-statements/detail/2021-04-26/hcws936> (Accessed 1 Oct 2021).

Стаття надійшла до редакції 16.11.2021 р.

УДК 334.02;67:78

І. Є. Андрущенко,
д. е. н., професор кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-7421-2231

А. О. Семенова,
студентка магістратури, Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-6390-5673

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.17

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

I. Andryushchenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, National University "Zaporizhzhia polytechnic", Zaporizhzhia
A. Semenova,
Master's student, Zaporizhzhya National Technical University, Zaporizhzhia

THE CONCEPT OF A STRATEGIC MODEL OF COST MANAGEMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

У статті презентовано концепцію стратегічної моделі управління витратами на вітчизняних машинобудівних підприємствах, здатну формувати повну та реальну інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень та їх реалізації. Встановлено, що у ринкових умовах найбільш керованими з позиції пошуку резервів економії, зростання прибутку, рентабельності на підприємстві стають витрати. З'являється потреба в гнучких адміністративних системах, зміні методологічних принципів управління, проведенні аналітичних досліджень з оптимізації витрат. Резюмовано, що оцінка та аналіз витрат конкретного підприємства зазвичай здійснюється як на загальному рівні (валові витрати, операційні витрати), із урахуванням їх постійного та змінного характеру. Але облік зазначених витрат та оптимальність їх співвідношень дає можливість врахувати ефект масштабу виробництва під час планування витрат, що до нашого часу є спірним питанням у дослідницьких колах. Аналіз витрат підприємства має ґрунтуватися на виявленні системи показників, що мають відношення до витрат підприємства, відстеження основних функціональних зв'язків між цими показниками та визначення еластичності змін по кожному показнику. Для вирішення такого завдання необхідно висвітлити авторський погляд на методику оцінки та аналізу витрат підприємства.

The article presents the concept a strategic model of expenses management in native machine-building enterprises, which is able to form complete and real information for making effective management decisions and their implementation. It has been found that in market conditions expenses are the most manageable from the standpoint of searching for reserves of savings, profit growth, profitability at the enterprise. There is a need in flexible administrative systems, changing methodological principles of management, conducting analytical research on expenses optimization. It has been summarized that the assessment and analysis of expenses of a particular enterprise is usually carried out on a general level (gross expenses, operating expenses) and taking into account their constant and variable nature. Still accounting these expenses and the optimality of their ratios makes it possible to take into account the effect of scale of production during planning the expenses,

which is still a controversial issue in research circles. The analysis of the enterprise expenses must be grounded on the identifying a system of indicators, which have relations to the enterprise expenses, tracking of basic functional connections between these indicators and identifying the elasticity of changes in each indicator. To solve this problem requires an author's view on the method of assessing and analyzing the enterprise expenses.

Examination of the production volumes in kind and value terms gave the opportunity to assess the dynamics of production and changes in prices for products of the machine-building enterprise, and also the analysis of operating expanses of the enterprise, their growing paces, structure of realization and expansions due to the types of production that allowed to track the existing proportions in the expenses structure. It has been summarized that the construction of models of the relationship between expenses and production (realization) of products is characterized by polyphonic of approaches. Thus, the model of dependence of production volumes on the price (M1) can give a possibility to use a linear approximation in the presence of a short-term study period. The model of dependence of cost of production on sales volumes (M2) is based on the definition that constant expanses are transferred per unit of output. In that purpose there is inverse relationship between cost and sales volumes (output). The model of dependence of unit cost of production on the price (M3) is formed by substituting the expression (M2) into the expression (M1). The models (M4) and (M5) reflect the dependences of profit of the enterprise from the price, obtained due to combination of previous models. The purpose of block of the break-even plane study is the construction of the break-even area, based on the analysis of the point and the interval, taking into account the conditions of uncertainty of each of these states. If for the break-even point, the condition of uncertainty can be the result of production activity of the enterprise, for the break-even interval — the range of prices that affect the volume of realizations, for the area — cost recovery profit.

Ключові слова: концепція, стратегічна модель, управління, управління витратами, машинобудівні підприємства.

Key words: concept, strategic model, management, expenses management, machine-building enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реалізація глибокої трансформації національної економічної системи за одночасної активізації глобалізаційних процесів зумовили реструктуризацію та реорганізацію системи управління промисловими комплексами, формування якісно нових механізмів міжгалузевої та внутрішньогалузевої взаємодії, адаптованих до змісту турбулентного середовища. У єдиному національному економічному просторі реалізація активних заходів регулюючого впливу на управління витратами промислових комплексів є необхідною умовою подолання масштабних просторово-господарських розривів, нейтралізації ризикоутворюючих факторів, що створюють загрозу руйнування ресурсної бази, порушення відтворювальних пропорцій та зниження інвестиційної привабливості реального сектору економіки.

В умовах ринкових відносин проведені перетворення у напрямі реформування суб'єктів господарювання вимагають створення відповідної системи управління витратами виробничо-господарської діяльності підприємств, зокрема й машинобудівних, та пошуку нових сучасних підходів та технологій до вирішення проблем удосконалення методів їх обліку, аналізу та контролю для підвищення ефективності управління.

У ринкових умовах найбільш керованими з позиції пошуку резервів економії, зростання прибутку, рентабельності на підприємстві стають витрати. З'являється потреба в гнучких адміністративних системах, зміні методологічних принципів управління, проведенні аналітичних досліджень з оптимізації витрат. Процес управління витратами є багатопрофільним, що охоплює всі аспекти господарської діяльності, засобом досягнення для підприємства високого економічного результату. Управління витратами — елемент системи управління підприємством загалом.

У світлі сказаного актуалізується потреба розробки та впровадження концепції стратегічної моделі управління витратами на вітчизняних машинобудівних підприємствах, здатної формувати повну та реальну інформацію для прийняття ефективних управлінських рішень та їх реалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ ЗАСВІДЧУЄ, ЩО ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПЕРЕБУВАЄ В ПОЛІ ЗОРУ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Так, Т. Адирова [1], розробила систему управління витратами — target&costing — на машинобудівних

підприємствах. Є. Зенина [3] запропонувала теоретичні і методичні основи стратегічного управління витратами. Тоді як М. Колісник та К. Сміх [4] дослідили стан підприємств машинобудування в Україні й виокремили можливі шляхи виходу з кризи за допомогою стратегії інтеграції. Натомість Н. Костецька та М. Хопчан [5] розглянули стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. У напрацюваннях І. Мілаш та А. Красноусов [6] проаналізовано особливості стратегічного управління витратами підприємств роздрібною торгівлі. На противагу цьому М. Проданчук [8] окреслив концептуальні вектори стратегічного управління витратами аграрних підприємств. Своєю чергою С. Сулоєва та О. Гульцева [9] розробили узагальнену систему управління витратами. В напрацюваннях Л. Шевців [10] презентовано концептуальні основи формування ефективної системи управління витратами машинобудівних підприємств. У сучасних економічних дослідженнях проблема розробки стратегічного підходу до управління витратами підприємств проходить червоною ниткою (О. Яценко [11], Дж. Шанк (J. Shank) [12] та ін.). Проте питання виокремлення концептуальних засад стратегічної моделі управління витратами машинобудівного підприємства залишилось поза межами наукових дискурсів сучасних дослідників.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті визначено виокремлення ключових концептуально-методологічних векторів для створення стратегічної моделі управління витратами машинобудівного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У всьому світі машинобудування визнано провідною галуззю виробництва. Рівень розвитку машинобудівного комплексу є показником стану виробничого потенціалу держави, крім того, цей рівень розвитку забезпечує стійке функціонування провідних галузей економіки, а також наповнення споживчого ринку. Від показників розвитку машинобудування залежать найважливіші питомі показники валового внутрішнього продукту країни (матеріаломісткість, енергоємність тощо), продуктивність праці в галузях народного господарства, рівень екологічної безпеки промислового виробництва і, більше, обороноздатність держави.

Машинобудівний комплекс є однією з рушійних сил науково-технічного прогресу та економіки країни, тому його галузі в сучасних умовах розвиваються швидкими темпами, кількість яких безперервно зростає.

На стан підприємств машинобудування значний вплив здійснює ряд економічних факторів, таких як концентрація виробництва, його спеціалізація, кооперація, трудомісткість окремих видів продукції, зручність транспортно-економічних зв'язків, що виникають у процесі кооперації машинобудівних підприємств.

Таблиця 1. Концепції методів управління витратами

Концепція	Основні ідеї
Функціонально-виробнича	Створення системи забезпечення інформативності про витрачені кошти для контролю їх використання. Усі витрати діляться на постійні та змінні. Встановлено зв'язок між витратами на виробництво виробу та його собівартістю
Нормативна	Нормування виробничих процесів, визначення ефективності кожного процесу, оцінка відповідності нормам. Нормування та оцінка ефективності за ділянками виробництва
	Виділення витрат, які не можуть бути безпосередньо витрачені на одиницю продукції, витрат, пов'язаних із закупівлею сировини; реалізацією готових виробів
Диференційована	Поділ виробничих ділянок на кілька виробничих центрів та розподіл витрат між ними з урахуванням відпрацьованого часу
	В основу собівартості закладаються лише умовно-змінні витрати, а непрямі не включаються до собівартості, оскільки вони залежать не від процесу виробництва, а переважно від часу
Стратегічна	Зміна системи обліку, спрямована на підвищення його ролі в обґрунтуванні управлінських рішень. В основу управлінських рішень покладено відхилення від графіка робіт та стандартів (норм).
	Облік витрат за функціями, бюджетування, ABC-costing, функціонально-вартісний аналіз, аналіз ланцюжка цінностей, система збалансованих показників, концепція стратегічного позиціонування

Актуальність питання управління витратами під час випуску промисловими підприємствами продукції зумовлена необхідністю досягнення високої якості продукції з мінімальними витратами (у поточний момент, а також у прогнозованій перспективі) для досягнення конкурентних переваг над ринком.

Визначальним у діяльності кожного машинобудівного підприємства є визначення та порівняння витрат і результатів виробництва. Зіставлення результатів та витрат дає можливість оцінити ефективність функціонування підприємства. Основною метою будь-якого підприємства є максимізація прибутку. Всі інші цілі знаходяться в безпосередній залежності від неї, а управління витратами є засобом досягнення підприємством найвищого економічного результату.

Особливості діяльності, специфіка організаційної структури та сучасні тенденції розвитку машинобудівного комплексу свідчать про необхідність удосконалення управління витратами та результатами підприємств. В основі розвитку економіки лежать витрати, спрямовані на отримання цільових результатів. На практиці існує багато варіантів прийняття оптимальних управлінських рішень, заснованих на збільшенні витрат, що забезпечують отримання позитивних результатів [4, с. 167].

Виділяють такі завдання управління витратами:

- виявлення необхідності витрат і віддачі від них;
- розрахунок витрат за окремими напрямками діяльності підприємства (можлива відмова від неефективних напрямів);
- калькулювання необхідних витрат на одиницю продукції;
- виявлення відхилень та причин відхилення фактичних витрат від планових;

— пошук можливих резервів зниження витрат на різних етапах виробництва продукції без шкоди основним властивостям товару.

Усі існуючі методи управління витратами передбачають розширений аналіз витрат та управління ними. З метою виокремлення ключових концептуально-методологічних векторів для створення стратегічної моделі управління витратами машинобудівного підприємства доцільно проаналізувати концепції методів управління витратами: функціонально-виробничу, нормативну, диференційовану, стратегічну концепцію. Розглянемо особливості даних концепцій у таблиці 1.

Важливим елементом будь якої концепції є методи управління, під якими розуміються способи впливу суб'єкту управління на об'єкт управління задля досягнення поставленої мети. Функція управління — це спосіб виконання, здійснення, досягнення поставленої мети шляхом розробки та реалізації суб'єктом управління управлінських рішень. Виділяють такі функції управління витратами та результатами: планування, організація, координація, мотивація, контроль, а такі види економічної роботи, як облік та аналіз, слід розглядати як інструменти забезпечення реалізації функцій. Принагідно відзначимо, що Л. Шевців розглядає систему управління витратами — як сукупність взаємопов'язаних елементів (структури, завдань, технології, людей, цілей) та системного підходу до об'єктів [10, с. 72]. Однак, діючі системи управління витратами мають недоліки, які сформовано в таблиці 2 [7].

Очевидно, що існуюча практика управління витратами базується на різноманітності підходів, що дозволяють визначити функції управління витратами на основі формування облікової бази та контролю їх виконання, виділити структурні елементи управління витратами, і відстежити послідовність взаємозв'язку прийнятих рішень.

Виходячи з того, що процес управління здійснюється залежно від рівня розвитку продуктивних сил і пов'язаний з наявним досвідом рішення поставленої проблеми, доцільно розглянути процес прийняття управлінських впливів відповідно до певної логіки, що виявляється через систему наступних принципів:

- управління витратами підприємства є комплексною системою;
- використання зворотного зв'язку в системі управління витратами;
- облік ринкової кон'юнктури та законодавчої бази;
- візуалізації результатів та їх адекватність.

Визначення управління витратами підприємства як комплексної системи дозволить з одного боку проаналізувати фактори, що впливають на витрати підприєм-

Таблиця 2. Недоліки діючих систем управління витратами

Недоліки діючих систем управління витратами	Наслідки недоліків діючих систем
Відсутні порядок регулювання та урахування сумарних витрат, їх структури на всіх стадіях життєвого циклу продукції	Неможливо цілеспрямовано впливати на оптимізацію та зниження сумарних витрат
Здійснюється лише автономне управління комплексом витрат за господарськими одиницями але не за виробами	Зниження витрат однієї із ланок може призвести до збільшення сумарних витрат; зменшується можливість планування витрат
Управління реалізується через план, сформований за базовими витратами, згідно критеріїв оцінки діяльності конкретної господарської одиниці	Підприємство орієнтуються на виконання плану, не враховуючи реальні можливості зниження витрат за виробами
На кожній наступній стадії не приймаються до уваги економічні розрахунки витрат, виконані на попередніх стадіях	Можливе завищення сумарних витрат; неточно оцінюється та враховується внесок учасників нововведень в загальні результати
Відсутня закінчена система поетапного проектування; результати прогнозу не обов'язкові для наступних стадій	Затягується освоєння економічних параметрів виробу через відсутність послідовності економічних показників проєкту за стадіями життєвого циклу
При атестації економічного рівня та якості продукції майже не враховуються економічні параметри	Знижується об'єктивність та ефективність оцінки при атестації продукції
Відсутня стратегія зниження витрат учасниками процесу розвитку; не встановлені контрольні точки оцінки доцільності подальшого здійснення витрат	Допускається подорожчання витрат на повний життєвий цикл, неточності у визначенні планових завдань із зниження витрат
Не визначена структура управління витратами на виріб	Допускаються втрати ефективності під час зміни стадій життєвого циклу
Діюча система управління якістю не сповнена економічного змісту	Знижується ефективність управління витратами у виробництві

Джерело: систематизовано автором на основі [7].

ства, а з іншого — дослідити всі функції управління щодо витрат.

Використання зворотного зв'язку в системі керування витратами дає можливість визначити керуючі впливи з метою зниження рівня чи оптимізації витрат підприємства та розробити заходи щодо ефективної реалізації цих впливів.

Принцип обліку ринкової кон'юнктури та законодавчого середовища проявляється у прийнятті чинних норм оподаткування, обов'язкових платежів, зборів та інших регуляторних актів з метою відображення специфіки існуючої структури витрат на підприємстві. Візуалізація результатів є інформаційною базою формування оцінних показників до ухвалення стратегічно правильних рішень щодо оптимізації витрат на підприємстві.

Відзначимо, що розробка стратегічної моделі управління витратами машинобудівного підприємства опиралась на висновки Л. Шевців, що побудову удосконаленої моделі ефективного управління витратами доцільно здійснювати шляхом: "формування автоматизованого інформаційного забезпечення для прийняття управлінських рішень (виділення основних понять, документообігу, завдань і принципів, етапів системи управління витратами); формування і класифікація витрат та їх контроль на підприємстві; врахування впливу чинників і методів, розподіл відповідальності за формування витрат і створення механізму мотивації та стимулювання їх зниження" [10, с. 77].

Окрім того, за словами Л. Шевців організація ефективного управління витратами формує додаткові конкурентні переваги [10, с. 80]:

- "послуги таких підприємств більш конкурентоспроможні зважаючи на можливість використання

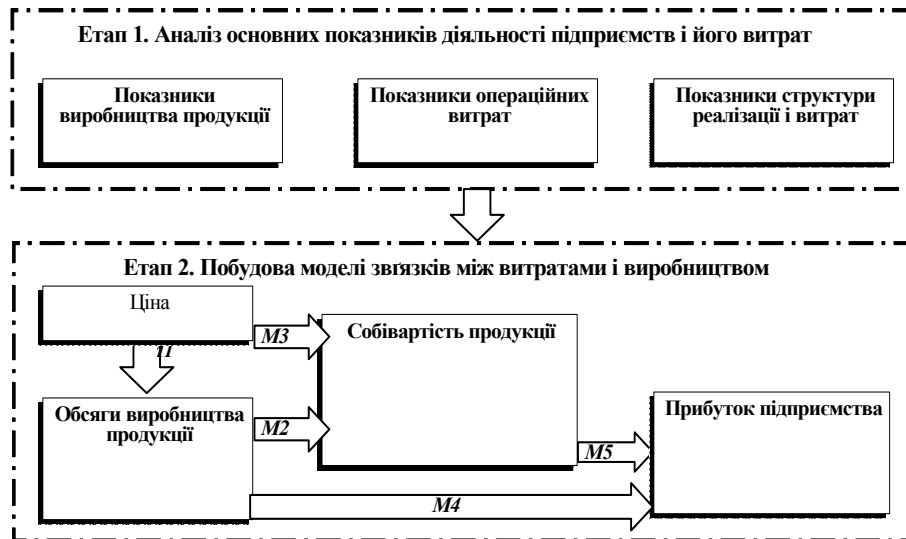

Рис. 1. Методика оцінки і аналізу витрат машинобудівного підприємства

більш широкої амплітуди цінового варіювання при встановленні ринкової вартості та низькому рівні витрат;

— гнучкість і маневреність в умовах мінливого зовнішнього середовища досягається за рахунок якісної і чітко сформованої інформаційної системи, що дозволяє отримувати своєчасні дані в розрізі собівартості окремих видів послуг;

— гнучкість ціноутворення забезпечується знанням структури витрат, кількісного і якісного значення окремих елементів і видів витрат у залежності від обраної методології управління ними;

— в умовах ефективного управління витратами компанія підвищує об'єктивність і обґрунтованість планування та нормування витрат з урахуванням специфіки технологічного оснащення, кадрового забезпечення тощо;

— оцінка внеску кожного структурного підрозділу у формування витрат і вплив їх діяльності на кінцевий фінансовий результат;

— стійкість і життєздатність підприємства в конкурентних умовах забезпечується зниженням рівня ризику, менеджмент компанії об'єктивно оцінює свої можливості і резерви" [10, с. 81].

Таким чином, основу дослідження управління витратами на машинобудівному підприємстві має скласти процесний підхід, який міститиме методи системного аналізу, що дозволяє, базуючись на наведених вище принципах, провести аналіз витрат на підприємстві та розглядати управління як цілісний комплекс взаємопов'язаних функцій (рис. 1) [1—2].

Ця схема є теоретичною базою у визначенні послідовності взаємопов'язаних дій щодо формування концептуальної схеми управління витратами підприємства, візуальне подання якої має носити блоковий характер (рис. 2).

Алгоритм дослідження блоків концептуальної схеми управління витратами машинобудівного підприємства може мати такий вигляд: мета блоку — завдання, які вирішуються у межах блоку — інструментарій.

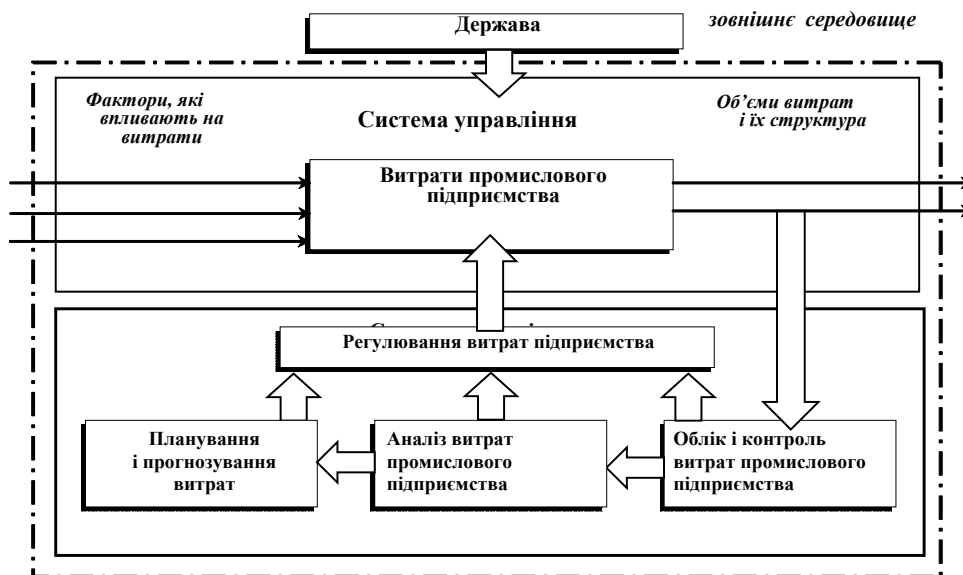

Рис. 2. Загальна схема управління витратами машинобудівного підприємства

Рис. 3. Концептуальна схема управління витратами підприємства

Цільовою спрямованістю блоку оцінки та аналізу є проведення аналізу чотирьох рівнів ієрархії: національна економіка, промисловість, машинобудування, підприємство (група підприємств) [4; 6]. Це дасть можливість оцінити роль машинобудування у розвитку як промисловості, так і економіки загалом, і навіть визначити поточний стан витрат на підприємствах.

Оскільки основу аналітичної роботи становить система оціночних показників, що формується залежно від поставленої мети дослідження, для здійснення різнорівневої оцінки існуючих тенденцій і положень розглянули такі групи факторів [3, с. 54]:

на національному рівні: базисні та ланцюгові темпи зростання — з метою здійснення порівняльних оцінок та відображення поточного положення;

на рівні промисловості: частка промисловості у валовій доданій вартості, рівень рентабельності та частка збиткових підприємств у промисловості — з метою відображення загального рівня розвитку промисловості;

на рівні машинобудування: частка переробних галузей у загальній структурі промисловості, частка машинобудування у переробній промисловості — з метою визначення змін у структурі переробної промисловості.

Оцінка та аналіз витрат конкретного підприємства зазвичай здійснюється як на загальному рівні (валові витрати, операційні витрати), і з урахуванням їх постійного та змінного характеру. Але облік цих витрат та оптимальність їх співвідношень дає можливість врахувати ефект масштабу виробництва під час планування витрат, що до нашого часу є спірним питанням у дослідницьких колах [11, с. 145].

Таким чином, аналіз витрат підприємства має ґрунтуватися на виявленні системи показників, що мають відношення до витрат підприємства, відстеження основних функціональних зв'язків між цими показниками та визначення еластичності змін по кожному показнику. Для вирішення такого завдання необхідна наступна методика оцінки та аналізу витрат підприємства (рис. 3).

Здійснене дослідження обсягів виробництва в натуральному і вартісному вираженні дозволило оцінити динаміку виробництва та зміну цін на продукцію машинобудівного підприємства, а також аналіз операційних витрат підприємства, темпів їх зростання, структури реалізації та витрат за видами продукції, що дозволило відстежити існуючі пропорції у структурі витрат. Побудова моделей зв'язку між витратами та виробництвом (реалізацією) продукції характеризується поліфонічністю підходів.

Так, модель залежності обсягів продукції від ціни (M1) дасть можливість використовувати лінійну апроксимацію за наявності короткострокового періоду дослідження. Модель залежності собівартості продукції від обсягів продажів (M2) ґрунтується на тому визначенні, що постійні витрати перераховуються на одиницю випуску продукції, тому існує зворотна залежність між собівартістю та обсягом продажів (випуском). Модель залежності собівартості одиниці виробленої продукції від ціни (M3) будеться шляхом підстановки виразу (M2) у вираз (M1). Моделі (M4) та (M5) відображають залежності прибутку підприємства від ціни, одержаної при об'єднанні попередніх моделей.

Метою блоку дослідження площини беззбитковості є побудова площі беззбитковості, що базується на аналізі точки та інтервалу з урахуванням умов невизна-

ченості кожного з наведених станів. Якщо для точки беззбитковості умовою невизначеності може бути результат виробничої діяльності підприємства, для інтервалу беззбитковості — діапазон цін, що впливає на обсяг реалізації, то для площі — покриття витрат прибутком. Методика формування галузі невизначеності при аналізі беззбитковості можна представити такими етапами: перевірка закону розподілу основних показників; побудова точки беззбитковості; аналіз інтервалів беззбитковості; формування площі беззбитковості. Реалізація цієї методики дозволяє побудувати площину беззбитковості, на основі аналізу якої надалі здійснюється управління витратами промислового підприємства. Цільовою спрямованістю блоку управління витратами промислового підприємства є формування системи збалансованих показників, що дає можливість ухвалити коректне управлінське рішення.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Побудована на основі процесного підходу концептуальна стратегічна модель управління витратами машинобудівного підприємства дозволяє сформувати інформаційну базу, яка надасть можливість, з метою розширення можливих меж прийняття рішень, використовувати наступну послідовність побудови сфери беззбитковості: точка, інтервал, площа. Визначення сфери беззбитковості дозволяє врахувати різновекторність можливих дій щодо вибору оптимальних способів керування витратами підприємства. Синтез сфери беззбитковості та системи збалансованих показників дає можливість виробити ефективну стратегію цього процесу.

Література:

1. Адирова Т.І. Система управління витратами — target&costing на машинобудівних підприємствах. Економіка та держава. 2012. № 7. С. 82—84.
2. Державна служба статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 8.11.2021 р.).
3. Зенина Е.В. Теоретические и методологические основы стратегического управления затратами: монография. Бишкек: КРСУ, 2014. 54 с.
4. Колісник М.К., Сміх К.Е. Стан підприємств машинобудування в Україні і можливі шляхи виходу з кризи за допомогою стратегії інтеграції. Регіональна економіка. 2008. № 4. С. 167.
5. Костецька Н.І., Хопчан М.І. Стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Інноваційна економіка. 2012. № 5 (31). С. 81—86.
6. Мілаш І.В., Красноусов А.В. Стратегічне управління витратами підприємств роздрібною торгівлю: монографія. Х.: ХДУХТ, 2015. 286 с.
7. Принятие проектных решений через управление рисками. URL: http://www.iteam.ru/publications/project/section_38/article_1430/ (дата звернення: 8.11.2021 р.).
8. Проданчук М.А. Стратегічне управління витратами аграрних підприємств. URL: [ne.faaf.org.ua/strategichne-upravlinnya-vitratami-agrarnih-pidpriemstv.html \(дата звернення: 8.11.2021 р.\).](http://magazi-

</div>
<div data-bbox=)

9. Сулоева С.Б., Гульцева О.Б. Система управления затратами: концептуальные положения. Организатор производства. 2017. Т. 25, № 3. С. 47—58.
10. Шевців Л. Ю. Концептуальні основи формування ефективної системи управління витратами машинобудівних підприємств. Економіка: реалії часу. 2016. № 1 (23). С. 72—81.
11. Яценко О.І., Майданська О.М. Стратегічний підхід в управлінні витратами підприємства. Науковий вісник. Національний лісотехнічний університет України. 2008. Вип. 18.2. С. 145—149.
12. Shank J., Govindarajan V. Strategic Cost Management: The New Tool for Competitive Advantage. Free Press, 2008. 272 p.

References:

1. Adyrova, T. I. (2012), "Cost management system — target & costing in machine-building enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 82—84.
 2. State Statistics Service (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 4 Nov 2021).
 3. Zenyna, E. V. (2014), *Teoreticheskiye y metodologicheskiye osnovi stratezhicheskogo upravleniya zatratamy* [Theoretical and methodological foundations of strategic cost management], KRSU, Byshkek, Russia.
 4. Kolisnyk, M. K. and Smikh, K. E. (2008), "The state of machine-building enterprises in Ukraine and possible ways out of the crisis with the help of integration strategy", *Rehionalna ekonomika*, vol. 4, pp. 167.
 5. Kostetska, N. I. and Khopchan, M. I. (2012), "Strategic cost management as a means of ensuring the competitiveness of the enterprise", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 5 (31), pp. 81—86.
 6. Milash, I. V. and Krasnousov, A. V. (2015), *Stratehichne upravlinnia vytratamy pidpriemstv rozdrubnoi torhivli* [Strategic cost management of retail trade enterprises], KhDUKht, Kharkiv, Ukraine.
 7. iTeam (2021), "Making project decisions through risk management", available at: http://www.iteam.ru/publications/project/section_38/article_1430/ (Accessed 4 Nov 2021).
 8. Prodanchuk, M. A. (2018), "Strategic cost management of agricultural enterprises", available at: <http://magazine.faaf.org.ua/strategichne-upravlinnya-vitratami-agrarnih-pidpriemstv.html> (Accessed 4 Nov 2021).
 9. Suloeva, S. B. and Hultseva, O. B. (2017), "Cost management system: conceptual provisions", *Orhanyzator proyzvodstva*, vol. 25, no. 3, pp. 47—58.
 10. Shevtsiv, L. Yu. (2016), "Conceptual bases of formation of effective system of management of expenses of the machine-building enterprises", *Ekonomika: realii chasu*, vol. 1 (23), pp. 72—81.
 11. Iashchenko, O. I. and Maidanska, O. M. (2008), "Strategic approach to cost management of the enterprise", *Naukovyi visnyk. Natsionalnyi lisotekhnichnyi universytet Ukrainy*, vol. 18.2, pp. 145—149.
 12. Shank, J. and Govindarajan, V. (2008), *Strategic Cost Management: The New Tool for Competitive Advantage*, Free Press, NY, USA.
- Стаття надійшла до редакції 11.11.2021 р.*

М. М. Шкільняк,

д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5230-6317

О. В. Орлова-Курилова,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу, Луганський національний аграрний університет, м. Старобільськ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8382-8070

І. Ю. Шмичкова,

к. е. н., викладач, Вінницький транспортний фаховий коледж, м. Вінниця, Україна

ORCID ID: 0000-0002-6182-0497

Л. С. Данилюк,

здобувач ступеня "доктор філософії", Державна установа "Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України", м. Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1661-8003

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.24

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

M. Shkilniak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Public Administration and Personnel, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

O. Orlova-Kurilova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management, Law, Statistics and Economical Analysis, Luhansk National Agrarian University, Starobilsk, Ukraine

I. Shmychkova,

PhD in Economics, Lecturer, Vinnitsa Transport Professional Colledge, Vinnitsa, Ukraine

L. Danyluk,

Applicant for the degree of Doctor of Philosophy, State Organization "Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC, DIGITALIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті розглянуто трансформацію інституціонального середовища інноваційного підприємства в контексті децентралізації системи державного управління в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку. Доведено, що дифузії інновацій та їх проникнення в економічне, соціальне, політичне середовище буде різнитися учасі та обумовлюватися певними домінантами політичного руху, типу економічної системи та чисельними чинниками, що надходять з зовнішнього середовища і здійснюють вплив на поточні вектори державного розвитку. Інструменти державного впливу за таких умов повинні відповідати індивідуально-історичній національній моделі з активно функціонуючій в ній інституціональній матриці, а також взаємозгоджуватися з іншими вже діючими механізмами державного регулювання в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

The article considers the transformation of the institutional environment of innovative entrepreneurship in the context of decentralization of public administration in a pandemic COVID-19, digitalization and sustainable development. It is proved that the diffusion of innovations and their penetration into the economic, social, political environment will vary over time and be determined by certain dominants of the political movement, type of economic system and numerous factors coming from the external environment and influencing current vectors of state development. Under such conditions, the instruments of state influence should correspond to the individual-historical national model with an actively functioning institutional matrix, as well as to coordinate with other existing mechanisms of state regulation in the context of the COVID-19 pandemic, digitalization and sustainable development. The inert development of innovative entrepreneurship confirms the need to develop an effective adaptation strategy of state regulation of innovation in the national economy. For the development of Ukraine's economy based on innovation, there is a need to provide favorable conditions for the creation of new and functioning of existing innovative enterprises in industry, attracting domestic and foreign investors to the national business system. Globalization trends, changes in consumer demands in the national and global economy, along with the rapid growth of competition among producers and the regression of entrepreneurial activity due to the coronavirus pandemic cause changes in the formation, accumulation and accumulation of innovation potential. This process necessitates increased information exchange, accelerated innovation, increased production, search for sources of foreign investment, which requires the removal of administrative barriers, increased cooperation between the state, infrastructure and business. The institutional environment of innovative entrepreneurship in the current trends is changing and transforming. Institutional traps and market failures should not be the cause of inert development of innovative entrepreneurship.

Ключові слова: трансформація, інституціональне середовище, інноваційне підприємництво, децентралізація, система державного управління, пандемія COVID-19, діджиталізація, сталий розвиток.

Key words: transformation, institutional environment, innovative entrepreneurship, decentralization, public administration system, COVID-19 pandemic, digitalization, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Історична природа виникаючих в інституціональній матриці інституціональних обмежень неформальних та неформальних зв'язків не завжди зрозуміла внаслідок складного переплетення, взаємовпливу та взаємозалежності її інституціональних елементів. Одночасно мінімізація інституціональних обмежень збільшується за досить високого рівня ефективності державної політики в напрямку забезпечення законності, взаємоузгодженості та синергії усієї системи національної економіки в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку. Звідси виходить, що чітко окреслювати інституціональні межі взаємовідносин учасників підприємницької діяльності досить складно з урахуванням їх змін, динамізму, мінливості та значної залежності від широкого кола чинників імпліцитного та експліцитного інституціонального середовища. Зазначені факти актуалізують тему дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Інституціональні обмеження чинять істотний вплив не лише на новостворені інноваційні підприємства, але й на вже здійснюваний виробничий процес з реалізації інноваційних проєктів. Особливості функціонування інституціональної матриці інноваційного підприємства в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку надають нам змогу конкретизувати спонтанні, випадкові, формальні, неформальні інституціональні рамки [2; 9]. За ідеальних умов розвитку національної економіки вони повинні відповідати принципу конгруентності, що обумовлює їх до конвергенцію шляхом зближення їх траєкторій розвитку з функціонуючим інноваційним підприємством. Водночас постійно виникаючі ситуації з дефіциту інноваційного потенціала

лу збільшують такі інституціональні обмеження та не дають змогу досягти інституціональної стійкості у середньо або довгостроковій перспективі з огляду на обмеження трудових, інвестиційних, технологічних або технічних ресурсів. Дефіцит інноваційного потенціалу або ресурсів, властивий традиційному та інноваційному підприємництву [6; 7]. Водночас з урахуванням постійної дифузії нововведень, інноваційний потенціал все ж таки є чинником зросту переважно для інноваційних підприємств. Для інноваційних підприємств такий дефіцит, що унеможлиблює їх адаптацію проявляється в:

обмеженні наявного ресурсного забезпечення, необхідного для реалізації інноваційної ідеї (суб'єкти підприємницької діяльності по-різному вирішують зазначену проблему дефіциту. Підприємства з традиційним типом виробництва прагнуть зменшити ризики через випуск традиційного виду товарів, а підприємці з інноваційним типом виробництва орієнтуються на створення нововведень з конкурентними перевагами за рахунок пошуку додаткових джерел інноваційного потенціалу, раціонального та більш заощадливого використання обмежених ресурсів) [3—5];

утрудненому доступі до результатів вже комерціалізованих технологічних нововведень на зарубіжному ринку (залучення нововведень та техніко-технологічних процесів у традиційну підприємницьку діяльність стимулює розвиток підприємства і значно підвищує його прибутковості, одночасно складність їх засвоєння змушує підприємців використовувати у виробничій діяльності застарілі технології, тоді як інноваційним підприємствам необхідним є їх активне залучення у виробничу діяльність);

обмеженій кількості менеджерського персоналу або інших працівників, зайнятих у реалізації інноваційного проєкту (такий дефіцит в інноваційному підприємстві можливо покрити за виваженої кадрової політики з акумуляції людського капіталу здатного створювати нововведення, у той час як у традиційному підприємстві така політика у переважності не проводиться);

утрудненій взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності, представників інфраструктурних елементів та влади, що призводить до появи чисельних інституціональних пасток, провалів та трансакційних витрат [1; 8; 10].

Обмежена комунікація в умовах пандемії COVID-19 ускладнює діяльність інноваційних підприємств змушуючи їх поширювати неформальні комунікації. Зазначене стосується і підприємств з традиційним видом діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити трансформацію інституціонального середовища інноваційного підприємництва в контексті децентралізації системи державного управління в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та стало-го розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Інертний розвиток інноваційного підприємництва підтверджує необхідність розроблення дієвої адаптаційної стратегії державного регулювання інноваційною

діяльністю в національній економіці. Для розвитку економіки України заснованої на інноваційних основах існує потреба забезпечення сприятливих умови для створення нових та функціонування існуючих інноваційних підприємств у промисловості, залучення вітчизняних і зарубіжних інвесторів в національну систему підприємництва.

Глобалізаційні тренди, зміни споживацьких вимог у національній та світовій економіці поруч зі стрімким зростанням конкуренції серед товаровиробників і регресу підприємницької активності внаслідок пандемії коронавірусу обумовлюють зміну процесів у формуванні, накопиченні та акумуляції інноваційного потенціалу. Такий процес обумовлює необхідність збільшення обміну інформацією, прискорення інноваційної діяльності, зростання масштабів випуску продукції, пошуку джерел іноземних інвестицій, що вимагає зняття адміністративних бар'єрів, збільшенням співробітництва між державою, інфраструктурними елементами та бізнесом.

Інституціональне середовище інноваційного підприємництва в умовах трендів сьогодення змінюється та трансформується. Інституціональні пастки та ринкові провали не повинні стати причинами інертного розвитку інноваційного підприємництва.

Існує багато джерел формування, накопичення та акумуляції інноваційного потенціалу. Головний чинник, який обумовлює активізацію зазначених джерел, це слідування інноваційних підприємств відповідно науково-технічного прогресу, який в наш час відіграє одну з головних ролей в інноваційному розвитку національної економіки. Діджиталізація, роботизація, штучний інтелект свідчать про позитивні тренди загальносвітового соціально-економічного розвитку. Розповсюдження Інтернет технологій також відіграє важливу роль у дифузії нововведень. У наші часи інтернет вважається основним джерелом розповсюдження інноваційних ідей, нестандартних управлінських процесів та форм організації новаторської підприємницької діяльності.

Завдяки науково-технічному прогресу та діджиталізації усуваються бар'єри у розповсюдженні інформації, торгівлі та обміну людськими ресурсами. Спостерігається тенденція зменшення міждержавних конфліктів, збройних протистоянь, а ментальні відмінності між країнами слабшають. Відбувається глобалізація ринку інновацій та активізація обміну інноваційним потенціалом не лише на мікро-, але й на мезо-, макро — та мега-рівнях. Глобалізаційні тренди змушують країни об'єднуватися, щоб досягти загальносвітового інноваційного прогресу та високого техніко-технологічного розвитку. В системі національної економіки зароджуються регіональні економічні інтеграції, особливо в контексті необхідності членства України в НАТО та ЄС.

Глобалізація ринку інновацій об'єднує країни світу, змінює ментальність нації, зменшує гендерну нерівність, стирає кордони в процесі боротьби за сталий соціально-економічний розвиток. Водночас така глобалізація призводить до підвищення конкуренції, втрати людського ресурсу, створює загрозу деформації національних пріоритетів, через стрімке падіння ресурсів необхідних для формування інноваційного потенціалу у підприємстві.

Злиття та процеси кластеризації вимагають все більшої уваги до справедливого розподілу інноваційно-

го потенціалу між стейкхолдерами інноваційного підприємництва, що надасть можливість збільшити прибутковість та зміцнити конкретність інноваційних підприємств як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Очевидно, що інноваційно активні підприємства з ефективним інноваційним потенціалом розвиваються більш динамічніше, а диверсифікація їх виробництва відбувається швидше. Вони можуть дозволити собі відкрити свої філії в зарубіжних країнах та охопити значно ширші сегменти споживачів аніж підприємства з традиційним видом господарської діяльності. В результаті активізації інноваційного підприємництва безробіття зменшується, а національна економіка стимулюється розповсюдженням інноваційних товарів та послуг, що призводить до збільшення її макроекономічних показників.

Водночас ситуаційні тренди розвитку інноваційного підприємництва в національній економіці демонструють негативні тенденції. Одним із чітко помітних ефектів є збільшення розриву між галузями промисловості в напрямі їх інноваційного розвитку. Середні та малі інноваційно активні підприємства, відчувають загрозу свого існування. Великі підприємства або монополії в переважній більшості займають найвигідніші сегменти ринку, не звертаючи уваги на те, що інші середні та малі підприємства внаслідок недосконалої конкуренції банкрутують, що серед іншого призводить до зростання безробіття в національній економіці. Хоча вона зменшується у великих країнах, вона зростає в менших країнах.

Мультиджерельний характер інноваційного підприємництва обумовлений не лише пріоритетами вибору виду діяльності, але й постає як мінливий, ризикований та непередбачуваний процес, який відбувається синхронно з наростаючими темпами інституціонального динамізму та нестабільності зовнішнього оточення. Синергетичне взаємопроникнення зазначених трендів у систему інноваційного підприємництва вимагає реагування держави на ринкові процеси. Здатність держави вчасно реагувати на кон'юнктурні можна назвати політикою рефлексивного впливу на негативні тренди. Впровадження управлінських рішень в процесі державної політики є результатом обґрунтування детермінант стратегічних напрямів у сфері активізації накопичення інноваційного потенціалу. Формування інноваційного типу економіки в умовах її трансформації вимагає не лише зміну філософії державотворення, але й перегляду поведінки окремих стейкхолдерів ринку за умов сприяння справедливої конкуренції та інтелектуальної організації процесу стратегування. Зазначені явища провокують інноваційну поведінку в усіх сегментах національної економіки, що строює ефективну трансформацію полікультурного та економічно середовища.

Активізація процесів формування, накопичення та акумуляції інноваційного потенціалу багато в чому визначається вдалим вибором доцільних інструментів національної, регіональної інноваційних політик та стратегій розвитку такого потенціалу серед суб'єктів підприємництва. Теоретичні дослідження, що стосуються обрання моделей ефективних технологічних процесів інноваційної діяльності дозволяють визначати важливі найважливіші:

інтеграція співпраці учасників інноваційного процесу на основах справедливої конкуренції;

різноманітні та розгалужені інфраструктурні елементи і мережеві системи підтримки інновацій, їх гнучка адаптація до інституціональних умов;

диверсифікація та оновлення виробничих процесів до вимог ринку та ресурсних можливостей підприємств через процес дифузії інновацій.

Неефективне використання інноваційного потенціалу призводить до того, що підприємства прагнучі забезпечити у будь-який спосіб прибутковість здійснюючи диверсифікацію виробництва будують нові заводи, що не відповідають екологічним стандартам. У такому контексті виникає загроза навколишньому середовищу, через загрозу появи парникового ефекту, озонної діри. Через відсутність у підприємств стратегій ефективного використання інноваційного потенціалу, збільшуються опортуністичні явища у підприємстві, які призводять не лише до зниження соціально-економічного розвитку національної економіки, але й нераціонального розподілу інноваційних підприємств за галузями економіки. В пріоритетах інноваційного розвитку підприємств майже відсутні напрями формування стратегій виробництва у найбільш важливих галузях промисловості. Прагнучі до інтеграції з ЄС держава повинна подбати про безвідходне виробництво і сформувати такі стимули заохочення підприємців, щоб залучити їх до виготовлення екологічно чистих товарів, які будуть корисними для споживання. Пріоритетне значення для ефективного державного регулювання інноваційним процесом мають мотиваційні чинники державних діячів та бізнесу, що пов'язані з особистісними мотиваціями та стимулами, які мають представники органів державної влади. Зазначене залежить від внутрішніх намірів людини сприяти інноваційним перетворюванням та підтримувати ініціативи серед населення до зайняття бізнесом на новаторських основах. З іншого погляду, такі чинники повинні мати підприємці, для досягнення сталого розвитку власного підприємства, стимулювання інноваційних перетворень, зменшення виробничих ризиків та якнайшвидшого накопичення фінансових ресурсів заради досягнення прибутковості. Концептуальне значення відіграє формування соціально-психологічних мотивів, які підвищуються відповідно життєвого циклу підприємства.

Для стимулювання підприємницької діяльності існує потреба формування інноваційної інфраструктури підприємництва. Реалізація інноваційних ідей потребує творчих, креативних та неординарно мислячих суб'єктів підприємництва, діяльність яких буде забезпечена лабораторіями, рекрутинговими агенціями, технологічними парками, аналітичними центрами. Зазначене підкреслює важливість інфраструктурної бази, яка є важливою умовою реалізації та комерціалізації інноваційного продукту. У сучасній національній економіці особливо актуальна проблема узгодження комунікацій між реалізаторами інноваційних ідей та науковими установами, конкурентами, інститутами державної влади. Зазначене призводить до зниження комерціалізації результатів інноваційної діяльності, проявляється недорозвиненість, інертність та падіння технічного розвитку. Що проявляється в обмеженні розвитку інноваційних

підприємств та зниженні конкурентоспроможності національної економіки. За таких умов, що інноваційна інфраструктура, яка володіє необхідним арсеналом ефективних інструментів підтримки інноваційної діяльності, є основною умовою дифузії інновацій за сучасних умов трансформації національної економіки. Таким чином, важливість інфраструктури в підтримці загальнодержавного інноваційного розвитку в умовах ринкової економіки важко переоцінити.

На цей час в інституціональному середовищі інноваційного підприємництва функціонує значна кількість інфраструктурних елементів. Водночас не усі з них спроможні підтримати ефективну діяльність підприємництва в контексті необхідного інноваційного розвитку. З-поміж іншого, у наявних в економіці інфраструктурних елементів відсутня ознака інноваційності, що унеможливує реалізацію окремих інструментів підтримки інноваційного підприємництва, особливо за умов трансформації національної економіки, зовнішнє середовище якої позначене хаотичністю флуктацій.

Серед іншого, системна реалізація підтримки інноваційного процесу в трансформаційній економіці повинна базуватися на основі:

- державної підтримки та стимулювання підприємницької діяльності;
- усвідомлення часової логіки здійснення державного впливу відповідно еволюції національної економіки;
- розгляду хвиль і трансформацій технологічного, інноваційного, технічного прогресу;
- узагальнення історичного розвитку інституціонального середовища та його змін;
- визначення необхідності прогресивного розвитку інноваційних систем та дифузії інновацій у промисловості.

Успішні держави-лідери з інноваційного розвитку — це держави, які ефективно визначають детермінанти державного регулювання інноваційним підприємництвом тим самим реалізуючи інноваційний шлях еволюційного розвитку. Вдало визначені детермінанти дозволяють економічній системі швидко адаптуватися до викликів та глобальних світових негараздів тим самим формуючи компенсаторну базу розвитку підприємництва. Інноваційне підприємництво — це ризикована діяльність, з утрудненим прогнозуванням результату. Практикою доведено, що інноваційні підприємства, особливо у слабкому інституціональному середовищі банкрутують на стартових етапах своєї діяльності. Високий рівень ризику, потреба у значних фінансових ресурсах та людському капіталу досить часто призводить до біфуркації в процесі життєвого циклу підприємства, подальшим шляхом чого може бути банкрутство або стагнація виробництва. Творчий підхід, лідерські якості та високий рівень професіоналізму менеджерів здатні ре-

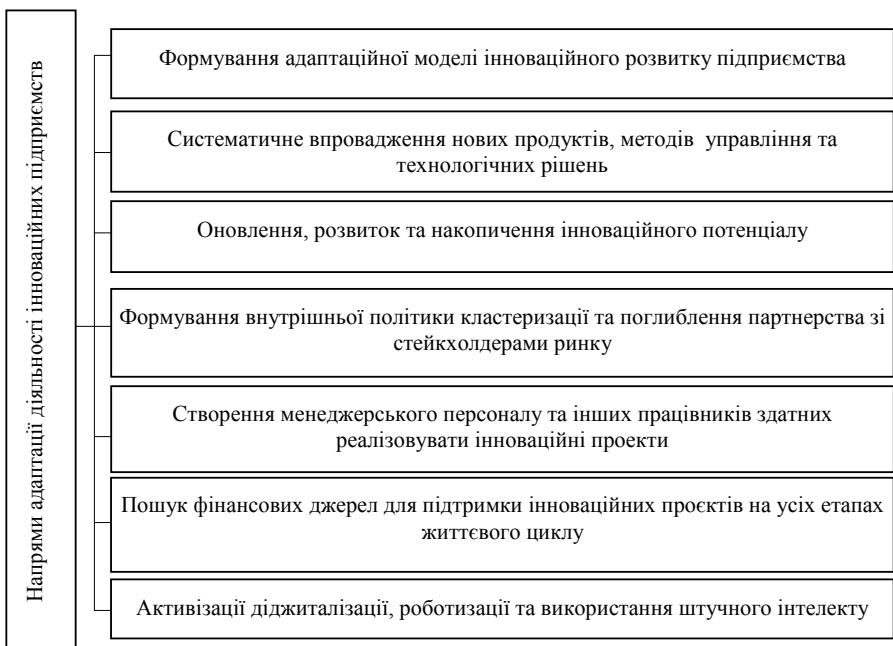

Рис. 1. Напрями адаптації діяльності інноваційних підприємств до умов пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку

алізувати задумані інноваційні проєкти. Водночас така реалізація, значно полегшується в умовах досконалого або близького до такого інституціонального середовища.

Оптимальний добір державою інструментарію регулювання інноваційного підприємництва передбачає їх об'єднання в єдине ціле. При цьому важливим є визначення взаємопов'язаних принципів, методів, функцій, що унеможливує хаотичність їх використання та надає організованості та взаємоузгодженості державній політиці на вертикально-горизонтальному рівнях.

Зазначене можливо реалізувати заходами людського впливу та включення до групи, що буде формувати державну політику персоналу з високопрофесійними компетенціями, високою культурою мислення, розуміння ментальних цінностей та маючих персональні мотиви або стимули, які дозволять у найефективніший спосіб визначити пріоритетні шляхи інноваційного розвитку підприємництва. Такий людський вплив повинен відповідати інваріанту часової моделі інноваційного розвитку національної економіки, що ґрунтується на комплексі притаманних у цей час властивостей підприємницького середовища. Водночас інструментарій державного впливу повинен постійно переглядатися, з урахуванням того, що підприємницьке середовище має здатності еволюційно розвиватися, змінюватися відповідно конкретному історичному періоду, в якому знаходиться держава. У такому контексті напрямки адаптації інноваційних підприємств до умов пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку доцільно образити на рисунку 1.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, дифузії інновацій та їх проникнення в економічне, соціальне, політичне середовище буде різнитися

учасі та обумовлюватися певними домінантами політичного руху, типу економічної системи та чисельними чинниками, що надходять з зовнішнього середовища і здійснюють вплив на поточні вектори державного розвитку. Інструменти державного впливу за таких умов повинні відповідати індивідуально-історичній національній моделі з активно функціонуючої в ній інституціональній матриці, а також взаємоузгоджуватися з іншими вже діючими механізмами державного регулювання в умовах пандемії COVID-19, діджиталізації та сталого розвитку.

Література:

1. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
2. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.
3. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.
4. Орлова-Курилова О.В., Браславець О.Ю., Громова Я. А. Концептуальні основи державного регулювання інноваційним підприємництвом. Актуальні проблеми економіки. 2019. № 7. Т. 2. С. 41—54.
5. Gryshchenko I., Ganushchak-Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos-Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. № 1. P. 571—583.
6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3). P. 315—323.
7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43 (3). P. 403—414.
8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. No. 35. P. 238—247.
9. Zherdetska L., Diatlova Y., Diatlova V., Derkach J., Goncharenko A., Zos-Kior M. Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component. Laplage in Journal. 2021. Vol. 7 (3A). P. 111—119.
10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika"*, vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.
2. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University*, vol. 32, pp. 69—72.
3. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 6 (18), pp. 70—74.
4. Orlova-Kurylova, O. V. Braslavets, O. Y. and Groмова, Y. A. (2019), "Conceptual foundations of state regulation by innovative entrepreneurship", *Aktual'ni problemy ekonomiky-Current economic problems*, vol. 7 (2), pp. 41—54.
5. Gryshchenko, I. Ganushchak-Efimenko, L. Shcherbak, V. Nifatova, O. Zos-Kior, M. Hnatenko, I. Martynova, L. and Martynov, A. (2021). "Making Use of Competitive Advantages of a University Education Innovation Cluster in the Educational Services Market", *European Journal of Sustainable Development*, vol. 10.1, pp. 571—583.
6. Lozhachevska, O. Navrotska, T. Melnyk, O. Kapinus, L. Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021). "Management of logistics and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplage in Journal*, vol. 7 (3), pp. 315—323.
7. Mykhailichenko, M. Lozhachevska, O. Smagin, V. Krasnoshtan, O. Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021). "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.
8. Rakhmetulina, Z. Pokataieva, O. Trokhymets, O. Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4.35, pp. 238—247.
9. Zherdetska, L. Diatlova, Y. Diatlova, V. Derkach, J. Goncharenko, A. and Zos-Kior, M. (2021), "Digital banking in the marketing mix and human resource management: improving the approach to the assessment as an innovative component", *Laplage in Journal*, vol. 7 (3A), pp. 111—119.
10. Zos-Kior, M. Hnatenko, I. Isai, O. Shtuler, I. Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020). "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2021 р.

*А. П. Макаренко,
д. е. н., професор, професор кафедри облік, аналіз, оподаткування
та аудит, Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0002-9576-928X
О. Г. Мусійченко,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут ЗНУ, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-5601-7766*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.30

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

A. Makarenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting, Analysis, Tax and Auditing,
Engineering Educational and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia
O. Musiichenko,
Master's student of the Department of Accounting, Analysis, Tax and Auditing, Engineering Educational
and Scientific Institute of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

THE WAYS OF IMPROVING THE QUESTIONNAIRE AND WORK PROGRAM OF THE VALUE ADDED TAX AUDIT

У статті розкрито одне із актуальних натеper питань щодо оподаткування, обліку та аудиту податку на додану вартість. Авторами статті розроблено пропозиції щодо удосконалення оподаткування та обліку податку на додану вартість, а саме, запропоновано програму аудиту з податку на додану вартість, яка включає: анкету перевірки податку на додану вартість на підприємстві, загальний план аудиту та робочі документи аудиту. Робочі документи аудиту з податку на додану вартість дають змогу здійснити перевірку: залишку на рахунку на початок періоду; правильності оформлення первинних документів; правильності формування податкових зобов'язань; застосування вірної ставки з податку на додану вартість; своєчасності реєстрації у Єдиному державному реєстрі податкових накладних; своєчасності розблокування податкових накладних; правильності відображення податкового кредиту; правильності заповнення Декларації з податку на додану вартість; своєчасності сплати податку на додану вартість до бюджету; залишку на рахунку на кінець періоду. Запропонована методика дозволить аудитору охопити основні аспекти обліку податку на додану вартість, визначити законність формування податкового кредиту та своєчасність реєстрації податкових зобов'язань у Єдиному державному реєстрі податкових накладних, вчасно виявити порушення.

The article reveals one of the current issues of our time, which is the value added tax audit. The program of the value added tax audit has been elaborated by the author of the article. The program includes: the value added tax verification questionnaire at the enterprise, the general audit plan and audit working papers. The working papers on the value added tax audit enable to: verify the account balance at the beginning of the period; check whether the registration of the primary documents and

the formation of the tax liabilities are done correctly; verify the implementation of the correct value added tax rate; check whether the registration in the Unified State Register of Tax Invoices is done on time, whether the tax credit is displayed correctly, whether the value added tax declarations are filled out correctly; verify the timeliness of the value added tax payments into the budget; check the account balance at the end of period. The suggested methodology will allow the auditor to deal with the main aspects of the value added tax accounting, the legitimacy of tax credit and timeliness of the tax liabilities registration in the Unified State Register of Tax Invoices; to identify violations in a timely manner and increase the financial security of the auditor.

Carrying out a quarterly internal audit at the enterprise will make it possible to detect errors, correct them in a timely manner, avoid penalties and thereby preserve the financial position. In our opinion, today the staff of the enterprise should have an employee who will be engaged in economic and financial control.

The author also suggested a method of controlling the timely reflection in accounting and Value-Added tax file of the tax credit, that was not reflected timely or blocked. This will help to reduce the tax liability of the enterprise.

The issue of measuring the tax burden index of the Value-Added tax has been resolved. Control on tax burden, through the use of Value-Added tax planning, will allow the taxpayer to avoid tax audits by the State Tax Service of Ukraine.

Disclosure of these issues, detection of violations and their timely correction will allow the company to avoid penalties and thus maintain the financial stability of the company.

Ключові слова: аудит, податок на додану вартість, анкета, загальна програма аудита, податковий кредит, податкові зобов'язання, податкове навантаження.

Key words: audit, the value added tax, questionnaire, general audit program, tax credit, tax liabilities, tax burden.

ВСТУП

Ведення господарської діяльності підприємства неодмінно пов'язано з податком на додану вартість, оскільки підприємство в процесі своєї діяльності здійснює як продаж, так і придбання товарів, робіт та послуг. Важливою умовою для правильності ведення обліку з податку на додану вартість є правильність та своєчасність оформлення та ведення первинної документації на підприємстві. Тому нарахування податкових зобов'язань, своєчасність їх реєстрації в Єдиному державному реєстрі податкових накладних, законність формування податкового кредиту, правильність складання податкової декларації з податку на додану вартість та своєчасність сплати задекларованих податкових зобов'язань до бюджету є актуальним питанням для підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемними питаннями аудиту з податку на додану вартість займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Бутинець Ф.Ф., Давидов Г.М., Савченко В.Я., Карпенко М.Ю., Піча Ю.В., Гончарук Я.А. та інші. Розгляд досліджень перелічених науковців свідчить про всебічний розгляд проблематики аудиту з податку на додану вартість, проте, питання удосконалення оподаткування, обліку та аудиту розрахунків з податку на додану вартість з метою оптимізації податкового навантаження потребує подальших наукових обґрунтувань та досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є удосконалення оподаткування, обліку та аудиту розрахунків з податку на додану вартість з метою оптимізації податкового навантаження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Завданнями щодо удосконалення оподаткування та обліку податку на додану вартість є: контроль за відображенням в бухгалтерському обліку податкового зобов'язання та податкового кредиту, а також контроль за податковим навантаженням. Проведення аудиту податку на додану вартість дасть змогу оцінити: правильність відображення податку на додану вартість на рахунках підприємства; правильність складання первинної документації як на паперових носіях, так і в електронному вигляді, а також податкових накладних; своєчасність розблокування податкових накладних та коригувань до податкових накладних; правильність відображення у звітності з податку на додану вартість розблокованих податкових накладних та коригувань до податкових накладних; законність відображення та застосування податкового кредиту; своєчасність реєстрації податкових накладних у Єдиному реєстрі податкових накладних; правильність формування декларації з податку на додану вартість та своєчасність і повноту перерахування задекларованого податкового зобов'язання.

У практиці майже кожне підприємство у звітному періоді застосовує не весь податковий кредит, і на це є

Таблиця 1. Відстрочений податковий кредит

№ п/п	Найменування контрагента	Дата податкової накладної	Не відображений ПК у декларації з ПДВ	Заблокований податковий кредит	Помилки у первинних документах	Період застосування податкового кредиту

Джерело: складено авторами.

доволі багато причин, насамперед це: відображення від'ємного значення у Декларації з податку на додану вартість; дотримання певного коефіцієнта податкового навантаження; помилки у первинних документах, які не дають змогу своєчасно відобразити податковий кредит; заблокований податковий кредит. Але слід завжди пам'ятати, що податковий кредит можливо застосувати тільки лише впродовж 1095 календарних днів.

Таблиця 2. Тест внутрішнього контролю перевірки податку на додану вартість

№ п/п	Зміст питання	Варіанти відповіді			
		Інформація відсутня	Так	Ні	Примітки
1	2	3	4	5	6
1	Підприємство є платником ПДВ?				
2	Остання планова перевірка з податку на додану вартість була?				
	- 1 рік назад				
	- 3 роки назад				
	- 5 років назад				
3	Як часто підприємство отримує запити про надання інформації стосовно формування ПДВ від державної податкової служби України				
	- кожен місяць				
	- кожні три місяця				
	- один раз на рік				
	- не отримує				
4	Чи є на цей час відкриті судові справи стосовно ПДВ?				
5	Чи є на цей час не розблоковані податкові накладні?				
6	На якому рахунку обліковується на підприємстві ПДВ:				
	- 6412				
	- 643				
	- 644				
7	Податкові зобов'язання формуються?				
	- по першій події?				
	- по касовому методу?				
	- згідно п.187.7 ст.187 ПКУ (оплата за рахунок бюджетних коштів)				
4	У впродовж якого строку можна застосовувати податковий кредит?				
	- впродовж 30 днів				
	- впродовж 180 днів				
	- впродовж 365 днів				
5	Яка ставка ПДВ на підприємстві?				
	- 0%				
	- 7%				
	- 14%				
	- 20%				
6	У які строки реєструється податкові накладні у Єдиному державному реєстрі податкових накладних?				
	- за період з 01 по 15 числа реєстрація з 16 числа по останній день місяця				
	- за період з 16 числа по останній день – з 1 по 15 число наступного місяця				
7	У які строки подається декларація з податку на додану вартість?				
	- до 20 числа наступного місяця				
	- до 10 числа наступного місяця				
8	У які терміни сплачується задекларовані податкові зобов'язання?				
	- у впродовж 10 днів після граничного терміну надання декларації з ПДВ				
	- останнім днем місяця				
9	У які терміни потрібно розблокувати податкові накладні?				
	- впродовж 30 днів				
	- впродовж 90 днів				
	- впродовж 365 днів				
10	Чи є зайво сплачені кошти на спеціальному рахунку з ПДВ				
11	Чи є цей час суми перевищення за даними СЕА ПДВ?				

Джерело: складено авторами.

Таблиця 3. Загальний план проведення аудиту податку на додану вартість

Етап аудиторської перевірки	Аудиторські процедури	Аудиторські докази	Період проведення	Виконавці
1	2	3	4	5
Підготовчий	Знайомство з бізнесом, визначення аудиторського ризику, планування аудиту податку на додану вартість	Статут підприємства, наказ про облікову політику, звіти попередніх періодів, накази		
Основний	Перевірка залишку на рахунках 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на початок періоду. Перевірка правильності оформлення первинних документів, як на паперових носіях так і в електронному вигляді. Перевірка правильності формування податкових зобов'язань. Перевірка застосування вірної ставки з податку на додану вартість. Перевірка своєчасності реєстрації у Єдиному державному реєстрі податкових накладних. Перевірка правильності відображення податкового кредиту. Перевірка застосування податного кредиту у термін 365 днів. Перевірка своєчасності розблокування податкових накладних. Перевірка правильності заповнення Декларації з податку на додану вартість. Перевірка своєчасності сплати податку на додану вартість до бюджету. Перевірка залишку 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на кінець періоду	Первинні документи, податкова накладна, Головна книга, Декларація з ПДВ		
Завершальний	Складання аудиторського звіту та висновку	Звіт		

Джерело: удосконалено авторами на підставі [12].

Таблиця 4. Програма аудиту податку на додану вартість

№ п/п	Мета	Перелік аудиторських процедур	Критерії якості	Метод перевірки	Код робочого документу
1	2	3	4	5	6
1	Впевнитися у правильності залишку на рахунках 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на початок періоду	Перевірка залишку на рахунках 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на початок періоду	А,Б,Г,Є	Документальний, арифметичний, суцільний	ПДВ-1
2	Впевнитися у правильності оформлення первинних документів, які формують податкові зобов'язання та податковий кредит	Перевірка правильності оформлення первинних документів, як на паперових носіях, так і в електронному вигляді, які формують податок на додану вартість	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-2
3	Впевнитися у правильності формування податкових зобов'язань	Перевірка правильності формування податкових зобов'язань	А,Б,В,Г, Д	Документальний, арифметичний, вибірковий	ПДВ-3
4	Впевнитися у правильності застосування вірної ставки з податку на додану вартість	Перевірка застосування вірної ставки з податку на додану вартість	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-4
5	Впевнитися у своєчасності реєстрації у Єдиному державному реєстрі податкових накладних	Перевірка своєчасності реєстрації у Єдиному державному реєстрі податкових накладних	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-5
6	Впевнитися у правильності відображення податкового кредиту	Перевірка правильності відображення податкового кредиту	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-6
7	Впевнитися у правильності відображення податкового кредиту у термін 365 днів	Перевірка відображення податкового кредиту у термін 365 днів	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-7
8	Впевнитися у правильності своєчасності розблокування податкових накладних	Перевірка своєчасності розблокування податкових накладних	А,Б,В,Г, Д	Документальний, по суті, вибірковий	ПДВ-8
9	Впевнитися у правильності складання Декларації з податку на додану вартість	Перевірка правильності заповнення Декларації з податку на додану вартість	А,Б,В,Г, Е,Є	Документальний, арифметичний, вибірковий	ПДВ-9
10	Впевнитися у своєчасності та повноті сплати податку на додану вартість до бюджету	Перевірка своєчасності сплати податку на додану вартість до бюджету	А,Б,Г,Е,Є	Документальний, арифметичний, вибірковий	ПДВ-9
11	Впевнитися у правильності залишку 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на кінець періоду	Перевірка залишку 643 «Податкові зобов'язання», 641 «Розрахунки за податками» та 644 «Податковий кредит» на кінець періоду	А,Б,Г,Є	Документальний, арифметичний, суцільний	ПДВ-10
Критерії якості аудиторської перевірки: А – наявність; Б – правдивість; В – права та зобов'язання; Г – повнота; Д – вимірювання; Е – оцінка вартості; Є – подання і розкриття					

Джерело: удосконалено авторами на підставі [12].

Таблиця 5. Робочий документ аудитора ПДВ-1 — перевірка правильності визначення залишку на рахунку з податку на додану вартість

Рахунок	Рахунок 641 «Розрахунки за податками»			Рахунок 643 «Податкові зобов'язання»			Рахунок 644 «Податковий кредит»		
	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення

Джерело: складено авторами.

Таблиця 6. Робочий документ аудитора ПДВ-2 — перевірка правильності оформлення первинних документів, які формують податок на додану вартість

Назва	Первинний документ									Примітка
	Документ на паперових носіях	Документ в електронному вигляді	№	дата	сума	Сума ПДВ	підпис	печатка	Дата затвердження електронного документа	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 7. Робочий документ аудитора ПДВ-3 — перевірка правильності формування податкових зобов'язань з податку на додану вартість

Період	За даними підприємства				За даними аудиту податкове зобов'язання				Відхилення
	База оподаткування		Ставка	Сума ПДВ	База оподаткування		Ставка	Сума ПДВ	
	По першій події	Зг.п.187.7. ст.187 ПКУ			По першій події	Зг.п.187.7. ст.187 ПКУ			

Джерело: складено авторами.

На наш погляд, застосування у практиці підприємства таблиці 1, дасть змогу не пропустити строки використання податкового кредиту, як своєчасно невикористаного, так і заблокованого і тим самим зменшить податкове навантаження на підприємство.

Для виявлення слабких місць обліку, професійності бухгалтерів, недосконалості організації бухгалтерського обліку, забезпеченості необхідними первинними документами операцій з обліку податку на додану вартість, доступу до необхідної облікової, законодавчо-нормативної, іншої інформації а також вміння користуватися інформацією нами запропоновано Анкету перевірки

податку на додану вартість, яку наведено у таблиці 2.

У процесі попереднього планування оцінивши систему внутрішнього контролю та одержавши основні дані про підприємство, доцільно розробити загальний план аудиту, де будуть наведені основні етапи та строки його проведення (табл. 3).

Для визначення характеру, часу і обсягу запланованих аудиторських процедур, необхідних для виконання загального плану нами складено програму проведення аудиту, яку наведено у таблиці 4.

На нашу думку, запропонована програма та робочі документи проведення аудиту з податку додану вартість

Таблиця 8. Робочий документ аудитора ПДВ-4 — перевірка застосування вірної ставки з податку на додану вартість

Назва товару	Ставка за даними підприємства	За даними аудиту				Відхилення
		База оподаткування	Ставка		Сума ПДВ	
			20%	14%		

Джерело: складено авторами.

Таблиця 9. Робочий документ аудитора ПДВ-5 — перевірка своєчасності реєстрації у Єдиному державному реєстрі податкових накладних

Податкова накладна						Примітка
Назва	№	дата	сума	Термін реєстрації	Реєстрація в ЄДРПН	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 10. Робочий документ аудитора ПДВ-6 — перевірка правильності відображення податкового кредиту з податку на додану вартість

Період	За даними підприємства			За даними аудиту податкове зобов'язання			Відхилення
	База оподаткування	Ставка	Сума ПДВ	База оподаткування	Ставка	Сума ПДВ	

Джерело: складено авторами.

Таблиця 11. Робочий документ аудитора ПДВ-7 – Перевірка застосування податкового кредиту у термін 365 днів

Період у якому не застосовано податковий кредит	Період у якому застосовано не своєчасно використаний податковий кредит	Термін у днях	Примітка

Джерело: складено авторами.

Таблиця 12. Робочий документ аудитора ПДВ-8 – Перевірка своєчасності розблокування податкових накладних

Період блокування податкових накладних	Період розблокування податкових накладних	Період подання уточнюючої Декларації з податку на додану вартість	Примітка

Джерело: складено авторами.

Таблиця 13. Робочий документ аудитора ПДВ-9 – перевірка правильності заповнення Декларації з податку на додану вартість

Зміст операції	За даними підприємства					За даними аудитора					Відхилення				
	ПЗ	Коригування ПЗ	ПК	Коригування ПК	сума	ПЗ	Коригування ПЗ	ПК	Коригування ПК	сума	ПЗ	Коригування ПЗ	ПК	Коригування ПК	Сума

Джерело: удосконалено авторами на підставі [12].

Таблиця 14. Робочий документ аудитора ПДВ-10 – Перевірка своєчасності сплати податку на додану вартість до бюджету

Період	За даними підприємства	За даними електронного кабінету	За даними аудитора	Відхилення

Джерело: удосконалено авторами на підставі [12].

Таблиця 15. Робочий документ аудитора ПДВ-12 – перевірка залишку на рахунку на кінець періоду

Рахунок	Рахунок 641 «Розрахунки за податками»			Рахунок 643 «Податкові зобов'язання»			Рахунок 644 «Податковий кредит»		
	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення	Баланс на кінець попереднього періоду	Баланс на початок звітного періоду	Відхилення

Джерело: складено авторами.

Таблиця 16. Розрахунок податкового навантаження

Місяць	Обсяги постачання колонка А, рядок 1.1 Декларації з податку на додану вартість	Сума податку на додану вартість, рядок 18 Декларації з податку на додану вартість	Коефіцієнт податкового навантаження $4=3 \div 2 \times 100\%$
1	2	3	4

Джерело: складено авторами.

(табл. 5—15), дадуть змогу якісного проведення аудиту з податку на додану вартість.

Після проведення аудиту з податку на додану вартість також є доцільним, на наш погляд, розрахувати коефіцієнт податкового навантаження. Хоча на законодавчому рівні поняття податкового навантаження не існує, на практиці цей показник застосовується органами Державної податкової служби України. І для того щоб підприємство не потрапило до планової перевірки його слід розраховувати і бажано дотримуватися.

Для постійного контролю показника податкового навантаження доцільно у діяльності підприємства використовувати таблицю 16.

ВИСНОВКИ

Розроблена програма аудиту з податку на додану вартість дасть змогу дослідити всі аспекти обліку та дозволить провести якісний аудит податку на додану вартість на підприємстві, виявити порушення в обліку податку на додану вартість та своєчасно відкоригувати їх, що дозволить підприємству уник-

нути штрафних санкції з боку Державної податкової служби.

Запропоновані у статті робочі документи дадуть змогу дослідити: своєчасність формування податкових зобов'язань та реєстрації їх у Єдиному державному реєстрі податкових накладних; законність формування податкового кредиту, та застосування податкового кредиту у строки передбачені чинним законодавством; правильність складання первинних документів, які є підтвердженням формування податкового зобов'язання та податкового кредиту; правильність та своєчасність відображення розблокованих податкових накладних та коригування податкових накладних у Декларації з податку на додану вартість; достовірність даних відображених у Декларації з податку на додану вартість, та своєчасність перерахування задекларованих податкових зобов'язань до бюджету; перевірити правильність відображення у бухгалтерському обліку залишків по рахунках, як на початок, так і на кінець періоду.

Контроль за податковим навантаженням, шляхом використання податкового планування з податку на додану вартість, дасть змогу платнику податку уникнути податкової перевірки з боку Державної податкової служби України.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Аудит: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 184 с.
2. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Бескоста Г.М. Організація і методика аудиту: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 190 с.
3. Макаренко А.П., Меліхова Т.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту звіту про фінансові результати в системі управління економічною безпекою підприємства. Матеріали тез доповідей Міжнар. наук.-прак. конф. "Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки України і регіонів". 11 листопада 2015 р. Запоріжжя: КПУ, 2015. С. 118—120.
4. Макаренко А.П. Державний фінансовий контроль / А.П. Макаренко, І.Я. Максименко, Т.О. Меліхова, О.П. Зоря навч. посібник для ВНЗ: [гриф ЗДІА]. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. — 280 с.
5. Меліхова Т.О., Височина В.В. Розробка програми аудиту витрат на виробництво для підвищення фінансової безпеки підприємства. Економіка та держава, 2018. № 1. С. 69—75.
6. Меліхова Т.О., Журавель К.О. Методичні підходи до проведення внутрішнього аудиту товарів для своєчасного виявлення загроз в системі управління економічною безпекою підприємства. Інвестиції: практика та досвід, 2019. № 2. С. 56—63.
7. Maksymenko I., Melikhova T., Zorya O., Fatiukha N., Chumak O. Fiscal audit development in the system of budget process management. Academy of Accounting and Financial Studies journal, 2018. Vol. 22, is. 6, 7 p.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 01.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
9. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.
10. Макаренко А. П., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Податкове планування та мінімізація податкових ри-

зиків: навч. посібник: рек. вченою радою ЗДІА. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 260 с.

11. Подмешальська Ю.В., Меліхова Т.О., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 400 с.

12. Меліхова Т.О., Бойко М.Ю. Розробка програми аудиту податку на додану вартість для підвищення фінансової безпеки підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 34—39.

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T. O. and Beskosta, H. M. (2016), Audit [Audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
2. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. and Beskosta, H.M. (2015), Orhanizatsiya i metodyka audyt [Organization and method of audit], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
3. Makarenko, A.P. and Melikhova, T.O. (2015), "Methodological approaches to internal audit of the financial results report in the system of management of economic safety of the enterprise", Materialy tez dopovidey Mizhnar. nauk. - prak. konf. "Suchasni problemy modernizatsiyi ta strukturnykh transformatsiy ekonomiky Ukrayiny i rehioniv", [Materials of Abstracts International sciences - prak conf. "Modern problems of modernization and structural transformations of the economy of Ukraine and regions"], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine, 11 nov, pp. 118—120.
4. Makarenko, A.P. Maksymenko, I. Ya. Melikhova, T. O. and Zorya, O.P. (2017), Derzhavnyy finansovyy kontrol', [State financial control], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
5. Melikhova, T.O. and Vysochyna, V.V. (2018), "Development of a program for auditing production costs to improve the financial safety of the enterprise", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 69—75.
6. Melikhova, T. and Zhuravel, K. (2019), "Methodological approaches to conducting internal audit of goods for timely detection of threats in the system of enterprise economic safety management", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 56—63.
7. Maksymenko, I., Melikhova, T., Zorya, O., Fatiukha, N. and Chumak, O. (2018), "Fiscal audit development in the system of budget process management", Academy of Accounting and Financial Studies journal, vol. 22, is. 6, p. 7.
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 Nov 2021).
9. Podmeshal's'ka, YU., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Bukhhalters'kyy oblik: navch.-metod. posibnyk [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
10. Makarenko, A.P., Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Podatkove planuvannya ta minimizatsiya podatkovykh ryzykiv: navch. posibnyk, [Tax planning and minimization of tax risks: teaching. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
11. Podmeshalska, Yu. Melikhova, T.O. and Chakalova, N.S. (2017), Bukhhaltersky oblik: navch.-metod. posibnyk, [Accounting: teaching method. manual], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.
12. Melikhova, T. and Boyko, M. (2017), "The audit development of the value-added tax for improving the financial security of the enterprise", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 34—39.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.

М. Б. Нагара,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму і готельного бізнесу,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3052-6911

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.37

ЕКОСИСТЕМА І ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА: ІМАНЕНТНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

M. Nahara,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Tourism and
Hospitality, West Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine

ECOSYSTEM AND THE CIRCULAR ECONOMY: IMMANENT INTERDEPENDENCE

Глобальна гіперконкуренція передбачає створення нових схем бізнес-кооперації між економічними суб'єктами. Однією з форм організації та підтримки підприємництва, яка зможе забезпечити координацію процесу взаємодії суб'єктів господарювання на шляху від загальної конкуренції до загальної кооперації, є підприємницька екосистема. У статті встановлено, що концепція екосистем ґрунтується на положеннях організаційної екології, неінституційної теорії та теорії динамічних здатностей підприємства.

Досліджено різні теоретичні підходи до визначення поняття "екосистема", на основі чого запропоноване авторське трактування. Обґрунтовано, що екосистема забезпечує оптимальні шляхи та дієві інструменти інноваційно-економічного зростання на принципах циркулярної економіки. Розкрито взаємозалежність екосистеми та економічних детермінант. Охарактеризовано принципи екосистеми, які передбачають нові підходи до виробництва, впровадження інформаційних технологій у промисловість, автоматизацію бізнес-процесів та поширення штучного інтелекту. Детерміновано, що модель промислової екосистеми є синтезом мережевих, кластерних та інших моделей, об'єднаних на основі ефективною взаємодією учасників. Розкрито особливості акторів та пейсмейкера екосистеми, що створює багатоаспектну узгоджену співпрацю між учасниками екосистеми.

Окреслено стратегічні вектори, які впливають на ефективність імплементації екосистем, створюють синергетичні ефекти коопераційних зв'язків та підвищують мотивацію персоналу.

Global hypercompetition involves the creation of new schemes of business cooperation between economic entities. Entrepreneurial ecosystem is one of the forms of entrepreneurship organization and support. It ensures the coordination of the process of economic entities interaction on the way from general competition to general cooperation. It is outlined that ecosystem involves the enterprises digital transformation, stimulating innovation, employees intellectual and professional growth, business processes modernization in accordance with the conditions of the circular economy.

The article establishes that ecosystem concept is based on the provisions of organizational ecology, neo-institutional theory and the theory of enterprise dynamic capabilities. Various theoretical approaches to the definition of "ecosystem" concept have been studied, that enabled to propose the author's interpretation. It is substantiated that the ecosystem provides optimal ways and effective tools of innovation and economic growth on the principles of circular economy.

A comparative analysis of the actors' interaction in the industrial sphere is carried out. The ecosystem fundamental distinctive features as a new organizational and managerial model that provide interfacing in the process of economic growth and sustainability are revealed.

It is substantiated that ecosystem provides optimal ways and effective tools of innovation and economic growth on the principles of circular economy. The interdependence of ecosystem and economic determinants is revealed. The principles of ecosystems are described. The principles provide new approaches to production, introduction of information technologies, business processes automation and the spread of artificial intelligence.

It is identified that the lack of a specific governing body and equal opportunities for all participants are the key differences between ecosystems, clusters and networks.

It is determined that the model of industrial ecosystem is a synthesis of network, cluster and other models, combined on the basis of effective interaction of participants. The peculiarities of ecosystem actors and pacemaker are revealed. It creates a multifaceted coordinated cooperation between ecosystem actors.

Strategic vectors that influence the effectiveness of ecosystem implementation, create synergetic effects of cooperation and increase staff motivation are outlined.

Ключові слова: екосистема, актори, пейсмейкер, циркулярна економіка, організаційно-управлінські моделі, синергія, емерджентність.

Key words: ecosystem, actors, pacemaker, circular economy, organizational and managerial models, synergy, emergence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація національних економік в умовах посилення промислової революції 4.0. супроводжується багатовекторними, масштабними змінами у всіх сферах. Насамперед це стосується структурування світової економіки, поглиблення процесів сталого розвитку, формування циркулярних бізнес-моделей, створення екосистем, об'єктивно обумовлених інноваційними змінами загальносвітових економічних процесів. За умов посилення міжнародної конкуренції переваги матимуть ті суб'єкти господарювання, які, базуючись на розробках та впровадженні ефективних інноваційних проєктів, зможуть продуктивно використати свої ресурсні можливості, найбільш повно задіяти науково-технічний потенціал.

Реалізація цих переваг можлива лише за умов створення відповідного інформаційно-технологічного базису та формування нової управлінської моделі — екосистеми, що передбачає цифрову трансформацію підприємств, стимулювання інноваційної активності, інтелектуально-професійне зростання працівників, модернізацію бізнес-процесів підприємства відповідно до змін кон'юнктури ринку.

Це обумовлює актуалізацію проблем, пов'язаних з пошуком організаційно-управлінських моделей — екосистем, які забезпечують оптимальні шляхи та дієві інструменти інноваційно-економічного зростання на принципах циркулярної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню основних тенденцій формування й особливостей розвитку екосистем присвячені праці багатьох зарубіжних вчених, зокрема А. Брамвелла, Дж. Вальдеса, П. Ванга, А. Гавера, Д.Дж. Ізенберга, Б. Коена, Дж.Ф. Мура, К. Сеннамо, О. Спіллінга, Е. Сте-

ма, М. Якобідеса та ін. У вітчизняній науці даний напрям вивчали В. Александрова, І. Брікова, З. Варналій, Л. Ганущак-Єфіменко, О. Гуменна, М. Данилович, О. Котко, О. Марченко, Л. Федулова, О. Христенко тощо.

Попри значні теоретичні та практичні напрацювання вчених з даної проблематики, залишаються недостатньо дослідженими питання взаємозалежності екосистеми, циркулярної економіки та економічних детермінант; відсутня структурованість поглядів вчених щодо трактування поняття "екосистема"; поза увагою залишилися принципи та задачі акторів в екосистемі.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме тому метою статті є визначення етимологічних основ, принципів, складових елементів, що обґрунтовують використання екосистеми як економічної категорії у контексті становлення циркулярної економіки. Досягнення мети передбачало вирішення таких завдань: досліджено еволюцію поняття "екосистема"; визначено взаємозв'язок екосистеми та економічних детермінант; обґрунтовано особливості акторів та пейсмейкера екосистеми; окреслено умови ефективної імплементації екосистеми.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перехід від традиційної моделі економічного розвитку до сталої поступово стає глобальним трендом, в рамках якого циркулярна економіка є інструментом досягнення цілей сталого розвитку. Концепція циркулярної економіки дозволяє гармонізувати ключові складові сталого розвитку, а саме: економічне зростання, соціальний розвиток та екологічну рівновагу [1, с. 1420].

Циркулярну економіку розглядають як стратегію "примирення" промислових систем із природним середовищем у вигляді ретельного проєктування нових про-

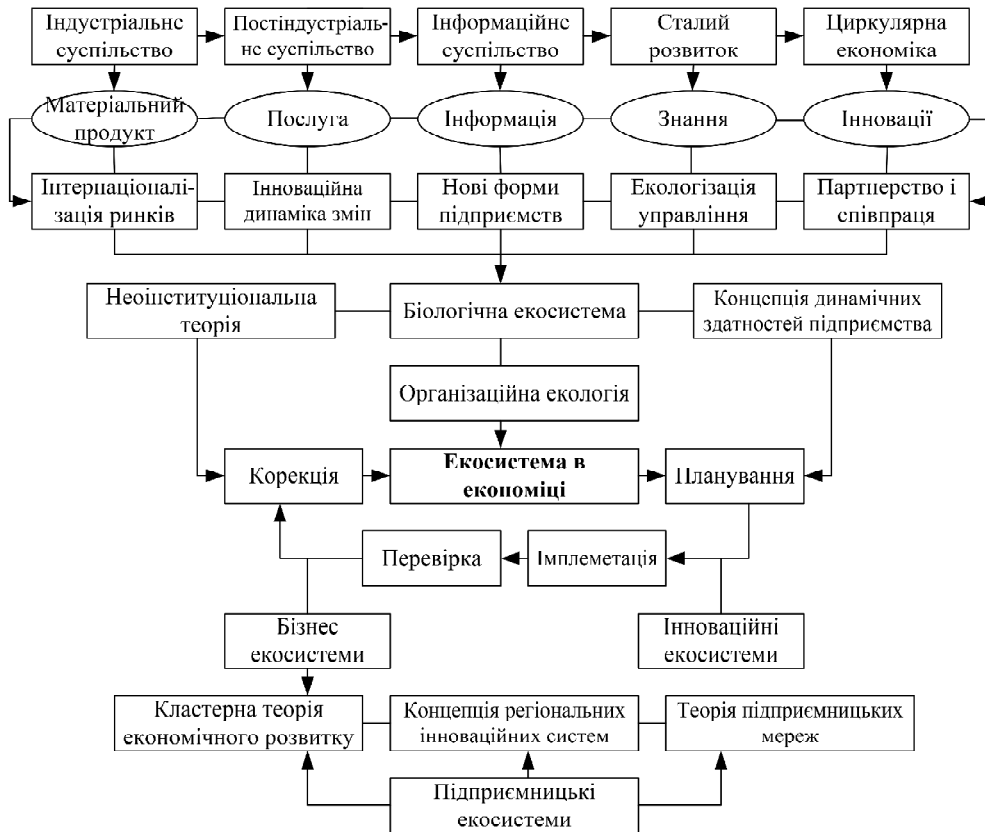

Рис. 1. Взаємозалежність екосистеми та економічних детермінант

Джерело: побудовано автором.

дуктів та впровадження процесів "замкнутої системи". Реалізація концепції циркулярної економіки сприяє захисту навколишнього середовища, соціальному розвитку, усуненню екологічних проблем та передбачає зростання доданої вартості підприємств різних галузей промисловості [2, с. 118].

В умовах постіндустріального суспільства перехід до циркулярної економіки потребує модернізації і впровадження інноваційних підходів і рішень, активної імплементації екоінновацій, наслідком чого є формування екосистем підприємств різних сфер діяльності.

Активні зміни конкурентних сил у напрямку інноваційності, швидкості впровадження нових технологій, відкритості до змін призводить до того, що метою переважної стратегії підприємства є не тільки прагнення завоювати конкурентне лідерство, а формування ефективного співробітництва, що дозволить забезпечити сталий розвиток як кожного учасника партнерства, так і суспільства загалом. Однією з форм організації та розвитку підприємництва, яка забезпечує координацію процесу взаємодії суб'єктів господарювання на шляху від динамічної конкуренції до плідного партнерства, є екосистема.

Поняття екосистеми є постнеокласичним для економічної науки, про що свідчать його характерні особливості: розвиток ідей та методів синергетики, широке застосування принципів коеволюції, використання міждисциплінарних комплексних підходів у сфері підприємництва.

Для визначення першооснов застосування екосистем в економічній теорії необхідно звернутися до істо-

ричного походження префікса "еко-". Вперше використання цього префікса зустрічається в працях Гесіода (VIII—VII століття до н. е.) [3, с. 17]. Він описав автономне домашнє господарство — "ойкос" (οἶκος), що є основною економічною одиницею держави й охоплює різні види діяльності, продукцію та громадян. Від поняття "ойкос" походять терміни "екологія" та "економіка".

Існують різні наукові погляди щодо формування концепції екосистеми та її взаємозв'язку з економікою. М. Ротшильд своїй праці "Bionomics: Ecomomy As Ecosystem" вважає економіку аналогом біологічної екосистеми. При цьому автор підкреслює характер співпраці економічних агентів, їхню інноваційність та стосунки із зовнішнім середовищем. [4, с. 30].

На думку Л. Раменської, найбільший вплив на виникнення та розвиток концепції екосистем в економіці зробили такі напрями економічної теорії, як організаційна екологія, неоінституціональна теорія, концепція динамічних здатностей підприємства (як частина концепції стратегічного управління, що розглядає екосистему як конкурентну перевагу підприємства при формуванні цінності) [3, с. 19].

Якщо розглядати екосистему з точки зору підприємництва, то можна простежити її еволюційний розвиток, який походить з таких теорій, як кластерна теорія економічного розвитку (Е. Бергман, М. Енрайт, Л. Ліндмарк, М. Потрер, Е. Фесер, К. Фредріксон), концепція регіональних інноваційних систем (П. Кук, П. Патель, К. Павітт, К. Фріман), теорія підприємницьких мереж (Р. Берт, Т. Ельфрінг, Дж. Хайт, В. Халсінк) [5—7].

Таблиця 1. Еволюція наукової думки щодо складових елементів екосистем

Автор	Елементи екосистем
Дж. Вальдес, 1988 р.	Венчурний капітал, досвідчені підприємці, кваліфіковані людські ресурси, постачальники, клієнти, державна політика, університети, інфраструктура, активне населення в сфері підприємництва, допоміжні галузі
Б. Коен, 2005 р.	Неформальна мережа, формальна мережа, університети, уряд, пов'язані галузі, кадровий резерв
Д.Дж. Ізенберг, 2010 р.	Фінансовий капітал, соціальні норми, інфраструктура, освітні установи, людські ресурси, лідерство, уряд
К. Мейсон, Р. Браун, 2014	Підприємці, постачальники ресурсів, підприємницькі зв'язки, підприємницька орієнтація
Е. Стем, 2015 р.	Мережа, лідерство, фінанси, талант, знання, підтримка/посередництво, культура, інфраструктура, попит
Б. Шпігель, 2017	Корпоративна культура, інвестиційний капітал, мережі, наставники, політика та управління, університети, допоміжні послуги, інфраструктура та ринки

Джерело: складено автором за [8; 11—13; 18; 19].

Впровадження концепції екосистеми в економіку можна представити у вигляді рисунка 1.

Отже, як свідчить рисунок 1 формування концепції екосистеми є відповіддю на виклики турбулентного зовнішнього середовища та прототипом біологічної екосистеми, в якій, як у природі, живі організми та середовище їх проживання є гармонійними та збалансованими.

Засновником концепції екосистем у контексті підприємництва вважають британського економіста Дж. Вальдеса, який у 1988 р. вперше застосував це поняття у науковому світі. У своїй статті "Підприємницька екосистема: до теорії формування нового бізнесу" він стверджує: "структура екосистеми в процесі формування нового бізнесу містить два динамічних елемента: підприємця та підприємницьке середовище" [8, с. 27].

Дж.Ф. Мур у своїй праці "Виникнення нової корпоративної форми" підкреслює, що "підприємницькі екосистеми конденсуються із капіталу, інтересів клієнтів і талантів, створених інноваціями. Аналогічно, як успішні види виникають із природних ресурсів сонячного світла, води та поживних речовин у ґрунті" [9, с. 170].

Заслуговує на увагу думка О. Спіллінга, який у своїх роботах, присвячених проблемам регіонального підприємництва, говорить про те, що підприємницька екосистема складається з різноманітних суб'єктів, ролей та факторів навколишнього середовища, які взаємодіють між собою [10, с. 93].

Схожій позиції дотримується Б. Коен, який зазначив, що "підприємницькі екосистеми є різноманітним набором взаємозалежних суб'єктів у межах географічного регіону, які впливають на формування та траєкторію всієї групи суб'єктів а, можливо, й економіки в цілому" [11, с. 4].

Цінною з токи зору практичного використання є трактування екосистеми Д.Дж. Ізенбергом. Вчений вважає, що "екосистема підприємництва складається з набору окремих елементів, таких як лідерство, культура, ринки капіталу та клієнтів, які поєднуються одне з одним" [12, с. 46].

З позиції партнерства визначають поняття "екосистема" К. Мейсон, Р. Браун. Автори стверджують, що екосистема це "набір взаємопов'язаних підприємницьких суб'єктів, підприємницьких організацій, інститутів та підприємницьких процесів, які формально та неформально об'єднуються для взаємозв'язку" [13].

Аналогічної думки дотримується Р. Аднер, який визначає екосистему як "сукупність мереж постачальників, дистриб'юторів, аутсорсингових компаній, виробників супутніх товарів або послуг, технологій, провайдерів та інших організацій, які впливають на компанію і знаходяться під її впливом шляхом створення та доставки власних пропозицій" [14, с. 48].

Інноваційний аспект екосистем підкреслюють Е. Аутіо, Л. Томас. Науковці зазначають, що "екосистема це мережа взаємозалежних організацій, пов'язаних з центральною фірмою, або платформою, що включає виробника і зовнішніх партнерів, які разом створюють нову цінність завдяки інноваціям" [15, с. 90].

Технологічний напрям у визначенні екосистеми прослідковується у науковій праці Г. Адомавічуса, Дж. Бокштедта і Р. Кауфмана. Вчені стверджують, що екосистема є сукупністю взаємозалежних технологій і технологічних досягнень, які впливають на еволюцію [16, с. 193].

Багатоаспектність і складність сутності поняття "екосистема" потребує визначення її складових.

На думку Д. Медоуз, основними елементами екосистеми є запаси, потоки і динамічна рівновага. Під запасами Д. Медоуз розуміє накопичення певних ресурсів (або інформації) у виробничій системі в процесі функціонування. Потік — це ресурси (або інформація), що входять в запаси або виходять із запасів протягом певного часу. Динамічна рівновага є здатністю системи відтворювати себе, відновлювати втрачену стійкість, долати опір [17, с. 38].

У таблиці 1 представлено еволюцію поглядів науковців на склад елементів екосистем.

Отже, викладене у таблиці дозволяє стверджувати, що науковим поглядам щодо складових екосистеми притаманний еволюційний характер, який корелює з динамікою переходу до Індустрії 4.0.

Говорячи про характеристики екосистем, доцільно навести приклад дослідження М. Пелтоніємі. Науковець вважає екосистему комплексним механізмом, що складається із взаємозалежних компонентів та характеризується такими рисами [20]:

- самоорганізація — здатність створювати чи удосконалювати організацію інтегрованої динамічної системи;

- емерджентність — спільне функціонування взаємозв'язаних складових системи створює якісно нові та удосконалені характеристики;

- коеволюція — механізм взаємообумовлених змін, спричинених компонентами системи в процесі розвитку;

- адаптивність — процес цілеспрямованої зміни структури і властивостей системи відповідно до впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Враховуючи сказане вище, можна виокремити принципи підприємницьких екосистем, які відображають виклики Четвертої промислової революції (Індустрії 4.0) —

нові підходи до виробництва, засновані на масовому впровадженні інформаційних технологій у промисловість, масштабній автоматизації бізнес-процесів та поширенні штучного інтелекту. Принципами формування екосистеми є такі [2; 14; 19]:

- трансграничність процесів екосистеми;
- самоорганізація, саморегуляція, саморозвиток;
- спільне генерування та використання інформаційних, інноваційних та інтелектуальних ресурсів;
- необмеженість реалізації проєкту у часі (один проєкт ініціює реалізацію інших);
- динамічність, гнучкість, відкритість до зовнішніх викликів;
- клієнтоорієнтованість;
- мережевий організаційний дизайн;
- колаборація на основі партнерства, довіри, співробітництва та взаємодопомоги;
- збалансованість цілей та завдань;
- циклічність (нові знання як "енергія" обміну між партнерами);
- пріоритетність політики ресурсозбереження;
- збереження та розвиток потенціалу кожного з учасників проєкту;
- циркулярність економіки, що дозволяє використовувати ресурси якнайдовше з можливістю трансформації продуктів одних проєктів в інші проєкти.

Узагальнення змісту наукових праць з питань екосистеми, систематизація понятійного апарату, виокремлення принципів формування екосистеми дали змогу запропонувати власне визначення цього поняття. На наш погляд, екосистема — це інтегрована адаптивна система, яка включає в себе комплементарну сукупність активних суб'єктів, видів діяльності, коопераційних зв'язків, факторів внутрішнього і зовнішнього середовища (соціально-економічних, інфраструктурних, інституціональних), які передбачають ефективне використання людських, матеріальних, інтелектуальних ресурсів з метою емерджентного інноваційного розвитку та задоволення суспільних потреб.

У бізнес-екосистемі учасники (актори) взаємодіють один з одним, формуючи потоки матеріальних та нематеріальних об'єктів. Крім того, на відміну від інших організаційно-економічних моделей розвитку, екосистеми володіють трьома важливими перевагами: відкривають доступ до різноманітних можливостей інноваційного зростання, сприяють швидкому масштабуванню, будучи при цьому гнучкими і сталими моделями.

Домінуючою ідеєю, з якої починає формування екосистеми, може бути продукування та реалізація інноваційного проєкту, створення нового продукту, технології, розробка цифрових платформ тощо. При цьому одне підприємство може бути актором кількох екосистем одночасно, реалізуючи різні проєкти, будучи, наприклад, замовником, постачальником унікальних ресурсів чи виконавцем різних проєктів.

Створення дієвої екосистеми передбачає наявність у людських ресурсів підприємств випереджальних знань, готовність до освоєння новітніх технологій, можливість обміну інформацією та унікальними компетенціями.

В епоху інтелектуалізації та сайєнтифікації виробництва визначальна роль у формуванні екосистеми

підприємств належить людським ресурсам, від яких залежить поступальний розвиток суб'єктів господарювання, завоювання та утримання ними передових позицій у сфері інноваційності і, як наслідок, — забезпечення високого конкурентного статусу. Основна увага менеджменту персоналу екосистемних підприємств має зосереджуватися на розвитку наукових знань та унікальних навиків працівників, постійному використанню результатів творчої активності людських ресурсів у бізнес-процесах. Освічені та кваліфіковані людські ресурси мають розглядатись як інтелектуальний капітал підприємства. Система оплати праці та матеріального стимулювання — ґрунтуватися на інноваційності та інтелектуальній насиченості праці, лояльності персоналу та диференціюватися залежно від значення цих показників.

Необхідно зауважити, що модель промислової екосистеми є синтезом мережевих, кластерних та інших моделей, об'єднаних на основі оптимальної взаємодії учасників, відповідно до прогресивних принципів, які актуальні в умовах трансформації організаційно-економічних механізмів та основних трендів розвитку.

Ключова відмінність екосистем від кластерів та мереж полягає у відсутності конкретного органу управління та наявності рівних можливостей для всіх учасників. При цьому принцип самоорганізації, реалізований в екосистемах, не передбачає хаотичного спонтанного об'єднання учасників (акторів) [21, с. 115].

Актори екосистеми — це учасники саморегульованого процесу, які пов'язані між собою обміном знаннями, інформацією, технологіями. Акторами промислової екосистеми можуть бути промислові підприємства, технопарки, інжинірингові підприємства, стартапи, венчурні компанії, фонди, державні органи, фінансові структури та інші учасники ринку, цілі функціонування яких співпадають із стратегічною метою екосистеми, що формується пейсмейкером.

Пейсмейкер є інтелектуальним ядром екосистеми та може бути представлений технологією, проєктом, інновацією, платформою або актором. Пейсмейкер створює умови для збалансованої трансформації знань і технологій, задає темп для функціонування акторів, є тригером для ефективної реалізації бізнес-процесів, створюючи багатоаспектну узгоджену співпрацю між акторами екосистеми [22, с. 1199].

Зв'язки між учасниками екосистеми можуть бути різноманітними: фінансовими, дистрибуторськими, науково-дослідними, інформаційними, захисними (організація безпеки), виробничими, комерційними тощо.

Екосистема на мікро — та макрорівнях охоплює акторів різних секторів (виробничого, інфраструктурного, соціально-культурного, інформаційного, екологічного, наукового тощо), які вільно взаємодіють один з одним у визначених межах (інституційних, географічних, проєктних).

У процесі взаємообумовленої співпраці виникає новий організаційний порядок чи інтегральна модель поведінки екосистеми. Реагуючи на зворотні зв'язки, актори адаптуються до порядку, що виник: змінюють свої технологічні рішення, структуру, стиль поведінки. Чергування хаотичних процесів та об'єктивного порядку відбувається безперервно, що орієнтує всю систему

на подальше стале економічне зростання, інноваційність та модернізацію соціальних відносин. Завдяки такому взаємозалежному виду співпраці акторів та їхніх груп забезпечується головна властивість екосистеми — здатність до саморозвитку.

Актори екосистеми не є статичними учасниками соціально-економічної взаємодії. Оскільки екосистема постійно змінюється, залежно від життєвих циклів проєктів, тому й актори мають можливість виступати у різних ролях у різних проєктах. Так, наприклад, великі промислові комплекси, які потребують трансформації бізнес-процесів, можуть виступати ініціаторами та замовниками комплексних інноваційних проєктів. Університети, що акумулюють та генерують вітчизняний та світовий досвід у різних сферах можуть співпрацювати з міжнародними та вітчизняними компаніями. При цьому виконувати роль інтегратора, що об'єднує інших акторів, забезпечуючи обмін інформацією, технологією, компетенціями, знаннями. Основні задачі та функції учасників (акторів) екосистеми представлено у таблиці 2.

Отже, як свідчить таблиця 2, сьогодні екосистеми набули складного мережевого характеру. Екосистеми виконують роль джерела ресурсів та знань для виявлення і реалізації ключових компетенцій компаній-учасників.

Стратегічними факторами, які мають визначальне значення для ефективної імплементації екосистем, є:

- наявність інноваційних розробок, інтегрованих в глобальний інноваційний простір, що забезпечують конкурентні переваги суб'єктам економічних відносин на кожному етапі життєвого циклу продукції;
- синергетичні ефекти коопераційних зв'язків у кластерних структурах, екосистемних мережах;
- мотиваційні механізми для креативного сприйняття нових знань, навичок, винахідництва, саморозвитку.

ВИСНОВКИ

Резюмуючи сказане вище, можна констатувати, що циркулярна модель економічного розвитку, ядром якої є екосистемність, інформаційно-інтелектуальні технології, компетенції людських ресурсів докорінно модернізує традиційну модель соціуму, коли діяльність окремого учасника екосистеми стає основним імпульсом девелопментизаційних процесів.

Глибинне і погоджене співробітництво всіх елементів екосистеми, кожний з яких максимально використовує свій потенціал, сприяє синергетичному зростанню, фундаментальному перетворенню в стилі управління і культурі менеджменту підприємства. Саме тому нагальною потребою є формування нової екосистемної моделі розвитку економіки на основі домінування таких її елементів як партнерство бізнес-структур та держави; широка та диверсифікована підтримка інноваційної активності підприємств; співробітництво у сфері технологій та становлення індустрії венчурного капіталу як пріоритетної форми фінансування новинок.

Таблиця 2. Функціональні обов'язки та завдання учасників екосистеми

Ролі учасників	Задачі та функції в екосистемі	Потенційні учасники
Ініціатор, замовник	Ініціація нового проєкту, проведення випробувальних робіт, тестування проєкту, впровадження	Промислові підприємства
Інтегратор	Акумуляція й генерація вітчизняного та світового досвіду у різних галузях, забезпечення узгодженості взаємодії в екосистемі, збалансованості обміну «енергією» та ресурсами між акторами	Університети, науково-дослідні установи, проєктні центри, цифрові платформи
Розробник	Конструювання, логічні та технологічні розробки, формалізація ідей, генерація ідей та ініціація проєктів в інших акторів, проведення випробувальних робіт, тестування проєктів, впровадження	Технопарки, стартапи, Інжинірингові компанії, дослідницькі організації, університети
Постачальник інвестиційних ресурсів	Пошук інвесторів, спонсорів фінансування проєктів	Інвестиційні та венчурні фонди, галузеві та територіальні органи влади
Постачальник унікальних ресурсів	Надання доступу до унікальних технологій, матеріалів, компетенцій, інформаційних ресурсів	Технопарки, стартапи, інжинірингові компанії, дослідницькі організації
Промоутер проєктів	Просування реалізованих проєктів, перетворення досвіду минулих проєктів у нові проєкти, комерціалізація проєктів	Будь-який актор системи
Генератор циркулярного обігу	Забезпечення якнайдовшого використання ресурсів екосистеми з можливістю регенерації проєктів	Будь-який актор системи

Джерело: складено автором за [3, с. 25; 15, с. 180].

Література:

1. Валько Д.В. Циркулярная экономика: теоретическая модель и эффекты реализации. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2018. Т. 14. Вып. 8. С. 1415—1429.
2. Korhonen J., Nuur C., Feldmann A. Circular economy as an essentially contested concept. Journal of Cleaner Production. 2018. № 175. P. 117—125.
3. Раменская Л.А. Применение концепции экосистем в экономико-управленческих исследованиях. Управление. 2020. № 4. С. 16—28.
4. Rothschild M. Bionomics: Economy as Ecosystem. New York: Henry Holt and Company Inc, 1991. 305 p.
5. Bergman E.M., Feser E.J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. URL: <https://researchrepository.wvu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=rrri-web-book> (дата звернення 30.10.2021).
6. Cooke P. The New Wave of Regional Innovation Networks: Analysis, Characteristics and Strategy. Small Business Economics. 1996. № 2. P. 159—171.
7. Hite J.M., Hesterly W.S. The evolution of Firm Networks: From Emergence to Early Growth of the Firm. Strategic Management Journal. 2001. № 3. P. 275—286.
8. Valdez J. The Entrepreneurial Ecosystem: Toward a Theory of New Business Formation: Proceedings of the Small Business Institute Director's Association. San Antonio: University of Texas, 1988. 102 p.
9. Moore J.F. The Rise of a New Corporate Form. Washington Quarterly. 1998. № 1. P. 167—181.

10. Spilling O.R. The Entrepreneurial System: on Entrepreneurship in the Context of a Megaevent. *Journal of Business Research*. 1996. № 1. P. 91—103.

11. Cohen B. Sustainable Valley Entrepreneurial Ecosystem. *Business Strategy and the Environment*. 2005. № 1. P. 1—14.

12. Isenberg D.J. How to Start an Entrepreneurial Revolution. *Harvard Business Review*. 2010. № 12. P. 40—50.

13. Mason C., Brown R. Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Entrepreneurship. URL: <https://www.oecd.org/cfe/leed/entrepreneurialecosystems.pdf> (дата звернення 30.10.2021).

14. Adner R. Ecosystem as Structure: an Actionable Construct for Strategy. *Journal of Management*. 2017. Vol. 43, № 1. P. 39—58.

15. Autio E., Thomas L.D.W. *Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 280 p.

16. Adomavicius G., Bockstedt J., Gupta A., Kauffman R.J. Technology Roles and Paths of Influence in an Ecosystem Model of Technology Evolution. *Information Technology and Management*. 2007. Vol. 8, № 2. P. 185—202.

17. Медоуз Д. Азбука системного мышления. Москва: Бином. Лаборатория знаний, 2015. 344 с.

18. Stam E. The Dutch Entrepreneurial Ecosystem. *Ssrn Electronic Journal*. 2014. P. 1—41. DOI: <https://10.2139/ssrn.2473475>

19. Spigel B., Stam, E. Entrepreneurial Ecosystems. *Handbook for Entrepreneurship and Small Business*. London: SAGE, 2016. P. 407—422. URL: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-handbook-of-small-business-and-entrepreneurship/i3424.xml> (дата звернення 27.10.2021).

20. Peltoniemi M., Vuori E. Business Ecosystem as the New Approach to Complex Adaptive Business Environments. URL: <http://www.iwoce.org/definitionsofecosystems.pdf> (дата звернення 27.10.2021).

21. Autio E., Levie J. *Management of Entrepreneurial Ecosystems: The Wiley Handbook of Entrepreneurship*. Chichester: JohnWiley&Sons, 2017. 420 p.

22. Wareham J., Fox P., Cano G. Technology Ecosystem Governance. *Organization Science*, 2014. Vol. 25, № 4. P. 1195—1215.

References:

1. Valko, D. V. (2018), "Circular economy: a theoretical model and implementation effects", *Nacional'nye interesy: priority i bezopasnost'*, vol. 14 (8), pp. 1415—1429.

2. Korhonen, J., Nuur, C. and Feldmann, A. (2018), "Circular economy as an essentially contested concept", *Journal of Cleaner Production*, vol. 175, pp. 117—125.

3. Ramenskaya, L.A. (2020), "Application of the concept of ecosystems in economic management research", *Upravlenec*, vol. 4, pp. 16—28.

4. Rothschild, M. (1991), *Bionomics: Economy as Ecosystem*, Henry Holt and Company Inc., New York, USA.

5. Bergman, E.M. and Feser, E.J. (2020), "Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications", available at: <https://researchrepository.wvu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=rri-web-book> (Accessed 30 October 2021).

6. Cooke, P. (1996), "The New Wave of Regional Innovation Networks: Analysis, Characteristics and Strategy", *Small Business Economics*, vol. 2, pp. 159—171.

7. Hite, J.M. and Hesterly, W.S. (2001), "The evolution of Firm Networks: From Emergence to Early Growth of the Firm", *Strategic Management Journal*, vol. 3, pp. 275—286.

8. Valdez, J. (1988), *The Entrepreneurial Ecosystem: Toward a Theory of New Business Formation*, University of Texas, San Antonio, USA.

9. Moore, J.F. (1998), "The Rise of a New Corporate Form", *Washington Quarterly*, vol. 1, pp. 167—181.

10. Spilling, O.R. (1996), "The Entrepreneurial System: on Entrepreneurship in the Context of a Megaevent", *Journal of Business Research*, vol. 1, pp. 91—103.

11. Cohen, B. (2005), "Sustainable Valley Entrepreneurial Ecosystem", *Business Strategy and the Environment*, vol. 1, pp. 1—14.

12. Isenberg, D.J. (2010), "How to Start an Entrepreneurial Revolution", *Harvard Business Review*, vol. 12, pp. 40—50.

13. Mason, C. and Brown, R. (2015), "Entrepreneurial Ecosystems and Growth Oriented Entrepreneurship", available at: <https://www.oecd.org/cfe/leed/entrepreneurialecosystems.pdf> (Accessed 30 October 2021).

14. Adner, R. (2017), "Ecosystem as Structure: an Actionable Construct for Strategy", *Journal of Management*, vol. 43, no. 1, pp. 39—58.

15. Autio, E. and Thomas, L.D.W. (2014), *Innovation Ecosystems: Implications for Innovation Management*, Oxford University Press, Oxford, UK.

16. Adomavicius, G., Bockstedt, J., Gupta, A. and Kauffman, R.J. (2007), "Technology Roles and Paths of Influence in an Ecosystem Model of Technology Evolution", *Information Technology and Management*, vol. 8, no. 2, pp. 185—202.

17. Medouz, D. (2015), *Azbuka sistemnogo myshleniya [The ABC of System Thinking]*, Binom. Laboratoriya znanij, Moscow, Russia.

18. Stam, E. (2014), "The Dutch Entrepreneurial Ecosystem", *Ssrn Electronic Journal*, pp. 1—41, available at: <https://10.2139/ssrn.2473475>.

19. Spigel, B. and Stam, E. (2016), "Entrepreneurial Ecosystems". *Handbook for Entrepreneurship and Small Business*, [Online], pp. 407—422, available at: <http://sk.sagepub.com/reference/the-sage-handbook-of-small-business-and-entrepreneurship/i3424.xml> (Accessed 27 October 2021).

20. Peltoniemi, M. and Vuori, E. (2018), "Business Ecosystem as the New Approach to Complex Adaptive Business Environments", available at: <http://www.iwoce.org/definitionsofecosystems.pdf> (Accessed 27 October 2021).

21. Autio, E. and Levie, J. (2017), *Management of Entrepreneurial Ecosystems: The Wiley Handbook of Entrepreneurship*, JohnWiley&Sons, Chichester, UK.

22. Wareham, J., Fox, P. and Cano, G. (2014), "Technology Ecosystem Governance", *Organization Science*, vol. 25, no. 4, pp. 1195—1215.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2021 р.

Ю. С. Копчак,

к. е. н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0002-0560-4204

Т. В. Кулінич,

к. е. н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-0110-7080

У. А. Гилка,

к. е. н., доцент, Дунайський інститут Національного університету
"Одеська морська академія"
ORCID ID: 0000-0003-1078-8623

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.44

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПІДХОДІВ ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Yu. Kopchak,

PhD in Economics, Associate Professor, Vasyl Precarpathian National University

T. Kulinich,

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

U. Gylka,

PhD in Economics, Associate Professor, Danube Institute of the National University "Odessa Maritime Academy"

PRACTICAL PRINCIPLES OF USING APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF ORGANIZATIONS: EXPERIENCE OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

З метою підвищення ефективності та результативності управлінських дій розглянуто сучасні підходи до менеджменту організацій. Проаналізовано стан використання підходів до менеджменту організацій в Україні та закордоном. Визначено, що кожна модель управління включає в себе характерні для неї особливості, зокрема персонал, умови праці, методи і підходи мотивації персоналу. Визначено, що недостатньо уваги приділяється розвитку управління проектами в Україні. Представлено особливості системи управління персоналом і наведено пропозиції щодо його подальшого вдосконалення в Україні. Запропоновано врахувати передові зарубіжні методології, досвід з управління проектами, особливості соціально-економічного розвитку країни. Кожна модель управління включає в себе характерні для неї особливості, зокрема персонал, умови праці, методи і підходи в мотивації персоналу. Управління персоналом на зарубіжних підприємствах представлено різними підходами для організації праці. Визначено, що в Америці акцент робиться на ефективність діяльності, водночас у Японії більше цінують самих співробітників і зважають на їх інтереси. Зазначено, що кожна модель є правильною, оскільки по-своєму унікальна. Доведено, що українські підприємства все більше віддають перевагу змішаній системі, яка здатна не тільки привести до високих результатів діяльності організацій, але і створити сприятливі умови для своїх трудових ресурсів.

In order to increase the efficiency and effectiveness of management actions, modern approaches to the management of organizations are considered. The state of use of approaches to management of organizations in Ukraine and abroad is analyzed. It is determined that each management model includes its characteristic features, in particular staff, working conditions, methods and approaches to staff motivation. It is determined that insufficient attention is paid to the development of project management in Ukraine. The peculiarities of the personnel management system are presented and

the proposals for its further improvement in Ukraine are given. It is proposed to take into account advanced foreign methodologies, experience in project management, features of socio-economic development of the country. Each management model includes its own characteristics, including staff, working conditions, methods and approaches to staff motivation. Personnel management at foreign enterprises is represented by different approaches to the organization of labor. It is determined that in America the emphasis is on efficiency, while in Japan the employees themselves are valued more and their interests are taken into account. It is noted that each model is correct because it is unique in its own way. It is proved that Ukrainian companies increasingly prefer a mixed system, which can not only lead to high performance of organizations, but also create favorable conditions for their workforce. Every year, Ukrainian management is increasingly trying to implement new management schemes, not always taking into account the peculiarities of the local mentality. Managers increasingly want to work in Western organizations or their representative offices in Ukraine, as the system of motivation and incentives to work in these organizations is more progressive. The Ukrainian mentality combines the American spirit of individualism and Japanese efficiency, as well as the desire for improvement. The most optimal credo in this direction for Ukraine is: "Our wealth is our human resources." Therefore, it should be noted that for successful personnel management it is enough to create favorable working conditions and outline real prospects.

Ключові слова: стратегічне управління, менеджмент організацій, управління персоналом, менеджмент, "м'який" менеджмент.

Key words: strategic management, organization management, personnel management, management, "soft" management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління як соціальне явище і як сфера людської практики виникло до того, як воно стало предметом соціальних досліджень. Психологія управління, вивчаючи структуру, специфіку та особливості управлінської діяльності, показує шляхи і засоби перетворення її в ефективний інструмент вирішення різноманітних менеджерських завдань.

Практичні засади використання підходів до менеджменту організацій, на жаль, не завжди дозволяють адекватно визначити та оцінити проблеми управління персоналом в окремих організаціях, тому доцільно зауважити, що в основі тематики цього дослідження лежатиме проведення комплексного аналізу, узагальнення та спроби адаптування зарубіжного досвіду у напрямі використання зарубіжних підходів до менеджменту організацій і їх застосування в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами менеджменту організацій вже багато років займаються вітчизняні та закордонні вчені, зокрема такі: Г. Деслер, С. Паркінсон, Д. Кеннеді, Л. Балабанова, Л. Новаковська, А. Лоран, Ю. Палеха, В. Яровий, Г. Дмитренко, О. Грішкова, Ч. Джейкобс, А. Дударь, Я. Мейтланд та інші.

Однак треба зауважити, що не до кінця розкритими залишаються питання підходів до менеджменту організацій, виходячи із того, наскільки вони є ефективними.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття практичних засад використання підходів до менеджменту організацій, виходячи із зарубіжного досвіду та досвіду України у цьому напрямі.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розкриття мети дослідження використано методи теоретичного аналізу, синтезу, індукції, порівняння, опису та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У світі існують різні моделі управління організацією, з огляду на особливу специфіку різних країн. Головним фактором виступають особливості корпоративної культури різних народів. Як відомо, головне в менеджменті — це характер ділових взаємин людей. У той же час є історично сформовані моделі менеджменту, які істотно відрізняються одна від одної та є універсильними [1].

Нині найбільш популярними моделями менеджменту організацій, що використовуються у зарубіжних країнах, є американська та японська модель управління організацією.

Японська модель на сьогодні є однією з найбільш ефективних. Підтвердженням є успішна конкуренція японських організацій на глобальних ринках. Зокрема, до списку Fortune станом на 2015 рік входило 500 організацій, при чому за кількістю організацій країна посіла третє місце після двох найпотужніших економік світу [2].

За останні роки в Україні були опубліковані роботи про новітні досягнення в сфері менеджменту, зокрема про управління виробництвом у США, Японії, Швеції, Фінляндії, Англії. Однак великий зарубіжний досвід в області менеджменту в основному залишається незабезпеченим через значне випередження вітчизняного рівня управління організаціями.

На рисунку 1 представлено загальну модель взаємозв'язків стратегії розвитку, визначення позиції життєвого циклу, необхідності змін та управління ними, ана-

лізу ризиків, проєкту управління змінами на основі організаційної структури, цільових груп персоналу, їх навчання та коучингу [3].

Секрет успіху японського менеджменту простий: вміння правильно та грамотно працювати з людьми. Головним ресурсом в японському менеджменті є людина. Японія однією з перших країн стала створювати сприятливі умови для своїх співробітників. Орієнтир на групову форму організації праці і колективну відповідальність, при якій члени групи беруть участь у прийнятті управлінських рішень і несуть рівну відповідальність за результат. Інформація про результати роботи доноситься керівництвом до кожного співробітника. На добровільних засадах практикується залучення співробітників до вирішення технічних і економічних проблем [2].

Японське управління робить нахил у бік поліпшення людських відносин: узгодженість, групова орієнтація, моральні якості працівників, стабільність зайнятості і гармонізація відносин між робітниками і керуючими. Мета японського керуючого полягає в підвищенні ефективності роботи організації здебільшого за рахунок підвищення продуктивності праці працівників.

Модель менеджменту ґрунтується на принципі "Ми всі одна велика сім'я", тому японським управлінцям так важливо створити гармонійні відносини з працівниками. Організації, яким вдалося цього досягти, змогли домогтися високих результатів. Так, опитування працівників всесвітньо відомої фірми "Sony Corporation" засвідчило, що 75—85% опитаних вважають себе однією "командою" [2]. Таким чином, японці, працюючи, викладаються на повну, і все це завдяки продуманій до дрібниць, чітко організованій і в той же час адаптивній системі управління ресурсами [4].

Завдяки американському менеджменту США вдалося зайняти лідируюче положення серед країн західного світу і Японії.

В організаційній діяльності американських організацій присутня жорстка дисципліна, беззаперечне підпорядкування, єдиноначальність, хоча консультанти менеджменту закликають до "пом'якшення моралі", до лібералізації в управлінні.

Американська модель стандартів в області управління організацією поділяється на три рівні:

- професіонал у галузі управління людськими ресурсами (professional in human resources — PHR);
- старший професіонал в галузі управління людськими ресурсами (senior professional in human resources — SPHR);
- професіонал у галузі управління людськими ресурсами міжнародного рівня (global professional in human resources — GPHR) [1].

Кадровики в США найбільше звертають увагу на особисті цінності кожного претендента і результати, які

можуть бути отримані від його діяльності. Основу всього механізму складають індивідуальні показники, індивідуальна відповідальність, а також установка конкретних короткострокових цілей, здійснюваних у кількісному вираженні. Що стосується управлінських рішень, то в американських організаціях цим займаються ті фахівці (керівництво), на яких покладено відповідальність за виконання завдань менеджменту в організації. Відповідальність кожного працівника чітко визначена, а кожен керівник особисто відповідає за виконання директивно встановлених показників [3].

Характеристики європейської моделі менеджменту значно відрізняються від інших аналогічних моделей, що склалися в США і Японії більш жорстким підходом до управління організацією. Поняття "європейська модель менеджменту" стало широко використовуватися в зв'язку з розвитком Європейського Союзу. У поняття європейської моделі включають сукупність спільних рис менеджменту Німеччини, Франції, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Фінляндії, Нідерландів та інших країн Європи [2].

Однією з основних особливостей мотивації персоналу в західноєвропейських країнах, у тому числі, Великобританії, є більш широке, ніж у США, поширення партнерських відносин між підприємцями і робітниками [4]. В організаціях, що функціонують в Італії, використовуються американські методи формування стратегії управління [5].

Що стосується менеджменту організацій в Україні, то головною засадою цього процесу виступає "отримання прибутку понад усе", тобто одержання найбільшої вигоди з мінімальними зусиллями. З огляду на те увага не зосереджується на формуванні дружніх стосунків у колективі.

Основними принципами менеджменту організацій в Україні є:

- принцип переплетення інтересів та сфер життєдіяльності організацій та персоналу;

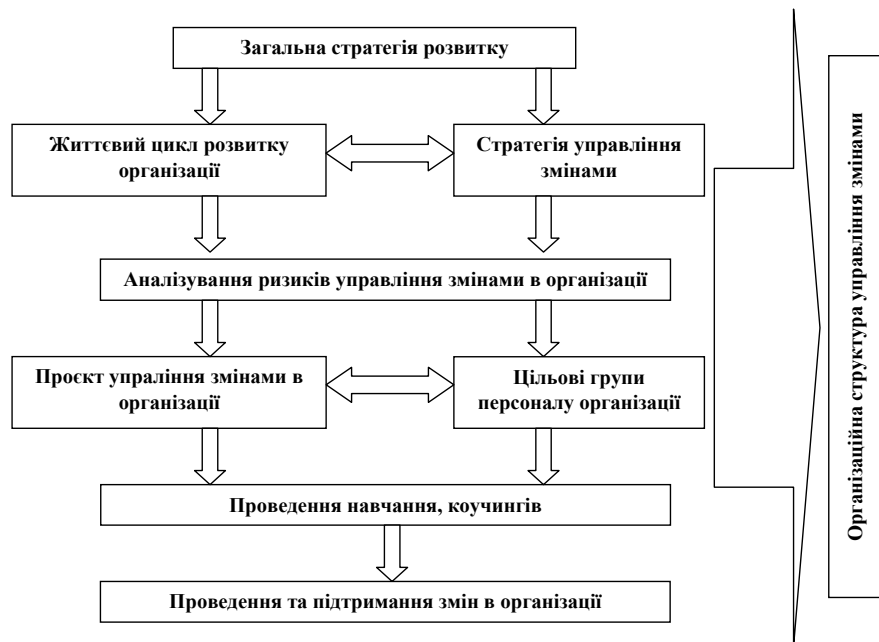

Рис. 1. Загальна модель взаємозв'язків стратегії та складників управління змінами в менеджменті організації

Джерело: сформовано на основі [3].

Таблиця 1. Особливості систем менеджменту організацій

Країна	Особливості
Японія	– японський напрям менеджменту організацій базується на традиціях поваги до старших, колективізму, загальної згоди, ввічливості, відданості ідеалам організації; – оплата праці встановлюється із врахуванням віку, а також стажу роботи, рівня освіти і здібностей, які використовуються для досягнення поставлених перед працівниками завдань; – високий рівень залежності персоналу від політики, яку проводить організація
США	– політика американських організацій спрямована на використання системи «Pay for Performance», у відповідності до якої здійснюється «плата за виконання»; – персонал в організаціях цієї країни виступає одним із головних джерел підвищення рівня ефективності виробництва; – усі великі та середні організації цієї країни практикують використання власних програм навчання персоналу
Німеччина	– в організаціях Німеччини передбачається взаємодія між наглядовими радами цих організацій та представниками капіталу організацій і персоналу; – в організаціях Німеччини передбачено використання різних видів оплат праці, рівень яких залежить від рівня кваліфікованості, рівня досвідченості, а також рівня оволодіння новими методами роботи
Франція	– переважно в усіх організаціях Франції персонал проходить навчання за програмою «Психологія спілкування»
Великобританія	– організації Великобританії використовують стандартизовані системи під назвою «Інвестори в людей»; – у більшості організацій цієї країни передбачено проведення відповідних заходів із підтримання на належному рівні навчання і розвитку персоналу
Україна	– в організаціях України присутній низький рівень продуктивності праці персоналу та часто несприятливий соціально-психологічний клімат у колективі; – в багатьох організаціях немає єдиної системи роботи із кадрами та не передбачається виділення коштів на розвиток персоналу

Джерело: узагальнено авторами на основі [7].

— принцип пріоритетності колективних форм, захоплення трудової кооперації всередині організації в рамках невеликих груп;

— принцип рівності між персоналом організації незалежно від їх посад;

— принцип підтримання на належному рівні рівноваги між впливом та інтересами трьох основних інструментів, якими забезпечується безперебійний розвиток та функціонування організації, тобто керівників, інвесторів і персоналу.

Для належного здійснення менеджменту організацій в Україні особливу увагу доцільно звернути на систему менеджменту організації, що функціонує у Великобританії. Завдяки реалізації такого методу до менеджменту організацій спостерігається тренування, розвиток та орієнтованість працівників на досягнення основних бізнес-цілей організації.

У контексті виокремлення практичних засад менеджменту організацій особливу увагу необхідно звернути на такий інструмент, як "soft management". Цей інструмент виступає технологією ефективного управління, яке формується під впливом різних факторів [6].

За своїм призначенням управління розвитком організації орієнтується виключно на людей, на створення для працівників організації гідних умов праці та побуту. Рекомендації "м'якого" менеджменту спрямовані на розвиток персоналу у напрямі одержання позитивних результатів поведінки.

Труднощі прийняття рішень в умовах "м'яких" моделей управлінської ситуації і "м'яких" закономірностей її розвитку, передусім проявляються в наявності нестачі інформації і високого рівня невизначеності, важко передбачуваних перевагах споживчого попиту та інноваційного розвитку продукції і послуг, активній протидії конкурентів. І, як наслідок, у багатоваріантності сценаріїв розвитку управлінської ситуації [3].

"М'які елементи", до яких відносяться всі інші складові моделі складніше піддаються управлінню та оцінці, але зате часто є ключовими складовими компанії і можуть створити довгострокову конкурентну перевагу.

Таким чином, управління персоналом організацій в сфері "м'якого" менеджменту ставить перед собою ці три цілі:

1. Ціль 1 "Конкурентоспроможна заробітна плата, що мотивує персонал на здобуття кращого результату діяльності організації".

2. Ціль 2 "Психологічний комфорт персоналу, особливо в кризові для організації ситуації".

3. Ціль 3 "Навчання персоналу і підвищення їх кваліфікації для більш продуктивної роботи".

Кожна організація індивідуальна, і пункти стратегії її функціонування також є індивідуальними. Не обов'язково включати в стратегію всі напрямки діяльності організації, варто акцентувати увагу на найнеобхідніші дії в даний момент. Види управління персоналом орієнтуються на цілі організації [5].

Преставимо нижче приклад. Так, в організації N прийняли рішення відкрити ще один напрямок з випуску продукції низького цінового сегмента. Відповідно, обсяги виробництва за планом повинні збільшитися на 15%. Звідси постає питання, що необхідно прописати у HR-стратегії та які із пунктів такої стратегії реалізувати?

Пунктами досягнення вищезазначеної цілі можуть бути:

— реорганізація процесу наймання співробітників і зміна вимог до претендентів, при цьому, віддаючи перевагу висококваліфікованим і мотивованим спеціалістам;

— удосконалення системи адаптації співробітників;
— збільшення продуктивності через покращення системи мотивації.

Такі дії допоможуть досягти поставленої мети і ефективно запустити ще один напрямок діяльності організації.

Представимо також інший приклад. Керівництво організації А для збільшення прибутку поставило завдання підвищити кваліфікацію персоналу. В організації з'явилися нові посади, які повинні освоїти діючі співробітники. HR-стратегія в цьому випадку буде заснована на таких пунктах:

— зміна процедури підбору і навчання персоналу;
— організація праці (перерозподіл завдань і ротація персоналу);

- навчання співробітників;
- система мотивації, впровадження премій і бонусів за успішне виконання завдань.

Спираючись на ці пункти в стратегії, підвищується продуктивність праці і професійне зростання персоналу, що потенційно збільшить прибуток цієї організації. Стратегія є важливим елементом діяльності будь-якої організації. Без стратегічного планування складно діяти продуктивно і цілеспрямовано.

На підставі вищесказаного можна зробити висновок, що "м'який" менеджмент у системі соціальних технологій є цілісною системою (теорією і практикою) управління складними соціальними процесами, має свої парадигми, рівні, методи, цінності, специфічні системи технологічних імперативів, пропорції, тимчасові параметри, якісні та кількісні критерії гармонізації систем.

У контексті розкриття мети дослідження доцільно узагальнити особливості систем менеджменту організації, що стосуються управління персоналом, як одного із ключових напрямків менеджменту, які склались в Україні та зарубіжних країнах.

При виході на міжнародні ринки українські організації стикаються з різними перешкодами [6], зокрема такими:

- брак практичного досвіду та фінансових коштів для реалізації глобальних стратегій;
- низька здатність конкурувати на міжнародних ринках, за деякими даними тільки 20—25% українських організацій мають можливість конкурувати на зовнішніх ринках, причому ці дані різняться в залежності від ринку;
- відмінність між державними та приватними економічними інтересами;
- не опрацьовані механізми виходу українських організацій на міжнародний ринок.

Звичайно, Україна має і свій досвід в управлінні. Основні риси вітчизняної моделі управління є пережитками радянського ладу, які вже не актуальні в сучасних комерційних організаціях, тому не випадково, що такі організації реалізують принципи і методи управління, запозичені в більшості з Америки і Японії.

Для подальшого розвитку Україні необхідно переходити до використання довгострокових стратегій розширення конкурентних переваг, до числа яких можна віднести підвищення якості продукції, що випускається, вдосконалення технологічних процесів виробництва, впровадження інноваційних рішень. Український менеджмент з кожним роком все більше намагається впроваджувати нові схеми управління, не завжди враховуючи особливості місцевого менталітету.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Історія існування менеджменту дозволяє виділити багато теорій і практик до управління організаціями. Кожна модель управління включає в себе характерні для неї особливості. Одним із найважливіших аспектів менеджменту організацій виступає управління персоналом. Так, управління персоналом на зарубіжних підприємствах представлено різними підходами для організації праці своїх працівників. Якщо в Америці акцент робить-

ся на ефективність діяльності, то у Японії більше цінують самих співробітників і зважають на їх інтереси. Не можна сказати, що якась модель є правильною, а якась — ні, оскільки кожна з них по-своєму унікальна. Саме тому українські організації все більше віддають перевагу змішаній системі, яка здатна не тільки привести до високих результатів діяльності організації але і створити сприятливі умови нагромадження ресурсів.

Література:

1. Кредісов А. Менеджмент у контексті розвитку економічної теорії. Економіка України. 2008. № 1. С. 4—11.
2. Федулова Л. Тенденції розвитку менеджменту в XXI столітті. Персонал. 2006. № 12. С. 50—55.
3. Осовська Г., Осовський О. Менеджмент організацій: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 853 с.
4. Поліщук Т. Економічні основи менеджменту: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Одеський держ. екологічний ун-т. О.: ТЭС, 2004. 150 с.
5. Мілінчук О.В. Методичні аспекти визначення стадії життєвого циклу організації. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 4 (16). С. 90—100.
6. Харченко К.В. Мягкое управление в современном обществе: тактика или стратегия? Технологии мягкого управления в социальных системах: сборник научных трудов. Белгород: Константа, 2007. С. 21—24
7. Куприяшин Г.Л. Государственный менеджмент: возможности и ограничения. Государственное управление. Электронный вестник. 2003. № 1. URL: <https://cyberleninka./article/n/gosudarstvennyy-menedzhment-vozmozhnosti-i-ogranicheniya/viewer> (дата звернення: 20.10.2021).

References:

1. Kredisov, A. (2008), "Management in the context of the development of economic theory", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 4—11.
2. Fedulova, L. (2006), "Trends in management development in the XXI century", *Personal*, vol. 12, pp. 50—55.
3. Osovs'ka, H. and Osovs'kyj, O. (2005), *Menedzhment orhanizatsij [Management of Organizations]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.
4. Polischuk, T. (2004), *Ekonomichni osnovy menedzhmentu [Economic foundations of management]*, Odes'kyj derzh. ekolohichnyj un-t., Odesa, Ukraine.
5. Milinchuk, O.V. (2012), "Methodological aspects of determining the stage of the life cycle of the organization", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, vol. 4 (16), pp. 90—100.
6. Harchenko, K.V. (2007), "Soft management in modern society: tactics or strategy?", *Tehnologii mjagkogo upravlenija v social'nyh sistemah: sbornik nauchnyh trudov [Soft control technologies in social systems: collection of scientific papers]*, Konstanta, Belgorod, Russia, pp. 21—24.
7. Kupriashyn, H.L. (2003), "Public management: opportunities and limitations", *Hosudarstvennoe upravlenye. Elektronnyj vestnyk*, [Online], vol. 1, available at: <https://cyberleninka./article/n/gosudarstvennyy-menedzhment-vozmozhnosti-i-ogranicheniya/viewer> (Accessed 20.10.2021).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

О. В. Ляховська,
к. е. н., старший науковий співробітник відділу проблем реального сектора економіки
регіонів, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: 0000-0003-4838-5619

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.49

РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ У РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ*

O. Liahovska,
PhD in Economics, Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine

THE ROLE OF TRANSNATIONAL COMPANIES IN THE DEVELOPMENT OF MACHINE BUILDING IN UKRAINE

У статті досліджено роль транснаціональних компаній (ТНК) у формуванні машинобудівного сектору промисловості України. Визначено, що ТНК займають високу долю у виробництві продукції, забезпечені робочих місць і оплаті праці у цьому секторі промисловості, зокрема, у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (реалізували близько половини продукції цього сектору машинобудування). Досліджено особливості діяльності дочірніх підприємств машинобудівних ТНК на території України, на основі чого визначено, що практично всі підприємства (окрім двох) працюють на толінговій основі, тобто на давальницькій сировині з подальшим експортом продукції. Проаналізовано основні показники діяльності підприємств ТНК. Зазначено необхідність регулювання діяльності машинобудівних ТНК на території України з метою збереження національних інтересів.

The article examines the role of transnationals in the formation of the machine – building sector of Ukraine. It is noted that in recent years in the structure of mechanical engineering began to play an important role international corporations, which have established their subsidiaries and production units in Ukraine. Today, about 18 transnational companies are active in Ukraine. These enterprises occupy a high share in production (about 10%), in the provision of jobs (about 9% of mechanical workers) and wages (about 12%). In particular, in the production of motor vehicles, trailers and semi-trailers and other vehicles, multinational companies sell about half of the products. Peculiarities of activity of subsidiaries of machine – building transnational companies on the territory of Ukraine are investigated. It is determined that these are mainly production units engaged in intermediate production. Practically all enterprises work on a tolling basis, if on toll raw materials with the subsequent export of production. Thus, almost half of the exports of mechanical engineering products (45% – in 2020) – are products made from toll raw materials. Only two companies of multinational companies sell products, both for export and in Ukraine. It is noted that multinational companies play a significant role in shaping the machine-building sector of Ukraine's industry. On the one hand, these enterprises provide jobs for employees, social benefits, staff training, which has a positive impact on the development of economic potential. On the other hand, most machine-building multinational companies use only the territorial and labor component of production (favorable geographical location and relatively cheap labor resources). However, the concentration of multinational companies in a particular type of production can threaten national interests, in particular, cause non-competitiveness of domestic industries, threaten environmental security,

* Статтю підготовлено в рамках виконання конкурсної теми "Розвиток машинобудування в Україні на засадах локалізації vs кооперації" (№ ДР 0121U111962).

monopoly companies can artificially reduce wages, the closure of such enterprises may increase sharply and more. Accordingly, the state should legislate the activities of transnational companies to protect the rights of national producers and preserve national interests.

Ключові слова: машинобудування, транснаціональні компанії, обсяг реалізованої продукції, експорт, толінгові операції.

Key words: machine-building industry, multinational companies, sales volume, exports, tolling operations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Машинобудування — один із вагомих секторів промисловості України. За останні роки частка машинобудування у реалізованій промисловій продукції становила близько 7%, у товарній структурі експорту — близько 11%, в цьому секторі функціонувало близько 15% промислових підприємств і було працевлаштовано 15% працівників (від загального у промисловості). Діяльність машинобудівних підприємств в Україні переважно прибуткова (близько 75% підприємств отримали прибуток, а операційна рентабельність у 2020 році становила 4,3%).

Проте в останні роки все більшу роль у машинобудуванні займала діяльність транснаціональних компаній (ТНК) на території України. Відтак на сьогодні близько 18 дочірніх підприємств ТНК активно функціонують у цьому секторі промисловості. Завдяки цьому зростає зайнятість населення і досвід підвищення соціальних стандартів, відбувається реконструкція виробництв, відкриваються нові заводи та інше. Водночас такі підприємства використовують природні, трудові, подекуди виробничі ресурси на території України. Відтак виникає необхідність визначення місця ТНК у розвитку машинобудування та їх вплив на економіку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню впливу ТНК на розвиток економіки України впродовж останніх років присвячено низку наукових праць. Зокрема, досліджувались питання фінансових і не фінансових чинників впливу ТНК на економіку [1; 2], регулювання діяльності ТНК для збереження національних інтересів [3], удосконалення державного регулювання діяльності ТНК на території України [4]. Водночас розвиток машинобудування залишається актуальною і широкою темою для дослідження. Зокрема, дослідження діяльності машинобудівних підприємств [5; 6], впровадження інновацій [7], зовнішньоекономічних відносин у цьому секторі промисловості [8] та інше. Проте питання розвитку ТНК у машинобудуванні України і їхній вплив на формування цього сектору промисловості залишається невирішеним і мало досліджуваним.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення ролі транснаціональних компаній у розвитку машинобудування України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Машинобудування — один із ключових сегментів промисловості, що об'єднує діяльність близько 7304 підприємств (у 2019 році). Специфіка діяльності підприємств

ницьких структур цього сектору промисловості проявляється у чіткій спеціалізації і наявності науково-дослідного підґрунтя. Розвиток цих складових безумовно вплинув на формування провідних для економіки машинобудівних виробництв.

В останні роки у структурі машинобудування важливу роль почали відігравали міжнародні транснаціональні корпорації (ТНК), що створили свої дочірні підприємства і виробничі підрозділи на території України. Зокрема, у 2020 році функціонували близько 18 дочірніх компаній відомих світових виробників машинобудівної продукції, які виробляли близько 10% від реалізованої машинобудівної продукції в Україні (у 2020 році — 10,45%). Найбільша їх частка — у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (рис. 1).

Відтак, у сегменті виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (код КВЕД 26) в Україні у 2019 році функціонувало близько 1257 підприємств, серед них — два дочірні підприємства зарубіжних компаній, що виробляли близько 10% реалізованої продукції цього сегменту машинобудування: Jabil Circuit (США) і XAN-Електробау (Німеччина).

Jabil Circuit — американська компанія, яка спеціалізується на виробництві трансформаторів для електронної промисловості. Компанія складається з понад 90 заводів, що функціонують у 23 країнах світу. Дочірнє підприємство в Україні (ТОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед") було засновано у 2004 році, на розвиток цього виробництва було інвестовано близько 88 млн дол. США.

У 2020 році Український завод "Джейбіл" став другим за технологічною потужністю серед підприємств корпорації в Європі. На заводі працювало близько 2000 працівників, а частка реалізованої продукції становила близько 9,54% від виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в Україні. Позитивній динаміці показників ефективності діяльності компанії сприяло зростання інвестицій, до прикладу, у 2019 році компанія відкрила новий майданчик зі збірки сучасної електроніки на виробництві в Ужгороді, в який інвестовано 16 млн дол. США (капітальні інвестиції в Україні в розвиток виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в 2019 році становили 73,51 млн дол. США).

ТОВ "XAN-Електробау Україна" — також виробник трансформаторів для електронної промисловості, третій виробничий майданчик німецької компанії HANH, що був заснований у 2003 році. У діяльності підприємства задіяно близько 90 працівників (у 2020 році). Проте, в останні роки для підприємства була характерною збитковість операційної діяльності.

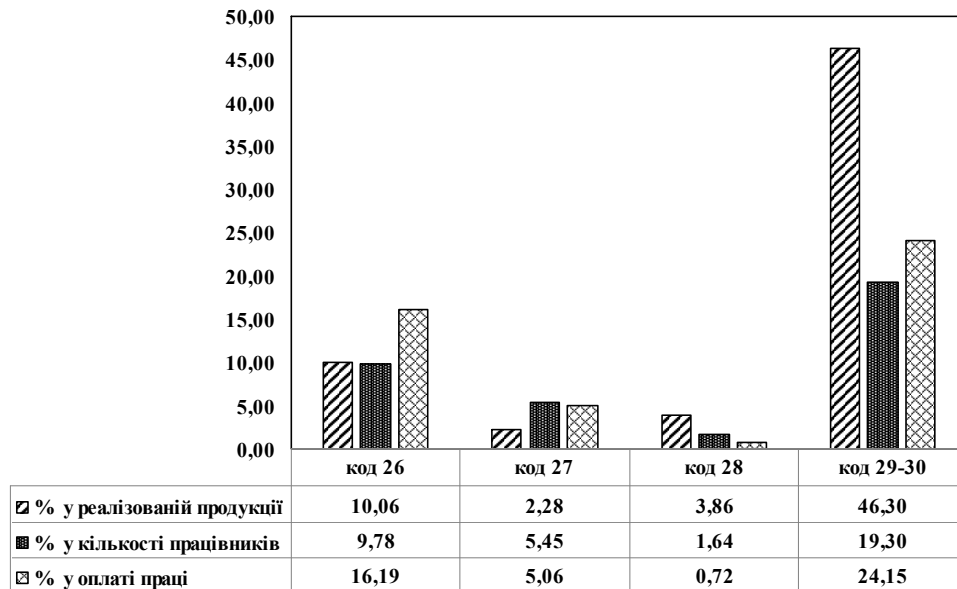

Рис. 1. Частка ТНК у обсязі реалізованої продукції, кількості працівників і оплаті праці в машинобудуванні (2020 рік)

Джерело: побудовано за даними ДССУ [9].

Характерно, що міжнародні підприємства, які функціонували у вказаному сегменті машинобудування (КВЕД 26) працювали на основі давальницької сировини з подальшим експортом практично всієї готової продукції. Відтак за даними фінансової звітності ТОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед", у 2019 році приблизно 99,9% чистого доходу від реалізації продукції (товарів робіт послуг) припадає на експорт, решта реалізується в Україні. Продукцію ТОВ "ХАН-Електробау Україна" також повністю експортують у Європу: близько 50% ринку збуту припадає на Німеччину, решта — на країни Європейського союзу, США та інші.

Серед 1560 підприємств з виробництва електричного устаткування (код КВЕД 27) активно функціонували два дочірні підприємства ТНК, що виробляли близько 2% реалізованої продукції цього сегменту машинобудування: ТОВ "Фуджікура Аутомотів Україна Львів" і ТОВ "ДП Рельполь-Альтера".

ТОВ "Фуджікура Аутомотів Україна Львів" — входить у групу компаній Fudjikura, що об'єднує 102 компанії у 30-ти країнах світу, було засноване у Львові в 2013 році (засновниками є "Фуджікура Аутомотів ЮРОП СА" (Іспанія) та "Фуджікура Аутомотів Румунія СРЛ"). На заводі відбувається повний цикл виготовлення електричної в'язки для автомобільних компаній світу (зокрема для концерну Volkswagen).

ТОВ "ДП Рельполь-Альтера" — виробник електроподільної та контрольної апаратури. Практично всю продукцію підприємство експортує до Польщі.

Близько половини машинобудівних підприємств України (48,15% у 2019 році) займались виробництвом машин і устаткування не віднесених до інших угруповань (код КВЕД 28). Серед них п'ять дочірніх підприємств ТНК: ПрАТ "СКФ Україна", ТОВ "Дювельсдорф Україна", ТОВ "Діскавері — бурове обладнання (Україна)", ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна" і ТОВ "Камоцці".

ПрАТ "СКФ Україна" (до 16 лютого 2007 року — ВАТ "Луцький підшипниковий завод" (заснований 1968 року)) — входить до складу корпорації SKF, що є

одним із світових лідерів з постачання продукції, інженерних рішень та послуг на ринку підшипників, ущільнювачів, мехатроніків та систем змащування. Підприємства корпорації SKF функціонують у 130 країнах світу, включаючи 120 виробничих підрозділів, компанія є роботодавцем для 46,6 тис. працівників. У SKF добре налагоджена база для розробок і впровадження науково-дослідних та інноваційних проєктів.

ПрАТ "СКФ Україна" — одне із найбільших підприємств корпорації, що було засноване у 2007 році на базі ВАТ "Луцький підшипниковий завод". Основна спеціалізація ПрАТ "СКФ Україна" — виробництво ролікових конічних та голчатих підшипників, компонентів підшипників. Продукція заводу реалізується в основному на експорт: близько 3% продукції реалізують в Україні, решту в інших країнах, зокрема в ЄС — 82%.

ТОВ "Дювельсдорф Україна" — підприємством із 100% іноземними інвестиціями, яке працює, в основному, в експортному напрямку. Компанія Duvelsdorf розробляє, виробляє та реалізує машини та обладнання для сільського господарства, муніципалітетів та промисловості. За більш ніж 90 років компанія розвинула свої виробничі підрозділи по всій Європі.

ТОВ "Діскавері — бурове обладнання (Україна)" (ДБО) — виробничий підрозділ Discovery Industrial Services Ltd, компанії, що розташована в Лондоні (Велика Британія). Виробнича структура підприємства організована так, що проєктування та керівництво проєктами ведеться з офісів в Англії та США, а їх реалізація відбувається на заводі в Україні. ДБО спеціалізується на будівництві нових бурових установок, проєктуванні та виготовленні комплектуючих, а також забезпеченні сервісного обслуговування, до прикладу, на підприємстві виконують модернізацію бурових установок, ремонт з виїздом, тощо. Бурові установки підприємства працюють для провідних транснаціональних бурових та нафтових компаній, зокрема, в Європі, Центральній Азії, на Близькому Сході, Північній та Південній Америці, Африці та в інших країнах.

ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна" — виробничий підрозділ німецької компанії Mann+Hummel, що займається виробництвом та продажем фільтрів до автомобілів. Головний офіс компанії знаходиться в Німеччина, а виробничі підрозділи функціонували у близько 80-ти країн світу.

Особливість цього товариства в тому, що виробництво продукції спрямоване на реалізацію в Україні. Відтак, ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна" переробляє сировину, що поставляється Командитним товариством "Манн+хуммель фільтрейшн текнолоджи Польща", і виробляє готові фільтри та компоненти на власних виробничих потужностях. ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна" є ексклюзивним дистриб'ютором фільтрів та фільтруючих елементів марки "WIX" для автомобілів та дорожнього машинобудування на українській території.

Для діяльності ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна" було характерним безперерйність виробництва і поставки товарів, підтримання кваліфікації персоналу і оновлення асортименту і якості товару. З метою підвищення рівня доходності, у стратегічних планах підприємства збільшення обсягів реалізації існуючих товарів, розширення ринків збуту та впровадження нових брендів фільтрів на український ринок.

Camozzi Automation S.P.A. (Італія, Росія) — один із світових лідерів з розробки і виробництва пневматичних компонентів і систем для промислової автоматизації: приводів, розподільників, фітінгів, вакуумних компонентів, панелей, систем і спеціальних продуктів. Компанії належать виробничі майданчики в Італії, Росії, Україні, Сполучених Штатах, Китаї та Індії; 24 представництва і 53 ексклюзивні дистриб'ютори по всьому світу, які ефективно реагують на потреби кожного ринку, гарантуючи своєчасну реакцію і забезпечуючи сервіс від етапу продажу до доставки продукції.

ТОВ "Камоцці" працює в Україні з 1991 року. За час свого функціонування було створено мережу філій у Дніпрі, Харкові, Запоріжжі, Львові, Тернополі та Одесі. Виробництво ґрунтується на високому рівні науково-дослідної роботи. Відтак у складі ТОВ "Камоцці" функціонує Технічний центр, фахівці якого здійснюють проектування пневматичних компонентів, виконують підготовку рішень в галузі транспортної пневматики, трубопровідної арматури, пневматичних позиціонерів, пневматики високого тиску і спеціальних застосувань у різних галузях промисловості на базі пневмоапаратури Camozzi. Підприємство активно інвестує у дослідження і розробки (до прикладу, впродовж 2019 року ці витрати склали 2421,9 тис. грн).

Основні споживачі продукції ТОВ "Камоцці" — це підприємства транспортної галузі, харчової промисловості, виробники пакувального, будівного та компресорного обладнання, підприємства з автоматизації процесів, підприємства деревообробної промисловості, виробники пакувальних, будівельних матеріалів, гумових та виробів з пластику, підприємства сільського господарства. Практично 85% виробленої продукції підприємство реалізує в Україні.

У сегменті виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (код КВЕД 29-30) функціонувало 8 підрозділів ТНК, що займалися виробництвом автотранспортних засобів,

причепів (у 2020 році ними було вироблено більше 40% продукції).

Зокрема, група компаній Kromberg & Schubert — провідний міжнародний виробник електричних систем, кабелів та пластмасових компонентів, вже більше 10-ти років працює на території України: з 2006 року діє завод компанії в Луцьку, де нині працює понад 5 тис. людей, а з 2014 року — підприємство в Житомирі, де було створено понад 3 тисячі робочих місць.

Група компаній Kromberg & Schubert успішно розробляє та виробляє продукцію та послуги для клієнтів у автомобільному та промисловому секторах: розробка, проектування та виробництво кабельних систем; широкий спектр матеріалів; сучасні технології; тестування під час виробничого процесу; виконання індивідуальних замовлень. Головний офіс компанії розташований у Австрії. Загалом група компаній Kromberg & Schubert, налічує понад 50000 співробітників у більш ніж 40 локаціях.

ТОВ "Ядзакі Україна" — це частина міжнародної корпорації Yazaki, що виготовляє продукцію у сфері автомобілебудування. Yazaki Україна було створено у 2002 році. Завод розташований біля міста Ужгород, близько біля кордону. Вигідне географічне розміщення одна з умов створення підприємства в Україні, оскільки всі продукція компанії експортується у країни Європи. Замовниками продукції компанії є такі лідери в автомобільній індустрії як JLR та BMW.

Також в Ужгороді функціонує підприємство з іноземними інвестиціями Ungwire (Угорщина), що виробляє готову автокабельну продукцію. Ungwire здійснює виробничу діяльність на орендованих площах ТДВ "Ужгородський механічний завод". З 2010 року підприємство постійно розвиває та вдосконалює умови праці, систему мотивації, інфраструктуру та виробництво. Відтак підприємство виробляло близько 159 різних видів готової продукції для автомобілів VOLVO, загалом виробництво за 2020 рік складало більш як 1,3 млн одиниць продукції.

Ще один виробник кабелів для автомобільної індустрії — LEONI (Німеччина). Підприємство — всесвітній постачальник продуктів, рішень та послуг у галузі енергетики та керування даними для автомобільної та інших індустрій. В групі компаній працює близько 100 000 працівників у 30 країнах, а її загальний обсяг продажу у 2020 році становив близько 4,1 млрд євро. Окрім стандартних та спеціальних кабелів, індивідуально розроблених кабельних систем та відповідних компонентів, асортимент компанії містить програмні рішення і такі послуги як проектування та симулювання архітектури.

Український підрозділ компанії виготовляє електричні кабельні мережі для авто Дженерал Моторз, Порше, Даймлер Крайслер, Ламборджіні, БМВ, Фольксваген, Ауді, Хонда. Завод працює на давальницькій основі: комплектуючі поступають здебільшого з Німеччини, Франції, Іспанії, Великої Британії, тоді як готова продукція відправляється до Німеччини, Бельгії, Великої Британії, Польщі.

ТОВ "Електроконтакт Україна" (ТОВ "ЕКУ") — підрозділом німецької фірми "Elektrokontakt GmbH", яка належить всесвітньовідомому французькому концерну Nexans. Концерн Nexans виробляє кабелі і кабельні системи для передачі енергії з використанням

Таблиця 1. Окремі показники діяльності машинобудівних ТНК на території України у 2020 році

Код КВЕД	Назва підприємства	Частка реалізованої продукції в КВЕД, %	Рентабельність операційної діяльності, %	Рентабельність власного капіталу, %	Середньомісячна заробітна плата, грн
26. Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	ТОВ "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед"	9,54	4,43	5,69	21928,77
	ТОВ "ХАН-Електробау Україна"	0,51	-17,55	105,60	10229,77
27. Виробництво електричного устаткування	ТОВ "Фуджікура Аутомотів Україна Львів"	2,15	5,44	4,95	10918,22
	ТОВ "ДП Рельполь-Альтера"	0,13	н.д.	24,27	н.д.
28. Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	ПрАТ "СКФ Україна"	2,41	7,54	7,06	22480,94
	ТОВ "Дювельсдорф Україна"	0,11	н.д.	н.д.	н.д.
	ТОВ "Діскавері – урове обладнання (Україна)"	0,19	-25,09	-13,94	13850,98
	ТОВ "Манн+Хуммель ФТ Україна"	0,60	17,40	45,64	18342,38
	ТОВ "Камощі"	0,55	10,35	8,65	30893
29-30. Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	ТОВ "Кромберг енд шуберт україна ЛУ"	5,37	9,98	0,28	18526,72
	ТОВ "Кромберг енд шуберт україна ЖУ"	3,70	8,01	-19,79	11699,45
	ТОВ "Ядзакі Україна"	4,18	-2,03	-90,56	15616,26
	ТОВ "Унгвайер"	0,84	55,72	96,13	13354,36
	ТзОВ "Леоні Ваерінг Системс УА ГмБХ"	14,42	2,04	2,65	13203,71
	ТОВ "Електроконтакт Україна" (ТОВ "ЕКУ")	2,96	6,68	7,67	10739,89
	ТОВ "СЕ Борднетце – Україна"	8,25	11,45	171,06	23550,99
	ТОВ "Аутомотів Електрик Україна"	1,08	0,70	-0,10	7366,06
	ТОВ "Костал Україна"	5,48	19,85	23,88	15714,92

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності вказаних підприємств.

надпровідників, кабельні системи для авіа- та автомобілебудування, суднобудування, залізничного транспорту, телекомунікаційних та енергетичних мереж, нафтогазової промисловості, будівництва та житлового сектору. Підприємства-заводи концерну розташовані в більш як 30 країнах світу.

ТОВ "ЕКУ" заснований у 2007 році у місті Перемишляни Львівської області. Виробничі приміщення були орендовані у ВАТ "Перемишляни Агростач" і модернізовані. Підприємство розпочинало діяльність з виробництва кабельних мереж до автомобілів BMW. На сьогодні, окрім цього, налагоджено виготовлення різноманітних кабельних мереж у декількох виробничих цехах у Золочеві та розпочато будівництво першої черги власного масштабного заводу у Бродах.

У Тернополі функціонує ще один підрозділ ТНК — завод з виготовлення кабельної продукції для автомобілів "Се Борднетце-Україна" (Sumitomo Group — головний офіс в Японії, приблизно 320 компаніями по всьому світу). Основна спеціалізація підприємства — це монтаж та введення в експлуатацію системи електропостачання та електроосвітлення офісів та виробничого цеху. У 2020 році в Україні функціонувало у заводи — у Тернопільській (2 заводи), Чернівецькій і Хмельницькій областях.

ТОВ "Аутомотів Електрик Україна" (підрозділ міжнародної компанії Prettl) спеціалізується на виготовленні кабельно-провідникової продукції для автомобілів. Підприємство розпочало свою роботу в 2016 році на

території колишнього заводу "Гравітон". На початок 2021 року у ТОВ "Аутомотів Електрик Україна" працювало понад 1400 працівників. Підприємство розвивається і нарощує виробничі потужності.

ТОВ "Костал Україна" входить до складу міжнародної виробничої компанії Kostal Group, яка є світовим лідером у виробництві мехатронних виробів для автомобільної промисловості. Основним напрямом діяльності є виробництво автомобільної електроніки. Для Kostal Group характерна постійна робота по розробці та впровадженні у виробництво сучасних технологій, застосування найновіших досягнень науки та техніки. На своїх заводах компанія випускає надійні авіаційні двигуни та газотурбінні установки, які є конкурентними на світовому ринку. Продукція підприємства експлуатується на літаках та вертольотах різного призначення більш ніж у 120 країнах світу.

Окремі показники, що характеризують результати діяльності машинобудівних ТНК на території України наведені у таблиці 1.

Окрім значної частки ТНК у структурі машинобудівного виробництва, такі підприємства займають ліву долю експорту окремих видів виробництв. Відтак в останні роки зростає частка експорту продукції з давальницької сировини (практично всі (окрім двох) ТНК працювали на толінговій основі): у 2020 році цей показник становив 45,30% від експорту продукції машинобудування, проти 43,63% — у 2019 році.

ВИСНОВКИ

У результаті аналізу діяльності машинобудівних ТНК, можемо зазначити, що ТНК відіграють значну роль у формуванні машинобудівного сектору промисловості України. З однієї сторони, ці підприємства дозволяють забезпечити робочі місця для працівників, соціальні виплати, навчання персоналу, що позитивно впливає на розвиток економічного потенціалу. З іншої сторони, більшість машинобудівних ТНК використовують тільки територіальну і трудову складову виробництва (вигідне географічне положення і порівняно дешеві трудові ресурси).

Аналіз діяльності ТНК показав, що їх концентрація у машинобудуванні України була досить високою: близько 10% у виробництві машинобудування, 10% — у працевлаштуванні, близько 12% — у фонді оплати праці. Особливо висока частка ТНК у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів. Концентрація ТНК в окремому виді виробництва може загрожувати національним інтересам, зокрема, спричинити не конкурентоспроможність вітчизняних виробництв, загрожувати екологічній безпеці, штучно здешевлювати оплату праці, при закритті таких підприємств може різко зрости безробіття та інше. Відповідно, держава повинна на законодавчому рівні регулювати діяльність ТНК, для захисту прав національних виробників та збереження національних інтересів.

Література:

1. Юнацький М.О. Огляд фінансових і не фінансових чинників впливу ТНК на економіку. Економіка та суспільство, 1 (15). С. 853—858. Режим доступу: <http://elibrary.donnuet.edu.ua/492/>
2. Салатюк Н.М. Економічні наслідки та проблеми функціонування ТНК в Україні в умовах глобалізації світової економіки. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. С. 23—26. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/7.pdf>
3. Наумова Л.М. Принципи регулювання діяльності ТНК в Україні у контексті забезпечення національних економічних інтересів. Вісник Херсонського технічного університету. №1—2 (72). 2020. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipi-regulyuvannya-diyalnosti-tnk-v-ukrayini-u-konteksti-zabezpechennya-natsionalnih-ekonomichnih-interesiv>
4. Ткаченко Д. Шляхи удосконалення механізму державного регулювання діяльності ТНК в Україні. Evropske casopis ekonomiky. 202. С. 86—92. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/13.pdf
5. Довгань Л.Є., Сімченко Н.О. Сучасні аспекти сталого розвитку машинобудівних підприємств. Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. 2008. № 3. С. 71—83. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eupmbg/2008_3/7.pdf
6. Латишева О.В. Основні тенденції розвитку, перспективи та можливості забезпечення сталого розвитку машинобудівних підприємств в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2017. № 1 (47). С. 82—88.

7. Гамова О.В. Інноваційна діяльність як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств машинобудування. Вісник Хмельницького національного університету. 2020. № 2. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/43-1.pdf>

8. Рахман М., Гриненко І. Аналіз структурних зрушень в експорті машинобудівної галузі України. Економіка та держава. 2015. № 11. С. 105—107.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Yunats'kyu, M. O. (2018), "Review of financial and non-financial factors of influence of TNCs on the economy", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 1 (15), pp. 853—858., available at: <http://elibrary.donnuet.edu.ua/492/> (Accessed 11 Nov 2021).
 2. Salatyuk, N. M. (2017), "Economic consequences and problems of TNCs in Ukraine in the context of globalization of the world economy", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky. Mykolayivs'kyu natsional'nyu universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho*, [Online], pp.23—26, available at: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/7.pdf> (Accessed 11 Nov 2021).
 3. Naumova, L. M. (2020), "Principles of regulation of TNCs in Ukraine in the context of ensuring national economic interests", *Visnyk Kherson's'koho tekhnichnoho universytetu*, [Online], vol. 1-2 (72), available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipi-regulyuvannya-diyalnosti-tnk-v-ukrayini-u-konteksti-zabezpechennya-natsionalnih-ekonomichnih-interesiv> (Accessed 11 Nov 2021).
 4. Tkachenko, D. (2019), "Ways to improve the mechanism of state regulation of TNCs in Ukraine", *European Journal of Economics*, [Online], vol. 202, pp. 86—92, available at: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/13.pdf (Accessed 11 Nov 2021).
 5. Dovgan, L. E. and Simchenko, N. O. (2008), "Modern aspects of sustainable development of machine-building enterprises", *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy mashynobudivnoyi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, [Online], vol. 3, pp. 71—83, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Eupmbg/2008_3/7.pdf (Accessed 11 Nov 2021).
 6. Latsheva, O. V. (2017), "The main development trends, prospects and opportunities for sustainable development of machine-building enterprises in Ukraine", *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, vol. 1 (47), pp. 82—88.
 7. Gamova, O. V. (2020), "Innovative activity as a factor of increasing the competitiveness of machine-building enterprises", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, [Online], vol. 2, available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/01/43-1.pdf> (Accessed 11 Nov 2021).
 8. Rakhman, M., Hrynenko, I. (2015), "Analysis of structural changes in the export of machine-building industry of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 105—107.
 9. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 11 Nov 2021).
- Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.*

УДК 338.45:621

Л. Й. Созанський,
к. е. н., старший науковий співробітник,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"
ORCID ID: 0000-0001-7854-3310

Л. П. Коваль,
к. е. н., доцент, старший науковий співробітник,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України"
ORCID ID: 0000-0002-0285-3264

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.55

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ*

L. Sozanskyu,
PhD in Economics, Senior Research Fellow,
SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
L. Koval,
PhD in Economics, Associate Professor, Senior Research Fellow,
SI "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"

TRENDS OF FUNCTIONING OF MECHANICAL ENGINEERING OF UKRAINE

За допомогою відібраних ключових економічних показників проведено аналіз стану, тенденцій функціонування машинобудування України. Зокрема, виявлено: нестабільну, негативну динаміку і падіння обсягів виробництва; стрімке зменшення обсягу та частки реалізованої інноваційної продукції; значне зменшення кількості виробів повної збірки, незначний обсяг виробництва високотехнологічної продукції, зменшення капітальних інвестицій і високий ступінь зносу матеріальних активів, вкрай низьку продуктивність праці, швидке зменшення кількості зайнятих працівників, порівняно низьку заробітну плату, погіршення зовнішньоекономічного балансу. Розглянуті економічні тренди оцінено як деструктивні системні зміни, що можуть суттєво відобразитись на діяльності як самого машинобудування та економіки країни загалом. Підкреслено, що критичний стан вітчизняного машинобудування, окрім військової та гібридної агресії РФ щодо України із відповідними наслідками, спричинений тривалою пасивністю держави у розвитку цього промислового сектора. Запропоновано способи подолання негативних тенденцій у вітчизняному машинобудуванні.

Mechanical engineering of Ukraine has sufficient production, resource potential and human capital to effectively operate and meet the needs of the economy with all the necessary range of machine-building products.

However, over the past thirty years, and especially since 2008 and 2014, the domestic engineering industry has undergone a number of destructive systemic changes that have had a dramatically negative impact on its economic results, organization and forms of activity, competitiveness, manufacturability and product innovation.

In particular, in the analytical part of the study revealed: unstable, negative dynamics and falling production volumes; rapid decrease in the volume and share of sold innovative products; the number of complete assembly products decreased significantly, insignificant volume of high-tech production, reduction of capital investments and high degree of depreciation of tangible assets, extremely low labor productivity, rapid decrease in the number of employees, relatively low wages.

* Статтю підготовлено в рамках виконання конкурсної теми "Розвиток машинобудування в Україні на засадах локалізації vs кооперації" (№ ДР 0121U111962)

It is emphasized that the critical state of the domestic engineering industry, in addition to the military and hybrid aggression of the Russian Federation against Ukraine with the corresponding consequences, is caused by the long-term passivity of the state in the development of this industrial sector. The opinion is expressed that overcoming the negative trends in the domestic engineering industry requires the development and implementation of a law or a set of interconnected and agreed and consistent regulations aimed at the development, restoration of domestic engineering in general and all, without exception, its production (cars, trucks, buses, urban, railway transport, municipal special equipment, means and equipment for the agro-industrial and energy complex, household appliances, rocket and space and defense-industrial products, ships, etc.). When choosing instruments of economic incentives, it is proposed to go beyond compliance with the percentage of localization of production in public procurement of certain machine-building industries or compensation for the cost of manufactured or purchased agricultural machinery and interest on loans, government orders, soft loans. It is suggested that more economically rational, from the standpoint of national interests, instead of partial compensation of 25% of the cost of agricultural machinery of domestic producers, to establish, organize, finance, order production of key parts, imported processes, and production of which in Ukraine can significantly reduce technical costs and characteristics of the final products and, thus, increase their price and technical competitiveness in the domestic market.

Ключові слова: машинобудування, реалізована промислова продукція, продуктивність праці, капітальні інвестиції.

Key words: mechanical engineering, sold industrial products, labor productivity, capital investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Машинобудування у поєднанні із ІТ — сферою є сектором промисловості із найвищим потенціалом для створення і реалізації товарних, технічних та технологічних інновацій, від яких на сьогодні суттєво залежить майбутнє економічного, соціального та фінансового розвитку будь-якої країни.

Цей промисловий сектор є найважливішим центром міжсекторальних зв'язків та економічним базисом розвинутих економік. Це випливає з того, що, з однієї сторони, машинобудування створює основні засоби та продукцію проміжного споживання (сировина, матеріали, тощо) для всіх секторів економіки (сільського господарства, видів, виробництв промисловості, ІТ сфери, торгівлі, транспорту, будівництва, медицини, оборони, та ін.), та товари кінцевого споживання (предмети та інструменти побуту, засоби пересування). З іншої сторони, машинобудування взаємопов'язане із майже із всіма видами економічної діяльності через використання у своїй виробничій діяльності їхньої продукції. Тісні взаємозв'язки із всіма та найважливішими, стратегічними секторами економіки є підставою відноситись до машинобудування як до системоутворюючого сектора реальної економіки та опосередковано, частково і фінансової та соціальної сфер. Окрім того, важливість машинобудування для промисловості та економіки підтверджує висока і зростаюча його частка у переробній промисловості переважної більшості розвинених великих економік країн ЄС. Зокрема, машинобудування у ВДВ переробної промисловості Німеччини 2019 році досягло 48,4%; Франції — 29,8%; Італії — 28,9%;

Польщі¹ — 25,5%. Натомість в Україні частка машинобудування у ВДВ переробної промисловості знизилась із 26% у 2013 році до 17% у 2019-му. Частка цього промислового сектора у експорті переробної промисловості знизилась до 14,2% проти 20,8% відповідно. Водночас частка машинобудування у імпорті переробної промисловості у 2019 році досягла 38,9% проти 32,1% у 2013 році. Розглянуті тенденції та з огляду на високий мультиплікативний ефект машинобудування на економіку зумовлюють необхідність детальнішого вивчення тенденцій та особливостей функціонування цього промислового сектора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Економічні проблеми розвитку машинобудування є предметом досліджень науковців. У науково-аналітичній доповіді [1] діагностовано ситуацію на ключових промислових ринках, у тому числі машинобудівних, та визначено найбільш вразливі сегменти з точки зору критичного падіння виробництва, надмірної імпортозалежності. Шляхи збільшення технологічної та ресурсної бази модернізації промисловості, які зумовлені інноваційним розвитком та переходом до цифровізації промислового виробництва, доступом до фінансових ресурсів та ринку капіталу, можливостями розвитку людських ресурсів запропоновано в дослідженні [2]. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти оцінки конкурентоспроможності промисловості в умовах глобалізації, інтернаціоналізації та міжнародної конкуренції розглянуті в наукових доповідях [3; [4].

¹ Тут і далі наводиться приклад Польщі, як країни близької до України типом економіки, структурними та суспільно та соціально-економічними параметрами.

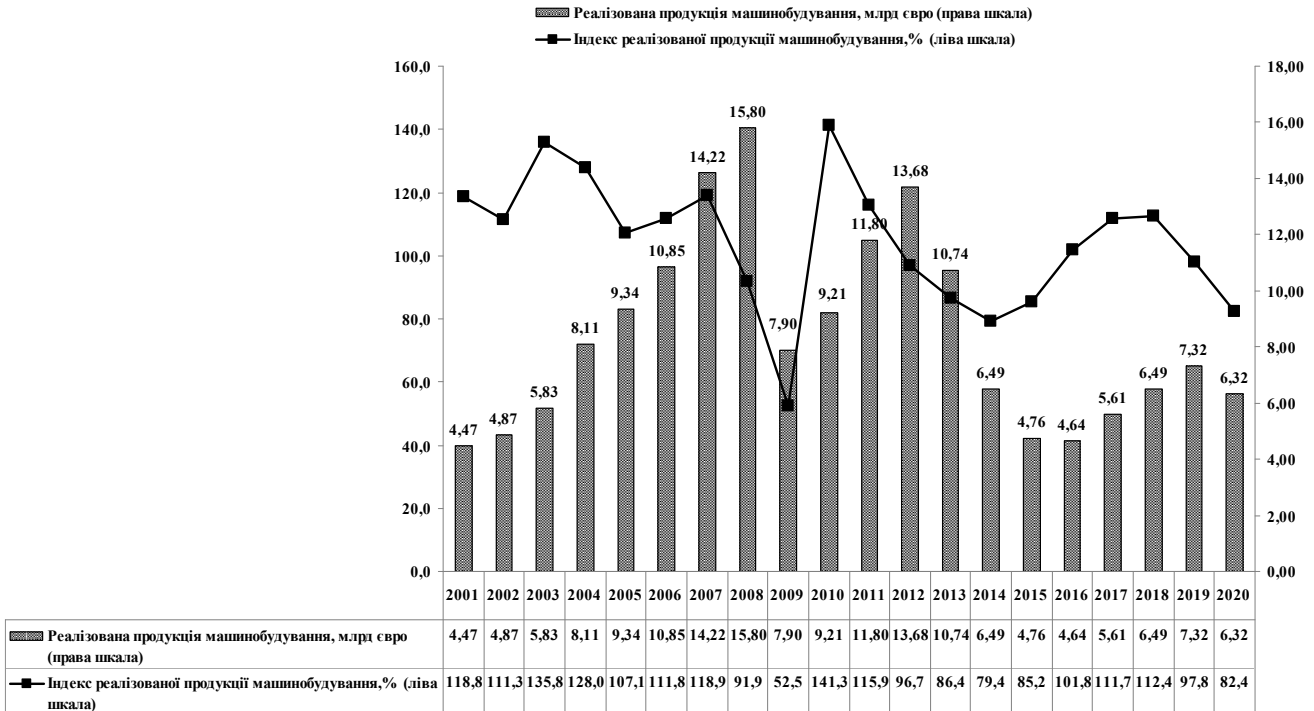

Рис. 1. Індекс промислової продукції машинобудування, % і обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування України, євро*

Примітка: * Обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування подано у євро за середньорічним курсом НБУ для усунення впливу інфляційних коливань.

Джерело: авторські розрахунки за [7].

Згідно з [5] до основних проблем розвитку машинобудування в Україні в належать: застаріла логістика, високий рівень зносу основних засобів, значна собівартість продукції, висока імпортозалежність національного ринку машинобудівної продукції, низький рівень платоспроможного внутрішнього попиту; низька конкурентоспроможність продукції, нестабільна фінансово-економічна та політична ситуація в країні.

У [6] досліджено інтеграційні бізнес-процеси українського виробництва в контексті його включення у світову економіку, виявлено посилення залежності вітчизняного машинобудування від імпоротної сировини та комплектуючих. Оцінено динаміку ступеня локалізації промисловості за основними видами діяльності, зокрема в переробній промисловості, розкрито переваги та недоліки функціонування інтегрованих корпоративних структур.

Ефективність політики локалізації для забезпечення економічного розвитку на прикладах її успішного впровадження в різних країнах розглянуто у [7]. Зокрема, проаналізовано світову практику узгодження вимог локалізації з правилами СОТ. Узагальнено специфіку вимог локалізації в окремих галузях економіки. Обґрунтовано необхідність проведення системних заходів щодо локалізації виробництва в Україні.

**МЕТА СТАТТІ
(ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)**

Метою дослідження є аналітичне визначення проблем та окреслення перспектив розвитку машинобудування в Україні.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Машинобудування України володіє достатнім виробничим, ресурсним потенціалом та людським капіталом для ефективного функціонування та забезпечення потреб економіки всім необхідним асортиментом машинобудівної продукції. Вітчизняне машинобудування має значний досвід у виробництві літаків, вагонів, автобусів, морських суден, легкових і вантажних автомобілів, тракторів, сільськогосподарського устаткування та техніки, побутової техніки, ракетно-космічної і оборонно-промислової продукції. На початку 90-х років на машинобудування припадала третина промислової продукції України, значна частина машинобудівної продукції майже повністю забезпечувалась вітчизняними виробниками.

Однак за останні тридцять років, а надто починаючи із 2008 та 2014 років вітчизняне машинобудування зазнало ряду деструктивних системних змін, що спричинили кардинально негативний вплив на його економічні результати, організацію та форми діяльності, конкурентність, технологічність і інноваційність продукції. Обґрунтуванням складних, системних деструктивних змін вітчизняного машинобудування та водночас окресленням параметрів перспектив його розвитку є такі економічні тенденції та показники.

Нестабільна і негативна динаміка та падіння обсягів виробництва. У 2000—2007 роках згідно з індексом промислової продукції виробництво машинобудування нестабільно, але збільшувалось, однак починаючи із 2008 року (окрім 2010, 2011, 2016—2018 років) — зберігало стійку спадну тенденцію, яка у 2020 році досягла (-17,6%) (рис. 1).

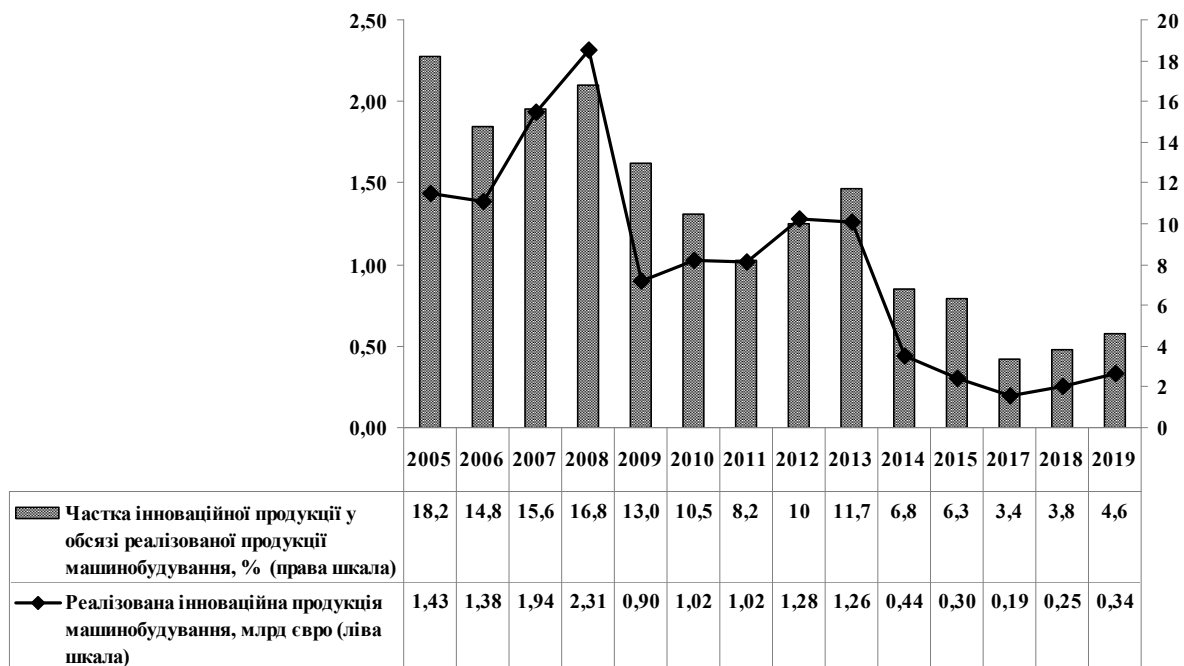

Рис. 2. Показники інноваційності продукції машинобудування України*

Примітка: * Дані за 2016 рік — недоступні.
Джерело: авторські розрахунки за [7].

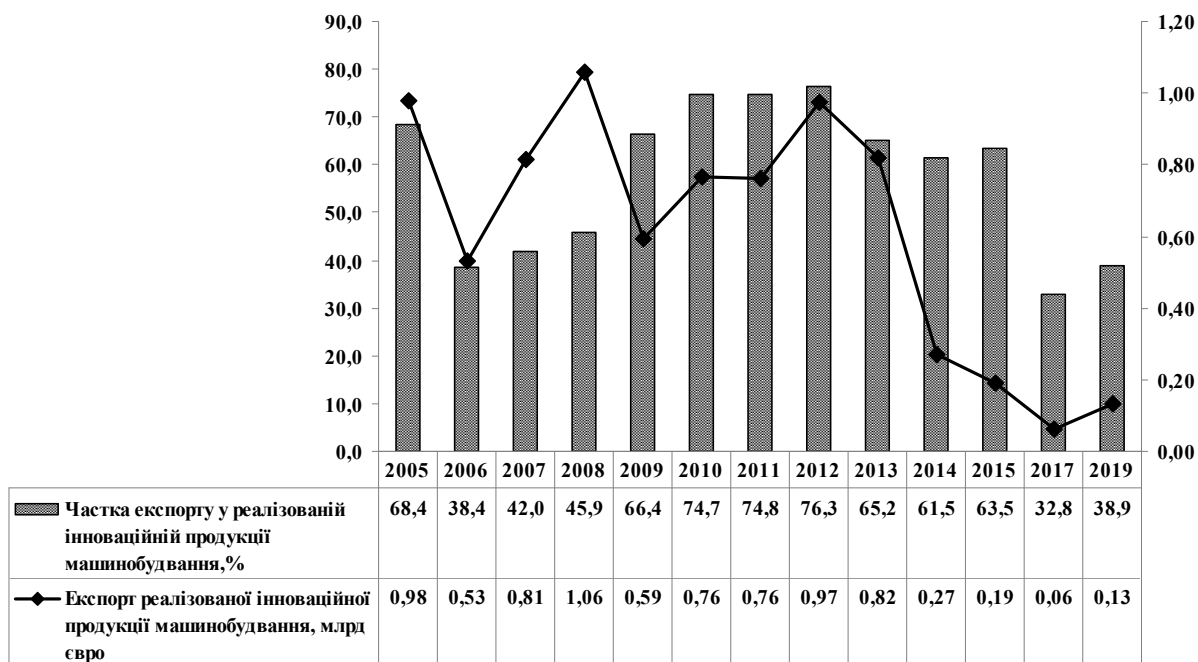

Рис. 3. Експорт реалізованої інноваційної продукції машинобудування та частка експорту у реалізованій інноваційній продукції машинобудування України*

Примітка: *дані за 2016 і 2018 роки — відсутні.
Джерело: авторські розрахунки за [7].

У 2020 році обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування становив 6,32 млрд євро, що є більшим на 36% за 2016 рік, однак меншим на 60% за 2008 рік (найвище значення досліджуваного періоду) та на 41,1% за докризовий (пов'язаний із військовою агресією РФ) 2013 рік. Окрім того, обсяг реалізованої промислової продукції машинобудування за межі країни (експорт) зменшився із 11,97 млрд євро у 2014 році до 2,62 млрд євро у 2020 році (-78,15%). Часта продукції,

реалізованої за межі країни у обсязі реалізованої промислової продукції машинобудування (експортоорієнтованість) у 2020 році знизилась із 54,1% у 2014 році до 46,5% у 2020 році (-7,5 в. п.).

Зниження інноваційності продукції². У 2019 році порівняно із 2013-им обсяг інноваційної продукції машинобудування зменшився на 73,3% а щодо 2008 року (найвищого показника із 2005 року) — (-85,5%) (рис. 2).

² Інноваційність продукції — частка інноваційної продукції у обсязі реалізованої промислової продукції.

Таблиця 1. Обсяг виробництва окремих видів продукції машинобудування України

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП)	Одиниця вимірювання	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Засоби автотранспортні для перевезення 10 і більше осіб	тис.шт	4,0	3,7	2,6	1,0	1,0	0,6	0,9	1,0	1,1	1,0
Електродвигуни та генератори постійного струму потужністю більше 37,5 Вт, але не більше 750 Вт (крім стартерів для запуску двигунів внутрішнього згорання)	тис.шт	65,4	47,4	34,0	24,8	10,5	7,8	11,6	10,4	0,6	6,1
Трактори з потужністю двигуна більше 59 кВт (крім тракторів, керованих водієм, який іде поруч, тракторів-тягачів колісних для напівпричепів, тракторів гусеничних)	тис.шт	5,4	4,0	2,9	2,7	2,8	3,3	3,3	2,4	1,4	0,9
Плуги	тис.шт	6,1	15,4	6,2	4,4	3,7	3,6	2,9	3,0	2,5	2,7
Розпушувачі та культиватори	тис.шт	7,4	4,7	4,4	3,7	3,4	3,8	4,0	2,9	3,9	2,5
Борони дискові	тис.шт	7,4	1,6	2,0	2,0	2,3	2,8	3,3	2,2	2,1	2,3
Борони (крім дискових)	тис.шт	11,1	7,5	7,8	7,9	5,8	8,7	9,3	10,4	5,1	5,6
Обладнання промислове для виробництва або приготування кондитерських виробів, какао чи шоколаду	шт	823	1939	3803	402	163	219	295	334	308	517
Обладнання промислове для цукрового виробництва	шт	829	931	1100	429	727	1085	540	291	250	148
Обладнання промислове для перероблення м'яса або птиці	тис.шт	11,0	33,6	18,9	10,3	11,1	11,4	11,8	10,1	10,9	8,0

Джерело: авторські розрахунки за [7].

Таблиця 2. Структура реалізованої промислової продукції машинобудування України за групами технологічності, %*

Група технологічності	Виробництво	Код за КВЕД	2014	2015	2019	2020
	Машинобудування	26-30	100,0	100,0	100,0	100,0
Високотехнологічні	Виробництво комп'ютерів, оптичної продукції	26	7,7	6,8	6,9	7,1
	Виробництво повітряних і космічних апаратів, супутнього устаткування	30,3	7,5	8,5
	Всього високотехнологічні		7,7	6,8	14,3	15,6
Середньовисокотехнологічні	Виробництво електричного устаткування	27	20,5	20,6	18	18,2
	Виробництво машин і устаткування, крім тих, що належать до інших груп	28	31,6	36,2	33	34,8
	Виробництво автотранспортних засобів і напівпричепів	29	12,0	12,6	16	15,8
	Виробництво інших транспортних засобів	30-3.1-30,3	28,1	23,8	18	14,3
	Всього середньовисокотехнологічні		92,3	93,2	84,9	83,1
Середньонизькотехнологічні	Будування суден і човнів	30,1	0,7	1,3
	Всього середньонизькотехнологічні		0,0	0,0	0,7	1,3

* Згруповано за методикою Євростату: High-tech classification of manufacturing industries. Based on NACE Rev. 2 3-digit level. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-tech_classification_of_manufacturing_industries

Джерело: авторські розрахунки за [7].

У результаті цього, інноваційність продукції машинобудування у 2019 році знизилась до 4,6% проти 11,7% у 2013 році та 18,2% у 2005 році. Обсяг експорту реалізованої інноваційної продукції машинобудування у 2019 році порівняно із 2013 роком зменшився на 84,1%, а щодо 2008 року — на (-87,7%) (рис. 3).

Частка інноваційної продукції за межі країни у обсязі реалізованої інноваційної продукції (експортоорієнтованість) машинобудування у 2019 році знизилась до 38,9% проти 76,3% у 2012 році (-37,4 в.п.).

Зменшення виробів повної збірки та незначний обсяг високотехнологічної продукції. Упродовж 2011—2016 років обсяг виробництва переважної більшості видів продукції українського машинобудування у кіль-

кісному вимірі суттєво і стрімко зменшувався (табл. 1). Найбільше падіння відбулось у кількості виготовлених автотранспортних засобів та високотехнологічних складових частинах до них, сільськогосподарської техніки і тракторів, а також промислового обладнання. Так, кількість автотранспортних засобів для перевезення 10 і більше осіб у 2016 році порівняно із 2011 роком зменшилась у 6,7 раз; електродвигунів та генераторів постійного струму потужністю більше 37,5 Вт, але не більше 750 Вт у 8,3 раз; обладнання промислове для виробництва або приготування кондитерських виробів, какао чи шоколаду у 3,8 раз. У 2017—2020 роках за окремими видами продукції вдалось відновити незначну позитивну динаміку однак й досі залишається значна кількість важливих видів машинобудівної продукції із спадною тенденцією. Зокрема, це трактори з потужністю двигуна більше 59 кВт; обладнання промислове для цукрового виробництва, перероблення м'яса або птиці та інші види машинобудівної продукції.

Натомість зросла кількість окремих видів електротехнічної продукції (проводи, електричне устаткування): інструменти для вимірювання електричних величин без записувального пристрою; трансформатори інші, н.в.і.у., потужністю не більше 1 кВ·А; апаратура для вмикання електричних кіл електрична на напругу не

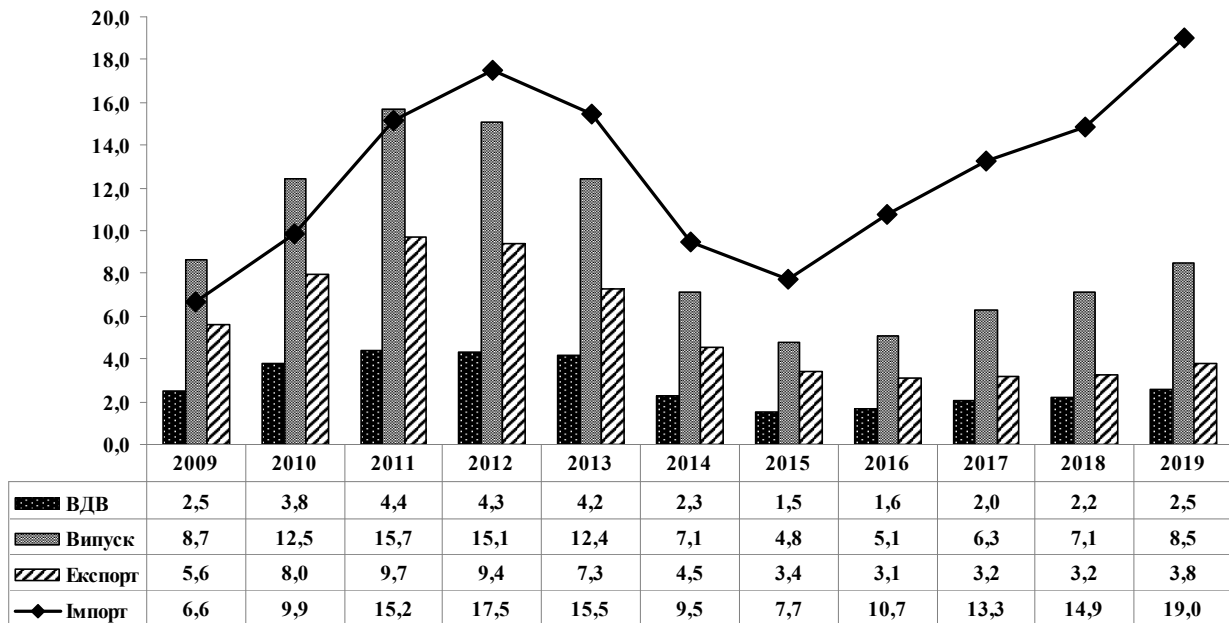

Рис. 4. ВДВ, випуск, експорт і імпорт машинобудування України, млрд, євро

Джерело: авторські розрахунки за [7].

більше 1 кВ (уключаючи перемикачі кнопочові, поворотні; крім реле); лампи електричні та обладнання освітлювальне, з пластмаси та інших матеріалів, які використовуються з лампами розжарювання і лампами трубчастими (уключаючи набори обладнання освітлювального для ялинок новорічних та лампи світлодіодні (LED)); прилади електричні для опалювання приміщень та ін.

У структурі машинобудування домінуючу частку (понад 83% у 2020 році проти 92% у 2014) займають середньо-високотехнологічні виробництва. Серед них у 2020 році 34,8% припадало на виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань. Натомість частка продукції високотехнологічних виробництв знаходилась у межах 7—15%.

Зменшення капітальних інвестицій та високий ступінь зносу матеріальних активів. У 2020 році порівняно із 2012-им капітальні інвестиції у машинобудування зменшились на 63,6% (220 млн євро проти 607 млн євро). Для порівняння у Польщі у 2019 році капітальні інвестиції у машинобудування досягли 6269,6 млн євро (у 14,7 раз більше за показник України). У 2020 році ступінь зносу матеріальних активів у середньому у машинобудуванні України становив 70,7%, натомість у Польщі — 52,7%.

Зменшення зайнятості, продуктивності праці та середньомісячної оплати праці. Упродовж 2012—2019 років кількість зайнятих у машинобудуванні зменшилась на 33,8% (177,8 тис. осіб) та у 2019 році складала 347,7 тис. осіб, це на 57,7% менше за показник Польщі (548,4 тис. осіб).

Продуктивність праці машинобудування України у 2020 році становила 19,86 тис. євро, що на 23,8% або 6,19 тис. євро менше за 2012 рік, але на 56,2% (7,15 тис. євро) більше за 2015 рік. За 2020 рік цей показник зменшився на 5,7% (1,2 тис. євро). Продуктивність праці машинобудування України у 2020 році у 7,2 раз (проти 4,6 разу 2012-му) була нижчою за відповідний показник Польщі.

Середньомісячна заробітна плата працівників у середньому у машинобудування в Україні у 2020 році у

еквіваленті складала 372 євро, що на 3,4% менше за 2019 рік, але більше на 25% за 2013 рік, та 113% за 2015 рік. Попри суттєве підвищення, середня середньомісячна заробітна плата працівників машинобудування України у 3,5 раз поступається відповідному показнику Польщі, який у 2020 році досягнув 1292,6 євро.

Стрімке зростання імпорту, погіршення сальдо зовнішньоекономічного балансу. В Україні упродовж 2012—2019 років імпорт продукції машинобудування перевищував відповідний випуск, експорт і ВДВ (рис. 4). У 2019 році імпорт продукції машинобудування становив 19 млрд євро, що у 2,3 раз більше за випуск та 5 раз — експорт. У 2019 році обсяг імпорту продукції машинобудування на 22,9% перевищував показник 2013 року та 145,3% — 2015-го року.

Суттєве підвищення імпорту поряд із зниженням інноваційності технологічності продукції, продуктивності праці, падінням виробництва спричинили стрімке зменшення покриття імпорту експортом продукції машинобудування, яке в Україні у 2019 році знизилось до 20% проти 83,9% у 2009 році (рис. 5). Іншою стороною цієї тенденції є ознака стрімкого падіння конкурентоспроможності або ж попиту на продукцію вітчизняного машинобудування на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для порівняння, у Польщі покриття імпорту експортом продукції машинобудування упродовж десяти років також знижувалось. Однак, на відміну від України, у цій країні упродовж 2009—2019 років експорт продукції машинобудування перевищував імпорт, зокрема у 2019 році — на 37,4% (проти (-80%) в Україні).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Розглянуті тенденції та сучасний стан вітчизняного машинобудування, окрім військової і гібридної агресії РФ щодо України із відповідними наслідками, спричинений тривалою пасивністю держави у розвитку та збе-

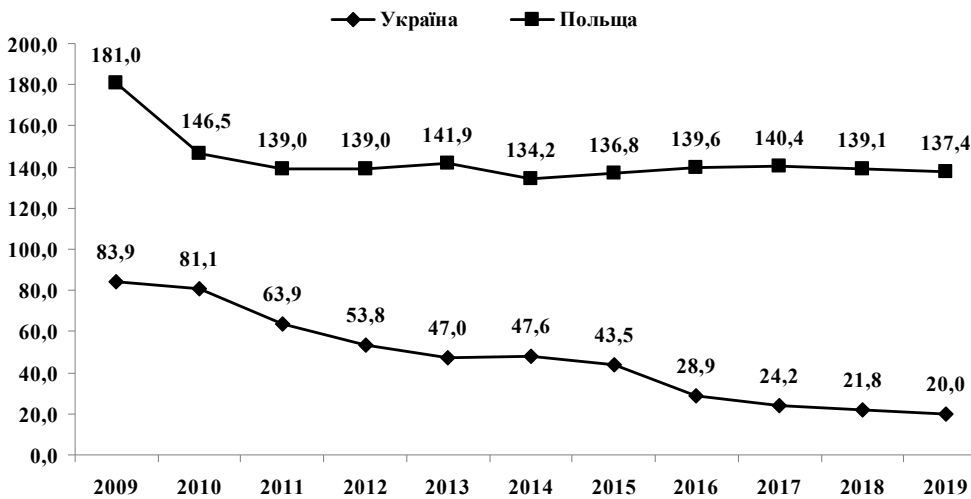

Рис. 5. Покриття імпорту експортом продукції машинобудування України, %

Джерело: авторські розрахунки за [7].

реженні і відстоюванні національних інтересів цього промислового сектору.

При цьому потрібно враховувати:

- українське машинобудування після розпаду СРСР й досі потребує значних капітальних вкладень у модернізацію, оновлення та осучаснення виробництва для підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, що зумовлює і обґрунтовує необхідність цілеспрямованих дій держави щодо залучення інвестицій, стимулювання, податкового та фінансового сприяння розвитку цього сектора промисловості;

- розвинені економіки, зокрема, США, ЄС, Китай відверто і приховано застосовують інструменти протекціонізму для захисту стратегічних і не тільки секторів економіки;

- практично у всіх розвинених економіках машинобудування як цілісна система економіки формувалась не ринком, а цілеспрямованими діями держави, зокрема протекціоніською політикою, відтак лібертаріанство і лібералізм, утопічні підходи про "мудрість" реально неіснуючого вільного ринку до формування машинобудування як центру міжсекторальних зв'язків є недоречними та навіть небезпечними з позиції економічної безпеки країни.

З огляду на наведену аналітику, відновлення конкурентності, інноваційності продукції, надходження капітальних інвестицій, підвищення продуктивності праці, зайнятості та оплати праці, та загалом розвитку вітчизняного машинобудування як цілісної економічної системи і центру міжсекторальних потребує розробки і впровадження закону чи комплексу взаємопов'язаних та узгоджених і несуперечливих між собою нормативних документів, націлених на розвиток, відновлення вітчизняного машинобудування загалом та всіх, без виключення, його виробництв (легкових і вантажних автомобілів, автобусів, міського, залізничного транспорту, комунальної спецтехніки, засобів і техніки для агропромислового і енергетичного комплексу, побутової техніки, ракетно-космічної і оборонно-промислової продукції, суден тощо). Головна мета цього завдання — задоволення споживчого попиту і виробничих потреб національної економіки та машинобудування зокрема про-

дукції кінцевого і проміжного споживання вітчизняного походження. Під продукцією вітчизняного походження розуміємо продукцію, що виготовлена на підприємствах, що реально функціонують в Україні, незалежно від форми власності та країн походження капіталу (окрім країн, вороже налаштованих до української державності). Інакшими словами кажучи, необхідною є розробка законів, які б з однієї сторони — сприяли, стимулювали розвиток вже існуючих машинобудівних та суміжних з ними

виробництв і секторів економіки та першочергово сконцентровувались на внутрішній ринок. З іншої сторони, мотивували іноземні ТНК, які прагнуть працювати на українському споживчому ринку товарів машинобудування (передусім автомобілів, побутової, комп'ютерної техніки, засобів зв'язку), створювати в Україні виробництва повного циклу. Окрім того, сприяли тому, щоб існуючі вітчизняні орієнтовані на експорт машинобудівні підприємства, передусім, ті що працюють за толінговими схемами, щонайменше 60% реалізованою продукції спрямовували на внутрішній ринок. Одним із ключових критеріїв ефективності таких заходів є переорієнтування вітчизняного машинобудування на продукцію кінцевого, а не проміжного споживання.

При цьому при виборі інструментів ДРЕ необхідно вийти за рамки дотримання відсотка локалізації при державних закупівлях продукції окремих машинобудівних виробництв чи компенсації вартості виробленої чи купленої сільськогосподарської техніки, державних замовлень, пільгових кредитів, компенсації відсотків за кредитами, що є потрібним, але, можливо, не завжди достатнім, раціональним та ефективним в українських реаліях та критичному стані як цілісної системи вітчизняного машинобудування. Як приклад, можливо, економічно раціональнішим, з позиції національних інтересів, замість часткової компенсації 25% вартості сільськогосподарської техніки, виробленої вітчизняними виробниками, налагоджувати, організовувати, фінансувати, замовляти виробництво ключових деталей (стратегічної продукції), що імпортується. Відтак виробництво такої продукції в Україні може суттєво здешевити вартість та покращити технічні характеристики кінцевих виробів та, таким чином, підвищити їх цінову та технічну конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. Це потребує складання відповідного асортименту стратегічної продукції проміжного споживання, за кожним виробництвом машинобудування. При цьому важливо акцентувати увагу на продукції, що може мати багатовекторне застосування (у декількох машинобудівних виробництвах), до прикладу, електротехнічна продукція.

Одним із способів підвищення інноваційності продукції, відтак і її конкурентоспроможності, є державне

фінансування досліджень і розробок, що впроваджуватимуться у машинобудуванні. За допомогою таких досліджень можна сформувати стратегічно необхідний асортимент продукції проміжного споживання машинобудування країни та здійснювати її виробництво та впровадження. Фінансування може здійснюватись через спеціальні грантові проекти, фонди розвитку наукових досліджень, замовлень науково-технічної продукції. Окрім того, учасниками таких наукових досліджень можуть бути вітчизняні і іноземні науковці, інженери відповідні установи. Окрім держави до співфінансування можуть долучатись і машинобудівні підприємства. Таким чином, фінансування за залучення інтелектуального капіталу може бути дешевшим, але набагато ефективнішим, порівняно із діючими в Україні способами стимулювання машинобудування. При цьому важливо підкреслити, що сучасний стан вітчизняного машинобудування не може обмежуватись мотиваційними чи стимулюючими інструментами, а потребує цілеспрямованого відновлення ключових ланцюжків всього цього промислового сектора із застосуванням і прямого державного управління, у тому числі. Окрім цього, необхідно є і постійна інформаційно-стимулююча кампанія стосовно популяризації та підтримки українського виробника, передусім на внутрішньому ринку. Яскравим прикладом, цього є цілеспрямована відкрита політика Польщі "купує польські товари", що надто активно пропагується з початком пандемії COVID-2019. В Україні є значно суттєвіші аргументи на користь застосування агресивної та мотиваційної політики імпортозаміщення, зокрема — збройна та гібридна агресія РФ. Подальші дослідження у цьому напрямі будуть скеровані на удосконалення протекційніського інструментарію розвитку вітчизняного машинобудування.

Література:

1. Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". К., 2018. 158 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/301.pdf>
2. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку: науковоаналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". К., 2019. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/304.pdf>
3. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". К., 2015. 304 с
4. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи: наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О.Осташко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". К., 2015. 104 с.
5. Соколова Л.В., Стойка О.В. Сучасний стан машинобудування України та тенденції його розвитку за умов незбалансованої економіки. Ефективна економіка.

2019. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7378> (дата звернення: 09.11.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.5

6. Гурочкіна В.В., Менчинська О.М. Особливості формування та функціонування інтегрованих структур в глобальних ланцюгах створення вартості. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 3. С. 248—257. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-282-3-43

7. Шовкун І. Локалізація виробництва — світова практика та висновки для України. Економіка та прогнозування. 2017. № 2. С. 31—56.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Deyneko, L.V. (2018), *Rozvytok promyslovosti dlya zabezpechennya zrostannya ta onovlennya ukrayins'koyi ekonomiky* [Development of industry to ensure the growth and renewal of the Ukrainian economy], National Academy of Sciences of Ukraine, State Institution Inst. and predicted. NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

2. Deyneko, L.V. (2019), *Promyslova polityka iak kliuchoviy instrument stratehii rozvytku: naukovalnalytychna dopovid'* [Industrial policy as key instrument of development strategy: scientific and analytical report], The National Academy of Sciences of Ukraine, SU "Institute of economics and forecasting. The National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

3. Shynkaruk, L. V. Bezv, I. A., Baranovska, I. V., Bobukh, I. M., Vdovichen, A. A. and Herasimova, O. A. (2015), *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok* [The structural transformations in the economy of Ukraine: dynamics, contradictions and impact on economic development], Institute for Economics and Forecasting of Ukrainian NAS, Kyiv, Ukraine.

4. Heyets, V. M., Danylenko, A. I., and Ostashko, T. O. (2015), *Implementatsiya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta ES: rekomendatsiyi na osnovi dosvidu krayin Skhidnoyi Yevropy* [The implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU recommendations based on the experience of Eastern Europe], Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

5. Sokolova, L. and Stoyka, O. (2019), "The current state of machine-building in Ukraine and the tendency of its development under conditions of unbalanced economy", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7378> (Accessed 09 Nov 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.5

6. Hurochkina, V. and Menchynska, O. (2020), "Features of formation and functioning of integrated structures in global value chains", *Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 248—257. DOI: 10.31891/2307-5740-2020-282-3-43.

7. Shovkun, I. (2017), "Production localization — a global practice and conclusions for Ukraine", *Ekonomika ta prohnozuvannya*, vol. 2, pp. 31—56.

8. State Statistics Service of Ukraine. Official site (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 09 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

УДК 330.534

А. І. Капліна,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6714-797X

Н. В. Кириченко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-1721-258

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.63

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАТИСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ АКТИВІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

A. Kaplina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University
N. Kyrychenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management
and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

ACTUAL PROBLEMS OF STATISTICAL STUDY OF ECONOMIC ASSETS IN MODERN CONDITIONS

У роботі автори розглянули класифікацію економічних активів, застосували структурний і динамічний аналіз даних, а також методи теоретичного дослідження у формі узагальнення, порівняння і спеціальних аналітичних процедур. У рамках проведення системного статистичного аналізу стану та розвитку національної економіки за різними напрямками необхідно чітко визначити склад і структуру економічних активів, їх місце і значення в процесі виробництва товарів і послуг. Удосконалення методів оцінки економічних активів є актуальною проблемою не тільки для макроекономічних розрахунків, а й для адекватного відображення економічних операцій на рівні інституційних одиниць і секторів економіки. Для проведення подібного роду аналітичних процедур необхідно провести всебічний аналіз даних про наявність і рух активів, їх склад і структуру, в тому числі і в міжнародному аспекті. Автори статті неодноразово зверталися у своїх публікаціях до питань макроекономічних розрахунків, що дозволило їм у роботі більш детально розглянути актуальні питання, що стосуються процесів накопичення нефінансових і фінансових активів.

It is necessary to clearly define the composition and structure of economic assets to conduct a systematic statistical analysis of the state and development of the national economy, including at the level of sectors, subsectors and institutional units. The purpose of the work is to systematize data on the availability and movement of economic assets in the context of information sources, methods of their assessment and analysis of the practice of macroeconomic calculations. In this paper, the authors considered the classification of economic assets, applied structural and dynamic data analysis, as well as methods of theoretical research in the form of generalization, comparison, and special analytical procedures. Statistical study of economic transactions with assets involves a detailed review of the groupings and classifications of assets at the level of institutional units, sectors of the economy and the economy as a whole, which will provide reliable information about their availability and movement. As part of a systematic statistical analysis of the state and development of the national economy in various areas, it is necessary to clearly define the composition and structure of economic assets, their place and significance in the production of goods and services. The issue of assessing the value of economic assets, which should reflect their market value, is of significant importance. Improving methods for assessing economic assets is an urgent problem not only for macroeconomic calculations, but also for adequately reflecting economic operations at the level of institutional units and sectors of the economy. Such analytical procedures require a comprehensive analysis of data on the availability and movement of assets, their composition and structure, including from an

international perspective. The authors of the article have repeatedly addressed the issues of macroeconomic calculations in their publications, which allowed them to consider in more detail topical issues related to the accumulation of non-financial and financial assets.

Ключові слова: економічні активи, фінансові інструменти, нефінансові активи, фінансові зобов'язання, статистика, національні рахунки, баланс активів і пасивів.

Key words: economic assets, financial instruments, statistic, non-financial assets, financial liabilities, national accounts, balance of assets and liabilities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кількісний вимір явищ і процесів, що відбуваються у світовій і національній економіці, в макроекономічній статистиці базується на положеннях СНР — 2008 [1]. СНР-2008 дозволяє задовольнити потребу зацікавлених користувачів в отриманні, обробці та аналізі даних, які дають кількісну характеристику макроекономічних процесів, що відбуваються, в нерозривному зв'язку з їх якісною складовою, за кількома напрямками: отримати оперативну статистичну інформацію про ключові індикатори соціально-економічного розвитку (валовий внутрішній продукт (ВВП), національний дохід, кінцеве споживання в розрізі секторів економіки, індекси-дефлятори тощо). Такого роду статистичні дані широко використовуються політичними і громадськими діячами, журналістами, оглядачами, аналітиками, підприємцями і громадянами як змістовні показники соціального та економічного становища країни і динаміки її розвитку; застосувати статистичні дані для економічного аналізу складу, структури і динаміки макроекономічних показників, оцінки факторів, що визначають тренд розвитку економіки, моделювання та прогнозування різних соціально-економічних явищ і процесів. Подібні аналітичні матеріали становлять інтерес не тільки для органів влади та державного управління, наукових дослідників, а й для представників бізнесу; забезпечити реалізацію програм міжнародних статистичних зіставлень по різних напрямках. У міжнародних зіставленнях широко використовуються відносні статистичні показники інтенсивності (наприклад, показники демографічного навантаження), рівня економічного розвитку (наприклад, обсяг виробленого ВВП на душу населення), відносні величини порівняння (наприклад, співвідношення інвестицій, податкових надходжень або державних витрат у регіональному розрізі). Результати таких зіставлень використовують державні діячі, міжнародні організації, економісти, аналітики для оцінки ефективності функціонування національної економіки в порівнянні з іншими країнами і світовою економікою загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розв'язанню завдань, визначених положеннями макроекономічної статистики присвячено праці вітчизняних вчених: О.В. Будько, Д.О. Грицишена, В.М. Жука, І.В. Замули, Г.Г. Кірейцева, О.М. Кондратюк, С.О. Левицької, Н.О. Лоханової, Б.Й. Пасхавера, М.С. Пушкаря, Т.О. Тарасової, О.В. Фоміної та ін., а також зарубіжних вчених: Ш. Астхана, А. Балл, М. Бартоломео, М. Беннетта, Дж. Беббінгтона, Р. Грея, Р. Коуха, М.Дж. Мілне, Д.Л. Оувена, Ц.А. Тілта та ін.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів макроекономічної статистики здійснили

такі вітчизняні науковці, як С.В. Бардаш, В.П. Бондар, Т.А. Бутинець, Б.І. Валуєв, І.К. Дрозд, Т.О. Каменська, В.Ф. Максимова, О.А. Петрик, Н.М. Проскуріна, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук та ін., а також зарубіжні: Л. Браун, К. Гамільтон, Г. Гарднер, Н. Картер, Д. Кортмен та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Рекомендації щодо складання та подання рахунків, методології розрахунку окремих показників, що забезпечує застосування єдиного стандарту в макроекономічній статистиці та дозволяє проводити міжнародні зіставлення [2]. Концепція побудови національних рахунків полягає в розрахунку макроекономічних показників, які знаходять відображення в окремих рахунках, таким чином, щоб система взаємопов'язаних рахунків адекватно описувала різні етапи процесу відтворення (формування економічної вартості). Відповідно до цієї концепції визначено послідовність рахунків: рахунки поточних операцій, рахунки накопичення і баланс активів і пасивів. Рекомендації СНР — 2008 реалізовані за допомогою застосування уніфікованих концептуальних елементів: понять, визначень, категорій, класифікацій, правил складання та аналізу рахунків. Застосування стандартних економічних понять, визначень і категорій є необхідною умовою побудови окремих рахунків та їх систематизації. До основних категорій СНР — 2008 відносять: інституційну одиницю; економічні операції та інші потоки; економічну діяльність; сектори економіки; економічні активи і ряд інших. Класифікація стандартних категорій забезпечує однаковість подання інформації на макроекономічному рівні та її порівнянність за різними напрямками [3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Значущою категорією макроекономічної статистики є економічні активи. Перш за все це пов'язано з тим, що всі балансові таблиці і найважливіші рахунки складаються на основі інформації про склад і вартість економічних активів, а також їх оцінка лежить в основі розрахунку основних макроекономічних індикаторів. Під активами у СНР — 2008 розуміють акумульований запас вартості, який забезпечує власнику активу отримання економічної вигоди від його володіння або використання протягом певного періоду часу. Економічним власником об'єктів називають інституційну одиницю, яка має право пред'явити вимоги на отримання економічних вигод у зв'язку з володінням або використанням активів у процесі економічної діяльності і приймає на себе відповідні ризики. Під економічною вигодою розуміють користь від певної дії, видиму в результаті порівняння між двома станами. Велика увага у СНС-2008 та статис-

тичній практиці приділяється точній класифікації активів і зобов'язань, так як її застосування дозволяє формувати на основі діючих міжнародних стандартів рахунки накопичення, баланс активів і пасивів, а також розраховувати ключові макроекономічні показники.

Відповідно до діючої класифікації виділяють нефінансові та фінансові активи. Активи, які за своєю суттю не є фінансовими, визнаються нефінансовими активами. Розрізняють дві групи нефінансових активів:

1) вироблені активи — це нефінансові активи, які виникли в результаті процесу виробництва, що підпадають під визначення меж сфери виробництва у СНР. До них відносять основний капітал, матеріальні оборотні кошти, цінності;

2) мимовільні активи — це нефінансові активи, які виникли іншим чином, ніж в результаті процесу виробництва. До них відносять природні ресурси, контракти, договори оренди та ліцензії, придбаний гудвіл, маркетингові активи.

Фінансові активи (AF) визначають як різновид економічних активів, щодо яких присутні права власності і від володіння або використання яких їх власники можуть отримувати економічну вигоду. Критеріями класифікації фінансових активів служать наступні ознаки:

1. Ліквідність активу і форма взаємовідносин між кредитором і позичальником: інструменти участі в капіталі і паї інвестиційних фондів; боргові інструменти (готівкова валюта і депозити, боргові цінні папери, позики і позики, страхові та пенсійні програми і програми стандартних гарантій, спеціальні права запозичення, інша дебіторська / кредиторська заборгованість); інші фінансові активи та зобов'язання.

2. Функціональні категорії інвестицій (в рамках побудови фінансового рахунку): прямі інвестиції; портфельні інвестиції; похідні фінансові інструменти; інші інвестиції; міжнародні резерви (резервні активи).

3. Інституційні підсектори: центральний банк; банки; органи державного управління; інші сектори, які поділяються на дві групи: інші фінансові організації (крім банків) і нефінансові організації, домашні господарства і некомерційні організації, які обслуговують домашні господарства. Специфіка активу, як категорії СНР-2008, полягає в тому, що його наявність та/або використання дає можливість власнику здійснити перенесення вартості активу з одного звітного періоду в інший період часу, отримати економічні вигоди не тільки у звітному періоді, а й протягом певного часу. У зв'язку з тим, що активи є забезпеченням отримання економічних вигод їх власниками, то вони повинні бути оцінені за адекватною ринковою вартістю. Дані про склад і вартість активів знаходять відображення в балансі активів і пасивів і на рахунках накопичення. У балансі активів і пасивів показана вартість активів і зобов'язань інституційних одиниць на певний момент часу (на початок і кінець року). Баланс активів і пасивів розробляють не тільки в розрізі інституційних одиниць, а й для секторів економіки і національної економіки в цілому. Баланси активів і пасивів на рівні інституційних одиниць і секторів економіки характеризують вартість належних їм активів і прийнятих ними зобов'язань. Цьому критерію повністю відповідають фінансові активи та основні фонди (машини, обладнання, споруди).

У ряді випадків для визначення вартості активів, наприклад, природних ресурсів (земля, корисні копа-

лини, біологічні ресурси), необхідно враховувати фактичну можливість власника реалізувати свої права на них шляхом отримання економічної вигоди. У балансі активів і пасивів такі види активів відображаються тільки за умови, якщо їх власник фактично отримує економічні вигоди від володіння ними або від їх використання. Не враховують у балансі активів і пасивів такі ресурси, як атмосфера, морська акваторія, нерозвідані родовища природних корисних копалин, так як вони не можуть бути кваліфіковані як об'єкт права власності, отже, не можуть приносити економічні вигоди конкретному суб'єкту економічної діяльності.

Істотною умовою для відображення вартості нефінансових активів у макроекономічних розрахунках є належність власників активів до резидентів країни. Тільки в тому випадку, якщо власником нефінансового активу є резидент країни, він може бути врахований в макроекономічних розрахунках і відображений в балансі активів і пасивів. Такий підхід застосовується щодо рухомих нефінансових активів, а щодо нерухомих об'єктів — з деякими особливостями. Відносно нерухомих нефінансових активів, наприклад природних ресурсів, об'єктів основного капіталу, які розташовуються на економічній території країни і не можуть її покинути не при яких обставинах, а належать на правах власності нерезиденту країни, для проведення макроекономічних розрахунків створюють умовного резидента, що дозволяє відобразити вартість даних активів у балансі активів і пасивів.

Сукупність активів, якими володіють інституційні одиниці або сектори економіки, є індикатором економічного статусу і акумулюються в балансі активів і пасивів за балансуючою статтею — чиста вартість капіталу. Показник чистої вартості капіталу розраховується як вартість всіх активів за вирахуванням вартості їх зобов'язань. На рівні національної економіки цей показник відображає вартість нефінансових активів і чистих вимог до решти світу і називається національним багатством. Величина національного багатства дорівнює сумі чистого капіталу всіх інституційних секторів.

Визначення ринкової вартості економічних активів є суттєвим питанням у процесі розробки та подання даних макроекономічної статистики. Під поточною ринковою вартістю активів розуміють ціну, за якою вони можуть бути реалізовані на відкритому ринку в умовах конкуренції, за умови, що учасники угоди діють розумно, маючи достатньо інформації, а також на характер і обсяг угоди не впливають які-небудь надзвичайні обставини. За даними державної служби статистики України склад і вартість економічних активів, характеризують вартість матеріальних оборотних коштів, цінностей, що відносяться до вироблених нефінансових активів, а також частина мимовільних нефінансових активів (деякі види природних ресурсів — земля, водні ресурси, некультивовані водні біологічні ресурси; контракти, договори оренди та ліцензії, придбаний гудвіл і маркетингові активи) не знайшли відображення в складі балансу активів і пасивів, через відсутність нині можливості оцінити їх за ринковою вартістю.

Таким чином, в балансі активів і пасивів вироблені нефінансові активи сформовані в частині тільки вартості основного капіталу, а мимовільні нефінансові активи відображають вартість окремих елементів природних ресурсів (мінеральні та енергетичні корисні копалини;

некультивовані біологічні) за даними оцінки Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Відсутність механізму оцінки поточної ринкової вартості економічних активів у повному обсязі суттєво знижують рівень макроекономічних розрахунків та аналітичні можливості балансу активів і пасивів.

На нашу думку, такий стан обумовлений недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин в українській економіці, наявність монополії в окремих видах діяльності, а також застосування інституційними одиницями міжнародних стандартів фінансової звітності в усиченому вигляді. Розрахунок поточної ринкової вартості запасів основного капіталу здійснюють на основі таких способів: витратний спосіб передбачає оцінювати вартість основного капіталу за рівнем витрат, які необхідні для відтворення або заміщення об'єкта оцінки; порівняльний спосіб передбачає порівняння об'єкта оцінки з аналогічними об'єктами, щодо яких є інформація про ціни угод або пропозицій; прибутковий спосіб полягає в дисконтуванні майбутніх економічних вигід, які можна очікувати від даного активу.

Зміна поточної ринкової вартості запасів основного капіталу за звітний період відображається на рахунках накопичення, до яких відносяться: рахунок операцій з капіталом містить дані про валове накопичення і споживання основного капіталу; рахунок переоцінки характеризує зміни в поточній ринковій вартості основного капіталу за звітний період внаслідок змін цін. Зміна вартості основного капіталу призводять до утворення холдингового прибутку (збитку) у власників активу; рахунок інших змін в обсязі основного капіталу відображає зміну вартості активів під впливом інших факторів, які не пов'язані з операціями з капіталом і зміною цін. До таких факторів відносять вплив на вартість активів екстраординарних подій, великомасштабних стихійних лих, техногенних катастроф, змін у класифікації та структурі інституційних одиниць і активів, а також рух активів, який не є результатом економічних операцій, інших змін, крім перерахованих вище.

Фінансові рахунки і баланси фінансових активів і зобов'язань є складовою частиною системи національних рахунків України. В рамках СНР-2008 фінансові рахунки і баланси фінансових активів і зобов'язань представлені в розрізі інституційних секторів економіки і фінансових інструментів, які використовує кожен сектор для проведення фінансових операцій. Фінансові рахунки і баланси фінансових активів і зобов'язань вирішують кілька важливих завдань: є інформаційною базою для проведення структурного аналізу фінансових потоків в економіці за різними напрямками на макроекономічному рівні (flow-of-funds analysis); дозволяють оцінити обсяг і склад фінансових активів і зобов'язань агентів економічної діяльності; своєчасно ідентифікувати ризики що виникають, наявність фінансового дисбалансу у розрізі секторів економіки для підтримки фінансової стабільності та забезпечення макропруденційного регулювання; представляють дані про структуру портфеля секторів економіки (крім банківської системи); використовуються для аналізу впливу трансмісійного механізму грошово-кредитної політики; дають можливість простежити взаємозв'язок між кредитними та фондовими ринками, формуванням і динамікою показників боргу за різними секторами економіки. Фінансові рахунки, баланси фінансових активів і зобов'язань

розробляються щорічно в розрізі кварталів відповідно до чинних міжнародних стандартів [5—7], закріплених в СНР — 2008.

Тому первинна інформація, отримана з різних інформаційних джерел, піддається певним технічним процедурам, спрямованим на забезпечення належного рівня контролю за її достовірністю і можливістю її обробки. Наприклад, виключення дублювання даних, зіставлення отриманих даних з довідниками і класифікаторами, забезпечення цілісності і повноти інформаційної бази, доповнення звітності новими показниками, перевірка коректності заповнення звітності, розрахунок індикатора якості даних і ряд інших. До основних джерел інформації для побудови фінансових рахунків і балансів фінансових активів і зобов'язань відносять: грошово-кредитну статистику; міжнародну інвестиційну позицію України; статистику державних фінансів; дані Міністерства фінансів України про зовнішній і внутрішній державний борг, вираженому в державних цінних паперах; базу даних з цінних паперів; Єдиний державний реєстр юридичних осіб; звітність інвестиційних фондів і некредитних фінансових організацій; річну бухгалтерську звітність. Особливе місце в макроекономічних розрахунках займає Міжнародна інвестиційна позиція (МІП), яка являє собою статистичний звіт, що відображає на певний момент часу вартість зовнішніх фінансових активів і зобов'язань резидентів країни перед нерезидентами. У Міжнародній інвестиційній позиції відображаються зміни, які відбулися протягом звітного періоду в результаті фінансових операцій, вартісних змін (переоцінки) та інших змін. Міжнародна інвестиційна позиція охоплює всі іноземні фінансові активи резидентів і зобов'язання по відношенню до нерезидентів.

Показники міжнародної інвестиційної позиції взаємопов'язані з даними статистики платіжного балансу, міжнародних резервів, зовнішнього боргу, грошово-кредитної статистики, системи національних рахунків, а також статистики державних фінансів [8, 9]: платіжний баланс: статті фінансового рахунку платіжного балансу повністю відповідають змінам за рахунок операцій у міжнародній інвестиційній позиції; міжнародні резерви: дані знаходяться в повній відповідності; зовнішній борг: дані за зовнішнім боргом кореспондують з аналогічними статтями міжнародної інвестиційної позиції (за винятком позиції з цінних паперів сектора державного управління); грошово-кредитна статистика: дані Міжнародної інвестиційної позиції банків і центрального банку узгоджуються з даними грошово-кредитної статистики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У рамках проведення системного статистичного аналізу стану та розвитку національної економіки за різними напрямками необхідно чітко визначити склад і структуру економічних активів, їх місце і значення в процесі виробництва товарів і послуг. Крім того, істотне значення має питання про оцінку вартості економічних активів, яка повинна відображати їх ринкову вартість. Удосконалення методів оцінки економічних активів є актуальною проблемою не тільки для макроекономічних розрахунків, а й для адекватного відображення економічних операцій на рівні інституційних одиниць і секторів

економіки. Економічні активи визнаються такими в тому випадку, якщо вони приносять економічну вигоду своєму власникові. Тому оцінка ефективності використання активів в економічній діяльності або володіння активами є не менш складним завданням для аналітиків. Для проведення подібного роду аналітичних процедур необхідно провести всеосяжний аналіз даних про наявність і рух активів, їх склад і структуру, в тому числі і в міжнародному аспекті. Для оцінки ефективності використання нефінансових активів особливу увагу доцільно приділити основному капіталу в першу чергу з точки зору вивчення його стану. Виробничий потенціал економіки безумовно залежить від стану виробничої бази. На застарілому обладнанні, в тому числі морально зношеному, домогтися економічного зростання неможливо. Не менш гострим питанням оцінки нефінансових активів при проведенні макроекономічних розрахунків є визначення їх ринкової вартості в частині невиробничих нефінансових активів, матеріальних оборотних коштів і цінностей. Це пов'язано з ідентифікацією власників, у ряді випадків з відсутністю механізму визначення ринкової вартості об'єктів, критеріями для оцінки залучення активів у виробничий процес і рядом інших причин.

Статистичне вивчення фінансових активів та їх використання є актуальним і перспективним напрямком аналітичної роботи. Нині у нашій країні це питання ще не розроблено детально, хоча йде активне впровадження міжнародних стандартів у статистичну практику. Якість інформації про функціонування фінансового сектора за останній час значно покращився, але є ще прогалини у даних, які необхідні для проведення якісного аналізу і в частині охоплення досліджуваної сукупності, і у термінах отримання оперативної інформації. Відносно оцінки фінансових активів велике значення має цифровізація роботи, в тому числі електронний обмін даними, впровадження електронного документообігу і т. п. Крім того, слід враховувати, що фінансова діяльність породжує велику кількість нових і модифікованих фінансових інструментів, які знаходять застосування на практиці. У зв'язку з цим необхідно їх оперативно ідентифікувати, вимірювати і враховувати в економічних розрахунках на різних рівнях.

Література:

1. Бойко Я.М., Гапак Н.М. ВВП України: рівень та тенденції динаміки. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. С. 69—72.
2. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансової безпеки. Київ: НІСД, 2016. 50 с.
3. Брояка А.А. Макроекономічні показники як індикатори соціально-економічного розвитку країни. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 34—36.
4. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2017>
5. Клівіденко Л.М., Русятинська А.О. Сучасні проблеми дослідження макроекономічних показників у контексті розвитку економіки. Гроші, фінанси і кредит. 2016. вип. 10. С. 804—808.
6. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Про стан платіжного балансу в 2017 році. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24491388>
8. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2018—2020 роки: постанова кабінету міністрів України від 31.05.2017 № 411. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=babcc926-f791-4ab6-932c3d4fda1643c&title=PrognozEkonomichnogoSotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2018-2020-Roki>
9. Хаєцька О.П., Вертелецький М.В. Аналіз динаміки ВВП та інших країн світу. Ефективна економіка. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf
10. Юрій С.М. Фактори впливу на державний борг України. Економіка і суспільство. 2017. № 10. С. 705—709.

References:

1. Bojko, Ya.M. and Hapak, N.M. (2017), "GDP of Ukraine: level and trends of dynamics", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, pp. 69—72.
 2. NISD (2016), "Debt sustainability as a strategic direction to increase the level of financial security", available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/borg-1fd6c.pdf> (Accessed 10 Nov 2021).
 3. Broiaka, A. A. (2017), "Macroeconomic indicators as indicators of socio-economic development of the country", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii, Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku ekonomiky, obliku, finansiv ta upravlinnia v Ukraini ta sviti*, [Current state and prospects of economic development, accounting, finance and management in Ukraine and the world: coll. thesis add. international scientific-practical conf.], Poltava, Ukraine, pp. 34—36.
 4. minfin.com.ua (2017), "State debt of Ukraine", available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2017> (Accessed 10 Nov 2021).
 5. Klividenko, I.M. and Rusiatynska, A.O. (2016), "Modern problems of research of macroeconomic indicators in the context of economic development", *Hroshi, finansy i kredyt*, vol. 10, pp. 804—808.
 6. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 10 Nov 2021).
 7. Natsionalnyi bank Ukrainy (2017), "On the balance of payments in 2017", available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=24491388> (Accessed 10 Nov 2021).
 8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "Forecast of economic and social development of Ukraine for 2018—2020", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=babtsts926-f791-4ab6-932ts3d4fda1643ts&title=PrognozEkonomichnogoSotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2018-2020-Roki> (Accessed 10 Nov 2021).
 9. Khaiets'ka, O.P. and Vertelets'kyj, M.V. (2018), "Analysis of GDP dynamics in Ukraine and other countries of the world", *Efektynna ekonomika*, vol. 1, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/60.pdf (Accessed 10 Nov 2021).
 10. Yuriy, S.M. (2017), "Factors influencing the public debt of Ukraine", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 10, pp. 705—709.
- Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.*

Є. В. Козловський,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0878-6170

О. Ю. Кузьмич,

магістрант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1246-3040

А. О. Шковира,

магістрант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-5973-0302

Д. С. Фещук,

магістрант кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2705-0597

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.68

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Ye. Kozlovskiy,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

O. Kuzmych,

Master's student of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

A. Shkovyra,

Master's student of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

D. Feschuk,

Master's student of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business,
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

TRENDS OF DEVELOPMENT THE TOURISM INDUSTRY IN A DIGITAL ECONOMY

У статті здійснюється спроба довести, що розвиток цифрової економіки кардинально змінює модель функціонування більшості видів економічної діяльності, зокрема і сфери туризму. Наголошується, що цифрова економіка є унікальним типом господарювання, при якому найважливішим ресурсом у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання є цифрова інформація та відповідні методи управління даними. Визначено, що інформаційний простір індустрії туризму формує інформаційну взаємодію всіх учасників сучасного ринку, включаючи туроператорські та турагентські компанії, засоби розміщення, транспортні компанії, а також самих туристів. Встановлено, що до новітніх цифрових технологій, які виступають в якості платформи для цифрової економіки, відносяться: технології великих даних, хмарні послуги, Інтернет речей, блокчейн-технології, нейромережі, розумні технології, технології визначення місцезнаходження, мобільні пристрої, інтелектуальні датчики та ін. Виявлено що, іноземні туристичні

компанії активно та результативно провадять діджиталізацію своєї діяльності, отримуючи значні грошові доходи. Отже, у найближчій перспективі більшість галузей світової економіки зазнаватимуть серйозних перетворень у зв'язку зі зміною бізнес-моделей, викликаних впровадженням цифрових інновацій.

The article attempts to prove that the development of the digital economy radically changes the model of functioning the most types of economic activity, including tourism. The use of digitization tools makes it possible in real time to choose a travel company or hotel, find the necessary information about the tourist product, compare prices for services, make a purchase and more. It is emphasized that the digital economy is a unique type of management, in which the most important resource in production, distribution, exchange and consumption is digital information and appropriate methods of data management. In the digital economy the new requirements for the information and communication environment, information systems and services are formed. The creation of a single information space is carried out taking into account the needs of citizens and society in the process of obtaining quality and reliable information focused on the social and economic spheres. It is determined that the information space of the tourism industry forms the information interaction of all participants of the modern market, including tour operators and travel agencies, accommodation facilities, transport companies, as well as tourists themselves. The main components of the data space are information resources, means of information interaction and information infrastructure. It is established that the latest digital technologies that act as a platform for the digital economy include: big data technologies, cloud services, internet of things, blockchain technologies, neural networks, smart technologies, location technologies, mobile devices, smart sensors and others. It was found that foreign travel companies are aggressively and effectively digitizing their activities, receiving significant money income. Most countries, which economies are largely dependent on foreign exchange earnings from tourism, have begun a digital transformation at the government level. Thus, in the near future, most sectors of the world economy will undergo major transformations due to changes in business models caused by the introduction of digital innovations.

Ключові слова: цифрова економіка, індустрія туризму, інформаційні ресурси, розумні технології, цифрові сервіси.

Key words: digital economy, tourism industry, information resources, smart technologies, digital services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток цифрової економіки кардинально змінює модель функціонування більшості видів економічної діяльності, зокрема і сфери туризму. Цифрова економіка за своєю природою не є окремим видом діяльності, навпаки, вона створює основу для розвитку системи ефективного функціонування економіки, соціальної сфери, бізнесу та суспільства. Цифрова трансформація спрямована на вирішення питань національної безпеки, конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовій арені.

Туризм відображається майже на всіх сферах діяльності сучасного суспільства, зокрема на економічній, культурній та соціальній сферах держави. Великий стимулюючий ефект він здійснює на основні галузі економіки, змушуючи їх активно перебудовуватися, впроваджувати нові технології, брати активну участь у постійно зростаючій конкуренції на світовому ринку та сприяти надходженню інвестицій.

Туристичну індустрію слід вважати комплексною галуззю, що ґрунтується на інтегрованому використанні економічного, культурного та природного потенціалу країни. Впровадження цифрових технологій в туристичній індустрії у повсякденне життя та формування

нових професійних компетенцій створюють проблемне поле, що актуалізує необхідність глибокого вивчення та розуміння цих процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми використання цифрових технологій у туристичній діяльності розглядали у своїх наукових працях українські дослідники Д.І. Басюк, В.Я. Брич, Н.В. Корж, С.В. Мельниченко, Т.І. Ткаченко, Г.І. Михайліченко та інші. Одночасно питання діджиталізації туризму потребують подальшого вивчення та наукового обґрунтування, оскільки одним з головних рушіїв цифрової трансформації є конкурентний тиск з боку туристичних ринків сусідніх держав, що спонукає до пошуку нових можливостей для підвищення ефективності туристичної діяльності в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — виявлення тенденцій розвитку туристичної індустрії, що базуються на застосуванні цифрових технологій, а також визначення стратегічних векторів перетворень у цій галузі на тлі кризових явищ в економіці та глобального тренду діджиталізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В останні десятиліття вивчення проблеми впровадження цифрових технологій у різні сфери життя та виробництва набули широкого висвітлення в науковій літературі. Автором відомого наряду став у 1995 році професор Массачусетського інституту технологій Н. Негропonte. Основа його дослідження — протиставлення традиційної та цифрової економіки в процесі інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [6].

Для цифрової економіки характерним є перехід від третьої промислової революції до четвертої індустріальної революції. Цифрова економіка відображає радикальні зміни другої половини ХХ-го століття, які стали можливими в результаті розвитку цифрових обчислювальних та комунікаційних технологій. Термін "цифрова економіка" не лише адаптувався до сучасних реалій, але й утворив дослідницький і технологічний мейнстрім. Наразі можна говорити про існування принаймні двох підходів до розуміння цього поняття.

Перший підхід передбачає, що цифрова економіка — це економіка, заснована на застосуванні цифрових технологій. Така інтерпретація цифрової економіки визначає її як частину економіки, по суті зведеної до галузі електронних товарів і послуг. Прикладами такого підходу можуть бути телемедицина або дистанційне навчання. Другий підхід визначає цифрову економіку як усе економічне виробництво та споживання, пов'язане з використанням цифрових технологій. Можна бачити, що таке розуміння є розширеним, оскільки залучає до своєї орбіти не лише бізнес-процеси, що вузько розуміються, але й так звані Інтернет речей, Індустрію 4.0, мережі зв'язку п'ятого покоління та інші інноваційні явища.

В останні роки ці підходи були доповнені у зв'язку з тим, що багато галузей, зокрема і зарахованих до реального сектору, зазнають серйозної цифрової трансформації. Особливо актуальними є процеси цифровізації для сфери обслуговування. Торгові та транспортні компанії, підприємства індустрії туризму та гостинності, ресторанного господарства отримали можливість розширити цільову аудиторію, покращити якість обслуговування, а також розвиватися прискореними темпами. Нині у глобальній цифровій економіці перемога буде здобута тим, у кого буде задіяна більша кількість якісних цифрових платформ.

Інформаційне забезпечення туризму є найважливішим фактором його розвитку, що набуває останнім часом особливої значущості в умовах становлення цифрової економіки. Інформаційне забезпечення туристичної індустрії є сукупністю інформаційної бази даних про туристичну діяльність та спеціалізованих інформаційних технологій, призначених для її обробки, які забезпечують ефективне функціонування галузі. Використання інструментів цифровізації дає можливість у режимі реального часу самостійно обрати туристичне підприємство або готель, знайти необхідну інформацію про туристичний продукт, зіставити ціни на послуги, здійснити покупку тощо. Важливо, що доступ до послуг є цілодобовим.

Цифрова економіка є унікальним типом господарювання, при якому найважливішим ресурсом у сфері ви-

робництва, розподілу, обміну та споживання є цифрова інформація та відповідні методи управління даними. Для цифрової економіки характерне привілейоване значення цифрової інформації з усіма іншими елементами виробництва, отже дані у цифровій формі стають ключовим і визначальним факторами виробництва.

Цифрова економіка базується на цифровізації та інтеграції всіх бізнес-процесів, що відбуваються в економічних системах на всіх рівнях, при цьому особливе значення надається інформаційній складовій, що забезпечує доступ до інформації про діяльність економічних систем у режимі реального часу в інтегральній глобальній мережі.

В умовах цифрової економіки формуються нові вимоги до інформаційно-комунікаційного середовища, інформаційних систем і сервісів. Формування єдиного інформаційного простору здійснюється з урахуванням потреб громадян та суспільства в процесі отримання якісних та достовірних відомостей, орієнтованих на соціальну та економічну сфери. Ключовою відмінністю цифрової економіки є те, що інформація розглядається як найважливіший актив, цінність якого постійно зростає.

У туризмі питання формування єдиного інформаційного простору обговорюються вже давно, і органами державного управління туризмом зроблено чимало у цьому напрямі. Сфера туризму зараз цілком орієнтована на активне впровадження цифрових технологій. Багато бізнес-процесів вже перебудовано відповідно до нової парадигми розвитку цифрової економіки, включаючи системи бронювання турів, технології електронної комерції, неодмінно враховуючи ступінь їх проникнення в різні сфери соціально-економічного життя суспільства.

Інформаційний простір індустрії туризму формує інформаційну взаємодію всіх учасників сучасного ринку, включаючи туроператорські та турагентські компанії, засоби розміщення, транспортні компанії, самих туристів тощо. Основними компонентами інформаційного простору є інформаційні ресурси, засоби інформаційної взаємодії та інформаційна інфраструктура.

Розвиток інформаційного середовища стає ключовим чинником сучасної економіки, а рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій безпосередньо впливає всі аспекти організації туристичного бізнесу. З'являються нові типи організацій, зокрема глобальні інтернет-платформи, віртуальні туристичні компанії, просторово розподілені мережеві туроператорські структури та ін.

Одним із перших етапів цифровізації індустрії туризму була поява туристичних онлайн-сервісів для оренди житла, купівлі авіаквитків, оренди автомобілів, таких як Booking.com, Aviasales, Sixt Rent a Car та ін. За даними дослідження компанії Travelport, зараз лише одна третина мандрівників у європейських країнах вдається до особистого відвідування туристичної організації з метою купівлі туру [8].

До новітніх цифрових технологій, які виступають в якості платформи для цифрової економіки, відносять:

- технології великих даних (Big Data);
- хмарні послуги (Cloud Services);

- Інтернет речей (Internet of Things);
- блокчейн-технології;
- нейромережі (штучний інтелект);
- розумні технології;
- технології визначення місцезнаходження;
- мобільні пристрої;
- інтелектуальні датчики та ін.

Цифрова економіка базується на цифровій інфраструктурі, яка є комплексом технологій та інфраструктурних елементів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні, мережеві потреби та працюють на цифровій основі. До цифрової інфраструктури можна віднести комунікаційні мережі, оптоволоконні засоби передачі даних, технології 5G та ін. Одним із елементів цифрової інфраструктури є доступ до широкопasmового Інтернету.

Цифрова економіка активно впроваджується у різні галузі, зокрема технологія штучного інтелекту (нейронні мережі) забезпечує вирішення завдань розпізнавання та прогнозування, які стали основою для інноваційних, орієнтованих на практику технологій. Технологія машинного зору, чи так звана біометрія обличчя, застосовується для ідентифікації особистості у системах безпеки на транспорті.

Інтернет речей поєднує безліч технологій, які через спеціальні датчики забезпечують підключення до Інтернету будь-яких приладів (речей), що дозволяє реалізувати віддалений моніторинг, контроль та керування процесами у реальному часі. Основна мета використання Інтернету речей — задоволення потреб людей та отримання відгуків про такі технології. Системи розумного будинку, світлофори або системи сигналізації у великих містах — ось деякі з найпоширеніших прикладів, які зараз можна зустріти практично у кожній розвиненій країні.

Цифрова економіка багато в чому спрямована на обробку великих даних і технологію блокчейн. Блокчейн (ланцюжок блоків транзакцій) є децентралізованою розподіленою базою даних, головна особливість якої полягає в тому, що вона не вимагає централізованого управління і забезпечує високий рівень безпеки обробки даних.

Технологія блокчейн реалізує самоврядну базу даних, в якій надійність операцій підтримується самими користувачами на основі спеціального математичного алгоритму, який неможливо фальсифікувати. Через те, що для блокчейну властивий високий рівень захисту даних і відсутність контролю з боку єдиного джерела, він може застосовуватися практично в будь-якій сфері діяльності, де необхідні процеси зберігання та обробки великих обсягів різноманітної інформації.

Слід звернути увагу і на новий тренд у розвитку індустрії туризму — Smart-туризм. Напрямок Smart-туризму містить планування туризму на території, впровадження технологій у туристичні враження та надання послуг, ефективне управління ресурсами та здатність реагувати на потреби та особливості поведінки туристів. Smart-туризм є інноваційним простором, забезпеченим передовими технологіями, який є доступним для всіх бажаючих. Він об'єктивно сприяє сталому розвитку території, спрощує взаємодію та інтеграцію середовища

та гостя, підвищує якість послуг для туристів під час відвідування тієї чи іншої дестинації.

Технології Smart-туризму включають:

- інтернет;
- соціальні мережі;
- мобільний зв'язок;
- глобальні дистрибутивні системи;
- програмне забезпечення інфраструктури туризму;
- інтернет маркетинг;
- розумні технології у туризмі (інтернет речей, смарт-карти, нейромаркетинг, цифрові сервіси, геолокація).

Варто зазначити, що іноземні туристичні компанії активно та результативно провадять діджиталізацію своєї діяльності, отримуючи значні грошові доходи. Більшість азіатських країн, економіка яких переважно залежить від валютних надходжень від туризму, почали цифрову трансформацію на державному рівні.

Наприклад, у 2018 році Шрі-Ланка організувала масштабне цифрове промо країни як привабливого туристичного напрямку, завдяки якому планується залучення понад 2,5 млн іноземних туристів [7]. У Індонезії, в якості відповіді на міжнародну експансію відомого інтернет-порталу "Airbnb", запроваджено власну онлайн мережу бронювання гостьових будинків та вілл "Indonesia Travel Exchange" (ITX), яка нараховує понад дві тисячі різних домогосподарств [9].

У світі працюють десятки різноманітних технологічних стартапів у сфері туризму, які прагнуть залучити в туристичну галузь свої оригінальні ідеї та якомога більше подорожуючих. Так, наприклад, камбоджійська онлайн платформа "CamboTicket" через електронні засоби комунікації дозволяє забронювати місце на поїздах, в автобусах та приватних службах таксі одночасно в Лаосі, Таїланді, Камбоджі та В'єтнамі [5].

Для розуміння перспектив розвитку туризму в найближчі десятиліття, необхідно визначити світові тенденції, які впливають на галузь. Насамперед, це старіння населення та зростання доходів у країнах, що розвиваються. Фахівці вважають, що саме ці фактори призведуть до значних зрушень на туристичному ринку. Основну частину туристичного потоку становитимуть представники середнього класу та люди старшого віку, у зв'язку з чим необхідно передбачити такі товари і послуги, які будуть адаптовані для даного сегменту споживачів.

Ще однією важливою тенденцією, що впливатиме на туризм у найближчому майбутньому, є ресурсоефективність. Прагнення скорочення обсягів використаних ресурсів значно змінює індустрію туризму і адаптує її під використання інноваційних технологій: наприклад, розумний будинок, альтернативна енергетика, вторинна переробка матеріалів тощо. Вже сьогодні провідні готельні бренди використовують інтелектуальні автоматизовані системи, які дають змогу значно скоротити витрати за допомогою економії ресурсів, енергії, а також зниження навантаження на співробітників.

Згодом розвиток цифрової економіки кардинально змінюватиме інфраструктурне забезпечення багатьох видів економічної діяльності, зокрема і туризму, посиливши значимість інформаційної складової. У зв'яз-

ку з тим, що цифрова економіка базується на ідеології обробки масивів інформації, то особливу важливість набуде високотехнологічна система для безпечного, надійного, довгострокового зберігання великих обсягів інформації, а також підсистема забезпечення їх безпеки.

Активно розвиватимуться мобільні технології та програми, призначені для мандрівників, які забезпечують виконання широкого функціоналу, зокрема покупку авіаквитків, бронювання готелів, навігацію на місцевості, надання довідкової інформації про туристичні пам'ятки, рейтинги засобів розміщення, ресторанів тощо. Трансформуватиметься інституційна інфраструктура, пов'язана із забезпеченням туристичної діяльності. Цифрова економіка надаватиме можливість створювати нові форми підприємств туристичної індустрії, просторово розподілених мережевих компаній. Істотних змін також зазнає кадрова інфраструктура, що пов'язано з формуванням та розвитком нових інформаційно-комунікаційних компетенцій у працівників туристичної індустрії, які стануть абсолютно необхідними для ефективного виконання функціональних обов'язків.

ВИСНОВКИ

Зараз індустрія туризму вже майже повністю зорієнтувалася на впровадження цифрових технологій, зокрема швидко перебудовуються більшість бізнес-процесів відповідно до нової парадигми розвитку цифрової економіки. В теперішніх умовах формуються нові вимоги до інформаційно-комунікаційного середовища, автоматизованих систем управління та платформ. Формування єдиного інформаційного простору реалізується з урахуванням виникаючих потреб суспільства у отриманні якісних і точних відомостей, орієнтованих на соціальну та економічну сфери.

Впровадження цифрових технологій в індустрії туризму формує основні тенденції розвитку галузі, впливаючи на всі складові частини туристичного продукту у вигляді зниження трансакційних витрат і підвищення інформованості користувачів цифрових сервісів та платформ. Діджиталізація формує передумови підвищення прибутковості туристичної галузі, поступового переходу в онлайн-сферу з відповідною трансформацією фінансових потоків. Тенденції розвитку туристичних інформаційних систем та сервісів вказують на їх зростаючу роль на туристичному ринку.

Таким чином, у найближчій перспективі більшість галузей світової економіки зазнаватимуть серйозних перетворень у зв'язку зі зміною бізнес-моделей, викликаних впровадженням цифрових інновацій. Гравцям ринку туристичних послуг у нових умовах доведеться конкурувати за клієнтів у цифровому просторі. Як інструмент адаптації велику роль відіграватиме перехід в онлайн-середовище та інтеграція у глобальні канали продажів. Провідними компаніями галузі стануть туристичні агенції з повністю налаштованим процесом взаємодії з мандрівником.

Література:

1. Козловський Є.В. Сучасні інформаційно-технологічні можливості управління туристичним підприєм-

ством. Strategic management: global trends and national peculiarities: monograph. Kielce, 2019. С. 580—593.

2. Козловський Є.В. Особливості використання сучасних мультимедійних технологій у туристичній діяльності. Нові медіа в сучасному суспільстві: культурологічний вимір: монографія. Київ, 2017. С. 212—230.

3. Мельниченко С.В. Інформаційні технології у туристичній індустрії: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2011. 280 с.

4. Ткаченко Т.І., Козловський Є.В. Вплив глобальних дистрибутивних систем на розвиток сучасного туристичного бізнесу. Економіка та держава. 2018. № 6. С. 56—59.

5. Camboticket. Офіційний сайт. URL: <https://www.camboticket.com> (дата звернення: 10.11.2021).

6. Negroponte N. Being Digital. New York: Alfred A. Knopf, 1995. 272 p.

7. Oxford Business Group. Report Sri Lanka, Tourism: 2018. URL: <https://oxfordbusinessgroup.com/sri-lanka-2018/tourism> (дата звернення: 10.11.2021).

8. Travelport. Офіційний сайт. URL: <https://travelport.ua> (дата звернення: 10.11.2021).

9. V3 — the industry leader in travel exchange technology. Tourism Exchange in Indonesia. URL: <https://www.v3leisure.com/tourism-exchange-indonesia> (дата звернення: 10.11.2021).

References:

1. Kozlovskiy, Ye. V. (2019), "Modern information and technological capabilities of tourism enterprise management", Strategic management: global trends and national peculiarities: monograph, Kielce, Poland.

2. Kozlovskiy, Ye. V. (2017), "Features of implementation of the modern multimedia technologies in tourism", Novi media v suchasnomu suspil'stvi: kul'turolohichnyj vymir: monohrafiia [New media in modern society: cultural dimension: monograph], Kyiv, Ukraine.

3. Melnychenko, S. V. (2011), Informatsijni tekhnologii u turystychnij industrii: pidruchnyk [Information technology in the tourism industry: textbook], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

4. Tkachenko, T. I. and Kozlovskiy, Ye. V. (2018), "Influence of global distribution systems on the development of modern tourism business", Ekonomika ta Derzhava, vol. 6, pp. 56—59.

5. Camboticket. Official site (2021), available at: <https://www.camboticket.com> (Accessed 10 November 2021).

6. Negroponte N. (1995), Being Digital, Alfred A. Knopf, New York, USA.

7. Oxford Business Group (2018), "Report Sri Lanka, Tourism", available at: <https://oxfordbusinessgroup.com/sri-lanka-2018/tourism> (Accessed 10 November 2021).

8. Travelport. Official site (2021), available at: <https://travelport.ua> (Accessed 10 November 2021).

9. V3 — the industry leader in travel exchange technology (2021), "Tourism Exchange in Indonesia", available at: <https://www.v3leisure.com/tourism-exchange-indonesia> (Accessed 10 November 2021).

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

УДК 332.7

О. І. Рибіна,
к. е. н., доцент кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет, м Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1639-2515

М. О. Поярков,
магістрант кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет, м Суми, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9485-4124

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.73

РИНОК НЕРУХОМОСТІ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ І ПРОГНОЗИ

О. Rybina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy and Land Management,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

М. Poyarkov,
Master's student of the Department of Geodesy and Land Management,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

REAL ESTATE MARKET DURING THE PANDEMIC PERIOD: CURRENT TRENDS AND FORECASTS

Ринок нерухомості — одна з найбільш традиційних областей економіки і водночас один з ринків, що найбільш динамічно розвиваються.

Метою дослідження є виявлення та обговорення особливостей ринку нерухомості в період пандемії.

Для визначення сучасної ситуації на ринку нерухомості під час пандемії коронавірусу використано аналіз статистичних даних країн світу та експертних оцінок агентств. У роботі проаналізовано фізичні та економічні характеристики нерухомості, їх прояви і наслідки. Визначено фактори, що впливають на формування ринку та сприяють створенню сприятливих умов, а саме: демографічні характеристики суспільства; достаток громадян та підприємств; систему правових норм та правових актів; економічні інструменти, що знаходяться у широкому користуванні. У роботі проаналізовано особливості функціонування ринку нерухомості під час пандемії в КНР та Україні. Виокремлено особливості розвитку ринку нерухомості країн: у докоронавірусний період купівля нерухомості здійснювалася за усталеною на ринку ціною; спад, коли пропозиція і попит на ринку нерухомості ще є, однак люди поступово починають боятися контактів; стагнація, коли на державному рівні забороняються необгрунтовані контакти між людьми, припинена діяльність банків, бізнесу (пропозиція спадає, проте ціни тримаються на колишньому рівні, або відзначається невелике зростання); зростання цін на ринку нерухомості, а потім і пропозиції у зв'язку з ослабленням карантинних заходів. У роботі обгрунтовано, якого класу квартири користуються у кризові періоди підвищеним попитом — студії та однокімнатні квартири класів "економ" або "комфорт". Однак нині найбільший інтерес проявляється до квартир сімейного типу, а також до більш високого класу нерухомості. В дослідженні обгрунтовано, що ринок нерухомості виконує як соціальну, так і економічну роль. Це і визначає його важливість, як для окремого покупця, так і інших суб'єктів ринку нерухомості і всієї економіки.

У статті доведено, що ринок нерухомості переживає парадоксальний стан, за якого явні ознаки економічної кризи не тягнуть за собою зниження цін на нерухомість, а навіть, навпаки, спостерігається їх підвищення. Прогнози розвитку ринку нерухомості абсолютно різняться.

The real estate market is one of the most traditional areas of the economy and, at the same time, one of the most dynamically developing markets.

The purpose of the study is to identify and discuss the characteristics of the real estate market during the pandemic.

To determine the current situation in the real estate market during the coronavirus pandemic, the analysis of statistical data from around the world and expert assessments of agencies was used. The paper analyzes the physical and economic characteristics of real estate, their manifestations and consequences. The factors influencing the formation of the market and contributing to the creation of favorable conditions are identified, namely: demographic characteristics of society; wealth of citizens and enterprises; system of legal norms and legal acts; economic instruments that are in widespread use. The paper analyzes the peculiarities of the real estate market during the pandemic in China and Ukraine. The peculiarities of the development of the real estate market of the countries are singled out: in the pre-coronavirus period the purchase of real estate was carried out at a fixed price on the market; decline, when supply and demand in the real estate market is still there, but people are gradually beginning to fear contact; stagnation, when at the state level unreasonable contacts between people are forbidden, the activity of banks, business is stopped (the offer falls, however the prices remain at the former level, or small increase is noted); rising real estate prices, and then proposals in connection with the weakening of quarantine measures. The paper substantiates which class of apartments are in high demand in times of crisis – studios and one-room apartments of "economy" or "comfort" classes. However, currently the greatest interest is shown in family-type apartments, as well as in the higher class of real estate. The study substantiates that the real estate market plays both a social and economic role. This determines its importance, both for the individual buyer and other actors in the real estate market and the economy.

The article proves that the real estate market is experiencing a paradoxical situation in which clear signs of economic crisis do not entail a decrease in real estate prices, and even, conversely, there is an increase. Real estate market forecasts are completely different.

Ключові слова: нерухомість, особливості нерухомості, ринок нерухомості, пандемія.

Key words: real estate, real estate features, real estate market, pandemic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок нерухомості за своєю специфікою не піддається єдиній систематизації, особливості формування та його взаємозв'язок з іншими сферами економічної діяльності мало вивчені та не мають єдиних постійних проявів. Інтенсивне формування ринку нерухомості в Україні характеризується нерівномірним розвитком окремих сегментів, недосконалістю законодавчої бази, слабкою платоспроможністю громадян та інвестиційним потенціалом юридичних осіб. Для вирішення проблем, що виникають на етапі становлення ринку нерухомості, необхідно готувати фахівців вищої кваліфікації, які володіють спеціальними знаннями, що сприяють становленню і розвитку нової галузі знань зі своєю методологією, термінологією і прийомами досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковою сферою інтересів закордонних і вітчизняних вчених як Ф. Котлера, З.В. Гончарова, С.М. Кобзана, А.В. Дубовика, І.А. Ажаман, Д.О. Сливка, Р.Ф. Бруханського, Т.А. Бінчаровської, Н.А. Петрищенко,

В.С. Андріянов, Г.Р. Рижова та інших [1—7] є вивчення питань розвитку ринку нерухомості. Вивчення та узагальнення досліджень, в яких розглядаються проблеми створення ринку нерухомості, засвідчили, що ринок розвивався досить нерівномірно.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей ринку нерухомості та перспектив його розвитку в період пандемії.

ВИКЛАД ОСНОВОНОГО МАТЕРІАЛУ

Нерухоме майно має відмінні риси, що визначають його унікальний характер, відрізняючи його від інших економічних благ. Нерухоме майно, як специфічний вид товарів, вимагає певного ринку, який полегшує торгівлю нерухомим майном.

Для того щоб зрозуміти відмінність нерухомого майна, необхідною умовою є визначення його унікальних рис, зокрема фізичного та економічного характеру. В таблиці 1 представлено порівняння характеристик, їх проявів та наслідків.

Таблиця 1. Фізичні та економічні характеристики нерухомості, їх прояви і наслідки

Характеристики	Прояви	Приклади наслідків, що випливають із характеристик
<i>Фізичні характеристики</i>		
Складність	Безліч складових частин (земля, будівлі, споруди, насадження)	Проблеми з точки зору оцінки ринкової вартості з огляду на різноманітність та складність характеристик елементів власності
Постійність	Відсутність можливості переміщення більшості частин майна	Можливість оподатковувати майно, майно як заставу боргів, місцевий характер ринків нерухомості, вартість майна є вразливою до змін, що відбуваються в його оточенні
Довговічність	Тривалий строк експлуатації будівель і споруд	Існують одночасно різні юридичні частки в одному майні та можливість відокремлення права користування майном від права власності на майно
Різнomanітність	Немає двох ідентичних будівель і споруд	Складність порівняння майна породжує проблеми з його оцінкою
Неподільність	Неможливо відокремити землю від будівлі, неподільну кубатуру будівлі	Змінне користування майном (реконструкція, оренда, продаж всього або частини майна)
<i>Економічні характеристики</i>		
Дефіцит	Кількість об'єктів нерухомості не покриває попит	Коливання вартості майна, необхідність модернізації будівель з метою задоволення попиту
Розташування	Фізичне та економічне розташування	Спосіб використання майна та його зміни залежать від місцезнаходження, навколишнього середовища та доступу до власності
Взаємозалежність	Реалізація функції впливає на інші властивості	Індивідуальні характеристики певної нерухомості можуть мати другорядне значення з огляду на значний вплив навколишнього середовища
Капіталомісткий характер	Великі витрати, необхідні на купівлю землі та будівництво будівлі	Необхідне зовнішнє фінансування, наприклад, взяття кредиту на етапі реалізації, тривалий період, необхідний для повернення коштів

Слід відмітити, що пандемія COVID-19 найбільше впливає на вітчизняний ринок нерухомості через риси економічного характеру.

Вітчизняний ринок нерухомості досить часто називають негнучким та недосконалим. Це визначається як загальними рисами, характерними для всього ринку нерухомості у всьому світі, які впливають із специфіки товарів, що пропонуються на ринку, а саме: особливості атрибутів місця та часу, руху цін, їх варіацій, різна концентрація транзакцій у часових інтервалах та ринкових зонах, непередбачувана поведінка договірних сторін та варіації попиту та пропозиції. З іншого боку, риси, характерні для вітчизняного ринку нерухомості, включають ускладнення доступу до інформації та неможливість перевірити її достовірність, відсутність надійного персоналу, що обслуговує ринок.

На формування ринку впливають фактори, які усувають бар'єри для його розвитку та сприяють створенню сприятливих умов, а саме:

— вільний приплив інвестиційного капіталу (через сприятливе законодавство, сприятливі фінансові положення, спрощений доступ до капіталу, ефективне обслуговування інвестицій),

— ефективна будівельна галузь (шляхом впровадження реформ у галузі, торгівлі та послуг, що стосуються будівельного бізнесу, навчання персоналу, вдосконалення тендерних процедур, отримання інформації про будівництво),

— збільшення багатства суспільства (покращення заходів та зусиль, спрямованих на обтяження витрат, щоб зробити товар, будучи власністю, все більш доступним для найрізноманітніших верств суспільства) (Павліковська-Пехотка 1996, с. 9—10).

Ринок нерухомості не функціонує автономно, оскільки сильно залежить від соціально-економічних умов. Виклики, що стоять перед вітчизняним ринком нерухомості, тісно пов'язані з тими, що стоять перед економікою та суспільно-політичною системою (Бжескі, 1994). Існує багато факторів, які існують і впливають на ринок, що формує якість економічної ситуації на ринку. Вони включають:

- демографічні характеристики суспільства;
- достаток громадян та підприємств;
- систему правових норм та правових актів;
- економічні інструменти, що знаходяться у широкому користуванні.

Зазначені фактори важливі, оскільки багато з них або прискорюють процес прийняття рішень з точки зору інвестицій, або перешкоджають руху на ринку нерухомості.

Слід відмітити, що не сприяє розвитку ринку нерухомості:

- економічний спад та погана кредитоспроможність суб'єктів, зацікавлених у придбанні нерухомості;
- нездатність врегулювати правовий стан власності на нерухомість разом з відсутністю достовірної інфор-

Таблиця 2. Ситуації на ринках нерухомості КНР під час і після пандемії коронавірусу в 2019–2020 рр.

Країна	Характеристика	Статистика
КНР	Епіцентр вірусу. Каталізатор відновлення угод – допомога держави (фіксація цін на новобудови, зниження Центробанком Китаю своєї основної ставки по кредитах). Стимулювання забудовниками покупок наданням на первинному ринку знижок, що досягають 25%. Особливість: ціни на нерухомість впали незначно, на відміну від самих угод, що практично припинилися	23 січня 2020 року – введення карантину. У закритих містах зупинений ринок нерухомості; зниження продажів до нуля, по країні – на 35% в порівнянні з 2019 роком. Лютий 2020 року – поступове зростання кількості угод. Квітень 2020 року – повне відновлення. Травень 2020 року – перевищення рівня угод у порівнянні з четвертим кварталом 2019 року в 1,5 рази
Україна	Особливість: стрімке падіння попиту на нерухомість в першій половині 2020 року. У другому півріччі відкладений попит купівлі-продажу житла поступово реалізується	Березень 2020 року – ведення локдауну Березень – травень – зниження ціни на вторинному ринку нерухомості в середньому на 10%. Березень – травень – зниження вартості оренди житла. Травень – червень – ринок орендної замської нерухомості пішов догори. Вересень – збільшення вартості житла на 5–10% та кількості укладених угод на 2,8%, ніж у 2019 році

мації з цього приводу. Як наслідок — потенційні покупці ризикують втратити частину або всі свої кошти, вкладені у покупку.

Отже, економічні та правові детермінанти впливають на пропозицію та попит на нерухомість, призначену для продажу чи оренди. Визначальні фактори, що впливають на розвиток ринку нерухомості, стосуються економічного, правового та інституційного середовища у його ширшому розумінні, а також привабливості об'єктів нерухомості, вартість яких змінюється у часі та просторі.

Пандемія коронавірусу внесла значні корективи в розвиток не тільки України, а й усього світу. В тій чи іншій мірі, постраждали абсолютно всі сфери життєдіяльності і все населення Землі. Безумовно, передусім пандемія і пов'язані з нею карантинні заходи позначилися на соціально-економічну ситуацію в країні і світі. Першою країною, яка прийняла на себе "удар", виявився Китай. Розглянемо особливості функціонування ринків нерухомості під час пандемії в КНР та Україні.

Проведений аналіз свідчить, що

— у докоронавірусний період купівля нерухомості здійснювалася за усталеною на ринку ціною;

— спад, коли пропозиція і попит на ринку нерухомості ще є, однак люди поступово починають боятися контактів;

— стагнація, коли на державному рівні забороняються необгрунтовані контакти між людьми, припинена діяльність банків, бізнесу (пропозиція спадає, проте ціни тримаються на колишньому рівні, або відзначається невелике зростання);

— зростання цін на ринку нерухомості, а потім і пропозиції у зв'язку з ослабленням карантинних заходів. Висновок про стрімке зростання цін на ринку нерухомості можна зробити, проаналізувавши зміна середніх цін на первинному і вторинному ринках житла.

Варто відмітити, що зазначені закономірності присутні в розвитку ринку нерухомості більшості країн.

В Асоціації фахівців з нерухомості (ріелторів) України прогнозують, що за підсумками 2021 року вартість

житла в Україні може вирости на 25%. Це стосується, як первинного, так і вторинного ринку нерухомості.

У кризові періоди підвищеним попитом користуються завжди студії і однокімнатні квартири класів "економ" або "комфорт". Однак нині найбільший інтерес проявляється до квартир сімейного типу, а також до більш високого класу нерухомості. Це пов'язано з появою привабливих умов за іпотечними програмами з купівлі нового житла. Поширеним явищем в умовах пандемії з боку девелоперів стало проведення "онлайн-екскурсій" по будівництву і по готових об'єктів, а також надання додаткових пільгових умов покупки житла [8].

Комерційна нерухомість зазнає більші труднощі, ніж житлова. Це передусім пов'язано з тим, що люди в умовах пандемії COVID-19 з метою власної безпеки воліють купувати товари і послуги онлайн.

Зворотна ситуація спостерігається на ринку складської нерухомості. За час пандемії зазначений сегмент був найстабільнішим і затребуваним. Попит на складські приміщення за період пандемії істотно виріс. Це переважно пов'язано з локалізацією виробництв і вимушеним збільшенням обсягів зберігання запасів.

Економічна криза значно позначилася не лише на населенні, а й на діяльності забудовників. Основні наслідки даного явища пов'язані зі збільшенням кредитного навантаження, зниженням темпів введення в експлуатацію нового житла, скороченням обсягів введеного метражу. Іншою негативною тенденцією розвитку ринку нерухомості є значне скорочення чисельності зайнятості, що також вплинуло на загальний рівень безробіття в країні, відображаючи соціальний аспект галузі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, ринок нерухомості виконує як соціальну, так і економічну роль. Це і визначає його важливість, як для окремого покупця, так і інших суб'єктів ринку нерухомості і всієї економіки. Нині ринок нерухомості переживає парадоксальний стан, при якому явні ознаки економічної кризи не тягнуть за собою зниження цін

на нерухомість, а навіть, навпаки, спостерігається їх підвищення. Прогнози розвитку ринку нерухомості абсолютно різняться. Деякі експерти вважають, що події, що відбуваються зовсім скоро припиняться; інші — визначають затяжний характер процесів, що відбуваються на ринку нерухомості. Неоднозначність прогнозів розвитку ринку нерухомості після пандемії коронавірусу дозволяє визначати вектори його подальшого розвитку.

Література:

1. Котлер Ф. Основы маркетинга. М.: ТОВ "Вильямс", 2009. С. 1072.
2. Гончаров З.В. Новий тренд на українському ринку житлової нерухомості. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2017. № 4 (57). С. 88—92.
3. Кобзан С.М. Формування ринку нерухомості: практичні аспекти та особливості оцінки: монографія. Юрінком Інтер, 2019. 212 с.
4. Дубовик А.В. Сутність і специфіка державного регулювання ринку нерухомості. Публічне управління та митне адміністрування. 2017. № 1 (16). С. 17—24.
5. Бруханський Р.Ф., Бінчаровська Т. А. Науково-практичні проблеми відображення земельних ресурсів у системі бухгалтерського обліку. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування. 2019. № 1 (87). С. 64—71.
6. Ажаман І.А., Сливка Д.О. Стан та тенденції розвитку ринку житлової нерухомості Одещини. Ефективна економіка. 2018. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/3.pdf (дата звернення: 15.09.2021).
7. Петрищенко Н.А., Андріянов В.С., Рижова Г.Р. Дослідження ринку нерухомості в Україні. Інфраструктура ринку. 2018. Вип. 25. С. 135—139.
8. Рибіна О.І. Ринок нерухомості: сутність, складові, особливості аналізу в оціночній діяльності. Інфраструктура ринку. 2021. Вип. 54. С. 172—176.
9. "Пандемія" цін на житло: підсумки півріччя на ринку нерухомості. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/2/675556/> (дата звернення: 02.10.2021).

References:

1. Kotler, F. (2009), *Osnovy marketinga* [Basics of marketing], Vil'yams, Moscow, Russia.
2. Honcharov, Z.V. (2017), "A new trend in the Ukrainian residential real estate market", *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova*, vol. 4 (57), pp. 88—92.
3. Kobzan, S. M. (2019), *Formuvannia rynku nerukhomosti: praktychni aspekty ta osoblyvosti otsinky: monohrafiia* [Formation of the real estate market: practical aspects and features of evaluation], Yurinkom Inter, Ukraine.
4. Dubovyk, A.V. (2017), "The essence and specifics of state regulation of the real estate market", *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, vol. 1 (16), pp. 17—24.
5. Brukhanskyi, R. F. and Bincharovska, T. A. (2019), "Scientific and practical problems of reflection of land resources in the accounting system", *Visnyk Zhyto-*

myrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vol. 1 (87), pp. 64—71.

6. Azhaman, I. A. and Sliyka, D. O. (2018), "Status and development trends of the residential real estate market in Odesa region", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/3.pdf (Accessed 15 September 2021).

7. Petryshchenko, N. A., Andriianov, V. S. and Ryzhova, H. R. (2018), "Real estate market research in Ukraine", *Infrastruktura rynku*, vol 25, pp. 135—139.

8. Rybina, O. (2021), "Real estate market: essence, components, feature of analysis in evaluation activity", *Infrastruktura rynku*, vol 54, pp. 172—176.

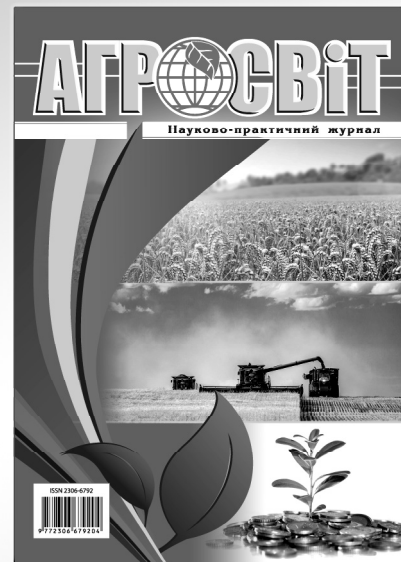
9. Economic true (2021), "'Pandemic' of housing prices: the results of the first half of the real estate market", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/07/2/675556/> (Accessed 02 October 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. В. Пушкарь,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0003-4380-7907
Г. А. Ніколаєва,
магістрант, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-4997-3140

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.78

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НА ТОРГОВЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

I. Pushkar,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Accounting and Taxation, Zaporizhia National University
H. Nikolaieva,
Master's student, Zaporizhia National University

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNT OF FINANCIAL RESULTS ON TRADE ENTERPRISE: METHODOLOGICAL ASPECT

Твердження, що визначення кінцевого результату діяльності є головною метою бухгалтерського обліку підприємства, існує протягом всіх етапів розвитку облікової практики. Метою діяльності будь-якого підприємства є позитивний фінансовий результат, якого прагне отримати управлінець, а також знаходження резервів його підвищення, тому питання правильності його обліку є одним із ключових у процесі здійснення господарської діяльності. Достовірна облікова інформація щодо фінансових результатів надзвичайно важлива в системі управління, оскільки досягнення максимізації прибутку дає можливість підприємству на розвиток його діяльності, а саме: оновлення основних засобів; розширення виробництва; запровадження нових технологій, а також формує запас фінансової стійкості підприємства, що дозволяє йому оперативно реагувати на інфляційні зміни та зміни в ринковій кон'юктурі. Ефективна організація бухгалтерського обліку полягає у створенні цілісної облікової системи, а також на забезпеченні відповідного рівня координації її складових елементів з урахуванням галузевої специфіки підприємств. Функціонування такої системи спрямоване на забезпечення інформаційних потреб користувачів облікової інформації, встановлення єдиної форми побудови матеріального та інформаційного забезпечення облікового процесу. Раціональна організація обліку фінансових результатів має гарантувати достовірність інформаційної системи та її повноцінність, висвітлення усіх аспектів пов'язаних із специфікою діяльності підприємства. У статті проведено аналіз наукової літератури, законодавчих і нормативних джерел, результати якого дозволяють стверджувати, що існують проблеми щодо визначення сутності поняття "фінансові результати" та надано його уточнене визначення. Обґрунтовано напрями удосконалення методичних аспектів обліку доходів та фінансових результатів на торговельних підприємствах відповідно до їх специфіки діяльності за рахунок впровадження аналітичної деталізації господарських операцій, що дасть можливість підвищити аналітичність і дієвість облікової інформації та прийняття більш ефективних управлінських рішень.

Statement, that determination of end-point of activity is the primary objective of record-keeping of enterprise, exists during all stages of development of registration practice. The aim of activity of any enterprise is a positive financial result, that leader, and also research of backlogs of his increase aims to get, that is why a question of rightness of his account is one of key in the process of realization of economic activity. Reliable accounting information in relation to financial results is extraordinarily important in control system, so as an achievement of maximization of profit gives an opportunity to the enterprise on development of his activity, namely: updating of the fixed assets; expansion of production; input of NT and others like that, and also forms the supply of financial firmness of enterprise, that allows to him operatively to react on inflationary changes and changes in the market state of affairs. Effective

organization of record-keeping consists in creation of the integral registration system, and also on providing of corresponding level of co-ordination of her component elements taking into account the branch specific of enterprises. Functioning of such system is sent to providing of informative necessities of users of accounting information, establishment of only form of construction of the material and informative providing of registration process. Rational organization of account of financial results must guarantee authenticity of the informative system and her full value, illumination of all aspects of related to the specific of activity of enterprise. The analysis of scientific literature, legislative and normative sources is conducted in the article, the results of that allow to assert that problems are in relation to determination of essence of concept "financial results" and he is given the specified determination. Reasonably directions of improvement of methodical aspects of accounting of incomes and financial results on trade enterprises in accordance with their specific of activity due to the input of the analytical working out in detail of economic operations, that will give an opportunity to promote analytical and effectiveness of accounting information and acceptance of more effective administrative decisions.

*Ключові слова: фінансові результати, доходи, витрати, прибуток, збиток.
Key words: financial results, income, expenses, profit, loss.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попри численні дослідження науковців щодо сутності такої категорії, як "фінансовий результат" ще й досі немає єдиної думки щодо визначення цього поняття як у науковій літературі, так і на законодавчому рівні. Також на сьогодні актуальним є питання щодо розробки ефективної методики обліку фінансових результатів з урахуванням галузевих особливостей та специфіки діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теоретико-методологічних питань формування та обліку фінансових результатів розглядалися багатьма вченими, однак найбільш вагомий внесок у дослідження цього питання зробили такі вітчизняні вчені: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, А.Г. Загородній, О.О. Вороніна. Проблематику формування та обліку фінансових результатів на торговельних підприємствах досліджували такі науковці: Н.О. Власова, О.А. Круглова, Л.В. Семерунь, Т.В. Андросова, С.В. Князь, Н.П. Люхіна. Попри численні дослідження науковцями щодо даної теми на сьогодні залишається багато невирішених питань, які потребують детального обговорення та розробки оптимальних підходів до удосконалення методології формування та обліку фінансових результатів, а саме: формування єдиного підходу до визначення сутності "фінансових результатів" та удосконалення методології їх обліку з урахуванням специфіки діяльності підприємства.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація теоретико-методологічних підходів до визначення сутності "фінансові результати", а також пошук шляхів до удосконалення обліку фінансових результатів торговельними підприємствами для прийняття ефективних рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією із перешкод до цілісної системи обліку фінансових результатів підприємства є неузгодженість між науковцями, а, як наслідок, і на законодавчому рівні,

визначення дефініції "фінансові результати". За результатами аналізу літературних джерел було виявлено, що між фахівцями у галузях обліку, фінансів, економіки та юридичних наук немає однозначної думки щодо визначення сутності поняття "фінансові результати". Думки різних авторів щодо даної категорії узагальнено на рисунку 1. Поняття "фінансові результати" та "прибуток" зумовлені різним складом доходів та витрат, що використовуються під час розрахунків, а також різним ступенем ідентифікації елементів, що їх формують. Зокрема, складові, від яких залежить прибуток, не завжди можуть бути чітко ідентифіковані, особливо під час визначення економічного прибутку. На відміну від прибутку, складові фінансових результатів чітко ідентифікуються, ведеться їх облік, для їх визначення на рівні кожного суб'єкта господарювання існує база об'єктивних даних [1]. Тому отождоження цих понять є недоцільним у науковій літературі.

Щодо нормативно-правової бази України, то в законодавстві взагалі не розглядається таке поняття, як "фінансові результати". Зокрема, у частині законодавчих актів з бухгалтерського обліку обґрунтовано лише сутність понять "прибуток" та "збиток", а саме відповідно до НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" прибуток — сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати; збиток — перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [2].

У Податковому кодексі України зазначено, що прибуток визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень Кодексу [3].

З метою якісної організації обліку та складання звітності, проведення аналізу, забезпечення можливості прийняття своєчасних управлінських рішень, для підвищення ефективності діяльності підприємства, слід чітко розуміти сутність поняття "фінансовий результат" та елементів, що його формують. Проведений аналіз сут-

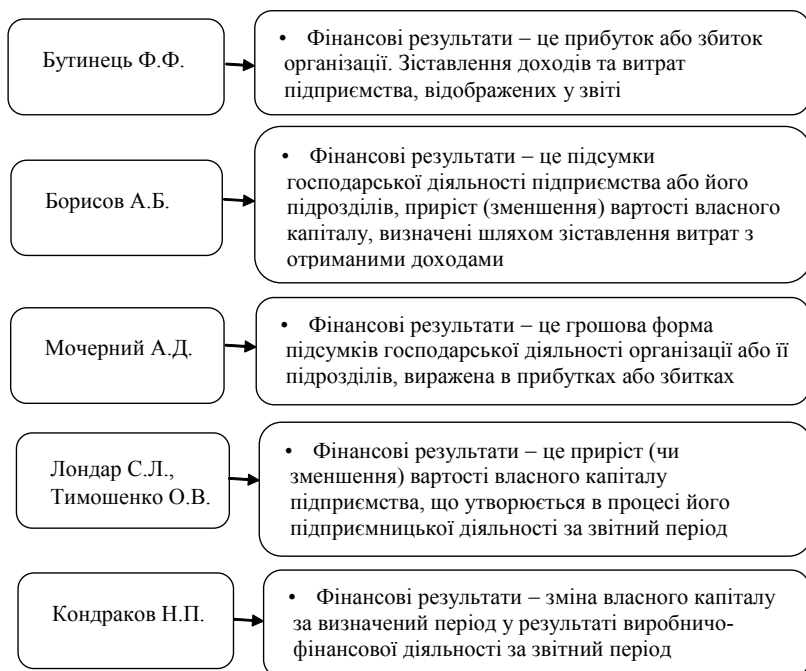

Рис. 1. Визначення в науковій літературі дефініції "фінансові результати"

ності поняття "фінансові результати", порядку відображення його в обліку, звітності дає підстави вважати цю проблематику актуальною для подальших досліджень [4].

Також варто звернути увагу на стандартизацію фінансових результатів для всіх галузей ведення підприємницької діяльності. У процесі визначення фінансових результатів підприємства кожного з видів діяльності необхідно враховувати особливості їх формування, зумовлені специфікою того чи іншого виду діяльності.

Для організації достовірної облікової інформації щодо формування фінансових результатів торговельних підприємств доцільним є розмежування їх видів за певними класифікаційними ознаками. Класифікація фінансових результатів перш за все необхідна для прийняття ефективних рішень користувачами, а тому повинна мати групування за певними ознаками, які підвищують аналітичність отриманої інформації. Діяльність торговельного підприємства вимагає розмежування облікових даних для внутрішніх і зовнішніх користувачів та підвищення ефективності управління продажами товарів. Цього можна досягти шляхом удосконалення системи аналітичного обліку [5].

Доцільним є введення аналітичної деталізації інформації щодо продажу товарів для визначення фінансових результатів на торговельних підприємствах з урахуванням специфіки їх діяльності за такими критеріями:

- аналітика за формою торгівлі (реалізація товарів в оптовій торгівлі; реалізація товарів в роздрібній торгівлі);
- аналітика (для підприємств оптової торгівлі) за категоріями покупців (реалізація вітчизняним покупцям; реалізація товарів іноземним покупцям);
- аналітика за товарними групами (реалізація продовольчих товарів; реалізація непродовольчих товарів);

— аналітика (для підприємств роздрібної торгівлі) за методами активізації продажу товарів (реалізація товарів за дисконтними картками; реалізація товарів зі знижками; реалізація товарів у період розпродажу).

Така аналітична деталізація щодо продажу товарів має забезпечувати можливість оперативного аналізу отриманих від продажу товарів доходів і бути зручною та надійною базою для прийняття ефективних рішень в управлінні продажами товарів.

Облік доходів підприємств, які займаються торговельною діяльністю, здійснюється відповідно до П(С)БО 15 "Дохід" [6] з використанням рахунків класу 7 "Доходи і результати діяльності", а саме на відокремленому рахунку 70 "Доходи від реалізації". Рахунок 70 "Доходи від реалізації" у свою чергу поділяється на рахунки:

— 702 "Дохід від реалізації товарів", за кредитом якого відображається збільшення (одержання) доходу, а за дебетом — належна сума непрямих податків (акцизного податку, податку на додану вартість та інших, передбачених законодавством) та списання у порядку закриття на рахунок 79 "Фінансові результати";

— 704 "Вирахування з доходу", за дебетом якого відображаються суми надходжень за договорами комісії, агентськими та іншими аналогічними договорами на користь комітентів, принципалів; сума наданих після дати реалізації знижок покупцям, вартість повернутих покупцем товарів та інші суми, що підлягають вирахуванню з доходу, за кредитом відображається списання дебетових оборотів на рахунок 79 "Фінансові результати" [7].

Собівартість реалізованих товарів визначається з урахуванням вимог П(С)БО 16 "Витрати" [8] та обліковується на рахунках класу 9 "Витрати діяльності", а саме на субрахунку 902 "Собівартість реалізованих товарів", за дебетом якого відображається фактична собівартість реалізованих товарів (без торговельних націнок), а за кредитом — списання в порядку закриття дебетових оборотів на рахунок 79 "Фінансові результати" [7].

Проте цієї інформації недостатньо для задоволення потреб користувачів облікової інформації різних рівнів управління, яким необхідно визначати та обліковувати доходи від реалізації товарів за окремими напрямками торговельної діяльності, групами та асортиментом товарів, а також категоріями покупців та каналами збуту товарів. Виходячи зі специфіки діяльності, завдань управління і контроль, конкретних потреб підприємство може самостійно розробляти додаткові субрахунки та аналітичні рахунки [5].

Прикладом такої деталізації інформації про доходи від продажу товарів підприємством є відкриття таких субрахунків:

- 7021 "Дохід від реалізації товарів оптом вітчизняним підприємствам";
- 7022 "Дохід від реалізації товарів оптом на експорт";
- 7023 "Дохід від роздрібної торгівлі" тощо.

У результаті використання додаткових аналітичних субрахунків отримуємо можливість розділити весь ви- торг підприємства на доходи від реалізації товарів та інші доходи із застосуванням різних методів активізації продажу, що дозволить проводити більш детальний аналіз торговельної діяльності підприємства та приймати рішення щодо правильності застосування різних методів маркетингових інструментів.

Відповідна деталізація повинна бути і для обліку витрат підприємства від продажу продукції:

- 9021 "Собівартість реалізованих товарів оптом вітчизняним підприємствам";
- 9022 "Собівартість реалізованих товарів експортованих";
- 9023 "Собівартість реалізованих товарів у роздріб" тощо.

Планом рахунків також передбачено застосування рахунку 93 "Витрати на збут", на якому ведеться облік витрат, пов'язаних із збутом (реалізацією, продажем) товарів. За дебетом рахунку відображається сума визнаних витрат на збут, а за кредитом — списання на рахунок 79 "Фінансові витрати". До витрат на збут, зокрема, належать витрати пакувальних матеріалів, транспортування товарів за умовами договору, витрати на маркетинг та рекламу, витрати на оплату праці й комісійні продавцям, торговим агентам, працівникам відділу збуту, амортизація, ремонт та утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, що використовуються для забезпечення збуту товарів [7].

Для підприємства, яке займається торговельною діяльністю, є вкрай важливим деталізація витрат на збут для знаходження резервів до їх зменшення, тому вважаємо доцільним ввести аналітичні субрахунки до рахунку 93 "Витрати на збут". Прикладом такої аналітики можуть бути такі субрахунки:

- 931 "Витрати на збут оптової торгівлі";
- 932 "Витрати на збут роздрібною торгівлі" тощо.

У діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку наявний рахунок 79 "Фінансові результати", який призначено для обліку й узагальнення інформації про фінансові результати діяльності підприємства. За кредитом рахунку 79 "Фінансові результати" відображаються суми в порядку закриття рахунків обліку доходів, за дебетом — суми в порядку закриття рахунків обліку витрат, також належна сума нарахованого податку на прибуток. Рахунок 79 "Фінансові результати" має такі субрахунки: 791 "Результат операційної діяльності", 792 "Результат фінансових операцій" та 793 "Результат іншої діяльності" [7].

На нашу думку, поділ рахунку 79 "Фінансові результати" на такі субрахунки має недолік, який проявляється у процесі формування фінансового результату, а саме: на субрахунках 791 "Результат операційної діяльності" та 792 "Результат фінансових операцій" фактично об'єднані по два види діяльності підприємства:

- на субрахунку 791 "Результат операційної діяльності" — основна та інша операційна діяльність;
- на субрахунках 792 "Результат фінансових операцій" — фінансова та інвестиційна діяльність.

У зв'язку із цим до робочого Плану рахунків підприємства необхідно ввести доповнення:

— до субрахунку 791 "Результат операційної діяльності" відкрити два рахунки третього порядку: 7911 "Результат від основної діяльності" та 7912 "Результат від іншої операційної діяльності";

— до субрахунку 792 "Результат фінансових операцій" відкрити два рахунки третього порядку: 7921 "Результат від фінансової діяльності" та 7922 "Результат від інвестиційної діяльності" [9].

Фінансовий результат, що обліковується на рахунку 79 "Фінансові результати" при його закритті списується на рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)", на якому ведеться облік нерозподілених прибутків чи непокритих збитків поточного та минулих років, а також використаного в поточному році прибутку. За кредитом рахунку відображається збільшення прибутку видів діяльності, за дебетом — збитки та використання прибутку. Рахунок 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)" має такі субрахунки: 441 "Прибуток нерозподілений", 442 "Непокриті збитки" та 443 "Прибуток, використаний у звітному періоді" [7].

Вважаємо за необхідне доповнити його новими субрахунки, а саме:

- 444 "Прибуток (збиток) від операційної діяльності";
- 445 "Прибуток (збиток) від фінансових операцій";
- 446 "Нерозподілений прибуток минулих років";
- 447 "Коригування прибутку (збитку) від виправлення помилок та зміни облікової політики".

Таким чином, зазначена класифікація на рахунках 44 "Нерозподілений прибуток" і 791 "Результат операційної діяльності" допоможе перевіряти вплив результатів окремого виду діяльності на загальний кінцевий результат підприємства. Це дасть змогу бачити інформацію внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень щодо удосконалення результатів за конкретним напрямом діяльності підприємства [10].

Важливим аспектом процесу обліку витрат підприємства в Україні є проблема повноти та своєчасності їх відображення у системі обліку. Якщо інформація щодо витрат, яка повинна слугувати для прийняття управлінських рішень є несвоєчасною, недостовірною або відсутньою, це спричиняє виникнення проблем як внутрішнім, так і зовнішнім її користувачам [11]. Для вирішення даного питання необхідно насамперед забезпечити максимальну оперативність та достатню аналітичність вихідної інформації про витрати підприємства шляхом створення та удосконалення дієвої організації обліку витрат на підприємстві та посилення контролю з боку керівництва за її виконанням.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, в умовах сьогодення, позитивний фінансовий результат взагалі є причиною існування будь якого підприємства на ринку а також одним з ключових показників, який визначає ефективність його функціонування. В процесі дослідження виявлено розбіжності в чинних нормативних актах щодо визначення сутності поняття фінансових результатів що потребує урегулювання. На основі узагальнення теоретико-методичних основ обліку фінансових результатів підприємств з урахуванням особливостей їх діяльності дало змогу визначити основні проблемні аспекти та обґрунтувати шляхи

їх вирішення в контексті удосконалення аналітичного обліку формування доходів та фінансових результатів відповідно до потреб зацікавлених внутрішніх та зовнішніх користувачів облікової інформації. Зазначені розрізи аналітичної інформації з урахуванням специфіки діяльності торговельних підприємств дадуть змогу в оперативному порядку отримувати інформацію про обсяг товарообігу за різними формами торгівлі, товарними групами та методами активізації продажу товарів. Таким чином, удосконалення обліково-аналітичного забезпечення формування фінансових результатів торговельних підприємств в аспекті деталізації інформації щодо отриманих доходів є необхідним напрямом як в обліковій системі, так і в системі управління підприємства загалом, що створює сприятливі умови для підвищення їх прибутковості.

Література:

1. Пасенко Н.С. Організація обліково-аналітичного забезпечення управління фінансовими результатами підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 17. С. 854—859. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/172.pdf>
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. Дата оновлення: 10.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 23.10.2021).
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13—14, № 15—16, № 17. Ст. 112.
4. Назаренко О.В., Лукаш Р.В. Фінансові результати: сутність та особливості організації бухгалтерського обліку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 22. С. 19—25.
5. Добрунік Т.П. Сучасна проблематика обліку фінансових результатів діяльності торговельних підприємств. Науковий вісник ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 13. С. 95—99.
6. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 "Дохід": наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 № 290. Дата оновлення: 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 24.10.2021).
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. Дата оновлення: 10.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (дата звернення: 24.10.2021).
8. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. Дата оновлення: 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 24.10.2021).
9. Будько О.В., Спекова О.Р. Облік фінансових результатів: проблеми та шляхи вдосконалення. Приазовський економічний вісник. 2019. № 3 (14). С. 411—416.
10. Онищенко О.В., Костогриз А.В. Облік фінансового результату діяльності підприємства та шляхи його вдосконалення. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 6 (17). С. 714—717.
11. Матюха М.М., Ткачова А.І. Шляхи удосконалення бухгалтерського обліку витрат діяльності підприємства. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_75

References:

1. Pasenko, N.S. (2017), "Organization of accounting and analytical support for managing the financial results of the enterprise", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 854—859.
2. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "On approval of the National Regulation (standard) of accounting 1 "General requirements for financial reporting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 23 October 2021).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "Tax Code of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 13—14, vol. 15—16, vol. 17, p. 112.
4. Nazarenko, O.V and Lukash, R.V (2018), "Financial results: the essence and features of the organization of accounting", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 19—25.
5. Dobrunik, T.P. (2017), "Modern issues of accounting for financial performance of commercial enterprises", *Naukovyj visnyk uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*, vol. 13, pp. 95—99.
6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order o "On approval of the National Regulation (standard) of accounting 15 "Income", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (Accessed 24 October 2021).
7. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> (Accessed 24 October 2021).
8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "On approval of the National Regulation (standard) of accounting 16 "Expenses", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (Accessed 24 October 2021).
9. Bud'ko, O.V. and Spekova, O.R. (2019), "Accounting for financial results: problems and ways to improve", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 3 (14), pp. 411—416.
10. Onyschenko, O.V. and Kostohryz, A.V. (2018), "Accounting for the financial result of the enterprise and ways to improve it", *Shkidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, vol. 6 (17), pp. 14—717.
11. Matiukha, M.M. and Tkachova, A.I. (2015), "Ways to improve the accounting costs of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_75 (Accessed 12 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.

УДК 657: 658.62

Ю. В. Подмешальська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0001-6353-4542
С. С. Бабак,
магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя
ORCID ID: 0000-0003-4012-7869

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.83

ОБЛІК ТА КОНТРОЛЬ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Yu. Podmeshalska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Analysis, Taxation and Audit, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhya
S. Babak,
Master's student of the Department of Accounting, Analysis, Taxation
and Audit, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhya

ACCOUNTING AND CONTROL OF PRODUCTION STOCKS FOR MANAGEMENT DECISIONS AT AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

Облік виробничих запасів будується на підставі документального забезпечення підтвердження здійснення фактів і господарських операцій, а також відображення у бухгалтерському обліку руху виробничих запасів протягом звітного періоду. Правильно побудований документообіг запорука ефективної організації бухгалтерського обліку.

За результатами дослідження організації бухгалтерського обліку виробничих запасів для прийняття управлінських рішень визначене значення інформації бухгалтерського обліку для прийняття саме обґрунтованих управлінських рішень. Як результат проведених досліджень визначена яка саме інформація бухгалтерського обліку необхідна для прийняття управлінських рішень. Окремо наводиться перелік інформації бухгалтерського обліку виробничих запасів за джерелами їх утворення.

Запропонована Відомість надходження виробничих запасів від постачальників, яка узагальнює інформацію бухгалтерського обліку та виділяє витрати, які понесені при придбання виробничих запасів, надає управлінському персоналу статистичні дані для проведення аналітичних процедур при прийнятті управлінських рішень.

Запропонована Довідка про фактичні поставки виробничих запасів на певну дату, яка також узагальнює інформацію про надходження виробничих запасів по строкам поставки, по кількісним і якісним показникам виробничих запасів.

Визначені переваги оперограм для організації документообігу на підприємствах, запропоновані оперограми процедур надходження виробничих запасів та їх оприбуткування.

Запропоновано складання Відомості узагальнення інформації про рух виробничих запасів за даними бухгалтерського обліку, яка виконує контрольну функцію руху виробничих запасів.

Розглянуто методологічні аспекти проведення аудиту виробничих запасів. Запропоновано та обґрунтовано форми документального забезпечення проведення аудиторської перевірки виробничих запасів: Загальний план аудиторської перевірки, приклад питань для проведення тестування для оцінки системи внутрішнього контролю, програма аудиторської перевірки, робочі документи аудитора при виконанні аудиторських процедур.

Результати дослідження мають практичний аспект для суб'єктів підприємницької діяльності у вирішенні питань щодо організації бухгалтерського обліку виробничих запасів, забезпечення управлінського персоналу достовірною, корисною, оперативною інформацією для прийняття саме обґрунтованих ефективних управлінських рішень.

The organization of inventory accounting is built on the basis of documentary evidence of confirmation of the facts and business transactions, as well as reflection in the accounting of inventory movements during the reporting period. Properly constructed document flow is the key to effective accounting.

According to the results of the study of the organization of accounting of production stocks for management decisions, the value of accounting information for making well-founded management decisions is determined. As a result of the research, it is determined what accounting information is needed to make management decisions. The list of information of accounting of production stocks on sources of their formation is resulted separately.

The proposed Statement of inventories from suppliers, which summarizes the accounting information and identifies the costs incurred in the acquisition of inventories, provides management with statistics for analytical procedures in making management decisions.

The Certificate on actual deliveries of production stocks for a certain date which also generalizes the information on receipt of production stocks on terms of delivery, on quantitative and qualitative indicators of production stocks is offered.

The advantages of operograms for the organization of document circulation at the enterprises are determined, operograms of procedures of receipt of production stocks and their accounting are offered.

It is proposed to compile the Statement of generalization of information on the movement of inventories according to accounting data, which performs the control function of the movement of inventories.

Methodological aspects of the audit of inventories are considered. Proposed and substantiated forms of documentary support for the audit of inventories: General plan of the audit, an example of questions for testing to assess the internal control system, the audit program, working documents of the auditor in performing audit procedures.

The results of the study have a practical aspect for business entities in addressing issues related to the organization of inventory accounting, providing management with reliable, useful, operational information for making sound effective management decisions.

Ключові слова: бухгалтерський облік, виробничі запаси, аудит, управлінські рішення, первинні документи, оперативна інформація, звітна інформація, документообіг, графік документообігу.

Key words: accounting, inventories, audit, management decisions, primary documents, operational information, reporting information, document flow, document flow schedule.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із основних завдань обліку суб'єктів господарювання є забезпечення зовнішніх та внутрішніх користувачів достовірною, корисною, своєчасною інформацією. До внутрішніх користувачів передусім слід віднести управлінський персонал. Саме від ефективних управлінських рішень залежить ефективність підприємницької діяльності, а ефективність управлінських рішень залежить від необхідної для цього інформації, основним джерелом якої є бухгалтерський облік. Інформація бухгалтерського обліку використовується управлінським персоналом для аналізу фінансового стану, ефективності підприємницької діяльності, а також для обґрунтування прийняття управлінських рішень.

Виробничі запаси — це один із основних видів активів підприємницької діяльності від забезпечення, ефективного використання яких залежить ефективність діяльності. Виробничі запаси при використанні у виробництві перетворюються на матеріальні затрати — один із елементів операційних витрат, від оцінки яких залежить фінансовий результат діяльності. Оцінка виробничих запасів (первісна вартість, оцінка вибуття запасів, оцінка залишків запасів на кінець звітного періоду) впливає на інформацію фінансової звітності звітного періоду та на інформацію фінансової звітності наступного звітного періоду.

Організація бухгалтерського обліку виробничих запасів регламентована на законодавчо-нормативному

рівні, має методологічне забезпечення, вже відпрацьовану технологію відображення операцій з виробничими запасами в бухгалтерському обліку, а також затвержені форми первинних документів, облікових реєстрів.

Суб'єкти господарювання можуть організувати бухгалтерський облік відповідно до форми власності, видів підприємницької діяльності з урахуванням його ефективності. Але цього недостатньо для прийняття ефективних управлінських рішень тому, що інформацію бухгалтерського обліку можуть використовувати тільки ті, хто має необхідні знання з бухгалтерського обліку та вміє користуватися необхідною інформацією. Це означає, що управлінський персонал потребує інформацію, яка узагальнює інформацію бухгалтерського обліку або інформацію, яку необхідно отримати саме для прийняття управлінських рішень при управлінні виробничими запасами. Через відсутність видів такої інформації й виникає проблема в забезпеченні управлінського персоналу корисною, достовірною, своєчасною та оперативною інформацією. Для вирішення такої актуальної проблеми нами запропоновані пропозиції щодо організації бухгалтерського обліку виробничих запасів саме для прийняття ефективних управлінських рішень.

Важливе значення для ефективного використання виробничих запасів має контроль фактів і господарських операцій з виробничими запасами, обґрунтування прийнятих управлінських рішень. Аудит — це саме той вид контролю, який доступний всім суб'єктам господарювання. Суб'єкти господарювання можуть скористатися послугами зовнішнього аудиту або впровадити внутрішній аудит. Слід відмітити, що зараз мова йде не про аудит виробничих запасів в традиційній формі, а про аудит інформації бухгалтерського обліку для прийняття ефективних управлінських рішень і ці питання також нами досліджуються.

Вважаємо, що питання, пропозиції, які досліджуються в роботі щодо організації бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів для прийняття ефективних управлінських рішень є актуальними та можуть бути корисними у практичній діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання бухгалтерського обліку та аудиту виробничих запасів розглядаються провідними вченими, фахівцями з практичним досвідом роботи в бухгалтерському обліку та аудиті. Питання обліку та аудиту виробничих запасів розглянуті в наукових статтях, доповідях на конференціях такими відомими вченими як: М.Т. Білуха, Н.І. Дорош, С.В. Голов, С.Я. Зубілевич, Ф.Ф. Бутинець, С.О. Левицька, Н.М. Кулаковська, А.П. Макаренко, Т.О. Меліхова, Ю.В. Подмешальська.

Крім наукових розробок з обліку та аудиту виробничих запасів, проблемні питання розглядаються у фахових виданнях у формі консультацій, відповідей на питання практикуючих бухгалтерів і аудиторів. Але питання саме організації обліку та аудиту виробничих запасів для прийняття управлінських рішень при управлінні виробничими запасами розглядаються в контексті висвітлення інших проблем з обліку та аудиту виробничих запасів. Тому вибраний напрямок дослідження є актуальним та потребує доопрацювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Організація бухгалтерського обліку виробничих запасів будується на підставі документального забезпечення підтвердження здійснення фактів і господарських операцій, а також відображення у бухгалтерському обліку руху виробничих запасів протягом звітного періоду. Правильно побудований документообіг запорука ефективної організації бухгалтерського обліку.

Інформація первинних документів та інших бухгалтерських документів відображається на рахунках обліку, в реєстрах обліку та узагальнюється у фінансовій звітності. Це означає, що інформація, яка є корисною для прийняття управлінських рішень документально зафіксована в бухгалтерських та інших документах. Але управлінський персонал цікавить саме інформація бухгалтерського обліку про виробничі запаси, а не технологія бухгалтерського обліку. Наприклад, при надходженні виробничих запасів на підприємство управлінському персоналу необхідна інформація про:

- виконання умов договору постачання виробничих запасів: дотримання термінів постачання, якість придбаних виробничих запасів, ціна отриманих виробничих запасів;
- своєчасність розрахунків;
- оприбуткування виробничих запасів у повному обсязі та в належний строк;
- визначення первісної вартості отриманих виробничих запасів;
- визначення додаткових витрат на придбання виробничих запасів, які включаються до первісної вартості виробничих запасів.

Інформацію про придбання запасів бухгалтерія надає управлінському персоналу в певні проміжки часу, наприклад за декаду, місяць, або після кожної поставки. Таким чином, управлінський персонал отримує, якщо у паперовому варіанті, то це декілька довідок, для зручності перевага надається електронному варіанту. Але головне питання полягає у тому, в якому вигляді надається ця інформація, якщо вона взагалі надається, чи не потребує витрачання додаткового часу для узагальнення та додаткової обробки.

Для прийняття управлінських рішень необхідні певні статистичні дані та подальші аналітичні процедури, саме аналіз дозволяє обґрунтувати ефективність управлінських рішень. Первісна вартість запасів впливає на витрати суб'єктів господарювання на їх придбання, і звісно, управлінський персонал повинен зменшувати витрати на придбання виробничих запасів. Тому аналіз собівартості придбаних виробничих запасів надає змогу управлінському персоналу визначити основні фактори зменшення витрат на придбання виробничих запасів.

Пропонуємо форму довідки, для узагальнення інформації про отримані виробничі запаси від поставальників відповідно до договорів поставки (табл. 1).

Головне призначення запропонованої відомості — це узагальнення витрат на придбання виробничих запасів. Використання інформації запропонованої відомості управлінським персоналом позначиться на підвищенні ефективності управлінських рішень щодо забезпечення виробничими запасами підприємства. Використання запропонованої відомості дозволить значно скоротити час на здійснення контролю за поставками виробничих запасів від поставальників.

Таблиця 1. Відомість надходження виробничих запасів від постачальників

Постачальник	Номер договору	Відповідно договору			Собівартість запасів						Первісна вартість
		Дата надходження	К-сть	Ціна	Дата надходження	К-сть	Ціна	Податки та збори	ТЗВ	Інші витрати	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Вид запасів											

Таблиця 2. Довідка про фактичні поставки виробничих запасів

Постачальник	№ договору	План (К-сть /ціна)	Фактично (К-сть /ціна)	Відхилення			Наявність актів прийому по якості та кількості
				По строкам поставки	По кількості	По якості	
1	2	3	4	5	6	7	8
Вид виробничих запасів							

Таким чином, для виконання контрольних процедур управлінський персонал буде мати два документа: зведений план поставок і запропоновану відомість, яка вже містить необхідну інформацію про фактичні поставки запасів, тобто не буде необхідності витрачати час на збір додаткової інформації. Порівнюючи інформацію зведеного плану поставок і запропонованої відомості, пропонуємо узагальнену довідку (табл. 2).

Відповідно до потреб управлінського персоналу, подібні зведені відомості, що містять інформацію для прийняття управлінських рішень можуть бути самостійно розроблені та впровадженні в існуючу інформаційну систему підприємства.

Звісно, що управлінський персонал має свої форми документів для контролю поставок виробничих запасів від постачальників, але запропонована відомість складається на підставі саме документального підтвердження оприбуткування виробничих запасів, складається після оформлення прибуткового ордеру.

Відомість має контрольне значення: графа 4 відображає фактично оприбутковані виробничі запаси, показник цієї графи повинен співпадати з інформацією управлінського обліку надходження виробничих запасів відповідно до Зведеного плану поставок. Виявлені розбіжності повинні бути оперативним усунені. Таким чином, фактично отримані виробничі запаси підпадають під контроль як бухгалтерського обліку, так і управлінського, адже від правильності та достовірності визначення фактично одержаних виробничих запасів залежить правильність і достовірність інформації про рух виробничих запасів.

Основними елементами системи організації бухгалтерського обліку є документообіг, графік документообігу, оперограми. Для ефективного їх використання необхідно мати перелік первинних документів, облікових регістрів, інших документів, які використовуються в обліку виробничих запасів і на їх підставі розробляти графіки документообігу. В практичній діяльності графіки документообігу використовуються рідко, замінюючи їх схематичним відображенням процесів господарських операцій. Нами узагальнено процес заповнення прибуткового ордеру в загальній схемі обліку надходження виробничих запасів (рис. 1).

Але графік документообігу або оперограми процесу надходження виробничих запасів мають переваги перед схематичним відображенням процесу. Це, насамперед, поєднання відповідальних, їх прав і обов'язків при прийнятті виробничих запасів, послідовність процесу, перелік необхідних документів. Процес прийняття на склад виробничих запасів можна умовно поділити на два етапи: перший — це прийняття запасів, другий це — оформлення первинних документів, інших документів.

Основним первинним документом оприбуткування виробничих запасів є прибутковий ордер (форма № М-4), але слід зауважити, що зміст форми № М-4 потребує її зміни та доповнення. Як показав аналіз практичного використання форми № М-4, на діючих підприємствах при оформленні прибуткового ордеру долучають бухгалтера та співробітника відділу постачання для дооформлення прибуткового ордеру. При цьому не вказують конкретно, яку саме інформацію вони узгоджують чи якою інформацією доповнюють прибутковий ордер, також не вказують інші права і обов'язки цих осіб при оформленні прибуткового документу. Якщо бухгалтер і відповідальний співробітник наділені правом дооформлення ордеру, необхідно визначити інформацію, яку вони доповнюють, коригують та їхній підпис в документі.

Але сама форма цього не передбачає, тому виникає необхідність доповнення форми № М-4 інформацією, що бухгалтер та відповідальний співробітник відділу постачання дійсно причетні до оформлення прибуткового ордеру. Законодавство України дозволяє вносити зміни у типові форми первинних документів, не порушуючи вимог законодавства.

Складаючи оперограми процесу документального оформлення надходження виробничих запасів слід мати на увазі, що сам процес складається з оформлення основного первинного документа — прибуткового ордеру, здійснення необхідних записів у документах складського обліку, а також у відображенні інформації про надходження виробничих запасів на рахунках синтетичного та аналітичного обліку, регістрах обліку. При складанні оперограм необхідно це враховувати та прийняти рішення: чи поєднати всі етапи в одній оперограмі, чи розробити їх для кожного етапу. Нами запропонована оперограма, яка охоплює всі процедури документаль-

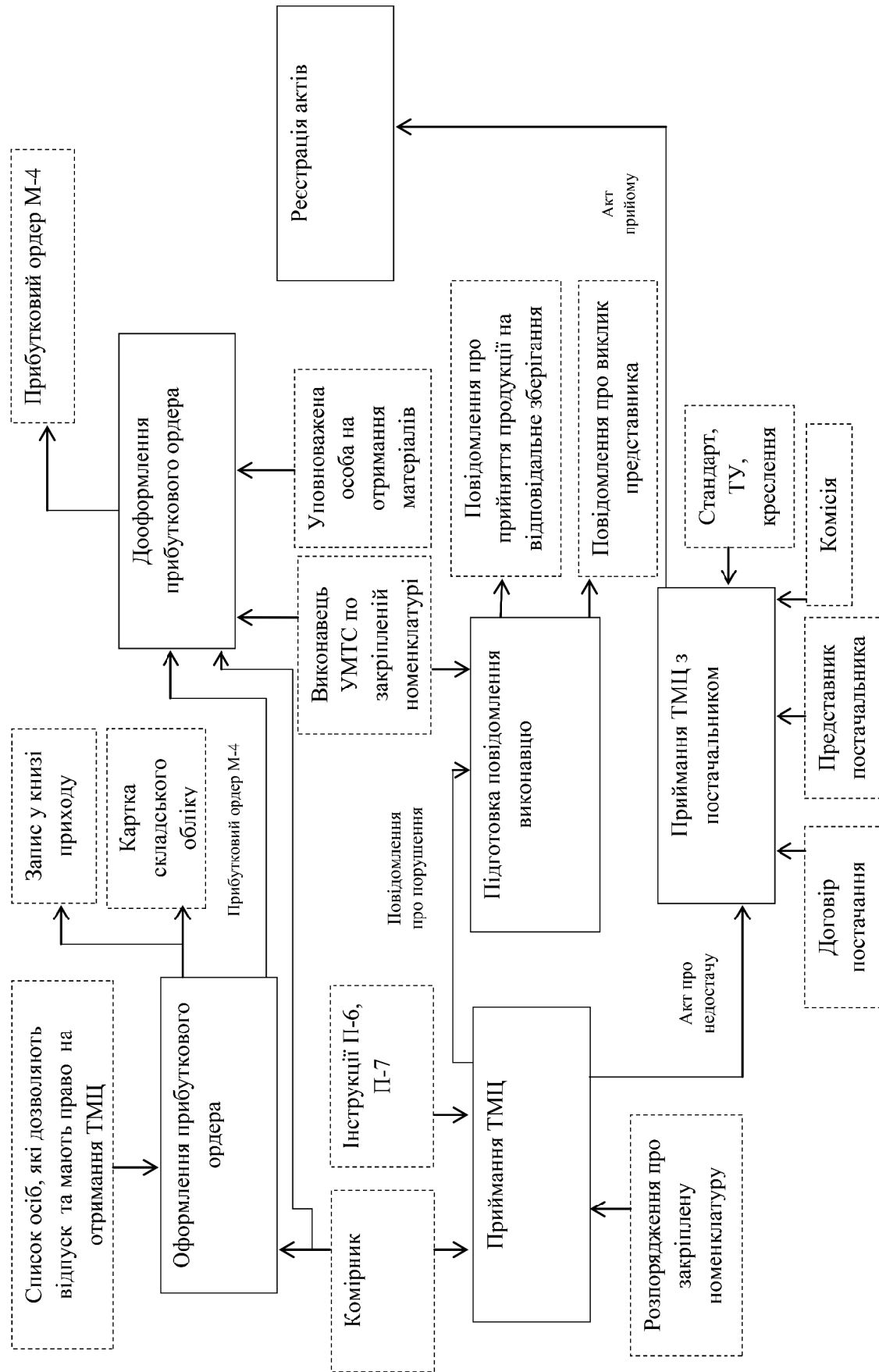

Рис. 1. Система формування інформації при надходженні виробничих запасів на промислового підприємстві

Таблиця 3. Оперограма процедур прийому виробничих запасів на склад

№	Процедури	Члени комісії	Комірник	Відповідальні за поставку відділу постачання	Представник постачальника	Бухгалтер
1	2	3	4	5	6	7
Прийом виробничих запасів на склад						
1.	Перевірка отриманих виробничих запасів за кількістю відповідно до договору поставки, рахунку фактури			X		
2.	Приймання виробничих запасів по якості	X	X			
3.	Повідомлення постачальнику про порушення умов поставки			X	X	
4.	Повідомлення постачальнику про прийняття виробничих запасів на відповідальне зберігання			X	X	
5.	Документальне оформлення передачі виробничих запасів на відповідальне зберігання	X	X			X
6.	Перевірка достовірності, правильності оформлення супутніх документів	X	X			
7.	Оформлення акту поставки неякісних виробничих запасів, недостатньої кількості, інших порушень		X	X	X	
8.	Складання актів прийняття виробничих запасів по кількості і якості	X	X		X	
9.	Реєстрація акту прийому виробничих запасів		X			

ного оформлення надходження запасів на підприємство.

Пропонуємо форми оперограм процесу надходження виробничих запасів та документального оформлення процесу надходження запасів (табл. 3—4).

Запропонована оперограма визначає послідовність процедур, які необхідно здійснити у процесі отримання виробничих запасів від постачальників, виконавців цих процедур.

Наведені оперограми мають загальні процедури, які виконуються при оформленні факту надходження та оприбуткування запасів, але їх можна розширити, включаючи повний перелік дій кожної особи при прийомі виробничих запасів та оформленні документів в залежності від облікової політики та практики оприбуткування виробничих запасів суб'єктами господарювання.

Оприбутковані виробничі запаси відображаються на

синтетичних і аналітичних субрахунках рахунках бухгалтерського обліку виробничих запасів, для цього суб'єктам господарювання необхідно скласти Робочий план рахунків, який теж є елементом організації бухгалтерського обліку.

Управління виробничими запасами передбачає прийняття управлінських рішень для їх ефективного використання протягом їх "життєвого циклу": надходження виробничих запасів; використання виробничих запасів; руху виробничих запасів протягом звітного періоду; визначення залишків виробничих запасів на кінець звітного періоду. І на кожному етапі руху виробничих запасів управлінському персоналу необхідна оперативна інформація про виробничі запаси. Управлінський персонал повинен розуміти, яку саме інформацію про стан виробничих запасів має система бухгалтерського обліку, джерела утворення інформації, яка інфор-

Таблиця 4. Оперограма процедур документального оформлення надходження виробничих запасів

№	Процедури	Комірник	Відповідальні за поставку відділу постачання	Бухгалтер
1	2	3	4	5
1.	Здійснення запису у книгу надходження виробничих запасів	X		
2.	Оформлення картки складського обліку	X		
3.	Оформлення прибуткового ордеру	X	X	X
4.	Відображення оприбуткування виробничих запасів в аналітичному обліку	X		X
5.	Відображення оприбуткування виробничих запасів на синтетичних рахунках, субрахунках бухгалтерського обліку виробничих запасів			X
6.	Відображення оприбуткування виробничих запасів у регістрах обліку			X
7.	Узагальнення інформації про надходження виробничих запасів в установлені терміни	X	X	X

Таблиця 5. Інформація бухгалтерського обліку про надходження виробничих запасів

Джерело інформації 1	Інформація 2
Рахунок фактура	- Ціна; - кількість; - сума ПДВ
Супровідні документи на поставку запасів: товарно-транспортна накладна, акт виконаних робіт, інші	- Витрати на доставку; - прямі витрати на доведення виробничих запасів до придатного стану для використання; - витрати на тару - сума сплачених податків і зборів
Акт прийому запасів по якості	- Якість отриманих виробничих запасів
Акт прийому запасів по кількості	- Фактична кількість отриманих виробничих запасів
Прибутковий ордер (форма № М-4)	- Первісна вартість отриманих виробничих запасів - кількість отриманих виробничих запасів; - синтетичні, аналітичні рахунки, субрахунки для обліку виробничих запасів за їх призначенням
Картка складського обліку матеріалів (форма № М-12)	- Інформація про надходження та рух виробничих запасів
Книга обліку придбання	- Перелік отриманих виробничих запасів від постачальників; - вартість отриманих виробничих запасів
Синтетичні рахунки обліку запасів	За дебетом рахунка відображається: - залишок виробничих запасів на початок періоду; - надходження виробничих запасів; - сальдо рахунка відображає залишок виробничих запасів на певну дату
Регістри обліку (журнали, відомості)	- Вартість отриманих виробничих запасів; - розрахунки з постачальниками; - розрахунки за іншими операціями по придбанню виробничих запасів
Оборотна відомість	- Залишки виробничих запасів на початок періоду; - надходження виробничих запасів за період; - залишки виробничих запасів на кінець наступного періоду
Баланс	- Залишок виробничих запасів на кінець звітного періоду

мація потрібна протягом звітного періоду та на кінець звітного періоду.

Для здійснення ефективного забезпечення управлінського персоналу достовірною інформацією про надходження запасів, яка відображається в обліку на підставі первинних документів, облікових реєстрів і фінансовій звітності нами узагальнені джерела інформації та їх зміст (таблиця 5).

На підставі загального переліку облікової інформації, яка формується в бухгалтерському обліку при надходження виробничих запасів на підприємство управлінський персонал приймає рішення, яку саме інформацію, в якій формі, в які терміни її необхідно отримати від бухгалтерії.

Для управління виробничими запасами важливе значення має інформація про їх рух та оперативна інформація про залишки виробничих запасів на певну дату. На підприємствах комірники складають звіти про рух виробничих запасів, які саме й відображають зміни у

виробничих запасах. Пропонуємо для узагальнення інформації та контролю за рухом виробничих запасів форму документа (відомості), який буде мати інформаційне наповнення щодо достовірності руху виробничих запасів (табл. 6).

Пропонуємо відомість складати після отримання бухгалтерією Звіту про рух виробничих запасів та проводити контрольні процедури щодо достовірності інформації. Інформацію про рух виробничих запасів бухгалтер узагальнює на підставі інформації первинного документа — картки складського обліку матеріалів. Таким чином буде здійснюватися декілька важливих контрольних процедур, а саме:

- перевірка достовірності інформації картки складського обліку матеріалів;
- перевірка правильності відображення руху виробничих запасів протягом періоду;
- перевірка правильності обліку виробничих запасів у місцях зберігання та використання.

Таблиця 6. Відомість узагальнення інформації про рух виробничих запасів за даними бухгалтерського обліку (у кількісному вимірі)

Найменування виробничих запасів	Залишок на початок періоду	Надійшло	Використані протягом періоду	Забраковані	Залишок на кінець періоду за даними бухгалтерського обліку	Залишок на кінець періоду за дані Звіту про рух виробничих запасів за даними	Відхилення
1	2	3	4	5	6	7	8
Цех 1							
Цех 2							
Склад							

Таблиця 7. Відмінності запропонованого Загального плану проведення аудиту виробничих запасів від вживаних

Особливості запропонованого плану	Варіанти використання у практичній діяльності
Назва документа: - Загальний план проведення аудиторської перевірки	Назва документа: - План проведення аудиту; - Програма аудиту
Визначення етапів	Етапи не визначаються
Назва і кількість етапів: - чотири етапи	Назва і кількість етапів: - різняться: два, три
Назва першого етапу: - організаційно – методологічний	Назва першого етапу: - підготовчий; - перший; - етап ознайомлення з бізнесом клієнта
Окремо виділяється: - етап фактичної перевірки	Відсутній етап фактичної перевірки: - як одна із аудиторських процедур в ході проведення аудиту
Назва етапу: - основний	Назва етапу: - не виділяється; - інші назви
Назва етапу: - заключний	Назва етапу: - не виділяється; - узагальнюючий; - заключні процедури
Зміст основного етапу: - виконання аудиторських процедур відповідно до затвердженої Програми аудиторської перевірки	Зміст основного етапу: - визначаються аудиторські процедури в повному або скороченому вигляді
Визначення мети і завдань кожного етапу аудиторської перевірки	Не визначаються. Наводяться процедури, які необхідно здійснити на кожному етапі

При правильному та достовірному відображенні руху виробничих запасів графі 6 і графі 7 повинні співпадати, якщо ні, то значить виникла помилка, яку необхідно виявити, тобто перевірити інформацію всіх граф. Але якщо використовувати запропоновані вище Відомості, то це зменшує кількість інформації для перевірки, тому що інформація про фактично одержані виробничі запаси вже пройшла контроль та не потребує перевірки.

Запропоновані документи — це приклад, яким чинно можливо узагальнювати облікову інформацію про стан виробничих запасів для прийняття управлінських рішень та підвищити систему внутрішнього контролю. Узагальнення облікової інформації про надходження виробничих запасів, їх використання, визначення залишків виробничих запасів на певну дату має на меті забезпечити управлінський персонал достатньою, корисною, оперативною інформацією для складання бюджетів: придбання виробничих запасів; використання виробничих запасів; очікуваних витрат за придбані виробничі запаси.

Придбання виробничих запасів — це завжди витрати для суб'єктів господарювання. Головна задача управлінського персоналу це зменшення витрат на їх придбання, а бухгалтерії — надання необхідної, оперативної, достовірної інформації.

Організація бухгалтерського обліку визначає права та обов'язки робітників облікового апарату та головне — їх контрольні функції, які необхідно здійснювати відповідно до внутрішніх Положень про організацію бухгалтерського обліку на підприємстві. Від виконання контрольних процедур залежить достовірність облікової інформації, своєчасне виявлення порушень, помилок, що впливає на достовірність фінансової звітності.

Для отримання впевненості у достовірності облікової інформації та фінансової звітності керівники суб'єктів господарювання замовляють аудит виробничих запасів, і як правило, надають перевагу зовнішньо-

му аудиту, який проводиться відповідно до договору на проведення аудиту.

Для проведення аудиту виробничих запасів аудитор має певний перелік документального забезпечення проведення аудиту.

Для проведення аудиту виробничих запасів необхідно чітко визначити мету та завдання аудиту, від яких залежить час проведення аудиту, від часу проведення аудиту залежить якість перевірки. Для якісного проведення аудиту виробничих запасів, наприклад, відповідно до рахунків обліку виробничих запасів, необхідно значно більше часу, який обмежується вартістю аудиторських послуг. Доцільно проводити аудит виробничих запасів, визначаючи наприклад:

- окремі види виробничих запасів;
- основні господарські операції з руху виробничих запасів за якими визначається первісна вартість запасів при їх надходженні, переоцінка запасів, використання запасів;
- достовірність інформації бухгалтерського обліку, яка відображається у первинних документах, узагальнюється в облікових регістрах;
- складського обліку виробничих запасів;
- достовірність інформації про виробничі запаси у фінансовій звітності.

Нами пропонується розглянути методологічні аспекти проведення зовнішнього аудиту виробничих запасів на промисловому підприємстві.

Мета аудиту виробничих запасів — перевірка законності, достовірності, правильності відображення інформації про виробничі запаси у бухгалтерському обліку, яка використовується управлінським персоналом для прийняття ефективних управлінських рішень.

Після укладання договору на проведення аудиту виробничих запасів складається Загальний план проведення аудиту, в якому визначаються:

- етапи аудиторської перевірки;
- мета та завдання аудиторської перевірки для кожного етапу;

Таблиця 8. Загальний план аудиторської перевірки виробничих запасів

№ з/п	Етапи перевірки	Мета	Завдання	Термін	Виконавець
1	2	3	4	5	6
1.	Організаційно-методологічний	Визначити стратегію аудиторської перевірки, відповідно до організаційно-методологічного забезпечення аудиторської перевірки з урахуванням суттєвості та аудиторського ризику	<i>Вирішити:</i> - організаційні питання; - питання методичного забезпечення проведення перевірки. Провести оцінку внутрішнього контролю організації бухгалтерського обліку. <i>Визначити:</i> - метод аудиторської перевірки; - методичні прийоми аудиторської перевірки - рівень суттєвості; - аудиторський ризик. <i>Розробити</i> Програму аудиторської перевірки		
2	Фактичної перевірки	Отримати впевненість про достовірність бухгалтерського обліку виробничих запасів після документального підтвердження їх наявності, стану та оцінки	Перевірити достовірність документального підтвердження стану, наявності та оцінки виробничих запасів		
3	Основний	Отримати достатні аудиторські докази про достовірність бухгалтерського обліку виробничих запасів	Виконати аудиторські процедури відповідно до Програми аудиту, оформити робочі та підсумкові документи		
4	Заключний	На підставі отриманих аудиторських доказів висловити думку про достовірність бухгалтерського обліку виробничих запасів	Провести аналіз і узагальнення результатів перевірки. скласти аудиторський звіт. Оформити Акт виконаних робіт		

Таблиця 9. Тест для оцінки системи внутрішнього контролю

№	Зміст питання	Варіанти відповіді		Інформація відсутня	Примітки
		Так	Ні		
1	2	3	4	5	6
1.	Чи ознайомлені Ви з основними методологічними принципами обліку виробничих запасів відповідно до Наказу про облікову політику?				
2.	Чи проводяться на підприємстві раптові інвентаризації виробничих запасів?				
3.	Чи розроблений графік документообігу?				
4.	Чи задовольняє Вас зміст типових первинних документів з обліку виробничих запасів?				
5.	Чи встигаєте Ви виконувати бухгалтерські процедури відповідно до своїх обов'язків за робочий день?				
6.	Чи надаєте Ви управлінському персоналу необхідну інформацію?				
7.	Чи доводиться Вам витрачати додатковий час для підготовки інформації для управлінського персоналу?				
8.	Чи є форми документів для узагальнення інформації бухгалтерського обліку виробничих запасів для передачі її управлінському персоналу?				
9.	Чи дієва система внутрішнього контролю на підприємстві?				
10.	Чи здійснюєте Ви контрольні процедури у своїй роботі?				
11.	Чи задовольняє Вас програма бухгалтерського обліку, яка діє на підприємстві?				
12.	Чи проводяться перевірки достовірності інформації синтетичного та аналітичного обліку виробничих запасів?				
13.	Чи є у Вас доступ до законодавчо-нормативної бази з обліку виробничих запасів?				
14.	Чи здійснюється контроль використання виробничих запасів за видами й місцем їх виникнення ?				
15.	Чи проводять контрольні процедури щодо достовірності та повноти оприбуткування виробничих запасів?				
16.	Чи виявлені факти поставки бракованих виробничих запасів від постачальників протягом звітного періоду?				
17.	Сума ПДВ включається у первісну вартість виробничих запасів?				
18.	Облік ТЗВ при надходженні виробничих запасів ведеться на окремому субрахунку?				
19.	Чи задовольняє Вас організація документального забезпечення обліку виробничих запасів?				
20.	Чи проводилася переоцінка виробничих запасів у звітному періоді?				
21.	Чи проводяться додаткові контрольні процедури перевірки достовірності інформації реєстрів обліку перед складанням фінансової звітності?				

Таблиця 10. Програма аудиту бухгалтерського обліку виробничих запасів для прийняття управлінських рішень

№	Перелік аудиторських процедур	Аудиторські докази	Індекс робочого документа	Примітки
1	2	3	4	5
1.	Перевірка методологічних принципів формування інформації про виробничі запаси у бухгалтерському обліку відповідно до законодавчо-нормативних документів	Законодавчо-нормативні матеріали, Наказ про облікову політику, Положення про організацію бухгалтерського обліку, інші внутрішні документи	РД-1	
2.	Перевірка достовірності залишку виробничих запасів на початок звітного періоду, відображених у Балансі у складі запасів	Баланс, Головна книга, оборотна відомість	РД-2	
3.	Перевірка повноти відображення надходження виробничих запасів від джерел їх надходження	Первинні документи, договори, розрахункові документи	РД-3	
4.	Перевірка достовірності відображення надходження виробничих запасів від постачальників	Договори, рахунки-фактури, Акт прийому, Прибуткові ордери	РД-4	
5.	Перевірка достовірності та правильності визначення первісної оцінки виробничих запасів, отриманих від постачальників	Договори, Рахунки-фактури, супровідні документи, Прибуткові ордери	РД-5	
6.	Перевірка достовірності та правильності визначення первісної оцінки виробничих запасів, отриманих іншими шляхами (крім надходження від постачальників)	Договори, розрахункові документи, первинні документи	РД-6	
7.	Перевірка достовірності первісної вартості виробничих запасів списаних на виробництво готової продукції	Розрахункові документи, супровідні документи, довідка бухгалтерії	РД-7	
8.	Перевірка правильності визначення матеріальних затрат у складі фактичної собівартості готової продукції	Виробничий звіт, первинні документи, довідка бухгалтерії	РД-8	
9.	Перевірка достовірності визначення списаних виробничих запасів на адміністративні витрати	Первинні документи, накладні, синтетичні рахунки, довідка бухгалтерії	РД-9	
10.	Перевірка достовірності визначення списаних виробничих запасів на витрати на збут	Первинні документи, накладні, синтетичні рахунки, довідка бухгалтерії	РД-10	
11.	Перевірка достовірності визначення списаних виробничих запасів на інші операційні витрати	Первинні документи, накладні, синтетичні рахунки, довідка бухгалтерії	РД-11	
12.	Перевірка правильності й достовірності проведеної переоцінки виробничих запасів	Первинні документи, накладні, синтетичні рахунки, довідка бухгалтерії	РД-12	
13.	Перевірка документального оформлення повернення невикористаних або заміненіх виробничих запасів у кількісному вимірі	Первинні документи, Акти, довідки	РД-13	
14.	Перевірка достовірності оприбуткування виробничих запасів, які надходять до цеху транзитом.	Первинні документи, розрахункові документи, Акти прийому	РД-14	
15.	Перевірка контрольної процедури обліку списання виробничих запасів у кількісному вимірі	Картки складського обліку, оборотна відомість, зведений план видачі виробничих запасів	РД-15	
16.	Перевірка використання виробничих запасів на перспективу розвитку підприємства, на технічний розвиток	Зведений план поставок, кошторис на виконання	РД-16	
17.	Перевірка стану залишків виробничих запасів по підприємству за певний період	Звіт про рух виробничих запасів за видами запасів, руху виробничих запасів по складам, цехам, картки складського обліку	РД-17	
18.	Зустрічна перевірка розрахунків з постачальниками виробничих запасів	Дані синтетичного та аналітичного обліку розрахунків з постачальниками	РД-18	
19.	Перевірка правильності визначення ТЗВ та його включення до первісної вартості виробничих запасів	Транспортна накладна, довідка-розрахунок бухгалтерії, первинні документи	РД-19	
20.	Перевірка достовірності визначення залишків виробничих запасів на кінець періоду	Головна книга, оборотна відомість, Баланс	РД-20	

— терміни кожного етапу;

— відповідальні за проведення кожного етапу організації та проведення аудиту.

Форма та зміст Загального плану мають довільну форму, а тому й розподіл на певні етапи також різняться в практичній діяльності аудиторів. Пропонуємо одну із форм Загального плану проведення аудиту виробничих запасів (табл. 7).

Вважаємо, що головна мета Загального плану аудиторської перевірки це розподіл аудиторської перевірки на етапи перевірки з визначенням саме мети й завдань кожного етапу, а не встановлення певних аудиторських процедур. У таблиці 8 наведено приклад Загального плану аудиторської перевірки виробничих запасів.

Одним із основних завдань аудиторської перевірки виробничих запасів на підготовчому етапі є оцінка сис-

теми внутрішнього контролю організації бухгалтерського обліку виробничих запасів. Тестування робітників облікового апарату є одним із засобів такої оцінки. Приклад питань, які пропонуються для проведення оцінки організації бухгалтерського обліку й системи внутрішнього контролю наведено в таблиці 9.

Метою аудиту організації бухгалтерського обліку виробничих запасів для прийняття управлінських рішень є встановлення достовірності інформації бухгалтерського обліку виробничих запасів щодо визначення первісної вартості виробничих запасів, щодо руху виробничих запасів, повноти відображення виробничих запасів в узагальнюючих документах, облікових регістрах, фінансовій звітності.

У ході аудиторської перевірки, аудитор здійснює аудиторські процедури відповідно до Програми ауди-

Таблиця 11. Робочий документ РД-3. Перевірка повноти відображення надходження виробничих запасів в залежності від джерел їх надходження

№	Шляхи надходження	Найменування матеріалів	За даними аудитора		За даними обліку			Відхилення (К-сть/ первісна вартість)
			К-сть (один. вим.)	Первісна вартість (грн)	Субрахунок	К-сть (один. вим.)	Первісна вартість (грн)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Придбані за плату							
2.	Виготовлені власними силами							
3.	Внесені в Статутний капітал							
4.	Отримані безоплатно							
5.	Придбані в результаті обміну							

Таблиця 12. Робочий документ РД-4. Перевірка достовірності відображення надходження виробничих запасів від постачальників

№	Постачальник	Відповідно до Акту прийому		Відповідно до первинного документу			Відхилення
		Дата поставки	К-сть	Дата оприбуткування	Номер прибуткового ордеру	К-сть	
1	2	3	4	5	6	7	8
Найменування виробничих запасів							

Таблиця 13. Робочий документ РД-7. Перевірка достовірності визначення первісної вартості виробничих запасів списаних на виробництво готової продукції

Найменування виробничих запасів	Вартість фактичних витрат, які входять в первісну вартість, (грн)			Первісна вартість (грн)		Відхилення
	Ціна (грн) відповідно до рахунку-фактури	ТЗВ	Інші фактичні витрати	За даними обліку	За даними аудиту	
1	2	3	4	5	6	7

Таблиця 14. Робочий документ РД-15. Перевірка контрольної процедури обліку списання виробничих запасів в кількісному вимірі

Найменування виробничих запасів	Картка складського обліку		Зведений план видачі виробничих запасів		Оборотна відомість		Відхилення	
	Дата запису	К-сть	Дата	К-сть	Дата	К-сть	По даті	По кількості

Таблиця 15. Робочий документ РД-17. Перевірка стану залишків виробничих запасів по підприємству за певний період

Найменування виробничих запасів	За даними звіту «Рух виробничих запасів за період»				За даними аудиту			
	Залишок на початок періоду	Надійшло	Списані	Залишок на кінець періоду	Залишок на початок періоду	Надійшло	Списані	Залишок на кінець періоду
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виявлені відхилення								
Найменування виробничих запасів	За результатами перевірки (гр.9)	Картка складського обліку	Регістр синтетичного обліку	Регістр аналітичного обліку	Примітки			

торської перевірки. Програма аудиторської перевірки складається в довільній формі, пропонуємо один із варіантів такої програми (табл. 10—16).

У запропонованій Програмі аудиторської перевірки виробничих запасів для прийняття управлінських рішень увага приділена саме перевірці інформації бухгалтерського обліку виробничих запасів, яка необхідна управлінському персоналу для прийняття управлінських рішень. Від достовірності інформації залежить прийнят-

тя рішення, тому аудит надає впевненості управлінському персоналу для обґрунтування прийнятих управлінських рішень.

Якість аудиторської перевірки залежить від якісного виконання аудиторських процедур, метою яких є отримання аудиторських доказів про достовірність інформації бухгалтерського обліку. Для підтвердження виконання аудиторської процедури аудитором складається Робочий документ, за яким і визначається якість пере-

Таблиця 16. Робочий документ РД—18. Зустрічна перевірка розрахунків з постачальниками виробничих запасів

Постачальник	Найменування виробничих запасів	За даними обліку			Підтверджена постачальниками			Відхилення К-сть/ Ціна
		Дата поставки	К-сть	Ціна (грн)	Дата поставки	К-сть	Ціна (грн)	

вірки. Тому розробка Робочого документу по формі та змісту має важливе значення. Пропонуємо зразки Робочих документів (табл. 11—16).

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження організації бухгалтерського обліку виробничих запасів для прийняття управлінських рішень визначене значення інформації бухгалтерського обліку для прийняття саме обґрунтованих управлінських рішень. Як результат проведених досліджень визначена яка саме інформація бухгалтерського обліку необхідна для прийняття управлінських рішень. Окремо наводиться перелік інформації бухгалтерського обліку виробничих запасів за джерелами їх утворення.

Запропонована Відомість надходження виробничих запасів від постачальників, яка узагальнює інформацію бухгалтерського обліку та виділяє витрати, які понесені під час придбання виробничих запасів, надає управлінському персоналу статистичні дані для проведення аналітичних процедур при прийнятті управлінських рішень.

Запропонована Довідка про фактичні поставки виробничих запасів на певну дату, яка також узагальнює інформацію про надходження виробничих запасів по строкам поставки, по кількісним і якісним показникам виробничих запасів.

Визначені переваги оперограм для організації документообігу на підприємствах, запропоновані оперограми процедур надходження виробничих запасів та їх оприбуткування.

Запропоновано складання Відомості узагальнення інформації про рух виробничих запасів за даними бухгалтерського обліку, яка виконує контрольну функцію руху виробничих запасів.

Розглянуті методологічні аспекти проведення аудиту виробничих запасів. Запропоновані та обґрунтовані форми документального забезпечення проведення аудиторської перевірки виробничих запасів: Загальний план аудиторської перевірки, приклад питань для проведення тестування для оцінки системи внутрішнього контролю, програма аудиторської перевірки, робочі документи аудитора під час виконання аудиторських процедур.

Результати дослідження мають практичний аспект для суб'єктів підприємницької діяльності у вирішенні питань щодо організації бухгалтерського обліку виробничих запасів, забезпечення управлінського персоналу достовірною, корисною, оперативною інформацією для прийняття саме обґрунтованих ефективних управлінських рішень.

Література:

1. Макаренко А.П., Меліхова Т.О., Подмешальська Ю.В., Чакалова Н.С. Бухгалтерський облік: навч.-метод. посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2018. 602 с.
 2. Меліхова Т.О., Чакалова Н.С., Мисливка К.А. Удосконалення обліку доходів від реалізації товарів, як інструмент ефективного управління підприємством.

Ефективна економіка. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (дата звернення: 11.11.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38.

3. Подмешальська Ю.В., Парнюк О.В. Документальне забезпечення обліку товарних запасів на підприємстві. Агросвіт. 2020. № 22. С. 97—104. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.97.

4. Подмешальська Ю.В., Понякіна К.Ю. Облік та аудит виробничих витрат на підприємстві. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 23. С. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.64

References:

1. Makarenko, A.P. Melikhova, T.O. Podmeshalska, Y.V. and Chakalova, N.S. (2018), Bukhgalters'kyu oblik [Accounting], ZDIA, Zaporizhzhya, Ukraine.

2. Melikhova, T. O., Chakalova, N. S. and Myslyvka, K. A. (2019), "Improving the account of income from the implementation of goods, as a tool of effective management of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6888> (Accessed 11 Nov 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.38.

3. Podmeshalska, Yu. and Parniuk, O. (2020), "Documentary accounting of inventories at the enterprise", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 97—104. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.22.97.

4. Podmeshalska, Yu. and Poniakina, K. (2020), "Accounting and audit of production costs at the enterprise", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 64—70. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.23.64.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
 Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.24:338.436(477)

С. О. Остапенко,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0001-7653-4787

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.95

ФОРМИ І МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

S. Ostapenko,
Postgraduate student of the Department of Global Economy,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

FORMS AND METHODS OF AGRICULTURAL MARKET REGULATION IN UKRAINE

Розглядаються питання державного регулювання аграрного сектору. Наводяться завдання агропромислового комплексу України, основна — максимальне задоволення потреб населення у продуктах харчування і товарах народного споживання, що виробляються з сільськогосподарської сировини.

Державне регулювання виробництва сільськогосподарської продукції — це складова системи державного регулювання економіки в цілому. Як показав аналіз основних економічних стратегій впливу держави на економіку, що для будь-якої економічної системі властиво державне втручання.

Встановлено, що абсолютне саморегулювання економіки неможливо, бо призводить до серйозних деформацій і провалів в умовах глобальних економічних і соціальних процесів. Держава, спираючись на можливість планування і економічного регулювання, коригує виникають зміни і намагається повернути ринкові відносини в режим досконалої конкуренції вільного ринку.

Безумовно, ринковий механізм не може розглядатися як повністю ідеальна форма. Тому держава використовує різний інструментарій адміністративного і правового, прямого і непрямого економічного регулювання. Методологічні засади та методичний підхід до концепції регулювання сільськогосподарського виробництва засновані на поєднанні саморегулювання ринку і активного впливу державних органів.

Відзначимо, що державне регулювання не варто ототожнювати з державною підтримкою. Система державного регулювання включає різні способи впливу на розвиток агропромислового виробництва. У найзагальнішому сенсі державне регулювання, крім державної підтримки, включає і такі складові, як адміністративний та правовий вплив, заходи обмежувального характеру та ін. Важливі напрями регулювання — розмежування повноважень різних рівнів влади, встановлення оптимальних міжбюджетних відносин.

Дано опис функцій і принципів державного регулювання. Головні з них: пріоритетність регулювання ринку агропродовольчої продукції по відношенні до інших ринків; протекціоністський характер регулювання діяльності суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу; поєднання державного і регіонального підходів регулювання, заснованого на використанні методів програмно-цільового управління і гарантованості ресурсної підтримки; гнучкий, диференційований підхід у залежності від рівня розвитку і аграрного потенціалу території, ефективності господарювання; максимально ефективно використання ресурсної бази відповідно до концепції "зеленої" економіки. Узагальнено форми і методи державного регулювання.

Доведено, що державне регулювання сільського господарства, що забезпечує його конкурентоспроможний розвиток і продовольчу безпеку і буде, на нашу думку, ефективним, якщо формування його системи буде засновано на обов'язковій реалізації принципів його організації.

Issues of state regulation of agricultural market are being studied. Main goals of agricultural sector are reviewed, among which central is to fulfill needs of the population in food and consumer goods which are produced from agricultural raw materials.

State regulation of food and consumer goods production from agricultural raw materials is important part of economic regulatory mechanism. As the analysis of the main economic strategies regarding state's influence on the economy has shown, government intervention is inherent in any economic system.

It is established that absolute self-regulation of the economy is impossible, as it leads to serious deformation and failures during unpredictable global economic and social processes. Government, by

planning and utilizing its power to shape the economic policies is guiding the agribusiness towards a free-market competition regime while performing supervision function.

Fully unbounded market cannot be treated as a perfect form of goods and services exchange. Therefore, the Government uses various administrative and legal, direct and indirect economic regulation tools. Methodological principles and approach to the concept of agricultural production regulation are based on a combination of market self-regulation and active influence of government agencies.

Note that governmental regulation should not be equated to government support. Whole system of state regulation consists of various influence methods that cloud cause an impact on the development of agro-industrial production. In general sense except governmental stimulus state regulation include administrative and legislative, supportive, and restrictive measures etc.

Also, important areas of regulation are the measures of powers delimitation between different levels of government, the establishment of optimal inter-budgetary relations.

Also provided an exposition of major functions and principles of governmental regulation. Those should be emphasized: priority of agricultural market regulation to other markets; protectionist principles of regulations while dealing with business entities engaged in agricultural market; using mix of state and regional regulation based on the use of program-targeted management methods and guaranteed resource support; flexible, differentiated approach depending on the level of development and agricultural potential of the addressed territory; management efficiency and responsible resource consumption guided by sustainable development goals.

Forms and methods of state regulation are generalized.

Proved that state regulation of agriculture ensures its competitive development and food security for population.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, сільськогосподарське виробництво, державне регулювання, державне підтримка.

Key words: agriculture, governmental regulation, agricultural production, state support, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрне виробництво є визнаною в нашій країні "точкою зростання" усієї національної економіки, тому на неї звернено підвищену увагу держави, у тому числі щодо можливостей державного регулювання. Зумовлено це низкою причин. По-перше, аграрне виробництво та сільськогосподарський ринок вважаються одними з пріоритетних напрямів розвитку економіки країни, за його станом визначається вирішення важливих державних завдань щодо забезпечення продовольчої безпеки країни та соціальної захищеності всіх верств населення. По-друге, виробництво сировинної сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю порівняно з іншими галузями породжує специфічні для цього сектора проблеми диспаритету цін на аграрну продукцію та вхідні виробничі ресурси, непередбачуваність рівня цін та значні економічні ризики.

Актуальність питань державної участі у функціонування та розвитку аграрного виробництва на сучасному етапі пояснюється станом галузей рослинництва та тваринництва, а також геополітичними рішеннями у сфері регулювання торгівлі продукцією галузей агропродовольчого сектору економіки країни. Існує потреба у підтримці та стимулюванні виробничої діяльності сільгосподаровиробників з боку держави, а також створенні умов для ефективної діяльності виробників, нарощування обсягів виробництва та підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках агропродовольства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання удосконалення державної підтримки сільськогосподарства є предметом наукових досліджень

багатьох провідних науковців, серед яких Борщ А.Г., Коденська М.Ю., Дем'яненко М.Я., Калашникова Т.В., Онєгіна В.М., Кириленко В.І. та ін. Проте, сучасні тенденції, які були сформовані під впливом змін зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання в сфері агро бізнесу вимагає перегляду форм і методів державної підтримки аграрного сектору України.

МЕТА СТАТТІ

На основі узагальнення досліджень науковців запропонувати авторський підхід до формування методів державної підтримки аграрного сектору України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичні аспекти взаємодії держави і сільськогосподарських товаровиробників, а також аспекти управління аграрним виробництвом висвітлені в дослідженнях вітчизняних вчених-економістів ін. на етапі розвитку економіки України, висунули на перший план необхідність переоцінки ролі й місця системи державного регулювання аграрного виробництва, у функціонуванні економіки країни загалом і сільського господарства зокрема.

Відсутність розмежувань між такими поняттями як "державна аграрна політика", "державне управління", "державна підтримка", "державне регулювання" ускладнюють конкретизацію та узгоджену практичну реалізацію пропозицій та рекомендацій наукового співтовариства щодо удосконалення функціонування народного господарства країни. В наукових дослідженнях вищезазначені поняття використовують як синоніми [1].

Політика держави загалом і щодо конкретних її складових формується ендогенними та екзогенними

факторами розвитку суспільства, вони ж мають визначальний вплив на формування національної моделі розвитку економіки. У свою чергу доктрина економічного розвитку складається під неформальним впливом домінуючої в суспільстві парадигми. З початку 2000-х років на зміну економічного лібералізму прийшла парадигма регульованої ринкової економіки. Відповідно до прийнятої національної моделі економічного розвитку формуються цілі, принципи та напрями економічної політики держави. Складовою частиною державної економічної політики є аграрна політика, яка відбиває галузеву специфіку народногосподарського комплексу. Відповідно до одного з найпоширеніших уявлень під аграрною політикою мається на увазі система цілей, засобів, методів та заходів державного управління, спрямованих на розвиток та регулювання аграрного сектору економіки та агробізнесу, вирішення продовольчої проблеми та соціальний розвиток сільських територій. Тоді методами аграрної політики є прийоми та механізми державного регулювання економіки аграрного сектору України. У цьому випадку ставиться тотожність між поняттями "аграрна політика" та "державне управління сільським господарством".

Відповідно до іншого погляду на сутність досліджуваної категорії, аграрна політика держави є основою прийняття управлінських рішень на державному та місцевому рівні управління аграрним виробництвом. Ми поділяємо думку вчених, що аграрну політику можна подати у вигляді впорядкованої діяльності держави та сформованих нею громадських та правових інституцій, що формують економічні, соціальні, правові та культурні умови життя сільського населення [2]. В нормативно-правових актах України аграрна державна політика визначається як напрямок державної соціальної та економічної політики, яка спрямована на забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій. Таким чином, аграрна політика є складовою системи управління сільськогосподарським виробництвом.

У низці нормативно-правових актах України визначено основні цілі державної аграрної політики:

підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників і їх продукції, забезпечення якості українських продовольчих товарів;

забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій, створення нових робочих місць, покращення соціальної сфери, підвищення доходів сільського населення, особливо оплати праці працевдатних;

дбайливе використання та відтворення природних ресурсів, що використовуються в сільськогосподарському виробництві;

ефективне функціонування та розвиток інфраструктури сировинних та продовольчих сільськогосподарських ринків, що забезпечують підвищення прибутковості сільськогосподарських товаровиробників; інвестиційних умов на модернізації матеріально-технічної бази господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Як свідчать результати досліджень науковців, що на аграрну політику накладаються функції вироблення стратегії розвитку аграрного сектору економіки, створення ефективної системи управління, яка забезпечить захист аграрного сектору економіки від кризових явищ та мож-

ливих збитків з ними пов'язаних [3]. Таку саму систему, на думку вчених, слід створити з метою державного планування за основними параметрами регулювання розвитку всього сільськогосподарського виробництва, що сприятиме гармонійному поєднанню суспільних та особистих інтересів на базі реалізації державної програми регулювання розвитку аграрного сектору України [4]. Методологію його регулювання краще будувати на основі програмно-цільового планування з коригуванням можливостей законодавчого забезпечення, визначення ієрархії цілей розвитку та наявних ресурсів, за наявності послідовного плану виконання завдань за принципом "step by step" у поєднанні з модернізацією виробництва, за термінами виконання необхідних заходів, із зазначенням конкретних виконавців.

На нашу думку, системне уявлення та пояснення напрямів концептуалізації взаємодії державного управління сільським господарством та аграрної політики необхідно розпочати з подання структури останньої. Аналіз досліджень у цій сфері зазначених вище вітчизняних учених-економістів можна дійти невтішного висновку про двох принципових складових аграрної політики:

1) підсистема, що базується на відносинах власності на засоби виробництва в сільськогосподарського виробництва. Вона відповідає за визначення ефективних форм господарювання, які у свою чергу відповідають відповідним для них формам власності;

2) підсистема, охоплює основні інструменти регулювання процесу розвитку аграрної економіки, механізми, важелі, інструментарій регулювання, методи, способи коригування процесу розвитку.

У вітчизняній літературі визначення поняття "державне управління", пояснення його сутності, функцій та ролі в механізмі функціонування суспільної системи спирається на два основні підходи [5]. Відповідно до першого підходу державне управління є діяльність державних органів влади, які спрямовані на об'єднання зусиль суспільства, держорганів, інститутів управління з метою вирішення економічних, політичних та соціальних завдань. Відповідно до другого підходу поняття державного управління визначається через вплив і є цілеспрямованим пізнанням об'єктивних закономірностей впливів керуючої системи на процеси, що проходять в керованій системі з метою оптимального вирішення завдання з досягнення поставленої мети.

Основними функціями державного управління аграрного сектору України на всіх рівнях є:

проведення в життя основних принципів, встановлених нормативів галузі аграрної політики;

розробка та планування середньострокової та довгострокової стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні;

регулювання ринку виробництва та збуту сільськогосподарської продукції та продовольства;

створення необхідного ресурсного потенціалу;

забезпечення необхідної фінансової підтримки товаровиробників;

регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

У процесах державного управління безпосередньо або опосередковано беруть участь багато структур державної влади. Однак адміністративна та управлінська діяльність реалізуються на практиці органами виконав-

чої влади та органами місцевого управління. Ця градація дозволяє говорити про державне управління в "широкому" і "вузькому" контексті.

Підсумувавши вищесказане, сформулюємо поняття державного управління аграрного сектору України. У вузькому значенні під ним слід розуміти цілеспрямований вплив органів виконавчої влади на організацію господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу. У широкому значенні державне управління аграрним сектором є система складних заходів економічного, правового, організаційно-адміністративного та соціального управління аграрними відносинами у виробничій, господарській, соціальній та інших сферах функціонування суспільства.

У першому випадку в основі державного управління лежить аграрна політика, державне управління реалізується в рамках існуючої аграрної політики і з метою досягнення поставлених її постулатами цілей. У другому випадку державне управління формує основи аграрної політики, визначає її напрями, контролює ефективність та реалізує заходи щодо вдосконалення. При цьому спрямований вплив може здійснюватися лише на рівні надбудовної системи аграрної політики за постійної базисної частини.

Базова складова аграрної політики змінюється при зміні національної доктрини розвитку. Таким чином, аграрна політика та державне управління сільським господарством являють собою взаємозумовлені та взаємопов'язані категорії впливу та визначення функціонування та розвитку сільськогосподарського виробництва.

Найбільш поширеним все ж таки є подання державного управління через процеси впливу керуючої системи на об'єкт управління. І тут керуючої системою виступають органи структури державної влади всіх рівнів управління (загальнодержавний, місцевий, тощо), а керуваною системою — сільськогосподарське виробництво, зі всієї сукупності інститутів, суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу. Цілі, що лежать в основі заходів керуючого впливу, визначаються аграрною політикою держави нині розвитку. Пряме державне управління в аграрній сфері не може виходити за рамки власності на землю та майно, що належить господарюючим суб'єктам на праві власності. Непряме державне управління здійснюється через механізми державного регулювання і передбачає вплив на соціальні та економічні процеси адміністративними та правовими та економічними методами, розвиваючи. Щоб зрозуміти відмінності двох напрямів необхідно звернутися до основних проблем економіки: економічне зростання та економічна рівновага. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва спрямовано формування необхідних умов виробництва кінцевої продукції, забезпечення процесів формування та диверсифікації доходів, створення нових робочих місць на сільських територіях, неухильне дотримання у процесі здійснення самостійної економічної діяльності суб'єктами господарювання, що є об'єктами впливу держави [6].

"Розвиваюча складова" державного регулювання має на меті створення стимулюючого середовища для суб'єктів сільськогосподарського сектора. У процесі формування такого середовища господарства отримують гарантії щодо забезпечення свого сталого вироб-

ництва в рамках певних правил, які реалізуються на партнерській підтримувальній основі.

Як складові системи державного регулювання виступають елементи економічного механізму аграрного сектору України, такі як ціноутворення (основний механізм формування доходів, що визначають еквівалентність міжгалузевого обміну та міжгалузевих пропорцій), системи оподаткування, бюджетного фінансування та інші складові фінансових та кредитних інструментів. Крім економічного впливу вони включають заходи адміністративного та правового напрямку регулювання.

Насправді рідко розмежовують поняття державна підтримка і державного регулювання, вони, зазвичай, отожднюються. Але зазначимо, що регулювання встановлює певні правила, діяльності всіх суб'єктів господарювання. Завдання державного регулювання полягає у створенні щодо рівних конкурентних можливостей усім учасникам ринку та подолання труднощів економічного зростання.

А державна підтримка сільськогосподарського виробництва спрямована на підвищення ефективності державного регулювання і здійснюється щодо конкретних видів господарської активності у всіх галузях сільськогосподарського виробництва, включаючи суб'єкти малого господарювання. адміністративних важелів та інструментів щодо стимулюючого впливу на найбільш проблемні в економічному плані сільськогосподарське виробництва, організації, галузі. Зазначимо, що заходи державної підтримки не зачіпають основи економічного механізму, що склався в галузі [7]. При цьому зберігаються всі основні принципи формування, диверсифікації доходних складових. Така підтримка спрямована лише на покращення можливостей адаптації до існуючих умов ведення відтворення, включаючи міжгалузевий обмін, що склався, при збереженні принципів еквівалентності. Зазначені елементи, всупереч поширеній думці, використовуються у напрямі підтримки не тільки збиткових, а й господарств, що ефективно функціонують. Останні відчувають потребу у прямій державній підтримці у кризових ситуаціях, де необхідно забезпечити захист їхніх економічних інтересів. Однак і підтримка інститутів розвитку наук, освіти, технологій надають значний вплив на ефективність функціонування всіх суб'єктів сільськогосподарського виробництва, і є часто більш ефективною, ніж прямі виплати та субсидії виробникам. у разі держава стимулює ділову активність господарювання.

Система державного регулювання порядку свого підпорядкування не могла бути залежною від превалюючої у суспільстві моделі розвитку та загальної економічної політики. У процесі розвитку економічних відносин можна виділити різні школи та моделі взаємодії економічних суб'єктів, з одного боку, та держави — з іншого. У сучасній економіці України склалася розгалужена, впорядкована і досить складна система взаємодії та впливу держави на аграрну сферу економіки, із суворою теоретичною та науковою складовою. Однак і сьогодні дискусійним залишається питання, чи здатний ринковий механізм без втручання держави забезпечити стабільність функціонування та можливість розвитку в економіці, цілей, завдань, форм та методів спрямованих на регулювання виробничих процесів, що дозволило нам систематизувати за своїми існуючими структурно-логічними схемою модельного функціонування механізм-

му державного етапного регулювання процесів економічного управління [8].

Одним із завдань регулювання аграрного ринку є створення сприятливих умов для прибуткового функціонування виробників сільськогосподарської продукції та посилення їх конкурентоспроможності.

Державне регулювання здійснюється, щоб надати процесам організованого характеру, упорядкувати дії економічних суб'єктів, забезпечити дотримання законів, відстоювати державні та суспільні інтереси. Воно включає прогнозування, планування, фінансування, бюджетування, оподаткування, кредитування, адміністрування, облік, контроль.

ВИСНОВКИ

З урахуванням багатофункціональності аграрної сфери можна виділити кілька категорій аргументів необхідності державного регулювання аграрного ринку:

- по-перше, пов'язані з продовольчою безпекою країни;
- по-друге, обумовлені цінами на продовольство і доходами товаровиробників;
- по-третє, природоохоронні;
- по-четверте, що диктуються необхідністю розвитку сільських територій.

Першу категорію аргументів відстоюють багато вітчизняних економістів. Справді сільське господарство як виробляє продукцію, а й забезпечує продовольчу безпеку, зменшуючи ризики, пов'язані з можливим браком продовольства у майбутньому. Продовольча безпека може реалізуватися лише за умови достатнього рівня розвитку власного аграрного виробництва, здатного забезпечувати продовольчу незалежність.

Аргументи другої групи, які стосуються проблеми цін і доходів сільському господарстві. Специфічні риси цієї галузі зумовлюють нестабільність ціни сільгосппродукцію. Оскільки грошові надходження сільському господарстві змінюються у зворотній пропорції до виходу продукції, то нестабільність цін має коригувати держава у сфері захисту доходів аграріїв, ніж порушувалася збалансованість фінансів і знижувалася купівельна спроможність сільгоспвиробників. У довгостроковому періоді відносні доходи сільських товаровиробників знижуються порівняно з доходами в інших секторах економіки. У такій ситуації державне втручання необхідне відновлення справедливості.

Дві наступні групи аргументів (природоохоронні та пов'язані з розвитком сільських територій) найповніше свідчать на користь державного регулювання аграрного ринку. Існує і безліч інших аргументів на користь застосування механізмів державного регулювання аграрного ринку: боротьба з монополізацією ринку, активізація інноваційних та інвестиційних процесів, недоцільністю залишати на волю стихії виробництво продовольства та забезпечення продовольчої безпеки країни; контролем цінової політики та доходів сільгоспвиробників; проведенням природоохоронних заходів; розвитком сільських територій; боротьбою з монополізацією ринку; активізацією інвестиційної та інноваційної діяльності та ін.

Література:

1. Криленко В.І. Державна підтримка аграрного сектору як складова регуляторної політики держави. Нау-

ковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. 2014. Вип. 6 (1). С. 225—228.

2. Криворук Б.М. Державна підтримка виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Економіка та держава. 2016. № 11. С. 101—104.

3. Лебьодкін К.С. Державна підтримка суб'єктів господарювання малого бізнесу. Економічна теорія та право. 2016. № 2. С. 183—194.

4. Нісходовська О.Ю. Державна підтримка аграрного сектору економіки України. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. 2014. Вип. 22. С. 294—297.

5. Лункіна Т., Павлюк Є. Державна підтримка інтеграції та кооперації в АПК України: зарубіжний досвід та основні напрями. Економіст. 2013. № 4. С. 37—39.

6. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси: монографія / Г.М. Давидов [та ін.]. Кропивницький: Александра М.В. [вид.], 2017. 208 с.

7. Державна підтримка фермерських господарств в Україні та Європейському Союзі: правові аспекти: монографія / О.В. Гафурова, С.І. Сиволицька. Київ: Компринт, 2017. 335 с.

8. Державна фінансова підтримка розвитку сільського господарства / А.С. Шолойко. К.: КОМПРИНТ, 2013. — 125 с.

References:

1. Krylenko, V.I. (2014), "State support of the agricultural sector as a component of state regulatory policy", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, vol. 6 (1), pp. 225—228.

2. Kryvoruk, B.M. (2016), "State support for agricultural production and food: foreign experience and domestic realities", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 101—104.

3. Le'odkin, K.S. (2016), "State support for small businesses", *Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 2, pp. 183—194.

4. Niskhodovs'ka, O.Yu. (2014), "State support of the agricultural sector of Ukraine's economy", *Zbirnyk naukovykh prats' Podil's'koho derzhavnoho ahrarnotekhnichnoho universytetu*, vol. 22, pp. 294—297.

5. Lunkina, T. and Pavliuk, Ye. (2013), "State support for integration and cooperation in the agro-industrial complex of Ukraine: foreign experience and main directions", *Ekonomist*, vol. 4, pp. 37—39.

6. Davydov, H.M. (2017), *Opodatkovannia ta derzhavna pidtrymka sil's'kohospodars'kykh tovarovyrobnykiv: rehional'ni priorityty ta ievrointehratsijni protsesy* [Taxation and state support of agricultural producers: regional priorities and European integration processes], Aleksandrova, M.V., Kropyvnytskyi, Ukraine.

7. Hafurova, O.V. and Syvolots'ka, S.I. (2017), *Derzhavna pidtrymka fermers'kykh hospodarstv v Ukraini ta Yevropejs'komu Soiuzi: pravovi aspekty* [State support of farms in Ukraine and the European Union: legal aspects], Komprynt, Kyiv, Ukraine.

8. Sholoyko, A.S. (2013), *Derzhavna finansova pidtrymka rozvytku sil's'koho hospodarstva* [State financial support for agricultural development], Komprynt, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021 р.

Я. В. Зардова,
аспірант кафедри підприємництва та економіки підприємства,
Університету митної справи та фінансів
ORCID ID: 0000-0001-6805-1128

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.100

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СПЕЦИФІКИ КЛАСИФІКАЦІЇ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

Y. Zardova,
Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship
and Business Economics, University of Customs and Finance

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE SPECIFICITY OF CLASSIFICATION OF CURRENT ASSETS OF ENTERPRISES

Нині, коли економіка України переживає складні часи, існує необхідність ефективного формування та використання оборотних активів підприємств, як найбільш мобільної частини активів підприємств загалом. Адже саме від ефективності використання останніх, залежить платоспроможність, фінансова стійкість, рентабельність, прибутковість. У статті проаналізовано важливість оборотних активів в забезпеченні безперервності процесу суспільного виробництва товарів та послуг. Розглянуто основні нормативні документи, що визначають сутність та склад оборотних активів. Здійснено аналіз дефініцій "оборотні активи" в сучасній економічній літературі та запропоновано власне визначення досліджуваного терміну. Визначено складові частини оборотних активів, що пов'язані між собою і являються складовими частинами виробничого процесу, який не можливий за відсутності однієї із них. На основі дослідження робіт вітчизняних та зарубіжних науковців узагальнено основні класифікаційні ознаки оборотних активів, а також розглянуто характеристики їх окремих складових елементів. Сформовано уточнену класифікацію оборотних активів у сучасній ринковій економіці. Запропоновано напрями удосконалення класифікації оборотних активів на основі виділення окремих груп оборотних активів: за рівнем та видами ризиків вкладених оборотних активів, за ступенем захищеності від інфляції, за ступенем ліквідності, за рівнем прибутковості. Основна увага зосереджена саме на цих класифікаційних ознаках через кризові явища, які відбуваються в економіці України та можуть загрожувати ефективній виробничій та збутовій діяльності підприємств. Така класифікація допоможе зрозуміти, чи зможе підприємство ефективно продовжувати свою діяльність в умовах значної інфляції або неповернення великої суми дебіторської заборгованості, адже це є одними з основних чинників, які впливають на прибутковість та фінансові результати діяльності підприємств.

At present, when Ukraine's economy is going through difficult times, there is a need for effective formation and rational use of current assets of enterprises as the most mobile part of the assets of enterprises as a whole. After all, it is the efficiency of the latter that determines the implementation of production plans, fulfillment of obligations to consumers and suppliers, solvency, financial stability, profitability, and most importantly – providing conditions for further competitive development and prosperity of the enterprise. This article analyzes the importance and necessity of current assets in ensuring the continuity of the process of social production of goods and services. The main normative documents that determine the nature and composition of current assets are considered. An analysis of the definitions of "current assets" in the modern economic literature and proposed its own definition of the term. The components of current assets that are related to each other and are components of the production process, which is not possible in the absence of one of them. Based on the study of the works of domestic and foreign scientists, the main classification features of current assets are generalized, as well as the characteristics of their individual components are considered. An updated classification of current assets in the modern market economy has been formed. The directions of improvement of classification of current assets on the basis of allocation of separate groups of current assets are offered: on level and kinds of risks of the invested current assets, on degree of protection against inflation, on degree of liquidity, on level of profitability. The main attention is focused on these classification features due to the crisis phenomena that occur in the economy of Ukraine and can threaten the efficient production and marketing activities of enterprises. This classification will help to understand whether the company

will be able to continue to operate effectively in conditions of high inflation or non-repayment of large amounts of receivables, as these are one of the main factors influencing the profitability and financial performance of enterprises.

Ключові слова: активи, виробничі запаси, витрати, дебіторська заборгованість, доходи, економічна сутність, оборотні активи, оборотні засоби, оборотний капітал, фінансовий стан підприємства.

Key words: assets, inventories, expenses, receivables, income, economic essence, current assets, current assets, working capital, financial condition of the enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Оборотні активи є одним з найголовніших ресурсів будь-якого підприємства, незалежно від форм власності та методів господарювання. Від їх наявності та ефективного використання безпосередньо залежить процес виробництва продукції, його постійність, безперервність, економічність. За сучасних умов, коли економіка країни переживає не кращі часи, особливої уваги набуває питання раціональної організації оборотних активів, тобто налаштування їх руху з найменшою сумою з метою одержання максимального економічного ефекту. Саме тому необхідно створити такі механізми управління фінансовими ресурсами підприємств, котрі будуть відповідати ринковим умовам господарювання та забезпечувати потенційно можливий рівень платоспроможності, стійкості, ліквідності, рентабельності, прибутковості. Одним з важливих напрямів забезпечення ефективних результатів є створення сучасної системи класифікації оборотних активів за певними видами й ознаками, котра буде, з однієї сторони, віддзеркалювати тенденції в економіці, а з іншої сторони, буде відповідати нормам бухгалтерського обліку та допомагати підприємствам вчасно та швидко реагувати на негативні зміни економічної ситуації в країні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у розробку теоретико-методологічних засад та питань класифікації оборотних активів зробили такі видатні вітчизняні та зарубіжні науковці: О.Я. Базилінська [2], Л.О. Бетехтіна [3], М.Д. Білик [4], І.А. Бланк [5], І.М. Бубняк [6], І.М. Гринюк [7], Є.О. Донін [8], М.А. Дядюк [9], А.А. Мазаракі [10], П.Л. Носов [11], В.К. Орлова [12], Ю.С. Пеняк [13], О.С. Поважний [14], Р.А. Слав'юк [15], Л.Г. Соляник [16], О.С. Філімоненков [17], І.С. Чухно [18], Н.Б. Ярошевич [19] та інші. Проте, не дивлячись на величезну кількість науково-методичних розробок, питання класифікації оборотних активів є достатньо актуальним та потребує подальшого наукового дослідження, оскільки в економіці країни відбуваються постійні зміни, які впливають на фінансові результати підприємства та систему управління активами.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: проаналізувати, узагальнити існуючі підходи до класифікації оборотних активів підприємства та сформулювати уточнену класифікацію оборотних активів у сучасній ринковій економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічна ситуація в країні характеризується спадом виробництва, значними інфляційними процесами, відсутністю стабільності. Все це безпосередньо впливає на зниження фінансових результатів підприємств, а інколи й призводить в загалі до банкрутства останніх. Саме тому підприємці зосереджують свою увагу на ефективному управлінні оборотними активами підприємства, як на найбільш рухомій частині активів.

На думку О.Я. Базилінської, оборотні активи — це активи, що за умови нормальної господарської діяльності підприємства змінюють свою матеріально-речову форму за відносно короткий строк (менше року) [2]. Р.А. Слав'юк стверджує, що оборотні активи — це ресурси, які належать підприємству і які, напевно, буде перетворено на гроші чи використано іншим чином протягом року з дати складання бухгалтерського балансу [15]. Розгорнуте визначення оборотним активам надає І. Гринюк, яка до них відносить ту частину майна, яка використовується протягом одного виробничого циклу і повністю переносить свою вартість на вартість продукції, що виробляється, змінюючи свою натурально-речову форму [7]. На нашу точку зору, оборотні активи — це контрольовані суб'єктом господарювання ресурси, які перебувають у постійному кругообігу з метою забезпечення безперервності виробничого процесу та ліквідності підприємства, що можуть змінювати свою матеріальну форму та переносити свою вартість на вартість готової продукції чи можуть бути перетворені на гроші продовж одного операційного циклу. Загальний склад оборотних активів підприємств наведено в таблиці 1.

Відповідно до визначення оборотних активів підприємства їх можна розподіляти на декілька груп залежно від ознак, які покладені в основу класифікації. Нині відсутня єдина або базова класифікація оборотних активів чи їх складових. Саме тому доцільно розглянути існуючі класифікації, які пропонують нами вітчизняні та зарубіжні науковці. Так само, як і трактування категорії "оборотні активи", можна зустріти безліч класифікацій з різницею класифікаційної ознаки, яка взята за основу. Так, професор І. О. Бланк в основу класифікації оборотних активів, закладає чотири основні ознаки: характер фінансових джерел формування (валові оборотні активи, чисті оборотні активи, власні оборотні активи); вид (запаси сировини, матеріалів, напівфабрикатів, запаси готової продукції, дебіторська заборгованість, грошові активи, інші види оборотних активів); характер

Таблиця 1. Загальний склад оборотних активів

Ознака угруповання	Оборотні активи							
Функціональне призначення	Оборотні виробничі фонди (сфера виробництва)				Фонди обігу (сфера обігу)			
Роль у виробництві	Кошти в запасах		Кошти у виробництві		Готова продукція		Гроші та дебіторська заборгованість	
Укрупнені елементи	Предмети праці	Знаряддя праці (МШП)	Незавершене виробництво	Витрати майбутніх періодів	Готова продукція	Товари	Гроші	Дебіторська заборгованість
Ступінь планування	Нормовані				Ненормовані			

Джерело: систематизовано автором на основі [1; 5].

Таблиця 2. Склад оборотних активів за балансом підприємства

№ п/п	Група оборотних активів	Назва статті активу балансу
1	Матеріальні оборотні активи (запаси)	Виробничі запаси;
		Поточні біологічні активи
		Незавершене виробництво
		Товари
		Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги
		Розрахунки по векселях одержаних
		Розрахунки з бюджетом
		Розрахунки за виданими авансами
		Розрахунки з нарахованих доходів
		Розрахунки з іншими дебіторами
Інші оборотні активи		
2	Грошові кошти	Короткострокові фінансові вкладення
		Кошти в національній валюті
		Кошти в іноземній валюті
Загальна сума оборотних активів		(п.1+ п.2)

Джерело: узагальнено автором на основі [1].

участі в операційному процесі (оборотні активи, які обслуговують виробничий цикл підприємства, оборотні активи, котрі обслуговують фінансовий цикл підприємства); період функціонування (постійна частина оборотних активів, змінна частина оборотних активів) [5]. Ю.С. Пеняк класифікує оборотні активи за наступними ознаками: залежно від функціональної ролі у процесі виробництва (на засоби сфери виробництва та засоби сфери обігу); залежно від матеріально речового складу (активи на виробничі запаси, товари і готову продукцію, грошові кошти та дебіторську заборгованість); залежно від практики планування, контролю та управління (нормовані та ненормовані активи) [13]. Н.Б. Ярошевич виділяє наступні критерії класифікації оборотних активів: залежно від їхньої участі в кругообігу коштів (оборотні виробничі фонди, фонди обігу); залежно від методів планування, принципів організації та регулювання (нормовані, ненормовані); залежно від джерел формування (власні та прирівняні до власних, залучені, інші) [19]. Дуже багато вчених, таких як, І.М. Бубняк [6], П.Л. Носов [11], В.К. Орлова [12], І.С. Чухно [18] класифікують оборотні активи за видами (за елементним складом) на матеріальні запаси (сировини, товарної та готової продукції), дебіторську заборгованість підприємства, грошові кошти та їх еквіваленти та інші. Цей склад активів, проте в більш деталізованому вигляді, наведено в розділі 2 активу балансу підприємства (табл. 2). Тобто варто зазначити, що класифікація за видами, розглянута більшістю вітчизняних та закордонних вчених, співпа-

дає з класифікацією за способом відбиття в балансі підприємства.

Кожне підприємство має різну потребу в деяких видах оборотних активів, що передусім залежить від виду діяльності, а в другу — від галузі, в якій працює та розвивається підприємство. Проте незалежно від виду та роду діяльності підприємства, спільним є те, що для економічного ефективного господарської діяльності, для прийняття об'єктивних управлінських рішень, особливо в кризових умовах, необхідна детальна і точна інформація щодо участі оборотних активів в операційному процесі. Саме тому доцільно буде доповнити існуючі класифікації аналітичними ознаками з метою полегшення управління вказаними активами та з метою швидкого реагування на проблемні ситуації, такі як значне підвищення цін на ресурси через інфляцію, невиконання клієнтами або постачальниками своїх зобов'язань, дебіторська заборгованість тощо. Наведена класифікація є

більш повною, порівняно з попередніми, та дає змогу зрозуміти за якої ознакою відбувається приналежність оборотних активів до тієї чи іншої групи.

Залежно від участі в кругообігу оборотні активи поділяються на оборотні активи у сфері виробництва та у сфері обігу. До оборотних активів у сфері виробництва відносять: сировину, матеріали, паливо, запасні частини, пальне, інші матеріальні цінності, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів. Їх призначення полягає в забезпеченні планомірного й ритмічного процесу виробництва на підприємствах. До оборотних фондів обігу відносять: готову продукцію, кошти на рахунках у банку і у касі підприємств, кошти в розрахунках й ін., тобто активи у грошовій оцінці. Головна їх функція полягає в забезпеченні грошовими коштами цілеспрямованого процесу обігу на підприємствах.

За видами оборотні активи можна поділити на: запаси сировини, матеріалів і напівфабрикатів; запаси готової продукції; дебіторську заборгованість; грошові кошти; інші види оборотних активів. Запаси сировини, матеріалів і напівфабрикатів характеризують кількість вхідних матеріальних потоків у вигляді запасів, котрі забезпечують безперебійну виробничу діяльність підприємства. Запаси готової продукції показують поточну кількість вихідних матеріальних потоків у вигляді запасів виробленої продукції, котра призначена для реалізації підприємством. Також інколи до складу цих активів включають незавершене виробництво, скориговане на коефіцієнт його завершеності за окремими видами

Рис. 1. Класифікація оборотних активів за сферами використання

Джерело: розроблено автором на основі [1—19].

продукції. Дебіторська заборгованість складається з грошових коштів, які винні підприємству та представлені фінансовими зобов'язаннями юридичних та фізичних осіб по розрахунках за товари, послуги, роботи, видані аванси тощо. До грошових коштів відносять залишки грошових коштів у національній, а також в іноземній валюті; короткострокові фінансові вкладення. До інших видів оборотних активів належать оборотні активи, котрі не включають до складу попередніх груп

активів. Така класифікаційна ознака присутня в більшості вітчизняних науковців, як-от: Л.О. Бетехтіна [3], Ю.С. Пеняк [13], О.С. Поважний [14].

Якщо класифікувати оборотні активи за їх складом у баланс підприємства, то варто виділити: запаси; дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги; грошові кошти та їх еквіваленти. Запаси включають: товари, що були придбані та зберігаються для перепродажу, до складу яких відносять землю та іншу неру-

хомість, придбану для перепродажу; готову вироблену продукцію; незавершене виробництво підприємства; основні та допоміжні матеріали для використання у процесі виробництва та надання послуг. Дебіторська заборгованість є результатом продажу товарів та надання послуг у кредит. До її складу включають: чисту реалізаційну вартість; дебіторську заборгованість за розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із інших розрахунків, іншу поточну дебіторську заборгованість; поточні фінансові інвестиції. До складу грошових коштів та їх еквівалентів включають суми грошей, що на дату балансу перебувають: у касі; на банківських рахунках; у дорозі; у формі грошових документів; у формі виставлених акредитивів.

З метою планування та контролю оборотні активи за ступенем керованості поділяють на нормовані та ненормовані. Нормовані оборотні активи можна точно визначити та зафіксувати як планові величини. О.С. Філімоненков до них відносить усі оборотні виробничі фонди і частину фондів обігу у вигляді залишків нереалізованої готової продукції. Ненормовані оборотні активи — це ті активи, кількість яких не можна точно встановити або зафіксувати у вигляді нормативу чи планового обсягу. До ненормованих активів належать усі активи в обігу, за винятком готової продукції на складі. Необхідність існування даної класифікації оборотних активів виникає з позиції отримання найкращих результатів при мінімальних затратах [17].

За формами функціонування оборотні активи поділяють на матеріальні оборотні активи та фінансові оборотні активи. До матеріальних включають оборотні активи у вигляді запасів сировини, матеріалів, напівфабрикатів, незавершеного виробництва та готової продукції. До фінансових включають оборотні активи у вигляді грошових коштів, короткострокових фінансових вкладень та дебіторської заборгованості. Таку ж класифікацію підтримує Соляник Л.Г. [16].

За періодом функціонування в оборотних активах виділяють постійну та змінну частину. До постійних оборотних активів відносять частку оборотних активів, котрі потрібні для покриття мінімальних потреб безперебійного виробництва. До змінних оборотних активів відносять частку активів, потреба у яких варіюється під впливом періодичних змін. Проте, на нашу думку, така класифікаційна ознака є більш прийнятною для оборотного капіталу, оскільки: по-перше, постійна його частина формується, в більшості випадків, за рахунок власних джерел, котрі мають довгостроковий або ж необмежений термін використання; по-друге, через те, що змінну частину, відповідно до визначення, складають короткострокові кредити, котрі є джерелами, а не активами, які фінансувати за рахунок постійних позичкових джерел є не вигідно.

За характером джерел фінансування вчені класифікують оборотні активи на: валові оборотні активи, чисті оборотні активи, власні оборотні активи. Валові активи характеризують їх загальну кількість, яка складається як з власного, так і залученого капіталу. Чисті оборотні активи — це активи, які складаються з власного капіталу та довгострокових зобов'язань. Щоб розрахувати суму чистих оборотних активів необхідно від вартості валових оборотних активів відняти суму короткострокових поточних фінансових зобов'язань. До власних

оборотних активів належать активи, котрі складають власний капітал підприємства. Щоб розрахувати суму власних оборотних активів потрібно від суми валових оборотних активів підприємства відняти довгостроковий позиковий капітал, інвестований в оборотні активи підприємства та відняти короткострокові фінансові зобов'язання підприємства.

За швидкістю обігу оборотні активи поділяють на оборотні активи з високою швидкістю обігу, активи з середньою швидкістю обігу, активи з низькою швидкістю обігу. Згідно з думкою А.А. Мазаракі [10], до оборотних активів з високою швидкістю обігу відносять грошові кошти, запаси товарів підвищеного та постійного попиту. До активів з середньою швидкістю обігу відносять запаси матеріальних оборотних активів у межах нормативу, поточні фінансові інвестиції. Активи з низькою швидкістю обігу — це наднормативні матеріальні запаси, дебіторська заборгованість. Класифікація за швидкістю обігу вкрай важлива, адже саме від швидкості обороту залежить наскільки швидко підприємство зможе сплатити свої поточні зобов'язання в конкретний період здійснення операційного циклу.

За ступенем ліквідності, більшість українських вчених, у тому числі М.Д. Білик [4], оборотні активи поділяють на: абсолютно ліквідні оборотні активи, швидко ліквідні оборотні активи, мало ліквідні оборотні активи (запаси ТМЦ). Абсолютно ліквідні оборотні активи — це активи, котрі можуть бути максимально швидко та без додаткових зусиль переведені в грошові кошти (грошові кошти та поточні фінансові інвестиції). Строк їх конверсування приблизно складає до 90 днів. Саме тому, в цю групу можна включити поточну дебіторську заборгованість від постійних покупців, оскільки вони вчасно розраховуються за поставлені товари, здійснені роботи або ж виконані послуги. Швидко ліквідні — це оборотні активи, які для перетворення в готівку потребують певного додаткового часу (товарні запаси, готова продукція, дебіторська заборгованість). До мало ліквідних відносять активи, для перетворення в готівку яких потрібен довготривалий період часу (виробничі запаси підприємства, готова продукція, на яку низький попит та біологічні активи).

Дуже цікавою є класифікація оборотних активів деякими вченими, як-от: М.А. Дядюк [9] на оборотні активи за рівнем їх цінності. З цієї позиції виділяють активи мінімально можливої цінності, середньо можливої цінності, та потенційно високої цінності. До першої групи включають активи, які не можуть бути реалізованими за договірними цінами: дебіторська заборгованість підприємств, що знаходяться у скрутному фінансовому становищі; запаси товарів, що не реалізуються. До другої групи включають оборотні активи, котрі можуть бути реалізовані без збитку для підприємства: надійна короткострокова дебіторська заборгованість, а також товарні запаси стійкого попиту. До останньої групи варто включити оборотні активи, ціна на які підвищується в умовах інфляції в зв'язку з існуючим попитом на них.

У нинішніх умовах, коли економіка країни знаходиться в кризовому стані, актуальності набуває класифікація оборотних активів за рівнем ризику та за видами ризиків. Коли розглядаються оборотні активи за рівнем ризику, то до уваги береться фінансовий ризик, тобто ризик втра-

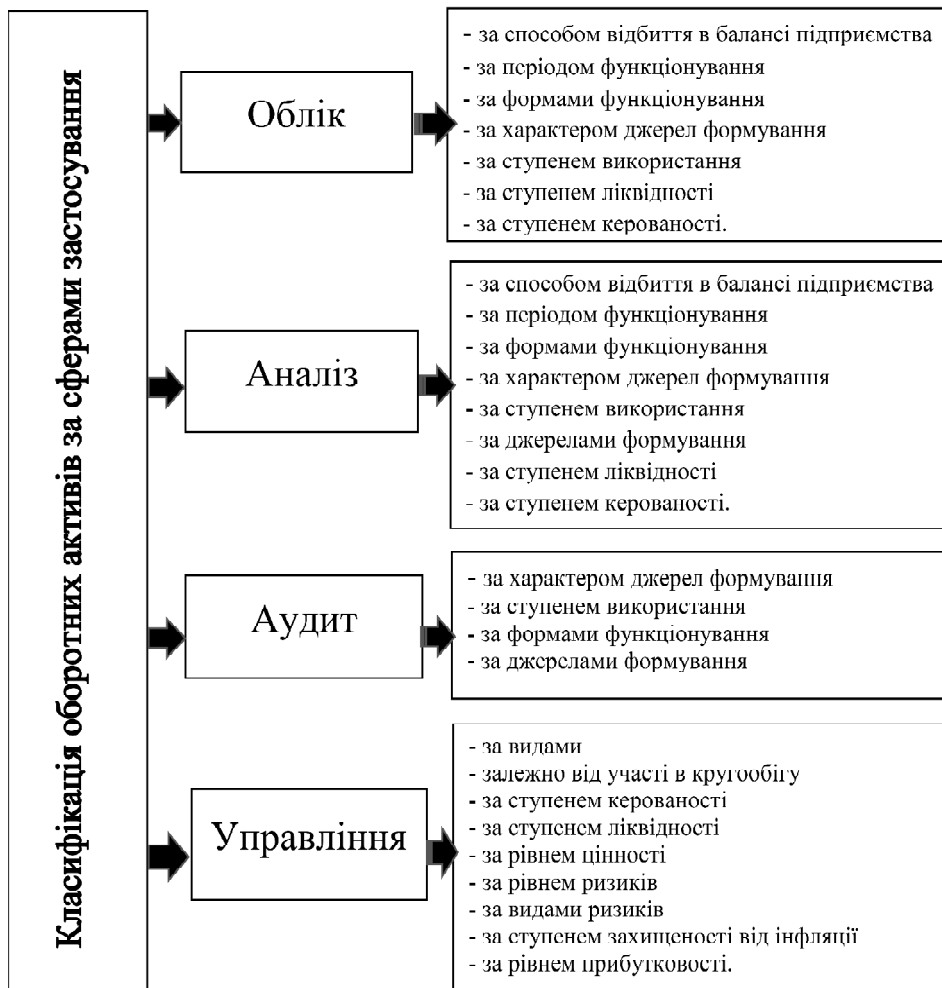

Рис. 2. Класифікація оборотних активів за сферами використання

Джерело: узагальнено автором.

ти ліквідності. З цієї точки зору, всі категорії ризику варто звести до трьох груп: виправданий ризик, підвищений ризик, неприпустимий ризик. Якщо за критерій брати види ризиків, котрі характерні для різних складових елементів оборотних активів, то, наприклад, для товарних запасів є ризик можливої не реалізації та природних втрат; для дебіторської заборгованості — ризик неповернення боргів; для грошових коштів та їх еквівалентів — ризик втрати своєї вартості за рахунок інфляції [8].

Оскільки інфляція є тим явищем, яке характерне для кожної економіки, а за нинішніх тенденцій, характерною буде ще довготривалий період часу, то оборотні активи також варто розподіляти за ступенем захищеності від інфляції. З цієї точки зору варто виділити активи, які захищені від інфляційного знецінення (захищена дебіторська заборгованість, матеріальні оборотні активи, валютні кошти, ефективні фінансові інвестиції) та активи, які є не захищеними від інфляції (грошові кошти в національній валюті, незахищена дебіторська заборгованість, неефективні фінансові інвестиції).

Одним з основних показників, який характеризує ефективність господарської діяльності підприємства є прибуток. Тому вважаємо доцільним розподіляти оборотні активи за рівнем прибутковості. З цих позицій варто виділити високоприбуткові оборотні активи, середньоприбуткові оборотні активи, неприбуткові оборотні

активи та збиткові. Високоприбуткові оборотні активи — це депозити та поточні фінансові інвестиції. Середньоприбуткові — це готова продукція, дебіторська заборгованість. До неприбуткових оборотних активів варто включити запаси товарно-матеріальних ресурсів, готову продукцію з низьким попитом, грошові кошти. Збиткові оборотні активи — це ті запаси товарно-матеріальних ресурсів, кількість та якість яких зменшується, під час зберігання. Сюди ж слід віднести безнадійну заборгованість. Для підприємства є небезпечним існування великої кількості збиткових оборотних активів, адже це може призвести до втрати ним платоспроможності, і в результаті до банкрутства. Тому важливо детально відстежувати цю групу активів та вживати заходів для зменшення їх кількості.

Отже, підсумовуючи характеристику наведених класифікацій на основі виділених різними науковцями критеріїв оборотних ак-

тивів та власної точки зору стосовно деяких класифікаційних ознак оборотних активів, зазначимо їх класифікацію відповідно до сфер, де вони можуть застосовуватися: облік, аналіз, аудит, менеджмент (рис. 2).

Класифікація оборотних активів за сферами застосування має важливе значення для підвищення ефективності господарської діяльності. Адже вміння вірно відносити активи до певних груп дає змогу вчасно визначити слабкі ланки та виправити можливі недоліки.

Отже, проведені дослідження свідчать, що економічно обгрунтована класифікація оборотних активів має наукове та методичне значення, оскільки дає можливість сформулювати конкретну систему знань про сутність оборотних активів, облік та аналіз їх руху для ефективного управління ними. Також у цьому аспекті простежується і прикладне значення класифікації оборотних активів, за допомогою якої можна вдало та ефективно організувати бухгалтерський облік, швидко і вчасно реагувати на негативні економічні ситуації у вигляді значної інфляції або неповернення дебіторської заборгованості, тобто вчасно приймати управлінські рішення у відповідь на кризові явища економічної ситуації. Узагальнення дослідженого матеріалу дає можливість стверджувати, що ретельне теоретико-методологічне дослідження категорії оборотних активів, правильне розуміння його сутності та класифікаційних ознак мають ґрунтовне наукове та практичне значення.

Література:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звертання 11.11.2021).
2. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. К.: ЦНЛ, 2009. 328 с.
3. Бетехтіна Л.О. Економічна сутність оборотного капіталу підприємства. Бізнес-навігатор. 2009. № 1 (16). С. 74—77.
4. Білик М.Д., Павловська О.В., Притуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. Фінансовий аналіз: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 592 с.
5. Бланк И.А. Управление прибылью. Москва: Ника-Центр, 2007. 768 с.
6. Бубняк І.М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: Омега, 2009. 120 с.
7. Гринюк І. М. Економічна сутність оборотних активів та їх типологія. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2016. Vol. 2. № 4. Pp. 64—74. URL: www.are-journal.com. (дата звертання 11.11.2021).
8. Донін Є.О. Особливості сучасних підходів щодо специфіки класифікації оборотних активів підприємства. Економіка і організація управління. 2018. № 1. С. 75—85.
9. Дядюк М. А., Васильєва В.В. Оборотні активи як об'єкт управління у процесі розробки та прийняття господарських рішень. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2012. Вип. 1 (1). С. 263—271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1 (дата звертання 11.11.2021).
10. Мазаракі А.А., Лагутін В.Д., Герасименко А.Г. Внутрішня торгівля України: монографія. Київ: КНТЕУ, 2016. 864 с.
11. Носов П.Л. Сучасна класифікація оборотних активів. Економіка і держава. 2008. № 7. С. 43—46.
12. Орлова В. К., Орлів М. С., Хома С. В. Фінансовий облік: навч. посіб. Івано-Франківськ: Факел, 2009. 509 с.
13. Пеняк Ю.С. Формування та ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств: автореф. дис.канд. екон. наук: 08.00.04. Харків, 2010. 20 с.
14. Поважний О.С., Крамзіна Н.О., Кваша Ю.В. Особливості визначення сутності та складу поняття "оборотні активи". Економічний простір. 2008. № 12/2. С. 41—52.
15. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: навч. посіб. Луцьк: Вежа, 2001. 460 с.
16. Соляник Л.Г. Управління оборотними активами та джерелами їх фінансування на промисловому підприємстві: автореф. дис.канд. екон. наук: 08.04.01. Донецьк, 2006. 26 с.
17. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 328 с.
18. Чухно І.С. Визначення економічної сутності поняття "оборотні активи підприємства". Регіональна економіка. 2008. № 6. С. 62—69.
19. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємств: навч. посіб. К.: Знання, 2012. 341 с.

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "Accounting Regulation (Standard) 1 "General Financial Reporting Requirements", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 11 November 2021).
 2. Basilinska, O. Ya. (2009), *Finansovyi analiz* [Finance analysis], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine.
 3. Betehtina, L. O. (2009), "The economic essence of working capital of the company", *Biznes-navigator*, vol. 1 (16), pp.74—77.
 4. Bilik, M.D. and Pavlovskya, N.M. (2005), *Finansoviy analiz* [Financial analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 5. Blank, Y.A. (2007), *Upravlenye prybylyu* [Profit management], NykaTsentr, El'ha, Moscow, Russia.
 6. Bybniak, I. M. (2009), *Finansovyi menedzhment* [Finance management], Omega, Kyiv, Ukraine.
 7. Hryniuk, I. (2016), "Economic essence of current assets and their typology", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 2, no. 4, pp. 64—74, available at: www.are-journal.com. (Accessed 11 November 2021).
 8. Donin, E. O. (2018), "Features of modern approaches to the specific classification of current assets of the enterprise", *Proceedings of the Economics and organization of management*, vol. 1, pp. 75—85.
 9. Dyadyuk, M.A., Vasilieva, V.V. (2012), "Revolving assets as an object of management in the process of developing and adopting business decisions", *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 1 (1), pp. 263—271.
 10. Mazaraki, A.A. Lagutin, V.D. and Gerasimenko, A.G. (2016), *Vnutrishnja torhivlja Ukraïni* [Internal trade of Ukraine], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
 11. Nosov, P. L. (2008), "Modern classification of current assets", *Ekonomika i dergava*, vol. 7, pp. 43—46.
 12. Orlova, V. K., Orliv, M. S. and Homa, S. V. (2009), *Finansovyi oblik* [Finance accounting], Fasel, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
 13. Penyak Yu. S. (2010), "Formation and efficiency of working capital of agricultural enterprises", Ph.D. Thesis, Economics and management of enterprises, Kharkiv, Ukraine.
 14. Povazhnii, O. S., Kramzina, N. O., and Kvasha, Yu.V. (2008), "Features of defining the essence and composition of the concept of "current assets", *Ekonomichnii prostir*, vol. 12, pp. 41—52.
 15. Slaviuk, R. A. (2001), *Finansy pidpryemstv* [Finance of enterprises], RVV "Vezha", Lutsk, Ukraine.
 16. Solianyuk, L. H. (2006), "Management of working assets and sources of their financing at an industrial enterprise", Ph.D. Thesis, Finance, money circulation and credit, Donetsk, Ukraine.
 17. Chukhno, I. S. (2008), "Determining the economic substance of the term "current assets of the enterprise"", *Regionalna ekonomika*, vol. 6, pp. 62—69.
 18. Filimonenkov, O. S. (2004), *Finansy pidpryemstv* [Finance of enterprises], MAUP, Kyiv, Ukraine.
 19. Yaroshevich, N. B. (2012), *Finansy pidpryemstv* [Finance of enterprises], Znannia, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.*

УДК 32: [343. 97: 351. 862. 4 (477)]

*О. П. Постельжук,
к. і. н., доцент, доцент кафедри політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-7123-7908*

*Л. І. Валюх,
к. і. н., доцент, доцент кафедри політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-0212-5400*

*Г. Я. Невинна,
к. і. н., доцент, доцент кафедри політичних наук,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0003-3832-6690*

*Р. Ю. Михальчук,
к. і. н., доцент, доцент кафедри всесвітньої історії,
Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0001-9313-4830*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.107

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНА ЗЛОЧИННІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІНИ БЕЗПЕКОВОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНИ

*O. Postel'zhuk,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Political Sciences, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine
L. Valiukh,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Political Sciences, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine
H. Nevyinna,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Political Sciences, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine
R. Mykhalchuk,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of World History, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine*

TRANSNATIONAL CRIME AND NATIONAL SECURITY: THE NEED TO CHANGE SECURITY PARADIGMS IN UKRAINE

Досліджено основні загрози від Транснаціональної організованої злочинності (ТОЗ) для національної безпеки України в контексті здійснення нею протиправної діяльності. З'ясовано, що її кримінальні суб'єкти здатні справляти відчутний вплив на процес прийняття політичних рішень у системі державного управління. Означена структурна архітектура та визначена інструментальна конфігурація основних компонентів, завдяки яким може реалізовуватися транснаціональна злочинність. Визначені причини успішної функціональності Транснаціональних кримінальних акторів (ТКА) у контексті здійснення ними міжнародної протиправної діяльності. З'ясовано, що системне дотримання герметичності у сфері національної безпеки, гарантуватиме можливість безперервного економічного розвитку української держави на інноваційних засадах зі збереженням національного суверенітету в умовах наявності транснаціональних загроз.

The article deals with the specifics of transnational crime as a global phenomenon that emerged within the global economy. Transnational crime is a consequence of not only the bureaucratized system of public administration, but also of the economic interdependence of countries due to the emergence of international trade, rapid spread of new technologies, development of international financial and payment systems, transformation of communication system, movement of human and intellectual capital and rapid escalation of military-economic confrontation between super powers.

The research has shown that financially and technologically dominating transnational corporate groups, as well as super powers, skillfully use cyberspace to weaken national governments. The reason for the activity of transnational organized crime in Ukraine is the imperfection of current legislation.

Transnational organized crime is the latest threat to Ukraine's sovereignty, as it has great destructive potential. The main components through which transnational organized crime can be realized are identified.

Professionally using legal, financial, economic and political tools, possessing significant human resources, its criminal subjects are able to systematically increase their influence on the national economy and political elites of the state. This can pose a potential threat of the loss of political and power subjectivity by national elites and lead to the changes in the foreign affairs, national, educational and defense policy, and so on.

The process of developing the new security paradigm is practically impossible without the formation of new, more adapted to modern transnational threats, security institutions, mechanisms and tools already used by technologically advanced Western countries, which modernize the security policy in this area, move to new, political, legal and force principles for overcoming this type of threat. Adherence to the principles of leak-proof and evolutionary development of the Ukrainian national security will guarantee the possibility of preserving the state sovereignty and continuous economic development.

Ключові слова: ТОЗ, ТКА, національна безпека, кібербезпека, міжнародні актори, кримінальні суб'єкти, Європейський Союз (ЄС).

Key words: transnational organized crime, national security, cyber-safety, international actors, criminal subjects, transnational criminal actors, European Union.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення управлінської транснаціональної корпоративної культури змінило підходи до розуміння національно-безпекових парадигм. Володіючи глибоким потенціалом проникнення, транснаціональні актори поетапно набирають соціально-економічної суб'єктності, стаючи впливовим гравцем у політичній системі національних держав. Трансформуючи національне законодавство країн у напрямі реалізації своїх глобальних проєктів, вони розгерметизовують безпекові параметри їх державницького суверенітету, створюючи, тим самим, штучні шлюзи, через які проникають й інші міжнародні суб'єкти — ТКА.

Реагуючи на порушення безпекової герметичності, державний апарат змушений коригувати безпекову парадигму в напрямі її осучаснення, що потребує значного збільшення фінансових асигнувань у різні сфери національної безпеки — від прикордонної, оборонної, кібербезпеки тощо, до сукупності певних політичних заходів, які спрямовані на каналізацію таких загроз. Впровадження еволюційних безпекових концептів тех-

нологічного посилення (наприклад, кібернетичної безпеки армії, цифрове переоснащення різних контрозвідувальних управлінь, у тому числі, фінансової розвідки та подальше розгортання сучасних кібервійськ), гарантуватиме функціональність безпекового бар'єру, а також подальшу безперервність процесу розвитку технологізації економіки на новітніх, інноваційних засадах і сфери національної безпеки та системи державного управління загалом.

ОБГРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність формування новітнього внутрішнього безпекового середовища Україною є наслідком відчутного послаблення держави, у зв'язку з гібридною військовою агресією з боку Росії. Використовуючи мілітарний транснаціональний "елемент", Російська Федерація (РФ) прагне геополітично та економічно домінувати в регіоні. Формування новітньої безпекової парадигми Україною, потребує врахування військово-економічного та інформаційно-комунікаційного потен-

ціалу РФ. Оскільки це дозволить мінімізувати можливість Росії із задіяння таких структур, які проникають у різні управлінські сфери держави, тим самим, системно послаблюючи її. Саме вироблення новітніх безпекових механізмів для протидії таким міжнародним кримінальним акторам є ключовим завданням національних еліт, що прагнуть досягнути безпекового оптимуму.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутнісної функціональності транснаціональних акторів у контексті здійснення ними міжнародної протиправної діяльності. Завданням — визначення загроз, які може нести транснаціональна організована злочинність для національної безпеки України в контексті існуючої безпекової парадигми.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Транснаціональна організована злочинність (ТОЗ) є предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених, серед яких В. Буркаль [5], Г. Жаровська [13], М. Вербенський [6], І. Рудницький [23], А. Дорошенко [10], К. Марисюк [17], М. Микієвич [18], В. Попко [21], О. Тронько [28], С. Філіпов [29], О. Столярський [26] тощо. Серед західних дослідників, варто відмітити доробки М. Moore [34], М. Kleiman [33], L. Shelley [37], J. Richards [35], A. Bossard [31], R. Godson, W.J. Olson [32] тощо.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Транснаціональна злочинність як явище світового характеру, постала в умовах глобальної економіки. У своїй функціонально-управлінській основі, вона складається з різних компонентів та інструментів фінансового, політичного та [напів]мілітарного характеру, володіючи широким діапазоном можливостей, в якому можуть перебувати його кримінальні суб'єкти. Транснаціональна злочинність можлива лише за умови деформації інститутів державної влади у їх управлінському сегменті та слабкості розвідувально-силового блоку національних держав, а також неспроможності міжнародних організацій, виробити ефективні інструменти для боротьби з її суб'єктами. Архітектура ТОЗ складається із багаторівневої, централізовано-організаційної структури й уразі необхідності, отримує кваліфікований юридичний супровід, який і забезпечує їй неабияку живучість та практичну функціональність [1, с. 187].

Означення структурно-функціонального та управлінського компоненту потенціальності ТОЗ фахово здійснила Г. Жаровська, яка вважає "частину суб'єктів транснаціональної організованої злочинності симбіозом... злочинних організацій і держави, яка через свої органи використовує злочинні кошти, способи й види діяльності для досягнення власних цілей..." [11, с. 191]. Їхня кримінально-функціональна структура, побудована за новітнім принципом Транснаціональних корпоративних груп (ТКГ), управлінським алгоритмом яких є мінімізація затрат при максималізації прибутків. Становлення та розвиток ТОЗ, тому й розглядається як "комплексний процес раціональної реорганізації в міжнародному масштабі злочинних підприємств, які аналогічно реорганізації легальних господарських операцій в еко-

номічні..." [19, с. 105], прагнуть напівлегально функціонувати, уникаючи (омінаючи) фіскального та правового контролю з боку державного апарату й світової політичної системи [2, с. 200].

ТОЗ означається різним сегментом у своїх кадрових (етнічні, національні, релігійні групи), фінансових (офшори, фірми-прокладки, конвертаційні центри, дочірні компанії, банки), мілітарних (приватні військові компанії, терористичні групи, криміналітет) активах, що володіють міжнародними спроможностями в області реалізації вузькокорпоративних інтересів як кримінальним, так і [напів]законним шляхом. Причиною їх успішності слугує оперативність у можливостях швидкого кадрового відновлення через бідність, національну "толерантність", відмінну організованість через управлінську структурованість і високий рівень адаптації її кримінальних суб'єктів до правових механізмів, які створенні для боротьби з ними [11, с. 192].

Транснаціональна злочинність є наслідком не лише забюрократизованої системи державного управління, але й економічної взаємозалежності держав унаслідок появи міжнародної торгівлі, стрімкого поширення новітніх технологій (інтернету, мобільного зв'язку, швидкості поширення інформації тощо), становлення міжнародних фінансових і платіжних систем, трансформації системи комунікації (її глобальність), трудової міграції, руху людського й інтелектуального капіталу чи стрімкого загострення військово-економічного протистояння між державами-гегемонами [4, с. 25].

Однак, не дивлячись на те, що "міжнародна злочинність формується під впливом протизаконної практики та переважно розглядається, як загально-кримінальне явище" [4, с. 11], ТОЗ несе потенційну небезпеку політичній, економічній, правоохоронній та управлінській сфері держави [14, с. 34]. Оскільки, вона продукує слабкість в національних середовищах політичних еліт (через можливість її суб'єктами корумпувати та скомпрометувати управлінський апарат) [28, с. 53], а також здатністю її "різними етнічними елементами" [24, с. 193] готувати необхідне "тло" для військової агресії, вмінням налагоджувати сучасну транспортну інфраструктуру для обігу міжнародного наркотрафіку та контрабанди, організувати торгівлю зброєю, людськими органами та людьми [36, с. 13]. Водночас кримінальні суб'єкти ТОЗ вміло проникають в економіку держави (використовуючи відмінності кримінально-процесуального правосуддя між країнами) за допомогою "корупції та насилля" [15, с. 115]. Тим самим вони руйнують і деформують її фінансові та правові інститути, правоохоронні органи тощо, водночас розбалансовують управлінський апарат через його системну криміналізацію.

Торгівля людьми на транснаціональному рівні є значною проблемою XXI ст., враховуючи її масштаби. Такий вид злочину пов'язаний, насамперед з фізичною, сексуальною чи інтелектуальною експлуатацією людей і не кваліфікується (згідно міжнародного законодавства) як просто незаконний перетин державного кордону інших держав. Наприклад, лише протягом 2006—2015 рр. — стверджує С. Філіпов, "кількість передбачуваних жертв потенційно зросла у всіх країнах ЄС" у декілька разів [28, с. 51].

Торгівля людьми є значущою проблемою й для України, позаяк згідно "Глобального індексу рабства",

кількість українців, які стали жертвами транснаціональної работоргівлі сягає щонайменше 300 тисяч осіб [9]. Такий статус-кво, ускладнює демографічну ситуацію в Україні та потенційно формує виклики для національної безпеки, серед яких: 1) відсутність сталого економічного розвитку та технологічної інноваційності економіки; 2) продукування кризи у правоохоронній та контррозвідальній сфері; 4) підлив міжнародного авторитету та політичного іміджу країни; 5) складність подальшої охорони та оборони державного кордону України; 6) формування в українців відчуття байдужості з боку політичної влади держави.

Кіберпростір займає окреме місце у сучасному дискурсі розуміння безпекової парадигми на транснаціональному рівні. Його особливість полягає в тому, що він не потребує територіальної бази для можливості скоєння міжнародного злочину суб'єктами ТКА [2, с. 200]. Транснаціональна кіберзлочинність означається через кібератаки на енергетичні, фінансові та банківські державні установи, фінансові злочини, використання з метою сексуальної експлуатації жінок і дітей у віртуальній мережі тощо [29, с. 119].

Саме від кібератак на енергетичні об'єкти в 2015—2016 рр., Україна понесла найбільші фінансові втрати, будучи неготовою до ведення сучасних кібервійн. Йдеться про "Масовий координований кібернапад", що здатен зупинити роботу органів державної влади, режимних об'єктів, вивести з ладу інформаційну та енергетичну інфраструктуру, заблокувати автоматизовані системи управління в лавах Збройних сил України тощо [8].

Мілітаризація кіберпростору є наслідком економічного та технологічного суперництва не лише між США та членами BRICS — Китаєм, Росією, Бразилією, Індією, ЮАР, але й міжнародними транснаціональними акторами, що займають лідируючі фінансові позиції в списку Fortune Global 500, загальна сукупність активів яких на сьогодні складає десятки трлн дол., що в декілька разів може перевищувати військовий бюджет США [30].

Фінансово й технологічно домінуючи, транснаціональні корпоративні групи (як і держави-гегемони водночас), вміло використовують кіберпростір для послаблення національних урядів. Оскільки він є напроцуд ефективною латентною формою для міждержавної конкуренції у різних сферах соціально-економічної діяльності. Навіть технологічно розвинуті країни потерпають від такого стилю ведення міжнародної політики. У 2021 р., лише в США сотні компаній зазнали кібернападу з боку ТОЗ, а чимало з них (через кіберпіратство) зазнали мільйонних збитків у доларовому еквіваленті (наприклад, Apple, JBS, Acer, Colonial Pipeline, Kaseya, Sol Oriens тощо). Кібернападу зазнало й Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), а у 2016 р. Національний комітет Демократичної партії. США та Великобританія звинувачують у кібератаках РФ і Китай, які створивши надсучасні кібервійська, використовують їх через ТОЗ, камуфлюючи під самостійні хакерські групи (Sodinokibi, DarkSide, REvil) [27].

Факторною причиною такої активності ТОЗ в Україні є недосконалість чинного законодавства у сфері закріплення ознак транснаціональної організованої злочинності та транснаціональних злочинних організацій,

що не надає можливість їх чітко виокремити з-поміж інших видів злочинних проявів і суміжних злочинних утворень..." [17, с. 489]. Водночас невідповідність нормативно-правової бази України міжнародним стандартам щодо запобігання кримінальній діяльності ТОЗ (особливо у сфері митного контролю, наприклад) й надає можливість її кримінальним суб'єктам, розглядаючи Україну як сприятливе поле для реалізації "перспективних сфер та напрямів транснаціональної злочинної діяльності" [19, с. 105].

Щоб вирішити проблему існування ТОЗ у континентальній Європі, ЄС створив нормативно-правову та інституційну базу задля вироблення новітніх механізмів з ліквідації діяльності її кримінальних суб'єктів [18, с. 7]. Оскільки економічні збитки, які завдаються діяльністю міжнародної організованої злочинності, сягають десятків мільярдів доларів на рік. Наприклад, серед основних інституціональних механізмів такої протидії, можна назвати HEUNI (Європейський інститут із запобігання злочинності й контролю над нею, що заснований у 1981 р. [7, с. 8], CDPC (Європейський комітет з проблем злочинності) [7, с. 9], а також Програму Організації Об'єднаних Націй (ООН) 1991 р. по "боротьбі зі злочинністю і кримінального правосуддя" [25, с. 393].

Україна теж формує сучасні нормативно-правові механізми для боротьби з ТОЗ, посилюючи свій безпековий блок (розвідку, контррозвідку, реформуючи Службу безпеки України (СБУ) та Міністерство внутрішніх справ (МВС), зрештою трансформуючи кримінально-процесуальне законодавство. Формою таких ініціатив є ратифікація Верховною Радою України (ВРУ) "Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, де законодавчо визначено (у ст. 1), що "Мета цієї Конвенції полягає у сприянні співробітництву в справі більш ефективного попередження транснаціональної організованої злочинності та боротьби з нею" [16].

Як стверджує В. Попко, "злочинність транснаціонального кримінального діяння має бути встановлена джерелами міжнародного права й національним законодавством" [20, с. 139—140] України водночас. Оскільки, кримінальні злочини такого рівня кваліфікуються як "кримінально каранні діяння", відповідальність за які передбачається саме національним законодавством (незважаючи на те, в якій країні/країнах був здійснений той чи інший вид злочину), зміни в підходах до вирішення цієї проблеми є вкрай нагальним питанням [29, с. 118].

В умовах завершення "старого" розуміння процесу глобалізації (Даоської системи) та гіперактивним наступом нової технологічно-цифрової епохи, транснаціональна організована злочинність трансформується у новітні конфігураційні моделі. Враховуючи інструментальну компоненту ТОЗ у реалізації своєї кримінальної діяльності через примус, насильство, корупцію тощо [2, с. 200], її оптимумом є зосередження уваги на тих країнах, де простежується невідповідність національного законодавства транснаціональним загрозам, а також слабкість національних еліт через свою корумпованість і забюрократизованість, економічну відсталість держави, внутрішні національні й конфесійні протиріччя, громадянську війну чи ведення країною бойових дій.

Прагнучи економічно й технологічно домінувати у тому чи іншому регіоні (з метою нарощування своїх

фінансових спроможностей), ті, чи інші країни, корпорації, дочірні компанії тощо, латентно вдаються до послуг міжнародних кримінальних суб'єктів. Останні можуть застосовувати широкий інструментальний діапазон можливостей (від кримінальних, корупційних, технологічних і кібернетичних до напівмілітарних), яких позбавлена легітимна влада чи легальний економічний сектор. Держави, можуть, наприклад, використовувати приватні військові компанії ("Watchguard International" — Великобританія, "Blackwater Security Consulting" — США, ПВК "Вагнера" — РФ) як засіб нарощування своїх потенційних спроможностей у тій чи іншій сфері [3].

Свою вразливість перед ТОЗ Україна продемонструвала навесні 2014 р., коли, фактично, виявилася неспроможною захистити свої кордони та державний суверенітет, втративши, при цьому, понад 7 % своєї території та 20 % ВВП [22]. Використовуючи різний транснаціональний злочинний елемент, РФ вміло направляла та скеровувала його (підсилюючи своїми окремими кадровими підрозділами та військовими радниками) на розпалювання національної ворожнечі та руйнацію територіальної цілісності України. Як стверджує Г. Жаровська, "...незважаючи на велику кількість органів, які за своїми функціональними обов'язками мають боротися з транснаціональною злочинністю, успіхи цієї боротьби є сумнівними, а реальні результати зусиль правоохоронної системи викликають занепокоєння (оскільки — О.П.) ...державна фактично опинилася беззахисною перед посяганням транснаціонального злочинного елемента на національну безпеку України..." [12, с. 477].

ВИСНОВКИ

Отже, транснаціональна організована злочинність є новітньою загрозою для суверенітету України, оскільки має великий руйнівний потенціал. Фахово користуючись юридичним, фінансово-економічним та політичним інструментарієм, володіючи значними людськими ресурсами, її кримінальні суб'єкти (вміло організовані та керовані) здатні до системного нарощування свого впливу на національну економіку та політичні еліти держави. Це може становити потенційну загрозу втрати політичної та владно-управлінської суб'єктності національними елітами та призвести до зміни ними зовнішньо-політичного курсу, національної, освітньої, безпеково-оборонної політики тощо.

Процес конструювання новітньої безпекової парадигми, практично не можливий без формування нових, більш адаптованих до сучасних транснаціональних загроз безпекових інститутів і механізмів, якими вже користуються технологічно розвинуті країни Заходу. Вони не лише осучаснюють безпекову політику в цій області, але й комплексно переходять на нові, політико-правові та силові принципи подолання такого виду загроз. Тому системне дотримання герметичності та еволюційності національно-безпекового компоненту Україною, гарантуватиме можливість збереження державного суверенітету держави й безперервного економічного розвитку.

Література:

1. Андросович Л.Г. Кримінологічна характеристика організованої злочинності у фінансовій сфері із транснаціональними ознаками. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2019. С. 186—189.

2. Балувев Д.Г. Транснациональные преступные объединения как новый актер в мировой политике. Вестник Нижегородского Университета им. Н.И. Лобачевского. Серия Международные отношения. Политология. Регионоведение. 2004. С. 197—208.

3. Бен Ходжес: "Коли б'ють, треба давати здачі". Інститут просвіти. URL: <https://iprosvita.com/ben-khodzhes-koly-b-iut-treba-davaty-zdachi/>

4. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Паніотов Є.К. Транснаціональна злочинність: криміналістичний аналіз: монографія / За редакцією П.Д. Біленчука. Київ: КИЙ, 2011. 52 с. (Серія "Безпекознавство").

5. Буркаль В.С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Держ. фіскальна служба України, Ун-т Держ. фіскальної служби України. Ірпінь: 2019. 19 с.

6. Вербенський М.Г. Тенденції транснаціональної організованої злочинності в Україні. Право і суспільство. 2010. № 2. С. 101—106.

7. Вонсович О.С. Інституційний вимір боротьби Європейського Союзу з транснаціональною злочинністю як однією із основних загроз європейській безпеці. Грані. № 6 (134). 2016. С. 6—11.

8. День, коли загадкова кібератака паралізувала Україну. BBC NEWS|Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-40511484>

9. Держдеп: Торгівля людьми — гаряча проблема для України. Держдепартамент США оприлюднив доповідь про торгівлю людьми у світі. 20 червня 2019 р. ZN, UA. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/derzhdep-torgivlya-lyudmi-garyacha-problema-dlya-ukrayini-315098_.html

10. Дорошенко А.Д. Фактор транснаціональної злочинності в сучасних міжнародних відносинах: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України Ін-т світ. економіки і міжнар. віднос. Київ, 2003. 24 с.

11. Жаровська Г.П. Наукові підходи до визначення організованої транснаціональної злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 3 (108). С. 187—197.

12. Жаровська Г. П. Організаційні аспекти протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 73. 2014. С. 475—482.

13. Жаровська Г.П. Основні моделі транснаціональних злочинних організацій // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (15). С. 49—60.

14. Жаровська Г.П. Транснаціональна злочинність як реальна загроза національній безпеці України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Вип. 27. Том 3. 2014. С. 33—37.

15. Жаровська Г.П. Транснаціональна злочинність: джерела, ознаки, структура взаємозв'язки. Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 660. 2013. С. 111—117.

16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос). Верховна Рада України / Законодавство України. Документ 995_789. Чинний. Поточна редакція — Ратифікація від 04.02.2004, — підстава 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

17. Марисюк К. Ознаки транснаціональних злочинних організацій. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 861. С. 486—490.
18. Микієвич М. М. Міжнародно-правові засади боротьби із транснаціональною злочинністю в рамках Європейського Союзу. Науковий Вісник Львівського державного університ. внутрішніх справ. № 2. 2008. С. 1—8.
19. Паламарчук Г. Контрабанда — транснаціональний чи трансграничний злочин: визначення поняття. Knowledge, Education, Law, Management. 2020. № 4 (32). Vol. 2. P. 104—108.
20. Попко В. Природа транснаціонального злочину як категорія міжнародного кримінального права: теоретичний аспект. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2019. С. 137—141.
21. Попко В.В. Криміналізація транснаціональних діянь згідно з конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. "Право. Людина. Довкілля". 2019. №. 3. С. 151—158.
22. Проаналізували втрати України через війну на Донбасі та витрати Росії. Донбас реалії. 11 листопада 2019 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/30264799.html>
23. Рудницький І.Л. Особливості виявлення та розслідування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії: 081 — право (галузь знань — 08 Право); Міністерство освіти і науки України, Національний університет "Львівська політехніка". Львів, 2019. 250 с.
24. Скулиш Є.Д., Глушков В.О. Поняття транснаціональної організованої злочинності та її співвідношення з тероризмом. Право і суспільство. № 2. 2012. С. 190—194.
25. Столярський О.В. Вплив універсальних інституцій на протидію транснаціональній організованій злочинності. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 74. С. 392—396.
26. Столярський О.В. Доктринальне визначення поняття транснаціональної організованої злочинності в міжнародному кримінальному праві. Альманах міжнародного права. 2014. Вип. 6. С. 110—118.
27. Транспортная компания США обвинила Китай в кибератаке на метро Нью-Йорка. Интерфакс. URL: <https://www.interfax.ru/world/776908>.
28. Тронько О.В. Оцінка загроз транснаціональної організованої злочинності. Альманах міжнародного права. Вип. 20. Одеса, 2018. С. 48—58.
29. Філіпов С. О. Протидія транснаціональній злочинності: кластерна модель. Правова держава. 2018. Вип. 31. С. 115—123.
30. Fortune Global 500: вперше китайських компаній у рейтингу більше, ніж американських. URL: <https://mind.ua/news/20200049-fortune-global-500-vpershe-kitajskih-kompanij-u-rejtingu-bilshe-nizh-amerikanskih>
31. Bossard A. Transnational Crime and Criminal Law. Chicago. Illinois: the Office of International Criminal Justice, the University of Illinois at Chicago, 1990. 155 p.
32. Godson R., Olson W. J. International Organized Crime. Society, 1995. Vol. 32. Issue 2. P. 18—29.
33. Kleiman M. Organized Crime and abuse control. Major Issues in Organized Crime Control. Washington: US Government Printing Office, 1987. PP 153—167.
34. Moore M. Organized Crime as a Business Enterprise. Major Issues in Organized Crime Control. Washington: US Government Printing Office, 1987. P. 51—64.
35. Richards J.R. Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering. CRC Press LLC, 1999. 344 p.
36. Serious and organized crime Threat assessment. Crime in the age of technology. European Police Office 2017. 60 p.
37. Shelley L. The Threat to World Order. Journal of International Affairs, 1995. Vol. 48. № 2. PP. 463—489.

References:

1. Androsovyh, L. G. (2019), "Criminological characteristics of organized crime in the financial sphere with transnational characteristics", Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, vol. 1, pp. 186—189.
2. Baluev, D. G. (2004), "Transnational criminal associations as a new actor in world politics", Vestnyk Nyzhegorodskogo Unyversyteta ym. N. Y. Lobachevskogo. Seryya Mezhdunarodnye otnoshenyya. Polytologyia. Regyonovedenye, vol. 4, pp. 197—208.
3. Xodzhes, B. (2021), "When they are beaten, they must surrender", available at: <https://iprosvita.com/ben-khodzhes-koly-b-iut-treba-davaty-zdachi/> (Accessed 05 Nov 2021).
4. Bilenchuk, P. D., Kofanov, A. V., Kobylyanskyj, O. L. and Paniotov, Ye. K. (2011), Transnacionalna zlochynnist: kryminalistychnyj analiz [Transnational crime: forensic analysis], KYJ, Kyiv, Ukraine.
5. Burkal, V. S. (2019), "Countering transnational organized crime in the economic sphere", Ph.D. Thesis, Criminal law and criminology; criminal executive law, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpen, Ukraine.
6. Verbenskyj, M. G. (2010), "Trends in transnational organized crime in Ukraine", Pravo i suspilstvo, vol. 2, pp. 101—106.
7. Vonsovyh, O. S. (2016), "The institutional dimension of the European Union's fight against transnational crime as one of the main threats to European security", Grani, vol. 6 (134), pp. 6—11.
8. BBC NEWS in Ukraine (2021), "The day when a mysterious cyberattack paralyzed Ukraine", available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-40511484> (Accessed 05 Nov 2021).
9. ZN UA (2021), "State Department: Trafficking in human beings is a hot problem for Ukraine. The US State Department has released a report on human trafficking in the world. June 20, 2019", available at: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/derzhdep-torgivlya-lyudmi-garyacha-problema-dlya-ukrayini315098_ht ml. (Accessed 4 Nov 2021).
10. Doroshenko, A. D. (2003), "The factor of transnational crime in modern international relations", Ph.D. Thesis, Political Science, NAS of Ukraine Institute of World Economy and International Relations, Kyiv, Ukraine.
11. Zharovska, G. P. (2018), "Scientific approaches to the definition of organized transnational crime",

Naukovyj visnyk Nacional`noyi akademiyi vnutrishnix sprav, vol. 3 (108), pp. 187—197.

12. Zharovska, G. P. (2014), "Organizational aspects of combating transnational organized crime in Ukraine", Aktualni problemy derzhavy i prava, vol. 73, pp. 475—482.

13. Zharovska, G. P. (2018), "Basic models of transnational criminal organizations", Yurydychny chasopys Nacionalnoyi akademiyi vnutrishnix sprav, vol. 1 (15), pp. 49—60.

14. Zharovska, G. P. (2014), "Transnational crime as a real threat to Ukraine's national security", Naukovyj visnyk Uzhgorodskogo nacionalnogo universytetu. Seriya PRAVO, pp. 33—37.

15. Zharovska, G. P. (2013), "Transnational crime: sources, characteristics, structure of the relationship", Naukovyj visnyk Cherniveczkogo universytetu, vol. 660, pp. 111—117.

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), "United Nations Convention against Transnational Organized Crime", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789. (Accessed 04 February 2021).

17. Marysyuk, K. (2017), "Signs of transnational criminal organizations", Visnyk Nacionalnogo universytetu "Lvivska politexnika". Seriya: Yurydychni nauky: zbirnyk naukovykh prac, vol. 861, pp. 486—490.

18. Mykiyevych, M. M. (2008), "International legal framework for combating transnational crime within the European Union", Naukovyj Visnyk Lvivskogo derzhavnogo universyt vnutrishnix sprav, vol. 2, pp. 1—8.

19. Palamarchuk, G. (2020), "Smuggling is a transnational or cross-border crime: definitions", Knowledge, Education, Law, Management, vol. 4, pp. 104—108.

20. Popko, V. (2019), "The nature of transnational crime as a category of international criminal law: a theoretical aspect", Nacyonalnuj yurydycheskyj zhurnal: teoryya y praktyka, vol. 6, pp. 137—141.

21. Popko, V. (2019), "Criminalization of transnational acts under the 2000 UN Convention against Transnational Organized Crime", Pravo. Lyudy`na. Dovkillya, vol. 3, pp. 151—158.

22. Donbass realities (2019), "Analyzed the losses of Ukraine due to the war in the Donbass and the costs of Russia", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/30264799.html> (Accessed 4 Nov 2021).

23. Rudnyczkyj, I. L. (2019), "Features of detection and investigation of drug smuggling committed by organized criminal groups", Abstract of Ph.D. dissertation, Science of law, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine.

24. Skulysh, Ye. D. and Glushkov V. O. (2012), "The concept of transnational organized crime and its relationship with terrorism", Pravo i suspilstvo, vol. 2, pp. 190—194.

25. Stolyarskyj, O. V. (2014), "The influence of universal institutions on combating transnational organized crime", Aktualni problemy derzhavy i prava, vol. 74, pp. 392—396.

26. Stolyarskyj, O. V. (2014), "Doctrinal definition of the concept of transnational organized crime in international criminal law", Almanax mizhnarodnogo prava, vol. 6, pp. 110—118.

27. Interfax (2021), "The US transport company has accused China of a cyberattack on the New York subway",

available at: <https://www.interfax.ru/world/776908> (Accessed 4 Nov 2021).

28. Tronko, O. V. (2018), "Threat assessment of transnational organized crime", Almanax mizhnarodnogo prava, vol. 20, pp. 48—58.

29. Filipov, S. O. (2018), "Combating transnational crime: a cluster model", Pravova derzhava, vol. 31, pp. 115—123.

30. "Fortune Global 500: For the first time, Chinese companies are ranked higher than American ones" (2021), available at: <https://mind.ua/news/20200049-fortune-global-500-vpershe-kitajskih-kompanij-u-rejtingu-bilshe-nizh-amerikanskih> (Accessed 1 Nov 2021).

31. Bossard, A. (1990), Transnational Crime and Criminal Law. The Office of International Criminal Justice, the University of Illinois, Chicago, USA.

32. Godson, R. and Olson, W. J. (1995), "International Organized Crime", Society, vol. 32, pp. 18—29.

33. Kleiman, M. (1987), "Organized Crime and abuse control", Major Issues in Organized Crime Control. Washington: US Government Printing Office, vol. 12, pp. 153—167.

34. Moore, M. (1987), "Organized Crime as a Business Enterprise", Major Issues in Organized Crime Control. Washington: US Government Printing Office, vol. 10, pp. 51—64.

35. Richards, J. R. (1999), Transnational Criminal organization, Cybercrime, and Money Laundering, CRC Press LLC, New York, USA.

36. European Police Office (2017), Serious and organized crime Threat assessment. Crime in the age of technology, Eisenhowerlaan, Netherlands.

37. Shelley, L. (1995), "The Threat to World Order", Journal of International Affairs, vol. 48, pp. 463—489.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2021 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 35.082

О. М. Овдіюк,

к. е. н., доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-3368-4835

О. Ф. Присяжнюк,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування імені М. П. Поліщука,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-0066-9065

М. Ф. Плотнікова,

к. е. н., доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,
Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0003-2852-3009

В. А. Довженко,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного
управління, Поліський національний університет, м. Житомир

ORCID ID: 0000-0001-7441-3535

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.114

ІННОВАЦІЙНІ УПРАВЛІНСЬКІ РІШЕННЯ У АДМІНІСТРУВАННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ В УМОВАХ COVID-19

O. Ovdyyuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship
and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

O. Prsyazhnyuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Organizations and Administration Management (named
after M. P. Polishchuk), Polissia National University, Zhytomyr

M. Plotnikova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Innovative Entrepreneurship
and Investment Activities, Polissia National University, Zhytomyr

V. Dovzhenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr

INNOVATIVE MANAGEMENT DECISIONS IN THE ADMINISTRATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF COVID-19

Реалії адміністрування в умовах сучасних об'єднаних територіальних громад передбачають наявність достатньої кількості непередбачуваних впливів у різних сферах діяльності — економічній, політичній, екологічній, соціальній тощо. Особливістю управлінської діяльності є значний акцент уваги на економічні чинники. Ризики у всіх сферах посилюються в умовах пандемії, оскільки від рівня розвитку регіону залежить здоров'я населення, можливості його протидії небажаним впливам.

Передумовами забезпечення сталого розвитку регіону (особливо у період пандемії Covid-19) є насамперед створення сприятливих умов проживання місцевим жителям та формування загального бачення майбутнього території у триспрямованому вимірі — соціально-економічно-екологічному. Досягти вказаних умов та сформуванню гармонійні відносини людей та середовища їх проживання можна завдяки прийняттю інноваційних управлінських рішень, які базуються на принципах ноосферної моделі сталого розвитку.

The realities of administration in the conditions of modern united territorial communities presuppose the presence of a sufficient number of unpredictable influences in various spheres of activity — economic, political, ecological, social, etc. A feature of management is a significant emphasis on economic factors. Risks in all areas are exacerbated in a pandemic, as the level of development of the region depends on the health of the population, the ability to combat its adverse effects.

Prerequisites for sustainable development of the region (especially during the Covid-19 pandemic) are, first of all, the creation of favorable living conditions for local residents and the formation of a common vision of the future of the territory in three directions — socio-economic and environmental. It is possible to achieve these conditions and form harmonious relations between people and their environment by making innovative management decisions based on the principles of the noosphere model of sustainable development.

Sustainable development of the region primarily involves improving its parameters. In this process, a significant role is given to the activities of local governments. Creative approaches to management decisions in order to solve regional problems can be provided by taking into account the proposals of different groups (employees of government agencies, business, local government officials, the self-employed, etc.). We consider it appropriate to consider the globalization of the process of sustainable development as a set of effects in this direction, achieved within each individual territory. To achieve the global effect, it is expedient to ensure social security, solve food problems of the population, update the use of energy-saving devices, reduce the level of environmental pollution and ensure a reasonable allocation of resources.

An important role in shaping the preconditions for sustainable development is given to education. Its main goal will be the formation of a new worldview of society. First of all, it is ecological values and the ability to use resources rationally. Along with the application of educational measures, it is advisable to intensify economic incentives to strengthen the desire for limited consumption.

Ключові слова: адміністрування, інновації, управлінські рішення, сталий розвиток, регіон, об'єднана територіальна громада.

Key words: administration, innovation, management decisions, sustainable development, region, united territorial community.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна територіальна громада є центром цивілізації, основним місцем розвитку технологій, впровадження інновацій, формування людини нової інформаційної епохи. Мешканці громад у XXI ст. висувають високі вимоги до місця своєї життєдіяльності, хоча вони далеко не завжди відповідають актуальним умовам функціонування територіальної громади — складної, комплексної, багатофункціональної системи. Одночасно громада є місцем концентрації надзвичайно складних проблем: вона не завжди безпечна для своїх жителів. Численні ризики — політичні, технологічні, кліматичні та епідеміологічні — вимагають дотримання правил і норм, а також вироблення абсолютно невідомих раніше алгоритмів поведінки мешканців, з одного боку, і прийняття ефективних управлінських рішень на інноваційній основі з боку керуючих структур — з іншого.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є дослідження та обґрунтування ролі інноваційних управлінських рішень як інструменту керівників у адмініструванні сталого розвитку в умовах пандемії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Як відомо, середовище життя людини створює вплив на її здоров'я (зокрема формування високого рівня імунної системи) та життєдіяльність. Тому, серед проблем сучасних територіальних громад в умовах COVID-19 значне місце займають ризики, пов'язані з гігантською масою промислових і побутових відходів, забрудненням атмосфери, води і ґрунтів, техногенними аваріями, шумовим забрудненням — супутником всіх швидкісних магістралей, і багато інших факторів, що негативно впливають на природу, яка оточує людину, і на неї саму, як невід'ємну її частину. Проблеми знешкодження та переробки побутових відходів, можливо, знайдуть своє рішення у формуванні принципово нової стратегії, за якої територіальна громада будь-якого типу не буде "задихатися" від гір не перероблених відходів, що скупчуються на полігонах і отруюють повітря і ґрунтові води. Питання знищення відходів, так само, як і їх накопичення, вторинної переробки та повторного використання включені у більш широкий контекст "циклічної економіки", орієнтованої стати основним типом економічної системи на Землі у разі прагнення її жителів до збереження середовища проживання [7]. Як би па-

радоксиально це не виглядало, саме країни з високим рівнем розвитку економіки, валовим внутрішнім продуктом і якістю життя є найбільшими руйнівниками еко-сфери, хоча і докладають значних зусиль для вирішення екологічних проблем.

Після тривалого, в цілому безконфліктного з природою розвитку людство прийшло у ХХ ст. у формат зіткнення з біосферою, що призвело до швидких глобальних змін у всіх середовищах і практичного припинення відновлення відновлюваних природних ресурсів — повітря, води, ґрунтів, рослинного і тваринного світу. Стало питання про вироблення стратегії розвитку цивілізації. Видатний вчений, академік В.І. Вернадський одним з перших усвідомив глобальні проблеми розвитку людства як єдиного цілого з природою. Сфера розуму, про яку він писав у своїх роботах, являє собою філософськи осмислений образ нашого бажаного майбутнього, того що ми тепер називаємо стійким розвитком [6], тоді як термін "сталий розвиток" набув широкого поширення після публікації доповіді "Наше спільне майбутнє" у 1987 р. Термін "ноосфера" (сфера розуму) позначає якісно новий стан суспільства, за якого істинними цінностями є морально-духовні цінності і знання людини, яка живе у гармонії з навколишнім соціальним і природним середовищем. Ноосфера — це завершальний етап сталого розвитку, бажаний майбутній стан суспільства, за якого забезпечується екологічно допустимий вплив на природу і раціональні потреби людей [8—9]. Раціоналізація потреб у багатих і бідних країнах, перетворення структури виробництва і споживання, перехід людської спільноти до нової системи цінностей призведе до формування нового устрою світу. Ноосфера виступає тією кінцевою цільовою орієнтацією, до якої і спрямовується перехідний процес сталого розвитку. Йдеться про формування в майбутньому соціо-природної системи, здатної вирішити сукупність протиріч проявлених глобалізацією (протиріччя між обмеженими можливостями природи і стрімким зростанням потреб людської спільноти; між розвиненими і країнами, що розвиваються; глобальними вимогами переходу до сталого розвитку і національними інтересами; між сьогоденням і майбутніми поколіннями, багатими і бідними, існуючими потребами людей і розумними потребами; між Сходом і Заходом, Північчю і Півднем). Такі зміни не повинні відбуватися стихійно. Вони мають бути цілеспрямованими, усвідомленими, а одним з головних механізмів управління цим процесом може стати моральний, гуманний розум об'єднаного людства, що використовує всі можливі соціально-економічні, політичні та технічні засоби.

Сталий територіальний розвиток — це новий підхід до вдосконалення параметрів території. З метою прийняття обґрунтованих інноваційних управлінських рішень доцільно використовувати основний документ, який регламентує питання екологічної безпеки муніципалітетів. Це міжнародний стандарт ISO 37120-2016 — Сталый розвиток спільноти, який визначає стандартизовані показники (описові параметри і метрики, які забезпечують глобальний стандартизований набір визначень і методологій [4]. Такий міжнародний стандарт застосовується до будь-якого міста, муніципалітету або самоврядної території незалежно від розміру, місця розта-

шування або рівня розвитку і зобов'язує вимірювати визначені показники, що передбачені до перевірки. Стандартизовані показники дозволяють територіальним громадам оцінювати свою діяльність і вимірювати прогрес впродовж певного часу, а також знайомитися із досвідом інших муніципалітетів на місцевому та глобальному рівнях. Вони також допомагають формувати середовище управління різними сегментами господарства та комунальної сфери, залучаючи до взаємодії представників державних, громадських організацій, бізнес-спільноти для спільного вирішення наявних проблем [1].

У сучасних умовах зростає роль органів місцевого самоврядування у зв'язку з розширенням їх повноважень у таких сферах діяльності як взаємодія з громадянами, виявлення їх потреб та інтересів залежно від приналежності до вікової групи, сімейного стану, роду занять і наявних у них особливостей (це особливо важливо при роботі з сім'ями, що мають дітей, молоддю, літніми і самотніми громадянами, маломобільними групами населення) [3]. Кожна з груп інтересів — бізнес, працівники державних і муніципальних установ, службовці органів виконавчої державної влади та органів місцевого самоврядування (далі — ОМС), самозайняті та інші — повинні бути активно включені в процес прийняття стратегічних, тактичних, а в ряді випадків і оперативних рішень, що стосуються безпосередньо якості життя на території ТГ, а також її позитивного розвитку. Чинне законодавство дозволяє органам ОМС активно впливати на всі основні процеси на своїй території. Так, відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" до повноважень ОМС також відносять відносин, пов'язані з охороною навколишнього середовища [2]. Закон передбачає сприяння у здійсненні контролю за додержанням законодавства у сфері благоустрою; організацію збору та вивезення побутових відходів та сміття з території ТГ, на якій розташовані житлові будинки приватного житлового фонду; здійснення екологічної освіти, а також організацію екологічного виховання та формування екологічної культури у сфері поведінки з твердими комунальними відходами.

Підводячи підсумок, можна констатувати, що ТГ території надані досить широкі повноваження у сферах благоустрою, озеленення та поведінки з відходами, тобто у напрямках діяльності, які значною мірою визначають якість життя на території та забезпечення її сталого розвитку. ОМС беруть участь, сприяють, тобто діють у тісному контакті з органами виконавчої державної влади передусім з підрозділами адміністрацій адміністративних районів у рамках національної політики. Така взаємодія і загальні рамкові умови діяльності повністю відповідають розумінню місця і ролі муніципалітетів в єдиній системі публічної влади та прийнятті управлінських рішень.

З початку ХХІ ст. все частіше обговорюється питання про те, як розробити оновлені і розширені глобальні цілі в галузі сталого розвитку, які об'єднують дві цілі — викоринення бідності і екологічну стійкість, що прямо чи опосередковано впливає на соціум і визначає рівень екологічної безпеки громади. Соціальна основа будь-якої територіальної громади утворює внутрішню межу, нижче якої знаходяться багато вимірів людської дери-

Таблиця 1. Прості кроки досягнення глобального ефекту

Назва проблеми	Напрями вирішення проблеми
Соціальна безпека	Соціальна основа може бути досягнута за рахунок використання малої кількості додаткових ресурсів
Продовольство	13% населення світу потерпає від проблеми голоду. Фактично необхідно 1% глобальних запасів продовольства, щоб забезпечити їжею голодуючих
Енергетика	Використання енергозберігаючих пристроїв: для того, щоб забезпечити електроенергією 19% населення світу, які наразі відчувають її нестачу, потрібно збільшити об'єми викидів вуглецю на 1%
Дохід	Наразі 21% населення світу живе менше, ніж на 1,25 долара у день. Істотне підвищення цього показника потребує 0,2% світового доходу. 57% світових доходів знаходяться у розпорядженні 10% населення Землі
Вуглець	Менше забруднення, більше вигоди – близько 50% глобальних викидів вуглецю генерує 11% людей
Розумний розподіл ресурсів	33% загального обсягу азоту у світі використовується для виробництва м'яса громадянам країн-членів ЄС, хоча чисельність населення 28 країн складає 7% населення світу

Джерело: сформовано на основі [6].

вації [5]. Екологічна складова утворює зовнішню межу, за якою знаходяться багато аспектів деградації навколишнього середовища, тоді як екологічно безпечний і соціально справедливий простір є основою для процвітання людства. Це також простір, в якому відбувається інклюзивний і сталий економічний розвиток. Попри системні зусилля щодо зниження соціальної та економічної напруженості, зараз людство далеко від комфортного життя. У 2017 р. британський економіст Кейт Рейурот (Raworth, Kate) Doughnut Economics позначила проблему відсутності соціальної справедливості під час досягнення і навіть перевищення людством меж екологічної рівноваги за такими параметрами, як зміна клімату, використання азоту та втрата біорізноманіття [10]. При цьому наявні дані свідчать про те, що соціальне рівноправність, хоча б в базових потребах, таких як позбавлення від голоду і злиднів, може бути досягнута для кожної людини за разуче малою кількістю додаткових ресурсів (табл. 1).

Дуже важливо за врахування концепції екологізації не перевищувати допустимі межі та досягати соціальних цілей розвитку. Сталий розвиток може бути успішним тільки у випадку викорінення бідності і забезпечення екологічної безпеки, які як цілі досягнуті одночасно. Наприклад, зменшення площі лісів всередині країни може стати критичною точкою у збільшенні кількості раптових повеней і деградації ґрунтів на території задовго до того, як воно вплине на зміну землекористування в масштабі всієї земної системи. Так само представники деяких верств населення всередині країни можуть відчувати серйозні фінансові труднощі задовго до того, як дані про соціальну нерівність стануть очевидними в національних, не кажучи вже про глобальні, масштабах [7].

Таким чином, сталий розвиток може бути реалізований лише в разі кардинальних структурних змін у планетарних масштабах. Навіть якби можна було уповільнити соціально-економічний розвиток і перейти на "нульовий" варіант зростання, то це відсунуло б лише терміни катастрофи. Необхідна якісно нова модель розвитку цивілізації, заснована на понятті сфери розуму, гло-

бально керованого ноосферогенезу [1]. Природні для соціуму тенденції і механізми розвитку, слід стимулювати і прискорювати, орієнтуючи їх на цілі сталого розвитку. До них відносяться наука, освіта, інші духовно-культурні процеси у соціальній сфері та інформаційній діяльності. Саме науково-освітня система повинна стати одним з найбільш пріоритетних механізмів виходу з глобальної кризи, але не в своєму традиційному сучасному вигляді, а в трансформованому, еколого-ноосферному варіанті [2].

Формування світоглядної бази для розробки та реалізації соціально-економічних програм, проєктів та прийняття обґрунтованих інноваційних управлінських рішень (особливо у період пандемії COVID-19) має вирішальне значення. Головною метою освіти має стати виховання нової особистості, орієнтованої на систему екологічних цінностей, а не на цінності суспільства споживання. Тільки суспільство, що складається з людей з новим світоглядом, буде здатне розвиватися стійко. Тому освіта покликана дати як інструмент, так і механізм переходу до ста-

лого розвитку. Істотною компонентою нової особистості повинна стати здатність до самообмеження, помірному споживання ресурсів і продуктів людської праці. Очевидно, що виховати таку особистість неможливо тільки освітніми заходами, паралельно необхідний ще комплекс економічних заходів, що стимулюють прагнення до обмеженого споживання. Без відродження духовного потенціалу нації неможливо реалізувати шлях сталого розвитку. Необхідно пов'язати концепцію сталого розвитку з формуванням духовних і моральних цінностей, що орієнтують на виживання всього людства, але за умови дотримання національних інтересів. Для реалізації ідей сталого розвитку необхідна зміна світогляду до глобального розуміння ідеї ноосферогенезу як загальнолюдської і національної ідеї як складової менталітету. Базовими етапами моделі стійкого екологічного розвитку у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі є подолання наявної кризи, забезпечення динамічного-соціально-економічного зростання та ноосферний світогляд у планетарних масштабах.

Формування екологічно безпечного здоров'язберігаючого середовища через прийняття інноваційних управлінських рішень на локальному та регіональному рівні є передумовою забезпечення стійкого розвитку.

Метою першого етапу забезпечення стійкого розвитку та формування засад екологічної безпеки у короткостроковій перспективі є подолання тривалої соціально-економічної, екологічної та структурної кризи, що охопила період переходу країни до ринкової економіки і до демократичного громадянського суспільства [4].

Метою розвитку на другому етапі (у середньостроковій перспективі) є забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку країни на базі ефективного використання її економічних ресурсів (включаючи досягнення науково-технічного прогресу) та переваг міжнародного поділу праці при збереженні відтворювального потенціалу природного комплексу та встановлення більш справедливих світогосподарських зв'язків [6].

Метою третього етапу розвитку (довгострокова перспектива) є гармонізація взаємин суспільства і природи у глобальному масштабі і в країні за рахунок: а) розвитку господарської діяльності в межах відтворювальних можливостей біосфери; б) перенесення акценту в системі людських цінностей з матеріально-речових на духовно-моральні, що відповідає подальшій ноосферній орієнтації розвитку суспільства; в) усвідомлення всіма необхідності раціонального споживання.

Основа сталого розвитку — довгострокові економічно ефективні проекти, ретельно продумані і сплановані з урахуванням прогнозу соціальних наслідків. На жаль, останні десятиліття нашої історії заповнені суцільно негативними прикладами цього роду. Нинішньому поколінню платників податків доводиться "розсорбувати" багато наслідків недалекоглядних (якщо не сказати більше) рішень попередніх урядів. Наприклад, свого часу не були передбачені достатні кошти на конверсію і подвійне застосування озброєння і його утилізації; розгортаючи масове будівництво в 60—70-і роки, не подумали про те, що через 30—40 років всі житлові будинки разом придуть в непридатний стан; освоюючи ґрунти, не дбали про збереження її родючості тощо. При цьому категорично слід відмовитися від різного роду проектів з низькою економічною ефективністю, що вимагають великих бюджетних витрат і сумнівних в екологічному сенсі. Зокрема, тому, що відсоток коштів завжди тим більше, чим більше бюджет проекту.

Значний негативний вплив на перехід до сталого розвитку надає екстенсивний характер економіки, що супроводжується неефективним використанням природних ресурсів, величезними обсягами видобутку і продажу сировини, концентрацією виробництва у ряді регіонів без урахування їх господарської ємності, відсутністю системи переробки побутових і виробничих відходів, освоєнням нових і списанням (без необхідної рекультивациі) порушених сільгоспугідь і т. д. Деформована структура суспільного сектору з превалюванням природо-експлуатуючих виробництв, що створюють постійне надмірне навантаження на екосистеми, і, особливо, військових комплексів сприяє прояву неекологічних технологічних процесів, ненадійність технічних систем веде до аварій і антропогенних катастроф тощо.

Перехід до ноосферного розвитку та формування засад екологічної безпеки передбачає кардинальну зміну структури потреб населення, зниження ресурсоємності виробництва, підвищення економічної ефективності та екологічної безпеки [11; 12]. Охорона навколишнього середовища повинна стати однією з головних стратегічних цілей розвитку. Темпи і масштаби деградації навколишнього середовища в більшості випадків знаходяться на середньому рівні між розвиненими і країнами, що розвиваються. Так, за характером деградації земель і лісів ближче до країн, що розвиваються, а за викидами забруднень у повітряне і водне середовище, їх масі і різноманітності — до розвинених країн. Попри спад виробництва більш ніж на 50%, забруднення атмосфери знизилася лише на 12%, питоми викиди забруднюючих речовин в атмосферу на одиницю ВВП за 1991—2015 рр. зросли в 2,3 рази. До особливостей деградації навколишнього середовища слід також віднести і найбільш високу в світі локальне радіаційне

забруднення, високий рівень забруднення важкими металами, пестицидами, органічними сполуками (майже у всіх містах країни з населенням понад 100 тис. осіб середній за рік вміст тих чи інших шкідливих домішок в атмосферному повітрі перевищує допустимі норми; близько 40 млн жителів країни проживає в районах, де рівень концентрації шкідливих домішок в разових або добових пробах повітря регулярно в 10 разів і більше перевищує ГДК тощо). Необхідне оздоровлення (відновлення) порушених екосистем в екологічно неблагополучних регіонах, які становлять не менше 16% території країни і де живе більше половини населення. Забезпечення стабілізації екологічної ситуації в Україні передбачає вирішення ряду завдань: виведення з кризової екологічної ситуації ряду великих міст і промислових центрів; подолання наслідків радіоактивного забруднення території; збереження природного комплексу басейнів озер; здійснення програми "Відродження річок"; відновлення порушених екосистем прибережної смуги Чорного моря; збереження природних комплексів; вирішення екологічних проблем природоохоронних зон із забезпеченням особливого режиму природо-користування; збереження та відновлення екосистем санаторно-курортних комплексів тощо. Сюди ж відносяться міжнародні регіональні напрями діяльності, пов'язані з відновленням екосистем і видового складу гідробіонтів Азовського моря, вирішення екологічних проблем інших регіонів і т. д. Перехід до сталого розвитку може розглядатися як національна ідея, покликана згуртувати всі верстви суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Прийняття інноваційних управлінських рішень з метою формування передумов для сталого розвитку в умовах пандемії має бути спрямоване на формування нової моделі взаємодії природи і суспільства, що передбачає гармонізацію взаємин з природою та означає з'єднання соціально-економічних принципів і екологічного імперативу в єдину соціоприродну систему сталого розвитку.

Цінності сучасної цивілізації формувалися протягом багатьох століть і тисячоліть і були пов'язані з природним стихійним розвитком людства. Ринкова економіка і відповідні їй загальнолюдські цінності на пріоритетне місце ставлять отримання прибутку і все більше зростання матеріального добробуту. За це йде конкурентна боротьба, посилюється експлуатація природних ресурсів, руйнуються екосистеми планети. Ринкова економіка не враховувала можливостей біосфери та її локальних екосистем, що найбільшою мірою проявилася у ХХ ст. Людство зіткнулося з протиріччями між зростаючими потребами світової спільноти і неможливістю біосфери забезпечити ці потреби. Спрямованість управлінських рішень на ліквідацію цього економічного протиріччя при переході до сталого розвитку має полягати у тому, щоб сформувати прийнятні загальнолюдські цінності, відмінні від цінностей індустріально-споживчого і навіть постіндустріального суспільства, перейти до формування нової, ноосферної моделі господарської та соціальної діяльності як органічно вписується в біосферу Землі.

Література:

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. К.: ТОВ "ЮемСі", 2005. 498 с.
2. Барановський В.А., Шищенко П.Г., Дмитрук Ю.О. Україна. Техногенна небезпека. К.: Всеукраїнська екологічна ліга, 2004. 35 с.
3. Браун Л.Р. Виклик нового століття. Стан світу 2000. Інститут сталого розвитку / Пер. з англ. К.: Інтелсфера, 2000. 327 с.
4. Sustainable development in communities — Management system for sustainable development — Requirements with guidance for use. ISO 37101:2016. URL: <https://www.iso.org/standard/61885.html>.
5. Петчеи А. Человеческие качества. М.: Прогресс, 1980. 302 с.
6. Розбудова екомережі України / Ю.Р. Шеляг-Сосонко (наук. ред.). К.: ПРООН, 1999. 127 с.
7. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: навчальний посібник К.: Центр навчальної літератури, 2004. 382 с. 67.
8. Salleh A. From Metabolic Rift to Metabolic Value: Reflections on Environmental Sociology and the Alternative Globalization Movement. Organization and Environment, 2010, 23, № 2: 205-19.
9. Newman, Lenore, and Ann Dale. Homophily and Agency: Creating Effective Sustainable Development Networks. Environment, Development and Sustainability, 2007, vol. 9 (1), pp. 79—90.
10. Spaling, Harry, and John R. Wood. Greed, Need or Creed? Farmland Ethics in the Rural-Urban Fringe. Land Use Policy 1998. 15, no. 2: 10—18.
11. Yakobchuk V., Shvets T., Plotnikova M., Prysiazhniuk O., Buluy O. Virtual Realiy Innovative Model Of Sustainable Development Administration In Business And Territorial Communities. AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. 2021. Vol. 11 (2). P. 100—109.
12. Плотнікова М., Присяжнюк О. Роль фрілансингу у реалізації проєктів та формуванні кваліфікаційних здібностей фахівців. 2021. Перспективи та інновації науки. № 2 (2). С. 98—109.

References:

1. Andrushchenko, V. P. (2005), Organized society [Orhanizovane suspil'stvo], YuemSi, Kyiv, Ukraine.
2. Baranovsky, V. A., Shishchenko, P. G. and Dmitruk Y. O. (2004), Ukraine. Man-made danger, [Ukraina. Tekhnohenna nebezpeka], Vseukrains'ka ekolohichna liha, Kyiv, Ukraine.
3. Brown L. R. (2000), The challenge of the new century. State of the World [Vykylyk novoho stolittia. Stan svitu 2000. Instytut staloho rozvytku], Intelsfera, Kyiv, Ukraine.
4. ISO (2016), "Sustainable development in communities — Management system for sustainable development — Requirements with guidance for use. ISO 37101:2016", available at: <https://www.iso.org/standard/61885.html> (Accessed 05 Nov 2021).
5. Petchei, A. (1980), Human qualities [Chelovecheskye kachestva], Progress, Moscow, Russia.
6. Shelyag-Sosonko, Y. R., (1999), Rozbudova ecomerezhi of Ukraine [Rozbudova ekomerezhi Ukrainy], PROON, Kyiv, Ukraine.

7. Saltovsky, O. I. (2004), Fundamentals of Social Ecology [Osnovy sotsial'noi ekolohii], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

8. Salleh, A. (2010), "From Metabolic Rift to Metabolic Value: Reflections on Environmental Sociology and the Alternative Globalization Movement. Organization and Environment, 23, no. 2: 205-19.

9. Newman, L., and Dale A. (2007) "Homophily and Agency: Creating Effective Sustainable Development Networks", Environment, Development and Sustainability, vol 9, 1, pp. 79—90.

10. Spaling, H. and Wood, J. R. (1998), "Greed, Need or Creed? Farmland Ethics in the Rural-Urban Fringe", Land Use Policy, vol 15, 2, pp. 15—18.

11. Yakobchuk, V., Shvets, T., Plotnikova, M., Prysiazhniuk, O. and Buluy, O. (2021) "Virtual Realiy Innovative Model Of Sustainable Development Administration In Business And Territorial Communities", AD ALTA: Journal of interdisciplinary research, vol. 11 (2), pp. 100—109.

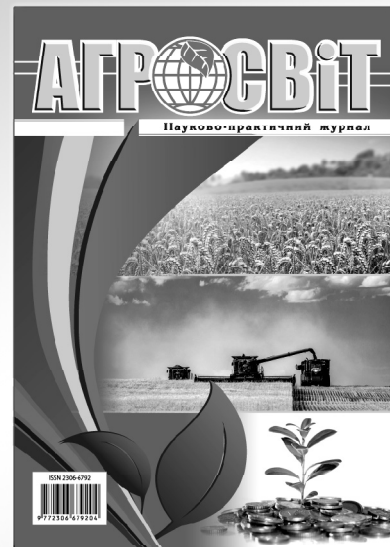
12. Plotnikova, M. and Prysiazhnyuk, O. (2021), "The Role of freelancing in the implementation of projects and the formation of qualification specialists abilities", Perspektivy ta innovatsii nauky, vol. 2 (2), pp. 98—109.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Д. Г. Гавриченко,
к. мед. н., завідувач кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини болю,
Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету
ORCID ID: 0000-0003-1595-4467

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.120

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

D. Havrychenko,
PhD in Medical Sciences, Head of the Department of Anesthesiology, Intensive Care
and Pain Medicine, Odesa Medical Institute of the International Humanitarian University

DEVELOPMENT OF THE GOVERNMENT ELECTRONIC HEALTH SYSTEM IN UKRAINE

У статті розглянуто етапи інформатизації системи охорони здоров'я в умовах реформування системи. Визначено основні напрями розвитку та впровадження електронної системи охорони здоров'я. Доведено, що розвиток е-медицини сприяє покращенню та швидкості медичного обслуговування населення та дозволить трансформувати сферу охорони здоров'я в бік європейських та міжнародних стандартів. Проаналізовано впровадження електронних послуг та медичних інформаційних систем на першому етапі реформування системи охорони здоров'я України. Визначено основні механізми провадження електронної медичної картки, електронного рецепту та виявлено переваги його використання для медичних закладів, для аптечних закладів та загалом для сфери охорони здоров'я. Впроваджені механізми надали змогу виявити недоліки електронної системи охорони здоров'я та запропонувати подальші кроки її розвитку: ведення медичної документації в електронному вигляді; впровадження інформаційних автоматизованих галузевих систем; удосконалення розвитку систем моніторингу стану здоров'я населення; подальша діджиталізація сфери охорони здоров'я України.

The article considers the stages of informatization of the health care system in the conditions of system reform. The main directions of development and implementation of the electronic health care system are identified. It has been proven that the development of e-medicine contributes to the improvement and speed of medical care and will transform the healthcare sector in the direction of European and international standards. The introduction of electronic services and medical information systems at the first stage of reforming the health care system of Ukraine is analyzed. It is proved that the new IT services will strengthen the capacity in the field of monitoring, implementation, planning of programs in the field of health care. The main mechanisms of making an electronic medical card, electronic prescription are determined. Medical information systems (helsi, EMCIVED, Medics, "Polyclinic without queuing") are provided, which provide centralized storage of data of health care institutions and allow the National Health Service of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine to process impersonal data and analyze them for quality management of medical services and effective management of the health care system. The advantages of using an electronic prescription for medical institutions, for pharmacies and for health care in general are systematized. It is determined that for further informatization of medicine it is necessary to use global information technologies, adhere to the common world standards of storage, processing, exchange, collection of electronic version of medical information. It is substantiated that the development of electronic identification infrastructure will promote the development of electronic forms of interaction between the state and citizens, provide safe and convenient access to interactive tools, electronic services. The

implemented mechanisms made it possible to identify the shortcomings of the electronic health care system and suggest further steps for its development: keeping medical records in electronic form; introduction of automated sectoral information systems, improvement of the development of public health monitoring systems, further digitalization of the health care sector of Ukraine.

Ключові слова: електронна система, державне регулювання, охорона здоров'я, електронний рецепт, електронна медична картка.

Key words: electronic system, government regulation, health care, electronic prescription, electronic medical card.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Закінчення першого етапу реформування у сфері охорони здоров'я надали змогу виявити актуальні питання розвитку окремих напрямів. Розвиток та впровадження державою електронної системи охорони здоров'я мають за завдання забезпечити можливості використання пацієнтами електронних сервісів для реалізації їх прав, автоматизацію ведення обліку медичних послуг і управління медичною інформацією, запровадити електронний документообіг у сфері медичного обслуговування населення. Всі ці завдання набувають актуальності у процесі реалізації Програми діяльності Уряду України [1] щодо забезпечення заходів спрямованих на подолання пандемії COVID-19, запровадження ведення медичної документації в електронному вигляді; підвищення якості практичної підготовки лікарів-інтернів та як результат — підвищення якості надання медичної допомоги населенню; забезпечення рівного доступу до якісної медичної допомоги громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням формування та розвитку державної електронної системи охорони здоров'я в Україні приділялось достатньо уваги такими вченими: Баценко Д. [2], Брагінський П. [2], Бучма М. [2], Орлова Н. [3], Радиш Я. [4], Устінов О. [5]. та ін. Попри те, що дискусія щодо розвитку електронної системи охорони здоров'я ведеться протягом останніх п'яти років, відсутня єдина думка як щодо визначення напрямів розвитку електронної системи охорони здоров'я в умовах цифрових трансформацій.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є визначити напрями розвитку електронної системи охорони здоров'я в умовах цифрових трансформацій для підвищення ефективності взаємодії держави та громадян України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До складу електронної системи охорони здоров'я відносять центральну базу даних та електронні медичні інформаційні системи, обмін документами, даними, інформацією між якими забезпечено через відкритий програмний інтерфейс.

Автоматизація управління медичною інформацією та ведення обліку медичних послуг, для реалізації прав пацієнтів за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення забезпечення можливості використання пацієнтами електронних сервісів, запровадження у сфері медичного обслуговування населення електронного документообігу за програмою медичних гарантій є головними завданнями електронної системи охорони здоров'я.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. №411 "Деякі питання електронної системи охорони здоров'я" регламентуються Порядок опублікування відомостей з електронної системи охорони здоров'я Національною службою здоров'я України (НСЗУ) та Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я [6]. В Порядку функціонування електронної системи охорони здоров'я визначені функціональні можливості електронної системи охорони здоров'я. Впровадження таких можливостей проводиться відповідно до етапів реалізації фінансових державних га-

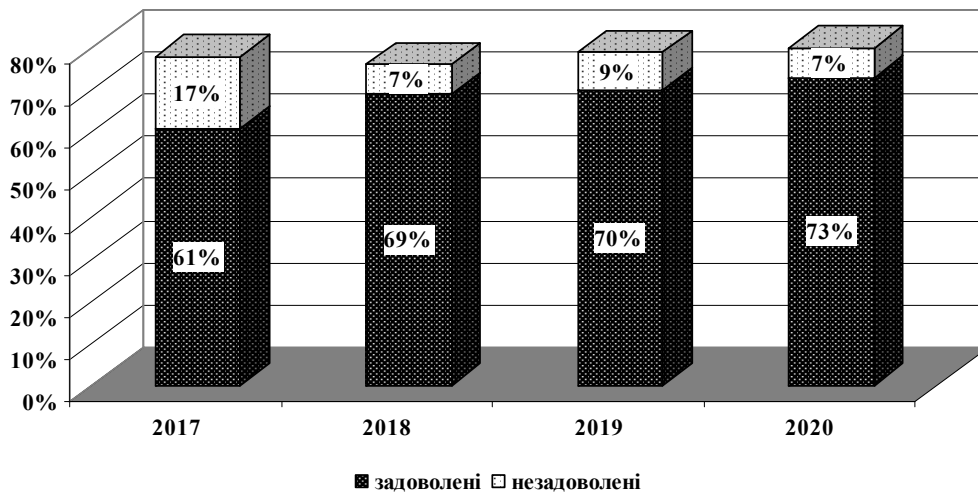

Рис. 1. Задоволеність громадян сімейним лікарем в 2017—2020 рр.

Джерело: [7; 9].

рантій медичного обслуговування населення та впроваджуються поступово відповідно до Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення". Тому важливим є підключення до Електронної системи охорони здоров'я всіх медичних закладів, які реалізують програму фінансових державних гарантій медичного обслуговування населення. Отримувати фінансування від НСЗУ за новою моделлю фінансування медичних закладів зможуть тільки ті заклади, які правильно ввели декларації з пацієнтами, правильно ввели інформацію про місця надання первинної медичної допомоги, надавачів медичних послуг та підключились до Електронної системи охорони здоров'я [7].

Впровадження медичної електронної системи має передусім полегшити життя громадянам, оскільки вона передбачає запис на прийом до лікаря без багатогодинного очікування черги — в режимі онлайн. Різні соціологічні опитування показують такі тренди в охороні здоров'я: стабільно високу довіру до свого лікаря, поступову відмову від практики хабарів, позитивну оцінку програм забезпечення ліками. За результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології робота Міністерства охорони здоров'я України є важливою для 81% населення країни.

Міністерство охорони здоров'я регулює впровадження eHealth на нормативно-правовому рівні. НСЗУ укладає договори з постачальниками медичних послуг; аналізує та використовує дані з метою прогнозування потреб населення у медичних послугах, розробки програми медичних гарантій, встановлення тарифів, здійснення моніторингу договорів; здійснює оплати за медичні послуги на умовах договору [8].

Якщо у жовтні 2016 року лише 55% респондентів знали своїх сімейних лікарів, то після прийняття закону про трансформацію системи охорони здоров'я (осінь 2017 року) цей показник зріс до 66% протягом року та досяг 81% у 2019 році (рис. 1). Ці показники є важливими, адже саме на рівні сімейних лікарів у світі вирішуються понад 80% питань щодо здоров'я.

Вільно обирати своїх лікарів — сімейних, терапевтів і педіатрів — громадяни України почали з квітня 2018 року. Соціологічні опитування показують стабільно високий рівень довіри до свого лікаря.

За програмою "Доступні ліки" пацієнти із хронічними захворюваннями отримують ліки безоплатно чи з незначною доплатою. Нині це 240 препаратів від 50 різних виробників (серед них як українські компанії, так і 12 іноземних компаній). За офіційними даними Міністерства охорони здоров'я України і згідно з соціологічними опитуваннями, приблизно 20% українців регулярно користуються програмою: отримують ліки в аптеках за електронним рецептом, а НСЗУ компенсує витрати для аптек [7].

Опитування показали, що понад 90% респондентів схвалює нову програму, адже вона гарантує ліки безоплатно чи за зниженою ціною. З жовтня 2017 року май-

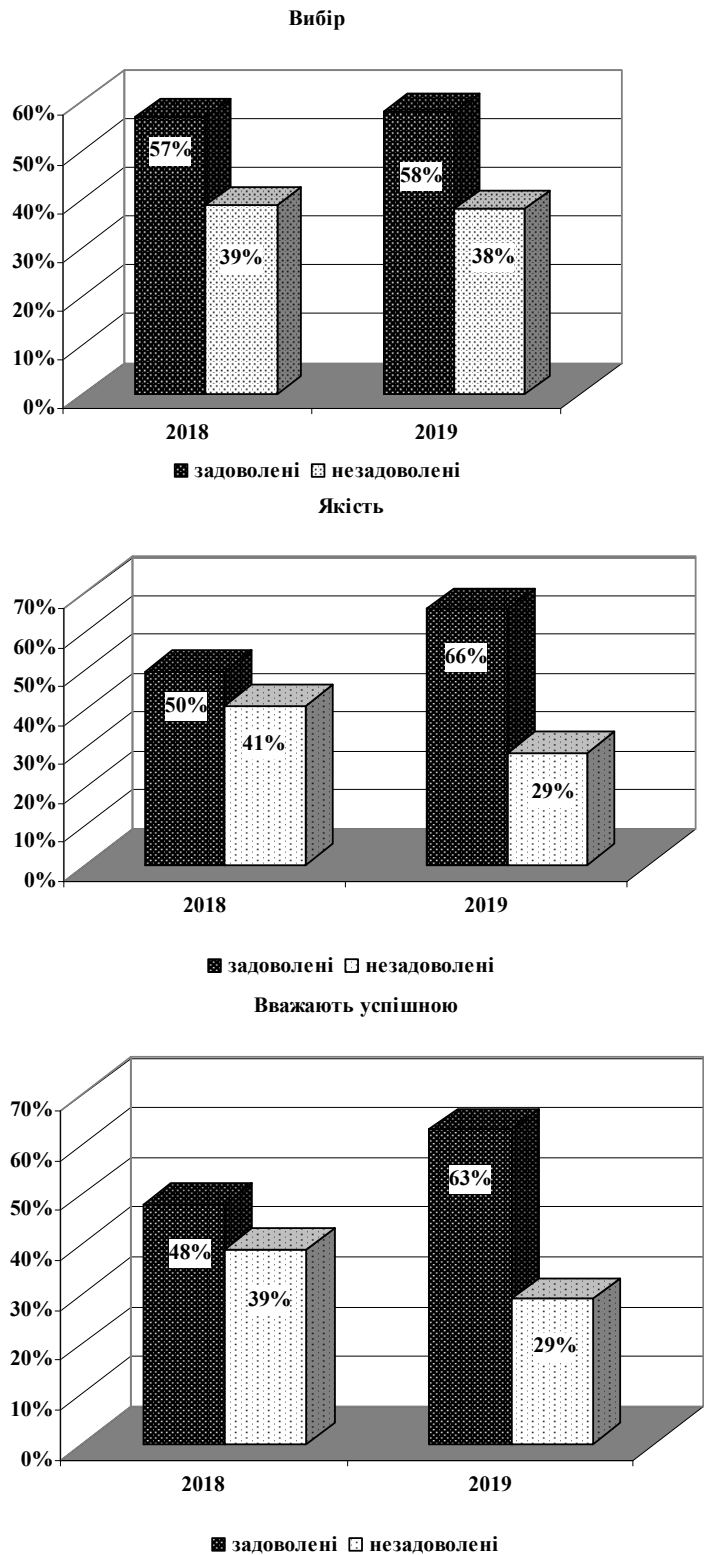

Рис. 2. Задоволеність громадян України програмою "Доступні ліки" в 2018—2019 рр., %

Джерело: [7; 9].

же не змінилась оцінка респондентів кількості аптек (у програмі бере участь кожна третя аптека країни) та задоволення різноманітністю медичних препаратів. Проте за останні 5 місяців рівень задоволення якістю ліків значно підвищився від 50% до 66% (рис. 2).

Для подальшої інформатизації медицини необхідним є глобальне застосування інформаційних техно-

логій, дотримання єдиних світових стандартів збереження, обробки, обміну, збору електронного варіанту медичної інформації. Триває робота щодо інтеграції системи з іншими державними реєстрами для здійснення заходів з верифікації. Це дасть можливість отримати з таких реєстрів дані.

На початку жовтня 2018 року НСЗУ введено в дію контакт-центр за коротким номером 16—77. Відповіді на найбільш поширені питання доступні в автоматичному режимі цілодобово. Подзвонивши в робочий час, існує можливість поставити питання оператору. Питання, вирішення яких потребує додаткового часу, скеровуються для вирішення та реєструються у відповідні підрозділи НСЗУ. Після розв'язання питання оператори надають повну інформацію про вирішення запиту. Дзвінки з мобільних операторів та зі стаціонарних телефонів є безкоштовними.

Запуск в медичній сфері електронних послуг з ліцензування (онлайн отримання ліцензії на імпорт, продаж, виробництво ліків) та ведення електронних карток заплановано найближчим часом, що забезпечить ще більшу прозорість [10].

Нові IT-послуги на рівні Міністерства охорони здоров'я дозволять зміцнити потенціал у сфері моніторингу, реалізації, планування програм у галузі охорони здоров'я. Нові послуги електронної системи охорони здоров'я (наприклад, використання електронного рецепту) можуть поліпшити розподіл ресурсів, підвищити для громадян якість та доступність медичних послуг, для постачальників послуг — підтримати ефективніший процес обслуговування. Поєднати різні інформаційні системи через різні протоколи дозволить створення безпечного обміну.

Першим етапом було формування єдиного реєстру медичних закладів. Інформація, яка була вносилася в базу: про місце реєстрації, місце знаходження, керівника, ліцензування, номер мобільного і адресу електронної пошти, куди передається інформація про пароль доступу до аккаунту. Після цього відбулося створення профілю та підтвердження за допомогою електронного цифрового підпису медичної установи як юридичної особи. Після реєстрації медичного закладу вносилися дані про лікарів: ім'я, контакти, освіта, кваліфікація, спеціальність. В першу чергу реєструвалися саме сімейні лікарі. Наступним кроком було створення декларації (заяви) між лікарем і пацієнтом.

Кожна лікарня має змогу вирішити, в якій медичній інформаційній системі (МІС) вона хоче працювати. МІС розрізняються між собою формою своєї організації і інтерфейсом. Але на кінцевий результат — внесення інформації в єдину базу даних — вибір МІС не впливає. Лікарні можуть вибрати між чотирма МІС (helsi, EMCIVED, Medics, "Поліклініка без черги").

Через МІС, які встановлені в закладах охорони здоров'я, збираються дані до електронної медичної картки та відправляються до Центральної бази даних. Завдяки централізованому зберіганню даних: для управління якістю медичних послуг НСЗУ може аналізувати дані; для ефективного управління системою охорони здоров'я НСЗУ та Міністерство охорони здоров'я України можуть обробляти знеособлені дані; дані гарантовано доступні для лікаря, який його обслуговує, та

пацієнта. Незалежно від того, чи є зв'язок з Інтернетом у закладі, з якого вносились інформація, чи працюють там сервери доступ до централізованих даних наявний. Ключові дані зберігаються в централізованій системі, тому медичні заклади можуть переходити з однієї МІС на іншу без втрат інформації [11].

Система "Електронне здоров'я", в якій знаходяться дані електронної медичної картки, знаходиться на серверах дата-центру в Україні, акредитовані у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації, з комплексною системою захисту інформації.

Отже, важливим питанням в процесі адміністрування електронних послуг в закладах охорони здоров'я є формування єдиного електронного медичного простору, що має бути вирішеним за допомогою інтенсивного використання інформаційних технологій. Поряд з цим виникає й проблема зростання обсягів інформаційних потоків. Тому необхідним було вдосконалення державних механізмів опанування й використання медичної інформації, її раціонального збирання та аналізу шляхом впровадження електронної медичної картки.

Електронна медична картка (ЕМК) є головним компонентом інформаційної системи охорони здоров'я, яка містить результати оглядів лікаря, реєстраційні дані, різноманітні графічні дані, лабораторні обстеження (ультразвукова діагностика, рентген, тощо), антропометричні виміри. При введенні даних в ЕМК не застосовується унікальна технологія деревовидних шаблонів, яка дозволяє використовувати стандартний набір професійних виразів та термінів формувати звіти оглядів.

При цьому медсестрі чи лікарю достатньо вибрати у спеціально розроблених шаблонах огляду необхідні вирази та слова з переліку запропонованих. У шаблоні для зручності роботи налаштовані інтерактивні підказки, виділення кольором, відповіді по замовчуванню. Контроль за повнотою та правильністю введення інформації під час формування медичного документу здійснюється автоматично.

Лікарі кодують у електронній картці скарги пацієнта та діагнози за міжнародною системою ІСРС-2. Поступово з розширенням функцій електронних карток лікарі зможуть формувати повноцінну ЕМК та вносити до системи всі необхідні дані про пацієнта.

За допомогою ІСРС-2 можна кодувати симптоми, синдроми, скарги, коли неможливо встановити точний діагноз, що забезпечує зручність системи. Система робить точнішим та простішим ведення обробки медичних записів в електронному вигляді, всієї медичної статистики. Необхідність зберегти діагнози особи у таємниці є причиною необхідності шифрувати хвороби.

Полегшення обміну інформацією з іншими медичними установами, широкі можливості аналізу даних є ключовими перевагами введення за допомогою шаблонів інформації в карту пацієнта та збереження її в структурованому вигляді. Зручна система пошуку даних дозволяє легко у великих об'ємах медичної документації знайти необхідну інформацію. Використовуючи підпрограми статистичної обробки даних, надається можливість легко та швидко підготувати необхідні звіти відповідно до вимог контролюючих органів, Міністерства охорони здоров'я.

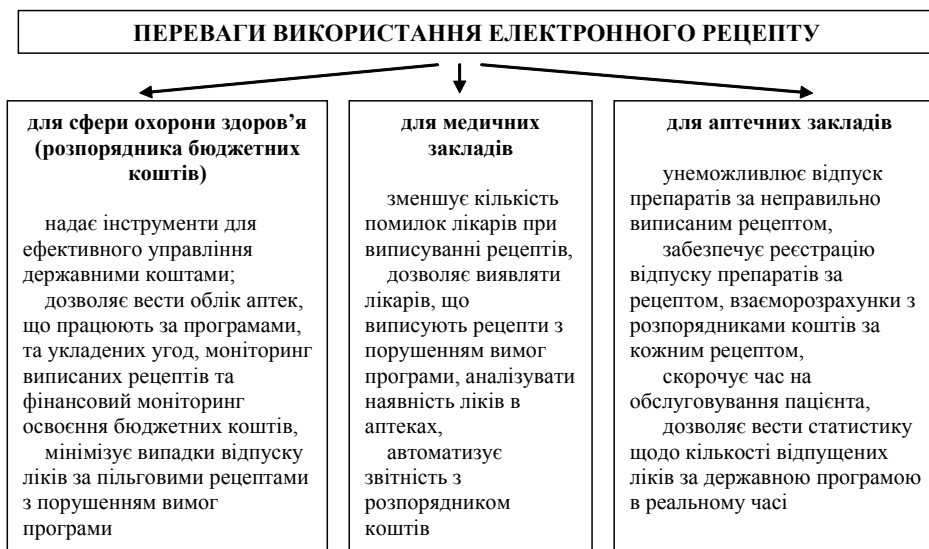

Рис. 3. Переваги використання електронного рецепту в сфері охорони здоров'я

Захист персональних даних пацієнтів — головна проблема впровадження ЕМК. Електронні записи про здоров'я у розвинених країнах формують не тільки медичну картку. Їх можна переглянути в персональному кабінеті користувача послуг [12].

У 2020 році продовжується запровадження системи "eHealth". Серед закладів та провайдерів первинної медичної допомоги, які уклали договір з НСЗУ, зріс рівень комп'ютеризації до 92 %. З вересня 2019 року більше ніж 50 закладів первинної ланки приєдналися до тестування електронних медичних записів за класифікацією ІСРС-2. Одним з пріоритетів Уряду є запровадження ведення медичної документації в електронному вигляді.

Електронний рецепт може використовуватись як електронний реєстр пільгових ліків на базі унікального коду лікарських засобів. За такими окремими протоколами (API) медичні заклади можуть здійснювати автоматизований обмін даними, використовувати коди препаратів для власного товарно-матеріального обліку та інших потреб. Система надає доступ до даних призначень лікарям, фармацевтам, розпорядникам коштів і при цьому повинна бути захищена від проникнення сторонніх осіб.

При впровадженні електронного рецепту в практику медичних закладів лікарі за допомогою медичної інформаційної системи медичного закладу оформлюють рецепти в електронній системі охорони здоров'я.

Позитивним моментом також є можливість відійти від використання стандартних паперових бланків рецептів і перейти на електронні послуги. Переваги використання електронного рецепту представлено на рисунку 3.

Розвиток інфраструктури електронної ідентифікації сприятиме розвитку електронних форм взаємодії держави та громадян, дасть змогу забезпечити безпечний та зручний доступ суб'єктів господарювання та громадян до інтерактивних інструментів, різноманітних електронних послуг, визначених даних з інформаційних систем органів влади без використання в різних інформаційних системах декількох облікових записів.

У сегменті розвитку е-медицини необхідними напрямками розвитку залишаються: ведення медичної

документації в електронному вигляді; впровадження інформаційних автоматизованих галузевих систем; впровадження телемедицини; удосконалення розвитку системи моніторингу стану здоров'я населення; впровадження та створення новітніх комп'ютерних технологій діагностики, профілактики захворювань, забезпечення лікувальних процесів; створення електронних загальнодоступних медичних ресурсів; побудова методами е-медицини власної парадигми здоров'я та розробка методів самодіагностики [7].

ВИСНОВКИ

У статті визначено механізми впровадження електронного рецепту, електронної медичної картки в практику медичних закладів охорони здоров'я, реалізація яких зменшить кількість помилок при обліку рецептів і відпуску препаратів та скоротить час на обслуговування пацієнтів. Доведено, що підтримка та розвиток безпечних, прозорих та доступних, електронних послуг дасть змогу підвищити конкурентоспроможність та мобільність публічних послуг, покращити якість їх надання юридичним та фізичним особам, зменшити корупційні ризики.

У реалізації другого етапу реформи сфери охорони здоров'я України є доречним завершити диджиталізацію галузі, забезпечити повний електронний документообіг у системі охорони здоров'я, забезпечити розбудову системи оцінювання медичних технологій, підвищити якість медичних послуг, які надаються населенню; забезпечити функціонування доступної та спроможної мережі спеціалізованих закладів охорони здоров'я для надання якісних медичних послуг; розширення доступу пацієнтів, що користуються програмою "Доступні ліки", до нових лікарських засобів та забезпечення доступу пацієнтів до якісних та безпечних лікарських засобів.

Література:

1. Програма діяльності Уряду. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programma-diyalnosti-uryadu> (дата звернення 05.11.2021).

2. Бащенко Д., Брагінський П., Бучма М. Як організувати систему надання первинної медичної допомоги на місцевому рівні. Операційне керівництво. Київ: ТОВ "Агентство "Україна", 2018. 368 с.

3. Орлова Н.С. Механізми державного управління у реформуванні системи охорони здоров'я. Публічне адміністрування та національна безпека. 2019. №6. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377> (дата звернення: 05.11.2021).

4. Радиш Я.Ф. Державна політика у сфері охорони здоров'я: колективна монографія. Київ: НАДУ, 2013. 396 с.

5. Устїнов О.В. Стратегія державної політики у сфері охорони здоров'я. Український медичний часопис. URL: <https://www.umj.com.ua/article/35657/strategiya-derzhavnoi-politiki-u-sferi-oxoroni-zdorov-ya> (дата звернення 05.11.2021).

6. Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF> (дата звернення 05.11.2021).

7. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015—2020 років. URL: <http://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення 05.11.2021).

8. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorov-ya> (дата звернення 05.11.2021).

9. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.11.2021).

10. Как будет работать e-Health: без медкарты и с электронными рецептами. URL: https://24tv.ua/health/ru/kak_rabotaet_e_health_kabinet_pacienta_i_elektronnye_bolnichnye_n1093222(дата звернення 05.11.2021).

11. Супрун У. Плани змін в охороні здоров'я у 2019 році. Дайджест змін в охороні здоров'я. 2018. № 11. URL: https://moz.gov.ua/uploads/1/7988-moz_digest_11_2018.pdf (дата звернення 05.11.2021).

12. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>(дата звернення 05.11.2021).

References:

1. The official site of Government Portal (2020), "Government activity program", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu> (Accessed 5 Nov 2021).

2. Batsenko, D., Brahins'kyj, P. and Buchma, M. (2018), Yak orhanizuvaty systemu nadannia pervynnoi medychnoi dopomohy na mistsevomu rivni. Operatsijne kerivnytstvo [How to organize the system of primary health care at the local level. Operational management], TOV "Ahentstvo "Ukraina", Kyiv, Ukraine.

3. Orlova, N. S. (2019), "Mechanisms of public administration in reforming the health care system", Publichne administruvannia ta natsional'na bezpeka, [Online], vol. 6, available at: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-6-5377> (Accessed 5 Nov 2021).

4. Radysh, Ya. F. (2013), Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorov'ia: kolektyvna monohrafiia [Government policy in the field of health care: a collective monograph], NADU, Kyiv, Ukraine.

5. Ustinov, O.V. (2012), "Public health policy strategy", Ukrains'kyj medychnyj chasopys, [Online], available at: <https://www.umj.com.ua/article/35657/strategiya-derzhavnoi-politiki-u-sferi-oxoroni-zdorov-ya> (Accessed 5 Nov 2021).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "Some issues of the electronic health care system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF> (Accessed 5 Nov 2021).

7. The official site of Ministry of Health of Ukraine (2020), "National strategy for health care reform in Ukraine for the period 2015-2020", available at: <http://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (Accessed 5 Nov 2021).

8. The official site of Government Portal (2020), "Health care reform", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorov-ya> (Accessed 5 Nov 2021).

9. The official site of Government Statistics Service (2021), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 5 Nov 2021).

10. The official site of "Channel 24 health" (2019), "How e-Health will work: without a medical card and with electronic prescriptions", available at: https://24tv.ua/health/ru/kak_rabotaet_e_health_kabinet_pacienta_i_elektronnye_bolnichnye_n1093222 (Accessed 5 Nov 2021).

11. Suprun, U. (2018), "Healthcare change plans for 2019", Dajdzhest zmin v okhoroni zdorov'ia, [Online], vol.11., available at: https://moz.gov.ua/uploads/1/7988-moz_digest_11_2018.pdf (Accessed 5 Nov 2021).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On approval of the Concept of health care financing reform", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80> (Accessed 5 Nov 2021).

Стаття надійшла до редакції 09.11.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. І. Ханіна,
к. мед. н., докторант кафедри публічного управління та землеустрою,
Класичний приватний університет
ORCID ID: 0000-0002-8738-0805

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.22.126

НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ЗАХОДИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

O. Hanina,
PhD in Medical Sciences, Doctoral candidate of the Department
of Public Administration and Land Management, Classical Private University

CONSEQUENCES OF THE COVID-19 PANDEMIC AND STATE ANTI-CRISIS REGULATION MEASURES

Проаналізовано наслідки пандемії COVID-19 та заходи державного антикризового регулювання економічної ситуації в країні, визначено, що провідні країни світу вже нарощують свій економічний потенціал, але це нарощування відбувається не рівномірно.

Визначено, що в Європі застосовано заходи боротьби з COVID-19: створено "Резерв порятунку" з запасом обладнання; Греції, яка зіткнулася з припливом мігрантів, виділено 750 млн на будівництво п'яти центрів прийняття громадян з третіх країн; створено фонд стратегічних ініціатив у розмірі 700 млн для глобальної боротьби з COVID-19; засновано військову оперативну групу, яка в боротьбі з COVID-19 координуватиме свої дії з НАТО; призупинено дію Пакту стабільності й зростання.

Систематизовано заходи державного антикризового регулювання економіки та подолання пандемії Урядом та місцевими органами влади в Україні.

The consequences of the COVID-19 pandemic and the measures of the state anti-crisis regulation of the economic situation in the country are analyzed, it is determined that the leading countries of the world are already increasing their economic potential, but this increase is not uniform.

It has been determined that measures to combat COVID-19 have been applied in Europe: a "Rescue Reserve" with a stockpile of equipment has been created; Greece, facing an influx of migrants, has been allocated 750 million to build five reception centers for third-country nationals; a 700 million strategic initiative fund has been set up to combat COVID-19 globally; a military task force has been set up to coordinate its actions with NATO in the fight against COVID-19; the Stability and Growth Pact has been suspended.

Based on the analysis of empirical experience revealed some characteristics of the social model of society during the coronary crisis, in particular: resistance of certain segments of the population to quarantine measures, especially in the early stages of the pandemic, different attitudes to assessing the situation in different regions, spread of the virus, against the introduction of quarantine measures in their territory, due to insufficient understanding of the severity of the situation and the possibility of its consequences, lack of funds for both the state and local authorities to organize current measures to spread the infection.

The main components of market behavior in a pandemic are identified: flexible discipline with spreading epidemic fears, quarantine in cities, temporary panic and sluggish distance, falling general consumption, relevance of socially significant goods, "freezing" of low incomes (price sensitivity), deferred demand.

Measures of state anti-crisis regulation of the economy and overcoming the pandemic by the Government and local authorities in Ukraine are systematized. Measures to counteract the pandemic on the territory of Ukraine and overcome the consequences of the coronary crisis by central and local authorities are systematized into three groups: economic, epidemiological and institutional and legal. Examples of application of such measures in accordance with adopted laws and regulations are given.

*Ключові слова: наслідки, пандемія, COVID-19, заходи, державне, антикризове, регулювання, органи влади.
Key words: consequences, pandemic, COVID-19, measures, state, anti-crisis, regulation, authorities.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пандемія COVID-19 вплинула на економічні, соціальні політичні процеси в світовому та в національному масштабі. Крім найбільших в історії людських втрат, поширення пандемії COVID-19 призвело до небувалих негативних глобальних економічних зрушень. Попри той факт, що зростання світового ВВП в останнє десятиліття відбувалося не дуже високими темпами, у 2020 році відбулося обвальне падіння ВВП світової економіки. У 2020 році Уряди багатьох країн штучно обмежували переміщення товарів та пасажирів на території своїх країн, встановлювали санітарно-епідеміологічні обмеження щодо багатьох товарів у зв'язку з пандемією COVID-19. Трохи згодом Уряди країн почали обмежувати імпорт з метою захисту інтересів національних виробників, оскільки експортний потенціал країн значно зменшився. Основна орієнтація діяльності підприємств малого та середнього бізнесу приходилась на внутрішні ринки. Безумовно, що складна ситуація в суспільному та соціально-економічному становищі країн призвели до загострення уваги до цієї проблеми з боку науковців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільш актуальні наукові публікації в сфері державного управління процесами охорони здоров'я та медицини зробили такі науковці: Білинська Н.М., Вівсьяник О.М., Грицько Р.Ю., Зима І.Я., Обуховська Л.І., Сазонець І.Л., Солоненко Н.Д. В цих працях, значною мірою, визначено механізми державного управлін-

ня системою охорони здоров'я, яку спрямовано на подолання негативних наслідків пандемії COVID-19 [15; 16]. Ефективна система державного управління на національному та місцевому рівнях на теперішній час є найважливішою домінантою інноваційного, економічного розвитку країн. Є доцільним проаналізувати такі важливі питання цього фрейму: глобальна обумовленість характеру світової пандемії COVID-19 та чинники світової дестабілізації, економічні наслідки та заходи протидії пандемії COVID-19 у світовій та в національній економіці, зростання наукової складової в процесі подолання пандемії COVID-19 [14].

МЕТА СТАТТІ

У поданому дослідженні нами проаналізовано наслідки пандемії COVID-19 та заходи державного антикризового регулювання економічної ситуації в країні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Натепер, починаючи з 2021 року епідеміологічна та економічна ситуації поступово змінюється. У своєму торговельному прогнозі від 8 квітня 2020 р. СОТ розглядала два сценарії кризи: відносно оптимістичний та більш песимістичний. За оптимістичного сценарію прогнозувалося падіння обсягу світової товарної торгівлі на 12,9% та зменшення світового ВВП на 2,5%. За песимістичним сценарієм торгівля мала скоротитися на 31,9%, а ВВП — на 8,8% [1].

Таблиця 1. Аналіз впливу пандемії COVID-19 на окремі галузі світової економіки

№	Сфера економіки	Характеристика впливу
Негативний вплив		
1	Туризм	Одна з найбільш постраждалих галузей через обмеження, накладені на переміщення між країнами. За оцінками Всесвітньої ради подорожей і туризму, COVID-19 може стати причиною втрати близько 50 млн робочих місць у промисловості. Намагаючись компенсувати збитки, ряд туристичних компаній оголосили про початок онлайн-бронювання турів на початок 2021 року. Однак ціни на них значно вищі, ніж у 2019 році, що, відповідно, негативно впливає на і без того низький попит на ці послуги
2	Транспорт	Значні втрати зазнають авіакомпанії, попит на послуги яких знизився у ситуації карантину. Очікуване скорочення доходів через обмеження транспортні та пасажирські перевезення, у 2021 році за даними Міжнародної асоціації повітряного транспорту, може досягти 252 млрд доларів США, що на 44% менше, ніж у 2019 році. Щоб мінімізувати збитки, авіакомпанії запроваджують гнучку політику щодо зміни дати бронювання квитків, ваучерів, позики або скасування бронювання. Перевізники також зменшують чисельність флоту та активніше використовують літаки, призначені для невеликої кількості пасажирів. Кризові явища відзначалися і в автомобільній промисловості насамперед через те, що близько 80% світових ланцюгів поставок у цій галузі, пов'язані з Китаєм. Основні причини зниження доходів у цій сфері є: збої в постачанні запасних частин з Китаю, перебої у виробництві в Росії Європі, закриття автоскладальних заводів у США
3	Аграрний сектор	Негативний вплив через залежність цього сектора від імпорту засоби захисту рослин (тобто добрив та пестицидів). Нестійкий ринок споживання продукції харчування спричинили певний негативний вплив на ряд ланцюгів поставок у сфері експорту сільськогосподарської продукції. Зменшення доступності робочої сили залишається проблемою для харчових та сільськогосподарських підприємств, особливо в садівництві та харчовій промисловості
4	Нафтовий сектор	Близько 60% споживання нафти пов'язано з мобільністю робочої сили, відповідно, карантинні заходи значно вплинули на попит у цій сфері. Основною втратою є значне падіння капіталізації ряду світових нафтових компаній через падіння попиту на нафту через обмеження транспортування та зменшення споживання енергії. Ціни на нафту досягли найнижчого рівня за 17 років, у результаті - його виробництво може стати збитковим для деяких компаній
Позитивні фактори		
1	Електронна комерція	В умовах карантину люди більшість часу проводять вдома, що має відповідний вплив на поведінку споживачів, онлайн покупки стали пріоритетними
2	Фармацевтика	Зусилля провідних фармацевтичних компаній світу зосереджені передусім на розробці вакцин проти COVID-19. Ще один важливий аспект їх діяльності - своєчасне постачання необхідної кількості ліків та засобів захисту, які користуються великим попитом в умовах пандемії коронавірусу
3	ІТ сектор та комунікації	Більшість офісних працівників змушені працювати віддалено, отже, онлайн-конференції послуги стали дуже популярними. Окрім зростання продажів, спостерігається і вдосконалення програмного забезпечення у вдосконаленні сервісів Zoom, Webex (Cisco), Skype (Microsoft). Нездатність людей проводити вільний час у кінотеатрах та торгових центрах заохочує користуватися подібними онлайн-послугами вдома. Прикладами успішних компаній є Netflix, Amazon Prime Video, Disney +, Steam, MEGOGO

Джерело: [3].

Розповсюдження пандемії COVID-19, яке мала в цілому негативний вплив, як і кожна криза призвела до висвітлення нових шляхів розвитку та виявлення тенденцій зростання світової економіки. Т.І. Салашенко в роботі "Енергетика України та світу в умовах пандемії: наслідки та заходи боротьби" визначає такі основні тенденції, що проявилися в енергетичному секторі світу:

1. Введення карантину обумовило скорочення суспільного виробництва та активності населення, що знизило енергоспоживання, та, як наслідок, призвело до надлишкової профіцитності енергетичних ринків.

2. Внаслідок скорочення місткості енергетичних ринків ціни на енергоресурси та енергоносії сформували спадаючий тренд.

3. Зупинка промисловості обумовлює тенденцію до скорочення викидів парникових газів:

4. Незадовільні цінові сигнали та розпливчатість майбутніх перспектив обумовили відкладення або відмову від впровадження капіталомістких енергетичних проєктів.

5. Зниження платоспроможності споживачів обумовлює наростання неплатежів. В пандемічних умовах гарантування енергопостачання стає завданням держави. Кінцевим споживачам енергії ЄС гарантується надійність енергопостачання в умовах пандемії [2].

Ціла низка інших вітчизняних науковців також виокремлювали не тільки негативні економічні наслідки пандемії COVID-19, але й її позитивні наслідки,

хоча позитивні напрямки — у меншій мірі ніж позитивні. Так, О.О. Пшик-Ковальська в роботі "Вплив COVID — 19 на економіку України та Німеччини" визначила негативні та позитивні наслідки пандемії для економік цих країн та світової економіки в цілому (табл. 1).

Аналогічний вплив пандемії COVID-19 на окремі галузі ми можемо спостерігати і в Україні. Показовою є туристична сфера. Аналіз сучасних тенденцій свідчить, що кількість міжнародних прибуттів скоротиться на 70—75% протягом всього 2020 року. (Фактичні розрахунки щодо підсумків 2020 року ще не проведено). Це означає, що міжнародний туризм фактично повернувся до рівня 90-х років минулого сторіччя. Передбачається, що реальний та фінансовий спад у міжнародному туризмі в 2020 році еквівалентний втраті близько 1 мільярда прибутків і 1,1 трильйона доларів США. На таку суму скоротяться доходи від туризму в світовій економіці. Цей різкий спад у сфері міжнародного туризму може призвести завдяки синергетичному ефекту до економічних втрат у розмірі понад 2 трильйонів доларів США в світовому ВВП. Цей показник складає більше 2% світового ВВП у 2019 році [4].

Разом з туристичної галуззю зазнавали збитків споріднений до неї готельно-ресторанний комплекс країни, сфера агропромислового виробництва. Реальні зусилля представників цього бізнесу новими шляхами активізувати свою діяльність не приносили відчутних результатів. Наприклад, переорієнтація ресторанного бізнесу на кейтерінг та доставка їжі компенсувало лише незначну частину втрат від закриття об'єктів харчування. Великі підприємства та корпорації машинобудівного, металургійного, енергетичного комплексу країни, хоча і працювали, з урахуванням виконання вимог карантину, однак загальне зниження ділової активності призвело і до процесу стагнації і в цих галузях.

Як і у всьому світі на території України активно використовувались сучасні засоби комунікації з метою налагодження бізнес процесів в умовах пандемії COVID-19. У країні широко поширилася практика проведення відеоконференцій, проведення робочих нарад, зустрічей, засідань з використанням засобів електронної комунікації. Найбільш вдалою практикою в країні можна вважати проведення онлайн лекцій, практичних, семінарських занять у закладах вищої освіти України. Попри той факт, що єдиної системи переходу навчальних закладів на онлайн платформи не існувало, а були лише рекомендації МОН України, НАЗЯВО, практично всі навчальні заклади налагодили навчальний процес у дистанційному режимі. Пізніше це зробили і заклади середньої освіти.

Попри світову економічну кризу провідні країни світу вже нарощують свій економічний потенціал, але це нарощування відбувається не рівномірно, що призводить до зміни позицій країн у світових рейтингах та появи нових лідерів економічного зростання.

Наприклад, Єврокомісія схвалила такі заходи боротьби з COVID-19:

— створено "Резерв порятунку" з запасом обладнання (апарати ШВЛ, захисні маски, лабораторні принадлежности);

— Греції, яка на початку березня зіткнулася з припливом мігрантів, виділено € 350 млн на будівництво п'яти центрів прийняття громадян з третіх країн. Цей захід спрямовано на "запобігання і уповільнення поширення коронавірусу в таборах біженців";

— створено фонд стратегічних ініціатив у розмірі € 400 млн для глобальної боротьби з COVID-19;

— засновано військову оперативну групу, яка в боротьбі з COVID_19 координуватиме свої дії з НАТО;

— призупинено дію Пакту стабільності й зростання, згідно з яким межа бюджетного дефіциту кожної країни — 3% ВВП, а сумарного держборгу — 60% ВВП.

— виділено € 100 млрд на допомогу бізнесу і збереження робочих місць у період карантину (в пріоритеті — сільське господарство і рибальство) [5].

Однак зусилля одного регіонального угруповання, навіть такого економічно потужного та інституційно досконалого, як Європейський Союз не в змозі подолати негативні наслідки пандемії глобального масштабу. У світі, за офіційними даними, заразилося понад 200 мільйонів осіб, понад 4 мільйони померли від ковіда. Тому для боротьби з коронавірусом необхідні зусилля всього людства, а для боротьби з його наслідками в економічній сфері, сфері державного управління зусилля організацій світового масштабу, які є регуляторами відповідних процесів.

Антикризові заходи, рекомендовані Організацією економічного співробітництва та розвитку, спрямовані на зменшення економічних втрат від поширення COVID-19, включають такі основні:

1) соціальна політика: забезпечення медичного персоналу необхідними ресурсами; зменшення несприятливих наслідків для вразливих соціальних груп; формування гнучких схем робочого часу із збереженням робочих місць та оплати праці; надання тимчасової допомоги, страхування від безробіття, надання гарантій покриття медичних витрат;

2) фінансова політика: фінансова підтримка щодо забезпечення лікарськими засобами, медичним устаткуванням та супутніми товарами; надання податкових канікул, звільнення або відстрочення податкових платежів для малого та середнього бізнесу;

3) бюджетна політика: збільшення витрат на фінансування медичних закладів та на заходи підтримки підприємницького сектору; активація автоматичних фінансових стабілізаторів; збільшення державних інвестицій в інфраструктуру задля створення короткострокових стимулів економіки; недопущення надмірного зростання державного боргу;

4) грошово-кредитна (монетарна) політика: забезпечення належної ліквідності; тимчасове зменшення резервів банків; зниження процентних ставок тощо [6].

Експерти оцінюють основні негаразди на ринку праці як кількість недопрацьованих годин та зменшення ефективності праці та відповідно, оплати за таку працю. Подана проблема є досить гострою для

національних економік, стабілізації стану суспільства в різних країнах та системи державного управління. Тому міжнародна організація праці надала свої рекомендації для Урядів країн щодо стабілізації стану ринку праці. Загальні рекомендації зводяться до такого:

1. Використання фінансових стимулів, серед яких: допомога по безробіттю, субсидії на заробітну плату та інші трансферти, зменшення податків та відстрочки сплати податків, заходи, які найбільш прямо компенсують збитки, спричинені кризою на ринку праці, і негайно відображаються у фінансових документах урядів, балансі, розрахунку потреб у позиках.

2. Пошук оптимального балансу та послідовності запровадження інструментів (реалізації механізмів) охорони здоров'я та економічної та соціальної політики втручання в ринкові відносини, особливо у період зростання кількості заражених у багатьох країнах.

3. Визнання того факту, що політичні втручання необхідно підтримувати в розумному та робити їх все ефективнішим та дієвими.

4. Вирівнювання матеріальної, організаційної, фінансової різниці щодо подолання пандемії та її наслідків в індустріально розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, що вимагає більшої міжнародної солідарності, вдосконалення ефективності заходів стимулювання.

5. Підтримка політики адаптації вразливих та важко постраждалих груп населення, включаючи жінок, молодь, самозайнятих працівників, фрілансерів.

6. Використання соціального діалогу як ефективного механізму реагування системи державного управління на кризу [7].

Кількість нових звернень з безробіття за тиждень, у США в середньому під час піку коронавірусної пандемії склало 5,2 мільйона осіб. З 14.03.2020 року, коли у країні почався карантин, таких звернень зафіксували всього близько 22 мільйонів. Для порівняння, під час світової економічної кризи 2008—2009 років загальна кількість безробітних за весь час кризи досягло 8,6 мільйона осіб.

Безробіття в США досягло максимальної позначки за всю історію спостережень Державною службою праці — з 1967 року. До цього рекорд за зверненнями по безробіттю фіксували в 1980-х роках. Тоді за 1 тиждень за допомогою до держави зверталось 700 тисяч чоловік.

Для національних економік розвинутих країн негативні тенденції та чинники, що зумовлюють економічну кризу в наслідок пандемії COVID-19 є типовими. Вітчизняний науковець І.О. Тимченко визначив такі ризики пандемії для національної економіки: зупинення діяльності; дефіцит ліквідності; масштабне скорочення та звуження структури споживчого попиту; розірвання ланцюгів створення доданої вартості і постачання; втрата внутрішнього ринку збуту; невизначеність на зовнішніх ринках, насамперед щодо посткарантинних обсягів, строків та можливостей відновлення експорту [9].

Більш узагальнено розглядають це питання М.П. Денисенко та П.Т. Колісниченко, Н.П. Гомон, які вважають, що до негативних тенденцій слід віднести, зокрема, такі:

1. Нестабільне зменшення кількості суб'єктів господарювання малого та середнього підприємництва.

2. Зменшення кількості зайнятих та найманих працівників на малих та середніх підприємствах [10].

З точки зору ринкової поведінки споживачів і маркетингових тенденцій, які формували ситуацію в економічній сфері під час поширення COVID-19, Я.В. Бережний на основі узагальнення результатів соціологічних досліджень у різних регіонах України визначив основні складові такої поведінки: гнучка дисципліна з поширенням побоювань епідемії, карантин у містах, тимчасова паніка і млява дистанційність, падіння загального споживання, актуальність соціально значимих товарів, "заморожування" низьких доходів (чутливість до цін), відкладений попит [11].

До таких характеристик слід додати також на основі емпіричного досвіду таке: спротив окремих верств населення карантинним заходам, особливо на перших її етапах, різне ставлення до оцінки ситуації в різних регіонах країни, дефіцит засобів особистої гігієни та епідеміологічного захисту на перших етапах розповсюдження вірусу, супротив місцевої влади введенню карантинних заходів на їх території, що зумовлено недостатнім рівнем розуміння гостроти ситуації та можливості її наслідків. Відсутність фінансових коштів як в держави, так і у місцевих органів влади на організацію поточних заходів розповсюдження інфекції. Однак слід визначити, що під час наступу коронакризи на українське суспільство Урядом країни, місцевими органами влади було зроблено низку важливих кроків для подолання ситуації. Такі заходи представлено в таблиці 2.

ВИСНОВКИ

Науковцями визначено основні складові ринкової поведінки в умовах пандемії: гнучка дисципліна з поширенням побоювань епідемії, карантин у містах, тимчасова паніка і млява дистанційність, падіння загального споживання, актуальність соціально значимих товарів, "заморожування" низьких доходів (чутливість до цін), відкладений попит. До таких характеристик слід додати також на основі емпіричного досвіду таке: спротив окремих верств населення карантинним заходам, різне ставлення до оцінки ситуації в різних регіонах країни, дефіцит засобів особистої гігієни та епідеміологічного захисту на перших етапах розповсюдження вірусу, супротив місцевої влади введенню карантинних заходів на їх території, дефіцит фінансових коштів як у держави, так і у місцевих органів влади на організацію поточних заходів розповсюдження інфекції. Слід визначити, що під час наступу коронакризи на українське суспільство Урядом країни, місцевими органами влади було зроблено низку важливих кроків для подолання ситуації.

Таблиця 2. Заходи державного антикризового регулювання, що застосовувались під час загострення пандемії в Україні у 2020 році

№	Сфера	Заходи
1	Економічні заходи	з 01.03.2020 до 30.04.2020 року не нараховується та не сплачується плата за землю, що застосовується у господарській діяльності, від сплати єдиного соціального внеску звільняються ФОПи та особи, що займаються професійною діяльністю; з 01.03.2020 до 31.05.2020 року обмеження щодо застосування більшості штрафів щодо застосування податкового законодавства; з 18.03.2020 до 15.05.2020 року мораторій на проведення документальних перевірок єдиного соціального внеску; до 31.05.2020 року продовжено термін подання річної декларації про майновий стан і доходи
2	Епідеміологічні заходи:	— з 17.03.2020 до 24.04.2020 року заборонено перевезення пасажирів метрополітеном у Києві, Харкові та Дніпрі, перевезення понад 10 пасажирів одночасно в громадському транспорті; — торгівля продуктами, пальним, засобами гігієни, лікарськими засобами дозволена. Також можна здійснювати банківську та страхову діяльність; — з 17.03.2020 року заклади громадського харчування, торговельно-розважальні центри, фітнес-центри, заклади культури тимчасово припиняють свою роботу; — з 12.03.2020 до 24.04.2020 року припинено навчання в закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої та післядипломної освіти
3	Інституційно-правові заходи	Для бізнесу, який не може користуватися орендованими приміщеннями на час карантину, скасували плату за оренду на цей період. ФОПам на єдиному податку підвищують ліміти: для 1-ї групи - 1 млн грн, для 2-ї групи - 5 млн грн, для 3-ї групи - 7 млн грн. Місцева влада може встановлювати податкові знижки за єдиним податком (єдиний податок сплачується до місцевих бюджетів, а не до держбюджету). Мораторій на планові перевірки продовжується до 30 червня, а штрафи і пені за ЄСВ – до 31 травня. В Трудовий кодекс ввели поняття дистанційний та гнучкий режим робочого часу. У Цивільному кодексі продовжили терміни позовної давності і права придбання частки. Продовжено терміни за штрафними санкціями, капітального будівництва, проектних і дослідницьких робіт, а також гарантійні терміни для товарів. Суми, спрямовані на боротьбу з COVID-19 звільняються від податку на прибуток і можуть включатися в податкову знижку

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13; 15].

Література:

1. Мадяр Р.О. Ризики зовнішньоекономічної діяльності та ключові торговельні партнери України. Економіка та держава. 2020. № 9. С. 70—73.

2. Салашенко Т.І. Енергетика України та світу в умовах пандемії: наслідки та заходи боротьби. Економіка та держава. 2020. № 5. С. 137—142 с.

3. Pshyk-Kovalska, O. Ivaniutina, V. Impact of COVID-19 on the economies of Ukraine and germany, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8808> (Accessed 21 Aug 2021).

4. 23. 1. Сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: <https://www.unwto.org/ru/cultural-tourism-covid-19> (дата звернення 22.04.2020 р.).

5. Як Європейський союз допомагає своїм членам у боротьбі з COVID-19. URL: <https://iz.ru/996285/> (дата звернення 5.09.2021 р.).

6. Антикризові заходи в умовах пандемії. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/en/> (дата звернення 30.07.2021).

7. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Sixth edition Updated estimates and analysis. URL: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--->

dcomm/documents/briefingnote/wcms_755910.pdf (дата звернення 12.07.2021 р.).

8. 22 million Americans have filed for unemployment benefits in the last four weeks. URL: <https://edition.cnn.com/2020/04/16/economy/unemployment-benefits-coronavirus/index.html> (дата звернення 5.07.2021 р.).

9. Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в умовах пандемії COVID-19. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8980> (дата звернення: 08.08.2021).

10. Денисенко М.П., Колісніченко П.Т., Гомон Н.П. Сучасний стан та тенденції розвитку малого й середнього підприємництва у контексті забезпечення його економічної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. С. 19—25.

11. Бережний Я.В. Споживчий ринок і карантин "COVID-19" в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8193> (дата звернення: 02.09.2021).

12. Григораш О.В., Григораш Т.Ф., Ченцов В.В. Світова економіка в умовах COVID-19. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 104—108.

13. Литвиненко С.Л., Цвик Ю.А., Грицик Т.О., Гущик О.Л. Виклики та можливості для українського бізнесу в умовах продовження карантинних заходів. Ефективна економіка. 2020. № 5. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7911> (дата звернення: 08.08.2021).

14. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я. Рівне. Волинські обереги, 2018. 168 с.

15. Сазонець І.Л., Вівсянник О.М. Стратегічні пріоритети всесвітньої організації охорони здоров'я в інституційному механізмі державного управління системою охорони здоров'я. Вісник НУЦЗУ. Серія: державне управління. 2020. № 1. С. 275—284.

16. Сазонець О.М., Мохамед Алі Альшаафі. Іноземний досвід управління медичними закладами в інформаційно-комунікаційному середовищі досвід. Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". 2018. № 14. С. 18—22.

References:

1. Madyar, R. (2020), "Risks of foreign economic activity and key trading partners of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 70—73.

2. Salashenko, T. (2020), "Energy sector of Ukraine and world in a pandemic conditions: consequences and measures of fighting", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 137—142.

3. Pshyk-Kovalska, O. and Ivaniutina, V. (2021), "Impact of COVID-19 on the economies of Ukraine and germany", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8808> (Accessed 05 Nov 2021).

4. UNWTO (2021), available at: <https://www.unwto.org/ru/cultural-tourism-covid-19> (Accessed 05 Nov 2021).

5. iz.ru (2020), "The site of the World Tourism Organization", available at: <https://iz.ru/996285/> (Accessed 05 Nov 2021).

6. OECD (2021), "How the European Union helps its members in the fight against COVID-19", available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/en/> (Accessed 05 Nov 2021).

7. ILO (2020), "ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Sixth edition Updated estimates and analysis", available at: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/>

public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_755910.pdf (Accessed 05 Nov 2021).

8. Tappe, A. and Luhby, T. (2020), "22 million Americans have filed for unemployment benefits in the last four weeks", available at: <https://edition.cnn.com/2020/04/16/economy/unemployment-benefits-coronavirus/index.html> (Accessed 05 Nov 2021).

9. Tymchenko, O. (2021), "Problems and prospects of small business development in the context of the COVID-19 pandemic", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8980> (Accessed 05 Nov 2021).

10. Denysenko, M., Kolisnichenko, P. and Homon, N. (2021), "The current state and trends in the development of small and medium enterprises in the context of ensuring its economic security", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 19—25.

11. Bereznyi, Ya. (2020), "Consumer market and quarantine "COVID-19" in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8193> (Accessed 05 Nov 2021).

12. Hryhorash, O., Hryhorash, T. and Chentsov, V. (2020), "Global economy under COVID-19", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 4, pp. 104—108.

13. Lytvynenko, S., Tsvyk, Yu., Hrytsyk, T. and Hushchuk, O. (2020), "Challenges and opportunities for ukrainian business in conditions of prolonged quarantine measures", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7911> (Accessed 05 Nov 2021).

14. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), *Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoroноiu zdorov'ia* [Challenges and opportunities for Ukrainian business in the context of continued quarantine measures], *Volyns'ki oberehy*, Rivne, Ukraine.

15. Sazonets', I.L. and Vivsiannyk, O.M. (2020), "Social institutions in the transformation of the state health care management system", *Visnyk NUTsZU. Serii: derzhavne upravlinnia*, vol. 1, pp. 275—284.

16. Sazonets, O. and Ali, Elshaafi Mohamed (2018), "Foreign experience in the management of medical institutions in the information and communication environment", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 14, pp. 18—22.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2021 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА